

NAPODOBOVATELÉ, SPOJENCI A RIVALOVÉ

ČESKO-SLOVINSKÉ A SLOVINSKO-ČESKÉ
KULTURNÍ KONTAKTY V 19. STOLETÍ

JONATAN VINKLER

Foto: Aleksander Lillik

JONATAN VINKLER (1975) je uznávaným slovinským historikem. Zaměřuje se na zkoumání střední Evropy v období od 15. do konce 19. století, zejména na luteránskou reformaci a její literaturu, středoevropské literární, kulturní a intelektuální styky a ediční teorii a praxi. Jeho texty se vyznačují interdisciplinárním přístupem a nahlížením z perspektivy kulturních a duchovních dějin a filologie.

Je řádným profesorem na Fakultě humanitních studií Univerzity v Přímoří a ředitelem Univerzitní knihovny Univerzity v Přímoří. Od jeho založení do roku 2025 byl šéfredaktorem Nakladatelství Univerzity v Přímoří. Je autorem několika odborných monografií, *Vzbouřenci, „zlí kněží“ a Ďáblovi vojáci: obrazy z evropského a „slovinského“ myšlení 16. století* (2011), *Z pera heretiků: slovinská literatura 16. století a její evropský kontext* (2020) či „Česká husa“, *Boží bojovníci, outsideři: česká „reformace před reformací“ a její evropské a slovinské kontexty, myšlení a obraznost* (2021), a jako redaktor připravil také svazky 3.–5., 8., 9., 12.–14. *Sebraných spisů Primože Trubara*.

napodobovatelé,
spojenci a rivalové

NAPODOBOVATELÉ, SPOJENCI A RIVALOVÉ

ČESKO-SLOVINSKÉ A SLOVINSKO-ČESKÉ
KULTURNÍ KONTAKTY V 19. STOLETÍ

JONATAN VINKLER

Slovanský ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.
Praha 2026

Slovanský ústav
AV ČR

Jonatan Vinkler

Napodobovatelé, spojenci a rivalové:

česko-slovenské a slovensko-české kulturní kontakty v 19. století

Recenzovali: Igor Grdina a Jernej Weiss

Ze slovinštiny přeložil a český překlad revidoval: Aleš Kozár

Grafická úprava, obálka, sazba a jmenný rejstřík: Jonatan Vinkler

Vydal

Slovanský ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.

(Valentinská 91/1, Praha 1, 110 00, slu@slu.cas.cz, <https://www.slu.cas.cz>)

ve spolupráci s

Pedagogickým ústavem v Lublani

(Gerbičeva 62, 1000 Ljubljana, Slovenija, pedagoski.institut@pei.si, <https://www.pei.si>)

a s finanční podporou

Veřejné agentury pro vědecký výzkum a inovace Republiky Slovinsko

(projekt Veřejná soutěž o (spolu)financování vydávání vědeckých monografií v roce 2025, ARIS-ZM-JR-2025).

© Jonatan Vinkler, Aleš Kozár, Slovanský ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2026

Praha 2026

Vydání první. 286 stran

ISBN 978-80-53003-06-3

Creative Commons

This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Public License, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original article is properly cited. The license terms are available here: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

Slovanský ústav
AV ČR

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Vinkler, Jonatan, 1975-

[Posnemovalci, zavezníci in tekmeči. Český]

Napodobovatelé, spojenci a rivalové : česko-slovenské a slovensko-české kulturní kontakty v 19. století / Jonatan Vinkler ; ze slovinštiny přeložil a český překlad revidoval: Aleš Kozár. -- Vydání první. -- Slovanský ústav Akademie věd České republiky, 2026.

-- 1 online zdroj

Anglické resumé

Vydáno ve spolupráci s Pedagogickým ústavem v Lublani. -- Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-53003-06-3 (Slovanský ústav Akademie věd České republiky ; online ; pdf)

* 316.344.8(=16) * 82.02"1800/1850" * 82:172.15 * 82.07 * 81:316.7 * 82:316.3 * 316.72/.75 * (497.4) * (437.3) * (048.8) * (0.034.2:08)

– Rukopis královédvorský

– Rukopis zelenohorský

– slovanství

– romantismus (literatura)

– nacionalismus v literatuře

– interpretace a přijetí literárního díla

– jazyk a kultura -- Slovinsko -- 19. století

– jazyk a kultura -- Česko -- 19. století

– literatura a společnost -- Slovinsko -- 19. století

– literatura a společnost -- Česko -- 19. století

– Slovinsko -- kulturní vztahy -- 19. století

– Česko -- kulturní vztahy -- 19. století

– monografie

– elektronické knihy

316.3 - Globální společnosti. Sociální struktura. Sociální skupiny [18]

Obsah

7

- 9** „Ta kniha je k ničemu...“ Namísto úvodu
- 21** Zůstaňte při starém pořádku, který je stále nejlepší!
- 53** **Pavel Josef Šafařík, Ursus bibliothecaris a Slovinci**
63 Šafařík a idea národní identifikace
71 *Slovanský národopis* a Slovinci
86 Český filolog a zneužívaný patriarcha slavistiky ve Vídni – Kopitar
- 107** „Obnova pravopisu neměla by se započítí nějakým suchopárným gramatikem, nýbrž buď počátkem jejím Prešern nějaký...“ France Prešeren, František Ladislav Čelakovský a jejich úsilí o esteticky autonomní slovinskou literaturu
- 145** „Tisk a papír jsou výborné...“ Prešeren a Mácha mezi kladivem nacionalismu a kovadlinou romantického sebevyjádření
148 Literární estetika českého a slovinského národního obrození první poloviny 19. století
151 V zemích sv. Václava: „Spali jsme dvě stě let, on nesmí nás dutým hlasem své zbortěné harfy do nového snění konejšiti...“
162 Mezi Alpami a Jadranem: labuť proti orlovi
- 173** **Český „zbožný podvod“ a Slovinci: Rukopisy královédvorský a zelenohorský a jejich recepce ve slovinské kultuře**
174 Nové národní potřeby, ale „staré“ rukopisy: romantické padělky v evropské literatuře

„Ta kniha je k ničemu...“ Namísto úvodu

9

Tato kniha je příběhem o (ne)bezpečných vztazích, k jejichž navazování mezi českými a slovinskými duchovními elitami docházelo zejména v prvních desetiletích dlouhého století měšťanů a revolucí. Její smysl a odůvodnění vychází ze samotné podstaty první věty, s níž začíná evropská historie a historiografie:

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι' (Hérodotos 1920, LCL: 2).

Vzdělaný Řek totiž svou historiografickou eposej o hrdinských činech Helénů a barbarů začíná větou, která se už tím, jak upozorňuje na povahu pamatování ve formě historiografického vyprávění, stává hodnou zapamatování, a zejména vyzývá každého zapisovatele historie k úvaze o základech vlastního konání.

Toto preludium k evropskému historickému vědomí přivádí k myšlence, že historiografické vyprávění je nejen nejstarší, nýbrž prozatím při veškeré zdánlivě umělé (!) inteligenci také *jediná cesta* – neboť po století byla bezohledně ověřována a ověřena –, která času, nepopsatelně nepřátelskému veškerému bytí a umírání, vytrhává jednotlivé drobečky, o nichž jejich zapisovatel usoudí, že jsou hodné vtěsání do matrice trvalého společenského

1 Toto jest Hérodota z Halikarněssu vyprávění o dějinách, aby časem neupadlo v zapomenutí, co lidé vykonali, aby se zachovala sláva velikých a podivuhodných činů, které dokázali jednak Řekové, jednak barbari, a konečně, proč mezi sebou Řekové i barbari vedli války. (Hérodotos 1972, 19)

vědomí. Tak transcenduje všechno to jsoucí, které vyjadřuje slovy, neboť umožňuje existenci i daleko za horizontem fyzické existence.

Takové vyprávění samozřejmě nemůže zachytit úplně všechno, co se v dějinách objeví – v dějinách, které jsou bezbřehé, se časem objeví úplně všechno, i vyprávění o nich samotných, ba dokonce i myšlenkové zárodky neuskutečněné historie. A právě to je pro mě jedno z jejích zásadních kouzel, neboť o naprosto žádné věci, která pominula, není možné mluvit pouze teoreticky, nýbrž vždy nejprve pouze konkrétně. Ta bezprostřednost, určitost je se svou barvitostí zcela neteoretická, nefilozofická, ale proto neměrně sugestivně životná a nekonečná jako býtí samo.

V ní není už *nic přítomného*, všechno však *může být* (vždy, navždy a po celou dobu) *jsoucí*. A proto také znovu *přítomné*. – A tak: (o)živ(en)é „za hranicí zászvěti“, smrti.

Proto také v této monografii, která svůj narativ tematicky alespoň rámcově umisťuje mezi rok 1815 a *finis Austriae*, dozajista není možné nalézt úplně všechno, co by mohlo určovat směr mentálního vývoje a emocionálních bouří mezi vzdělanci v zemích na sluneční straně Alp a učenci v zemích svatováclavské koruny. Není tu např. kapitola o povzbuzujícím vlivu českých elit na slovinskou ekonomickou emancipaci po roce 1861. A rovněž ne příběh o Josipu Vošnjakovi a impulszech, které z českého prostoru spolu se svým bratrem Michaellem úspěšně přenesl mezi Slovince v podobě prvních slovinských záložen. – Ale hlavní milníky vývoje myšlení, obraznosti a nejsilnější nosné sloupy mentalit tu lze dozajista nalézt – ty záležitosti, které jsou zapamatováníhodné pro své místo, které mají (možná zcela nevědomky) v představách slovinsky mluvícího a identifikujícího se člověka o svém národu. Tak přicházejí na scénu hlavní postavy slovinsko-českých a česko-slovinských vztahů v 19. století: učený filolog Pavel Josef Šafařík, František Ladislav Čelakovský, Karel Hynek Mácha a romantický vlastenecký okruh českých obrozenců kolem Františka Palackého. Ani rok 1919 z hlediska povahy historického vyprávění samozřejmě nelze brát příliš striktně: některé styky totiž organicky a s intenzitou pokračují ještě dál a překračují konec monarchie, vyprávění o nich by však bylo nutně deformované, pokud bych je nezahrnul do kontinua časového a vyprávěcího oblouku o nich.

Prozatím musela zůstat stranou také otázka, která mi je kvůli mentalitě a badatelské cestě v průběhu posledního čtvrtstoletí nejbližší, neboť je spojená s autenticky slovinskou recepcí luteránské reformace v 16. století. – To jsou stopy a vlivy českobratrské, resp. české protestantské literatury ve slovinském písemnictví. Na mysli mám zejména trojí: přenos českobratrské církevní písně (prostřednictvím německých verzifikací Michaela Weisse) do slovinských protestantských kancionálů 16. století (viz Vinkler 2006; 2011), možný převod slavného *Labyrintu světa a ráje srdce* Jana Ámose Komenského v díle *Popotnik široke in ozke poti* France Veritiho (1824) a také po Juriji Dalmatinovi jediný jednosvazkový překlad Písma svatého, který je dílem jednoho jediného autora, totiž Čecha Antonína Chráskeho.

Mé vyprávění záměrně a po důkladné úvaze neprodlévalo u významných česko-slovinských styků, k jejichž navazování docházelo v přímořském emporiu habsburské monarchie – v Terstu; tato otázka je totiž badatelsky popsána zahraničními historiky; současně by to znamenalo nerespektování duchovních dějin slovinské vědy a přinejmenším podceňování, ne-li dokonce popírání kompetentního čtenáře, kdybych parafrázoval recepci Josefa Dobrovského ve slovinské kultuře, styky mezi slovinským a českým divadlem nebo inspirující duchovní otisk, který do historické podoby slovinského měšťanstva otiskli čeští hudební legionáři Mašek, Nedvěd a další. Tomu všemu byly totiž věnovány zvláštní badatelské úvahy a texty (Kidrič, Moravec a Weiss), ohledně Čechů ve slovinské hudbě 19. a 20. století je možné základní dílo číst i v kvalitním českém překladu (Weiss 2021).

Monografie *Napodobovatelé, spojenci a rivalové (česko-slovinské a slovinsko-české literární styky v 19. století)* je tedy zamýšlena jako polyfonní syntetický příběh o člověku v prostoru – o jeho myšlení, obraznosti, činech, vědomí, obavách a jejich vzájemných vztazích –, a nikoli jako sborník studií o jednotlivých otázkách z dané doby a prostoru. Je sestavena na způsob programové hudby 19. století, a sice symfonické básně s dominantním a zřetelným tématem (s variacemi).

Proto se snaží co nejvyváženěji a z co největšího množství zorných úhlů nahlížet jednotlivosti, ale také celek, přičemž si vedle využití filologických literárněvědných metod pomáhá zejména kulturněhistorickou syntézou. A jedno z témat, která akcentuje, je propojenost učenců

s *biedermeierovským* měšťanským prostředím první poloviny 19. století a poloha tohoto prostředí mezi literaturou a hudbou.

Právě té je s ohledem na mou zvláštní *pietas* k hudebnímu umění – v souladu s dalšími částmi příběhu – věnována co nejsoustředěnější pozornost, náklonnost a doufám, že také nějaká ta myšlenkově osvěžující stránka. V prvních desetiletích totiž pozornost čínorodých měšťanů, jejichž parní stroje svou silou pozvolna ohrožují sílu trůnů z milosti boží, začínají přitahovat valčík a salónní hudba na jedné straně a nekompromisní romantická umělecká výpověď písně na straně druhé. V období kolem poloviny 19. století (a po ní) pak v souvislosti se stále rozhodnějším pronikáním vlasteneckého myšlení mezi „široké zástupy“ si získává stále větší popularitu fenomén sborového zpěvu v národním jazyce a samozřejmě reprezentativní forma měšťanského mentálního života – operní divadlo² –, a to jak ve Slovinsku, tak v Čechách. Ale to už musí zůstat mým autorským dluhem, který se možná pokusím vyřešit na jiném místě a za jiných okolností.

Bezbarví vědci neexistují. I nejkompexnější úvahy v oblasti částicové fyziky a kvantové mechaniky od Schrödingera a Heisenberga dále – a dokonce nejaktuálnější experimenty, jejichž výsledky se ve Velkém hadronovém urychlovači v CERNu měří současně několika detektory (např. CMS a Atlas) – zohledňují významnou noetickou „okrajovou podmínku“: výsledek pozorování závisí i na bodu zralosti, a tak tedy ani ve světě čísel nemůže být zcela nearbitrární, a tudíž jednoznačně neměnný na věčné časy.

Proto jsou také etika historiografova zkoumání, jeho mapování mentálních krajín minulosti a následné vytváření historiografického narativu nezbytně konfrontovány s otázkou, zda má poznávající dostatek mentální energie, sebereflexe, sebedisciplíny a – koneckonců – poctivosti, aby rozpoznal, přiznal si a explicitně uznal, co a kde je „sklonem“, které dominantně ovlivňuje jeho tvorbu.

„Aseptičtí“ historikové bez specifických, pouze jim vlastních duševních pohnutek a afinit tedy neexistují. A ani nemohou existovat. To jediné,

2 Rozvoj opery v národním jazyce a národního, např. českého operního divadla v 19. století ve významné míře odráží rozvoj národních identifikací a identit, zejména u národů, které jsou ve styku. Když např. v Národním divadle v Praze Češi zinscenují historické hudební drama Bedřicha Smetany, Němci jim odpoví díly bayreuthského hudebního génia Richarda Wagnera...

co historik může a také musí učinit, je, že svou úvahu učiní srozumitelnou a nearbitrární v následujícím smyslu: pokud si někdo vybere podobnou cestu mentálního putování napříč horizonty historického dění jako autor stávající studie a pokud u toho používá stejné nebo analogické argumenty, může dospět k podobným pohledům na dobu a na lidi v ní, jejich jednání, vědomí, obavy a mentální obrazy, o nichž zde byla vedena rozprava.

Mé osobní „sklony“, které mi dávají existenciální průraznou sílu a na které jsem hrdý, jsou německo-česko-slovinský středoevropský kulturní prostor, jeho mentalita a hluboké přesvědčení, které se odráží ve skutečnosti, že jsem údem Evangelické církve augsburského vyznání a místokurátorem lublaňské církevní obce luteránské církve, která je jedinou historickou nástupkyní prvního luteránského sboru ve Slovinsku, společenství, kterému v létě roku 1561 jako první biskup luteránské církve ve Slovinsku kázal sám Primož Trubar, osobnost, stojící u zrodu slovinské literatury.

Argumenty, které jsou použity v monografii, kterou čtenář drží v ruce, pocházejí jak z primárních (a v některých případech dosud neznámých a/nebo dosud nepoužívaných), tak sekundárních historických a historiografických pramenů. Proto připadalo autorovi této historiografické práce potřebné při citování uvádět smysluplně obsáhlé, ale raději spíše obsáhlejší než příliš krátké textové pasáže z citovaných pramenů. V odborné argumentaci je totiž možné citacemi docílit různých výsledků, ale současně je třeba respektovat skutečnost, že předmět aktuální interpretace je vzdálený od myšlení a obraznosti dnešního čtenáře minimálně jeden a půl století, a tak je často hůře srozumitelný, pokud se držíme pouze současného terminologického aparátu. Citování delších pasáží má ještě jeden důvod – strukturu samotné monografie. A k její autentičnosti by nepřiliš dobře přispívaly citace, které by fungovaly pouze jako skoupá textová podpora v kritickém zkoumání jednotlivých tvrzení autora studie. Delší citáty totiž svým stylem a autorským patosem odhalují také „ducha doby“ a kolorit prostoru, což je častokrát právě to, co se pokouším (re)konstruovat, resp. představit čtenáři – a je to také hlavní argument.

Výjimečně vítanými vzory pro textové a argumentační strukturování příběhu o česko-slovinských vztazích mi byly vedle klasických velkých historiografických prací (Ranke, Palacký, Mommsen, Zweig, Friedenthal,

Oberman...) monografie Igora Grdiny *Ipavci – zgodovina slovenske meščanske dinastije* (Ljubljana, 2001) a *Slovinci med tradicijo in perspektivo: politični mozaik 1860–1918* (Ljubljana, 2003), na teoretické badatelsko-historicko-historiografické úrovni kniha, jejíž analogii ani v českém prostoru, který není na takové reflexivní práce zrovna skoupý, neznám – *Poti v zgodovino* (Ljubljana, 2003) z pera téhož autora. Ve všech třech knihách jsem našel významné a vítané koncepční historiografické impulzy, jak psát příběh, aby byl současně odborně poctivý, ale také čtenářsky vděčný. Tedy takový, který má svou literární vyprávěcí dynamiku – a tudíž se také dobře čte! – a tak celé své bytí a konání nevyčerpává pouze v odpovědi na jedinou otázku: zda jsou metody, jimiž bychom posuzovali „klinický“ materiál, skutečně ty nejlepší, resp. optimální.

Rybář nepotřebuje síť jen k tomu, aby ji vystavoval na břehu, a řezník nože a sekýru nikoli proto, aby je volu jenom ukazoval. Tak i historikové by nejspíš nepsali (pouze) kvůli opětovnému potvrzování nějakého více či méně arbitrárního teoretického modelu, který tak jako tak platí především pro materiál, z něhož byl odvozen, a to ještě ani ne zcela. Historie je totiž synonymum pro (nikoli už přítomný) život sám, na jehož primát – který je možné učinit opět sdělným s pomocí historiografického vyprávění – nad teorií upozorňoval už vizionář Goethe, když vložil Mefistofelovi do úst následující slova:

*Grau, theurer Freund, ist alle Theorie,
Und grün des Lebens goldner Baum.*³

Jsem toho názoru, že by si historikové měli občas uvědomit, že píší pro čtenáře, který o věci ani zdaleka neví tolik, jako autor nebo jeho cechovní kolegové, téma ho však mentálně přitahuje. Pro čtenáře tedy, jehož zájem je třeba na způsob odkrývání již nepřítomného, ale potenciálně jsoucího pěstovat jako citlivou sazenici ušlechtilé révy. Neboť i humanista se svými mentálními díly soupeří – ani ne s kolegy jako spíše s přívalem každodenního informačního šumu – o pozornost a čas svých čtenářů. To sice možná není závěrečná, ale ani zdaleka bezvýznamná prověrka toho, jak odvedl svou práci. Kromě toho musí historik umět vyprávět.

3 *Šedá, můj příteli, je všechna teorie,
a žití zlatý strom se zelená.* (Goethe 1965, 87)

Neboť jako je výsledkem kuchařovy práce chutné jídlo, jeho nástroji koření, zpěvákovým výkonem melodie a jeho instrumentem hlas, je také historikovým „produktem“ syntetická výpověď a pracovní pomůckou narace. A proto jsem přesvědčený, že výše zmíněné knihy mohou být inspirativní i pro veškerou ne příliš rigidní a zatvrzelou literární historiografii. Zejména pro takovou, která stěží co připočítává – sama pro sebe –, o to víc však umí sdělit – čtenáři.

Český překlad se od slovinského originálu odlišuje natolik, aby, nakolik je to jen možné, bral v úvahu horizont očekávání českého čtenáře. Proto jsou vypuštěné všechny „didaskálie“, které byly nevyhnutelné pro vytvoření sémantického pole pro slovinského čtenáře a obvykle na sebe braly podobu vysvětlujících poznámek pod čarou. Ze stejného důvodu je vypuštěna rovněž kapitola o Dobrovském a Slovincích. Slovinský text byl nicméně důsledně přehlédnut, doplněn, na řadě míst také upraven, a proto platí za autorskou verzi „poslední ruky“.

V českém překladu však není ani kapitola *Škoda hovoryty*. Důvod pro toto autorské rozhodnutí je vývoj a stav bádání v oblasti katolické reformace a rekatolizace v 16. a 17. století, které proběhlo v období mezi vydáním slovinského originálu (2006) a vydáním českého překladu (2026). Přestože může být kapitola *Škoda hovoryty* pro českého čtenáře dosti zajímavá,⁴ bylo by vydání překladu originálního textu nevhodné, neboť původní text si žádá minimálně významné rozšíření – ne-li dokonce analýzu v samostatné knize –, a to přesahuje smysluplné meze úsilí při přípravě tohoto překladu. Věda se stále vyvíjí a zapsaný text alespoň zčásti neustále zastarává.

Na závěr této prolegomeny bych rád s upřímnou vděčností, sympatiemi a úctou připomněl alespoň nejdůležitější osoby, které blahodárně ovlivnily vznik této práce.

4 Přináší srovnání opatření katolické náboženské reformace, která pro svého zemského knížete Ferdinanda Štýrského, pozdějšího českého a uherského krále a císaře Ferdinanda II., vymyslel labudský biskup Georg Stobaeus pán Palmburg, opatření, která byla nejprve bezohledně uplatněna v „testovací laboratoři“ habsburských dědičných zemí v Korutanech, Kraňsku a Štýrsku, tedy nejprve jako institucionalizované násilí nad „církví slovinského jazyka“ (1598–1602), s pomocí opatření, která získala analogii po Bílé hoře, kdy Habsburkové s typologicky týmiž opatřeními, jen v nesrovnatelně větším rozsahu, než se to stalo ve Vnitřním Rakousku, „rozložili“ historickou Respublico Bohemiae.

Na mysli mám hlavně a především oba „patrony svého doktorátu“: prof. ddr. *Igora Grdinu* a prof. dr. *Alexandra Sticha*.

Studentem prvního jmenovaného jsem byl dobrého půl desetiletí, a to i v době, kdy jsem dokončoval výzkum, který je základem této monografie. Byl mi intelektuálně i duchovně velkoryse štedrým učitelem stejně jako dobrým kmotrem mé doktorské práce a diskutérem (nelitoval času ani na dlouhé aristotelovské procházky po lublaňských antikvariátech a komentování publikací, do nichž stojí za to nahlédnout, ne-li je rovnou zakoupit, rád debatoval dokonce i o interpretacích jednotlivých skladeb, např. Mahlera, Brahmsa a Schuberta...), takže jsem si lepšího ani vědomostně, ani po lidské stránce jako začínající badatel nemohl přát. Byl mi ušlechtilým vzorem toho, jak *má* univerzitní učitel jednat jako mentor diplomanta nebo mladého badatele. Ale především je (byl) člověkem naprosto poctivým. Pro něho znamená ano vždycky jen ano. A ne zase ne. – Upřímné díky.

Stejně laskavé vzpomínky se mi vybaví také v případě předčasné zemřelého prof. dr. Alexandra Sticha z Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze. Jemu dlužím za velkou část svých bohemistických znalostí, ale také editologických a redaktorských kompetencí a – což nikdy nedokážu dostatečně docenit – za badatelskou vyváženost, sebedůvěru a koneckonců i sebevědomí a vnitřní klid. To všechno jsem kromě bohatých pražských archivů, knihoven a antikvariátů nacházel většinou právě na jeho semináři pro doktorandy v budově na náměstí Jana Palacha 2 v Praze. Prof. Stich se k nám doktorandům choval vždy jako vlídný otec: chlapík, který prohlásil, že je „špatný katolík, ale dobrý křesťan“, ale byl stejně otevřený vůči katolickým, luteránským i pravoslavným věřícím i nevěřícím mladým intelektuálům u svého stolu v kabinetu s enigmatickým úsměvem, s četnými ambivalentními otázkami, které nebraly konce, ale s doširoka otevřenou náručí (na začátku měsíce, kdy jsme mívali hluboko do kapsy, jsme my doktorandi prof. Sticha obvykle nevěděli, jak bychom poděkovali, když na „Stammtisch“ v hostinci U Révy stálo pivo a smažený sýr, který jsme ten večer snědli, zaplacené... z profesorovy peněženky; diskrétně – profesor si „odskočil na toaletu“, takže jsme ani nevěděli kdy). Často jsem šel při příjezdu ze Slovinska z nádraží rovnou na konzultaci do jeho pracovny v Legerově ulici... A na buchy k jeho tetě. – Ať mu laskavý Bůh dopřeje věčný mír.

Vedle nich chci s obzvláštní vděčností zmínit dr. *Václava Petrbo*, který mě svým pronikavým uvažováním, přátelskou otevřeností, shovívavostí k mým jazykovým chybám a velkoryse sdílenými bohatými znalostmi – kolegové z doktorského semináře prof. Sticha o něm občas prohlašovali, že je „*chodící encyklopedie drtící lidi*“ – se znalostí slovinského jazyka a v uvolněném rozhovoru často pomáhal navigovat mezi úskalími otázek, které mezi 16. a 19. stoletím osudově určovaly vývoj obou národů. Když jsem se v době svých pražských studií každý semestr aspoň jednou jako tulák – vřdycky jsem se divil, že mi někdo na Südbahnhof ve Vídni v ošuntělém kabátě, který jsem nosil, nehodil minci jako žebrákovi – s kufry a knihami stěhoval mezi Lublaní a Prahou, pokaždé mě vlídně očekával na nádraží.

Nenechal mě cizince... na studeném nádražním peronu... Proto jsem v Praze a v Čechách dosud *nikdy nebyl cizincem*. Ta vlídnost byla poskytována zdarma, ale nebyla marná. – Václave, upřímné díky.

Podobně laskavé poděkování dlužím prof. dr. *Miloši Zelenkovi*, který se svým širokým středoevropským rozhledem a vědeckou erudicí, zájmem o mou práci, otevřenou českou dobrodušností, a zejména nesobeckou vlídností a podporou mé akademické cesty dosud bděl nad mými slavistickými studiemi a mimo jiné přijel také na mou inaugurační přednášku při zvolení řádným profesorem. – Děkuji.

Čirá nevďěčnost by byla, kdybych za samotný nápad přeložit svou knihu do češtiny a posléze za nadšenou, tvůrčí a krajně pečlivou překladatelskou práci nepoděkoval dr. *Aleši Kozárovi*.

Renomovaný překladatel a prostředník mezi oběma kulturami – slovinskou a českou –, který bohužel své bohaté znalosti kvůli systémovým překážkám, nebo lépe řečeno: podivnostem a/nebo anomáliím českého univerzitního prostoru, jak se zdá, už nemůže předávat v univerzitní učebně, totiž na knižním veletrhu v Lublani roku 2024, když jsme si společně prohlíželi knižní novinky slovinských vydavatelství, přišel s nápadem, že by si moje kniha mohla najít nějakého čtenáře i v jeho mateřtině. S mým autorským dílem poté nakládal tak, jak bych to dělal já sám: jako nejlepší redaktor. Poukázal na má přehlédnutí, upozornil mě na nezbytná doplnění, slovinské překlady českých textů nahradil za české originály a totéž učinil i v případě německých textů. – Především se však do textu ponořil

a pokoušel se – a domnívám se, že se mu to ve velké míře také podařilo! – zachytit dynamiku a styl originálu. Spolupracovat s dr. Kozárem mi bylo ctí a potěšením. Zaslouží si být angažován!

Předkládaná kniha není žádným dokladem toho, čeho je možné docílit, pokud autor do vlastního díla vloží veškerou svou energii. Je naopak dokladem toho, co se dá v oblasti bádání o česko-slovinských stycích učinit – *navzdory všemu (protivenství)*.

Proto bych rád se vším sladkým zadostiučiněním vzpomenu na někdejšího řádného profesora slovinské literatury na katedře slovenistiky Filozofické fakulty v Lublani, nyní na penzi. Na stěně kabinetu, kde pracoval až do odchodu do důchodu, svého času viselo příznačné pojmenování: *dr. Trivialis* (Nomen est omen!). Dotyčný se usilovně snažil zabránit napsání této monografie. A také mi chtěl znemožnit, abych se habilitoval jako učitel české literatury na tehdy vznikající bohemistice na Univerzitě v Lublani, což se mu i podařilo: Na jediné bohemistice ve Slovinsku od té doby vyučují českou literaturu od období středověku po první republiku slovákisté nebo legionáři z českého prostoru. Tehdy mě ve svém nenávistném postoji v dopisech lidem v „palácích vlády a moci“ častoval tak noblesními výrazy, že se jako středoevropsky vychovaný člověk nemíním ponížovat jejich opakováním, ale tím nakonec jen dokázal, že nejde o nepodstatnou věc.

S podobnou šibeniční rozverností bych rád vzpomněl i na intelektuálně dosti skromně vybaveného člověka, takového, že ho jen stěží dokážou popsat slova, jimiž Hugo ze Sv. Viktora začíná svůj *Didascalicon*:

*Multi sunt quos ipsa adeo natura ingenio destitutos reliquit ut ea etiam quae facilia sunt intellectu vix capere possint...*⁵ (Hugo ze Sv. Viktora 2014, 770c)

Jako univerzitní profesor (*sapienti sat!*) se u svých posluchačů na fakultě nezapamatovatelně proslavil výlučně jen tím, že když mu jeden student

5 *Mnozí jsou ti, které příroda sama tak velice ochudila o nadání, že sotva dokážou pochopit i to, co je snadné k pochopení...*

začal na semináři vykládat o díle v synodální cyrilici, udiveně jej přerušil: „Ano, a copak je to za hlaholici?“

Dotyčný se mě ihned po příchodu na Univerzitu v Přímoří v Koperu, kam jsem přinesl dokončený rukopis této knihy, snažil „přivést k rozumu“ ráznými a pateticky prorockými větami.

Zdůrazňoval:

Ta kniha je k ničemu!⁶ Vezmi v úvahu, jak dlouho se taková kniha píše a kolik bodů ti přinese. A naopak kolik bodů budeš mít za článek v mém časopise.

Tehdy jsem byl snadno nahraditelný badatel, zaměstnaný na smlouvu na dobu určitou, jinými slovy zkrátka postradatelný „kanónenfutr“ na postdoktorském studiu. Ale kniha vyšla, v mezinárodním provozu a recepci je už dvě desetiletí, má své čtenáře, někteří badatelé ji tu a tam, mají-li pocit, že je to na místě, také citují, a to dokonce v zahraničí.

– Nepřekonatelně duchaplný a břitký Oscar Wilde o chudácích podobného ražení už kdysi dávno pronesl nepřekonatelně údernou maximu: Upřímná nenávisť je srdečná. A také nejtrvalejší.

Tuto práci v českém jazyce věnuji své milé ženě Ančici.

– Snáší mě s veškerými specifiky mé profese, i když to někdy není zrovna snadné ani příjemné. Ze srdce děkuji.

6 Stejně smýšlel i o *Sebraných spisech Primože Trubara*, sv. 4 a 5, které jsem právě tehdy připravoval. Naštěstí ve vědě dosud platí, že edice základních děl, pokud jsou kvalitní, jsou vždy podstatně trvalejší než jakkoli velké přehršle článků, které mají, máme-li věřit poněkud bizarnímu zpětnému odvozování Hirschova indexu (h-index), životnost sotva větší než jejíce v podnebném pásu bez mrazů. Vždyť svazky *Monumenta Germaniae* Heinricha Pertze z časů Jerneje Kopitara stále citujeme...

Zůstaňte při starém pořádku, který je stále nejlepší!

Pokouším-li se najít výstižnou formuli pro dobu před první světovou válkou, v níž jsem vyrůstal, pak doufám, že budu nejpregnantnější, když řeknu: byl to zlatý věk jistoty. Zdálo se, že vše v naší téměř tisícileté rakouské monarchii je založeno pro dlouhé trvání a nejvyšší zárukou této stálosti je sám stát. [...] Naše měna, rakouská koruna, obíhala v třpytivých zlatých mincích a zaručovala tím svou stabilitu. Každý věděl, kolik vlastní, co mu náleží, co je dovoleno a co zakázáno. Vše mělo svou normu, svou určitou míru a váhu. Kdo měl nějaký majetek, mohl si přesně vypočítat, kolik mu ročně vynesou úroky, úředník a důstojník si zase spolehlivě nalezl v kalendáři rok, v němž bude služebně povýšen a kdy půjde do penze. Každá rodina měla pevný rozpočet, věděla, kolik spotřebuje na bydlení a stravu, na letní cesty... [...] Tento pocit jistoty byl pro miliony tím nejcenějším statkem, jenž stál za námahu, společným životním ideálem.
(Zweig 1999, 17–18)

21

Když Stefan Zweig popisoval konec „století jistoty“ ve své knize *Svět včerejška* s nedosažitelnou, intenzivně melancholickou nostalgií, tak charakteristickou pro vídeňský modernismus, uplynuly od jeho konce již tři desetiletí a svět, který zažil, čelil novému výbušnému fenoménu: nacismu. Ale i na počátku dlouhého 19. století, „věku měšťanstva a revolucí“, byl „svět jistoty“ otřesen vznětlivou myšlenkou: nejen ti s modrou krví, ale i obyčejní smrtelníci by se měli podílet na vládě. Svoboda – nejprve samozřejmě pro vyvolené, ale postupně čím dál víc pro všechny – rovnost a bratrství. Od té doby byla tato představa na politické scéně neustále spojována s tendencí omezovat svévolnost stavů... A někdy dokonce i tyranii.

Tato myšlenka našla svůj nejkrásnější výraz v úsilí o přeměnu stavovsky strukturovaných monarchií, ovládaných jednotlivými politicky více či méně (ne)schopnými vyvolenci z Boží milosti, na ústavní státy. V těchto státech mohli podnikaví měšťané hrát alespoň významnou, ne-li rozhodující roli. Právě před nimi, jejich kapitálem a výkonem jejich parních strojů totiž od konce 18. století stále více bledla sláva jak starých bohů, tak trůnů z Boží milosti.

Po francouzské revoluci byla poptávka po ústavní (re)organizaci jednotlivých monarchií potlačena, ale ne zcela utlumena a vymýcena. Období mezi lety 1815 a 1848 lze v zásadě popsat jako dobu, v níž našla své nejzřetelnější vyjádření mentalita biedermeierovského člověka s jeho myšlením a obrazností. Toto období bylo poznamenáno snahou „historických“ národů prosadit ústavu, úsilím intelektuálních elit vytvořit pan-národní identifikace, tj. nové národní (id)entity, u „nehistorických“ národů a samozřejmě s odporem těch, kteří byli u moci, aby souhlasili s „rozdělením“ moci. K tomu všemu se nakonec přidala tendence jednotlivých národů ke scelení svých území na národnostním základě.

Když se rakouský císař, ruský car a pruský král setkali na podzim roku 1815 v Paříži, měli pocit, že s vynaložením velkého úsilí a s Boží pomocí konečně splnili velký úkol. Ohnivý drak revoluce byl poražen a jeho hlava byla poslána na ostrov zapomenutý světem i Bohem kdesi pod souhvězdím Jižního kříže. Před Napoleonovým návratem z Elby a jeho několikaměsíční politicko-vojenskou odyseou, kterou nakonec definitivně ukončil železný vévoda Wellington u Waterloo, byly síly evropských monarchů rozděleny poměrně tradičním a poměrným způsobem, ale po Napoleonovi bylo nutné „se sjednotit“: ruský car miloval za všechny, pruský král myslel za všechny, bavorský král pil za všechny, württemberský král jedl za všechny a rakouský císař platil za všechny... Ale navzdory svému momentálnímu uspokojení byli monarchové zachvázeni jakousi nejistotou, trýznivým strachem a úzkostí, protože si až příliš dobře pamatovali, co by lid mohl udělat korunovaným hlavám, kdyby jim násilím vyklouzly oštěže moci z rukou. Síly nakloněné novému řádu tehdy skutečně neměly žádnou politickou moc, ale bude tomu tak vždy? Čas se nedal vrátit zpět a revoluce byla pouze spícím (ne)zkroceným rebem. Bylo proto nutné se předem chránit před jakýmkoli potenciálním nebezpečím a tou „pojistkou“ se stala Svatá aliance,

kterou 26. září 1815 v Paříži uzavřeli František I., Alexandr I. a Fridrich Vilém III.

Výsledkem byl mezinárodní státoprávní dokument, který poté, co byl po roce 1821 implementován prostřednictvím opatření knížete Klemense Lothara von Metternicha, jeho policejního ministra hraběte Sedlnického a jejich spolupracovníků (např. prostřednictvím Jacoba Frinta, Friedricha von Gentze a německých romantických konvertitů, jako byli Friedrich August von Klinkowström, Friedrich Schlegel a další) (Prijetelj 1952, 103–107), tvořil politický referenční rámec, a zanechali tak dominantní historickou stopu ve společenském myšlení a obraznosti střední Evropy – a tedy i v dědičných habsburských zemích vnitřního Rakouska, Korutan, Kraňska a Štýrska, jakož i v zemích svatováclavské koruny.

Jejich Veličenstva, „*císař rakouský, král pruský a car ruský*“, kteří byli „*zděšení velkými událostmi posledních let*“, se pravděpodobně již před pařížským podzimem 1815 definitivně a „*upřímně přesvědčili o nutnosti upravit své vzájemné vztahy podle vznešených pravd, které učí [...] víra v Božího Spasitele*“. Proto se panovníci rozhodli,

že si pro směr svého působení jak uvnitř států, tak i navenek zvolí pouze předpisy [...] svaté víry: předpisy spravedlnosti, lásky a mírumilovnosti. [...] Jejich Veličenstva proto svým národům s nejvyšší péčí doporučují jako jediný prostředek, jak se stát účastnými [...] míru, který je plodem klidného svědomí a je jediný skutečně trvalý, aby se den ode dne více upevňovali v zásadách a plnění povinností, které učil božský Spasitel. (Mal 1993, 275, 276)

Korunovaní muži, které sám Všemohoucí neodvolatelně dosadil na trůn a vložil jim do rukou žezlo, si pro tuto dohodu nemohli vybrat vhodnější okamžik, a to ani z hlediska (dějin) duchovního vývoje.

Po téměř dvou desetiletích bouřlivého a – z perspektivy sociálně a geograficky převážně statického života 18. století – doslova chaotického dění, hřmění děl a zápachu střelného prachu lidé zatoužili po návratu míru. To platilo i pro obyvatele Přímoří, Kraňska a Štýrska, kde během vlády „malého muže z Korsiky“ pochodovaly sem a tam různé armády – a tyto armády se samozřejmě musely najíst, obléknout a nakrmit své koně.

Pro každého jedince v prvních desetiletích 19. století znamenaly důsledky racionalistických, osvícenských a liberálních ideálů – zrozených v kabinetech učenců – nebo spíše realizace těchto představ v praxi, nic menšího než materiální zkázu: v podobě stále se zvyšujících válečných daní, které na ně byly uvaleny a někdy také zcela bezohledně vybírány představiteli nového řádu. Jinými slovy jako katastrofa pro „louku, pole a rodinu“. A to vše bylo pro rozvoj mentality budoucích nových „ahistorických“ národů střední Evropy, kde drtivou většinu obyvatelstva tvořili rolníci, mnohem méně povzbudivé než Horatiova geniální myšlenka *sapere aude* (Epistulae I, 2, 40) pro intelektuály na přelomu 18. a 19. století.

Velká válečná bouře, která zuřila od Španělska po Rusko a od Baltského moře po Jadran během prvního půldruha desetiletí 19. století, vrhla stín na představy, které inspirovaly její nejvýznamnější reprezentanty. Stále více se tak prosazovala éra lidí unavených dionýskými radovánkami ducha, kterým sloužil racionalismus, a zároveň vyčerpaných prudkým vzestupem myšlenek francouzské revoluce a napoleonských válek. Po období neobvykle a nekontrolovatelně dynamických událostí na přelomu 18. a 19. století mnoho lidí opět zatoužilo po opoře a vazbách, které se zhmotnily v společenských institucích, jako je *víra, rodina, vlast* a *čest*. Tak se zformovalo myšlení a obraznost člověka v období mezi koncem válek s „malým Korzičanem“ a „jarem národů“ – *mír, klid a umírněnost, čest, pokora* a *úcta* k (božsky dané) *moci, rodina, vzdálená od všech intelektuálních, emocionálních a smyslových extrémů*, (ve střední Evropě katolická) (pravá) *víra*:

Die Fürsten führen nun eine Doppelstrategie: auf einer Seite wurde der Informationsfluß gestoppt; eine strenge Zensur, ein umfassendes Spitzelsystem und eine allgegenwärtige Geheimpolizei schnitten das Bürgertum von der Versorgung mit liberalen Ideen ab. Auf der anderen Seite lockte man dieses Bürgertum mit Plüsch, Walzer und Kitsch immer tiefer in seine so romantisch, hübsch und heimelig gewordene innere Welt hinein... Herr Bidermeier genoß die Erhabenheit seines romantischen Geistes und den Stolz auf seine pausenlos

zu Schau gestellte Rechtschaffenheit vorzugsweise hinter seiner Haus-
tür.¹ (Dörrzapf 1998, 291–297)

Už přímo na úrovni stereotypu byly biedermeierovské ideje v zemích svatého Václava – toto označení by ovšem bez výhrady platilo i pro vnitřní rakouské země, kde žili Slovinci – formulovány Magdalénou Dobromilou Rettigovou. Ta se sice zapsala do análů české literární historie jako první česká spisovatelka, autorka lyrických a dramatických textů a obecně jako představitelka českého literárního sentimentalismu z období biedermeieru, ale největší proslulost a věhlas nezískala jako literátka, ale jako autorka vynikajících kuchařek,² které byly přetiskovány po celé 19. století, a v českém historickém povědomí je připomínána téměř výlučně jako dáma mistrovsky učící, jak úspěšně připravovat lahodná jídla. Soudě podle dobových vyobrazení také svým vzhledem dokonale reprezentovala „silně podporované“ české ženství biedermeierovské éry: byla dokonalým prototypem české matrony. Kulínární inspirace odpovídá přirozené lidské touze po pohodlném životě – dobré jídlo je zkrátka nedílnou součástí životních radostí –, ale tento typ činnosti byl pro biedermeierovské období obzvláště charakteristický. To vše se notně odráželo v portrétech „dobře živěných“ měšťanů a stejně robustních měšťanek z prvních desetiletí 19. století. Rettigová vyjádřila ideologii středoevropských měšťanů v tomto období následovně:

Boha, vlast, ctnost a přátelstvo, tyto čtyři důležité věci, milý synu, na srdci měj a považ, že jen skrze ně pravé blaženosti na zemi a věčné slávy dosáhnouti v stavu jsi (Johanides 1995, 286–287).³

- 1 Knížata nyní uplatňovala dvojí strategii: na jedné straně byl zastaven tok informací; přísná cenzura, rozsáhlý systém udavačů a všudypřítomná tajná policie odrážly měšťanstvo od přisunu liberálních myšlenek. Na druhé straně lákali toto měšťanstvo plyšem, valčíkem a kýčem stále hlouběji do jeho vnitřního světa, který se stal tak romantickým, půvabným a útulným... Člověk biedermeieru si především za svými domovními dveřmi užíval vznešenosti svého romantického ducha a hrlosti na svou neustále na obdiv vystavovanou poctivost.
- 2 Domácí kuchařka aneb Pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky české a moravské (1826, rozšířené vydání 1831, 1837); Die Hausköchin oder Eine leichtfassliche und bewährte Anweisung... (1827); Dobrá rada slovanským venkovankám aneb Pojednání, kterak by ony pokrmy sprostě lacině i chutně připravovati... mohly... (1838); Guter Rat für Landwirtinnen und Landmädchen... (1838); Mladá hospodyňka v domácnosti jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla... (1840); viz Otruba 1999, Magdaléna Dobromila Rettigová).
- 3 Magdaléna Dobromila Rettigová, Napomenutí starostlivé máteře synu svému, Čechoslov 6 č. 10, 5. března 1825, 75–76.

Biedermeierovská mentalita byla tedy živena dvěma důležitými zdroji: na jedné straně z geneze evropských politických, hospodářských a duchovních dějin a reakcí Středoevropanů na ně, na druhé straně referenčním rámcem poskytovaným Svatou aliancí. Lidé v té době nesměli a ani nemohli být dynamickými inovátory mezi starým a restauračním obdobím; jejich nejvýznamnější politický představitel skončil jako smutná postava na Svaté Heleně. Jakákoli dynamika byla totiž přísným policejním úředníkům a armádě jejich udavačů synonymem pro svobodomyšlnost, ta pak tímtež co revoluce, o níž se korunované hlavy shodovaly, že ji budou pomáhat potlačit kdykoli, kdekoli a jakkoli. Mezi lety 1815 a 1848 (a také po potlačení Jara národů v roce 1849 a po celou dobu Bachova absolutismu až do obnovení parlamentarismu v roce 1861) nemohli mít lidé žádné jiné mentální znaky než ty, které jsou připisovány biedermeieru: konvenčnost, klid, umírněnost, mírná společenskost, více či méně rigidní víra... Těm, kteří se pokoušeli jakýmkoli způsobem prosazovat myšlenky francouzské revoluce na politické scéně, hrozilo přinejmenším vězení. Ti, kteří si dovolili uplatňovat právo na svobodu v soukromém životě, riskovali, že nebudou „uznání za hodné“ veřejných funkcí odpovídajících jejich schopnostem nebo že nebudou v těchto funkcích postupovat. S výjimkou několika jednotlivců, kteří za svou „nekonvenčnost“ obvykle draze zaplatili, neměli lidé v období restaurace žádnou možnost volby být takoví nebo jiní nebo být dokonce inovátory a/nebo „revolucionáři“. Mohli být svérázní v rámci prostoru, jehož hranice stanovovala a kontrolovala jejich o ně se „otcovsky“ starající moc. Tedy císař. A ten měl rozhodného policejního ministra. A policie všechno ví a všechno vidí, podobně jako bůh, a to už odedávna. A když ne, pak špatně vykonává svou práci.

Pro pod Alpami žijící Slovinci byla „otcovsky“ se starající vláda v prvních desetiletích 19. století obvykle poměrně vzdálená. Během napoleonského období vládla z bílé Paříže a v Ilyrských provinciích měla obvykle poměrně inteligentní, vzdělané, bystré a také umírněné správce. Poté, co František I. znovu získal svá jižní dědičná území, sídlila v Hofburgu v císařském hlavním městě „na krásném modrém Dunaji“. Její rozhodnutí zástupci však natolik přitáhli oči národům pod habsburským žezlem, že tvrdá ruka vídeňských policejních orgánů byla cítit i v Kraňsku, Korutanech a Štýrsku. Po událostech v německých zemích, kdy studenti 18. října 1817

vystoupili proti absolutistické formě vlády ve slavném městě nad Vartou a o rok a půl později v Mannheimu zavraždili také Augusta Friedricha Ferdinanda Kotzebue, i slovinskému divadlu nikoli neznámého, zdálo se otci národa a jeho čínorodým zástupcům, že nastal čas, aby úřady ukázaly svou druhou, méně přátelskou, ale o to otcovštější tvář. Stejně jako „každý otec bije syna, kterého miluje“, tak i správci Božího království na zemi, jmenovaní Bohem, musejí rozhodným způsobem – a v případě nutnosti i dostatečně pevnou rukou – zajistit, aby mezi smrtelníky, dokud jsou pod jejich vládou, vládl pořádek a mír a po smrti už si s nimi Všemohoucí vyrovná účty sám.

To byl také případ hraběte Josefa Matěje Antonína Václava Sedlnického (1778–1855), potomka starobylého českého šlechtického rodu a tajného císařského rady, který se v roce 1815 stal viceprezidentem nejvyššího dvorního policejního úřadu a v roce 1817 jeho prezidentem. Právě ten na konci druhé dekády 19. století zdvihl pevnou rukou policejní obušek. V létě 1819 vydal oběžník, v němž varoval všechny zemské vlády před intenzivními nepokoji na německých univerzitách. Rakouské vzdělávací instituce musely být chráněny před škodlivými myšlenkami šířenými a veřejně vyjadřovanými německými buršáky. Profesori středních a vysokých škol a jejich představitelé měli být obzvláště ostražití a policie měla vše pečlivě sledovat. Policie nejenže měla oči otevřené, ale měla také své vlastní metody a prostředky, jak zabránit rakouským studentům v kontaktu s jejich svobodomyšlnými kolegy v Německu, respektive jak poučit a ochránit všechny zvědavé jedince. Pečlivě sledovala, co říkali profesori a jejich studenti, jak se chovali, s kým se stýkali, co četli, co (se) učili, a dokonce i s kým seděli u džbánu piva. Úřady velely doslova armádě informátorů, jejichž úkolem bylo pomáhat pacifikovat „podezřelé živly“. Ti se samozřejmě mohli brzy ocitnout v nějakém „registru hříchů“ a každý, kdo byl zapsán v těchto černých knihách, mohl pochopitelně očekávat, že policie bude vědět o každém jeho kroku, návštěvě a rozhovoru, že bude více či méně bezostyšně otvírat jeho poštu a někdy dokonce nahlížet do oken jeho domu nebo se mu dívat pod prsty na veřejných místech.

Aby se zabránilo šíření zakázaných myšlenek na knižní trh v rámci země pod habsburskou nadvládou, musela být zavedena více či méně přísná cenzura. „Nekřesťanské a podvrtné myšlenky“ však mohly být pašovány

i přes státní hranice. Z tohoto důvodu byl mezinárodní obchod s knihami rakouských vydavatelů buď podroben extrémně přísným kontrolám, a tím značně omezen a ztížen, nebo zcela znemožněn. Během svého pobytu v Novém Sadu v letech 1819–1833 si Pavel Josef Šafařík několikrát hořce stěžoval svým přátelům Františku Palackému a Jánů Kollárovi, že nemůže získat žádné knihy z druhé strany Dunaje,⁴ zatímco hrabě Sedlnický se bez jakýchkoli výčitek v předbřeznovém období zeptal místních úřadů v Lublani, kdo jsou ti „troufalí“ předplatitelé Brockhausova konverzačního lexikonu z hlavního města Kraňska. A tuto informaci také promptně dostal.

Ducha doby a svět jeho představ významně odhalují výroky některých hodnostářů, kteří se sešli na lublaňském kongresu v roce 1821. Kongres se do hlavního města Kraňska, které bylo po napoleonských válkách známé jako nejkrásnější, nejkouzelnější a nejvábnější město na jihu monarchie, přesunul ze slezské Opavy. Clemens Lothar kníže Metternich pomalu, ale jistě přeměnil Svatou alianci na policejní instituci, která měla co nejdříve – nejlépe navždy – bránit *ancien régime* před vlivy intelektuálních, duchovních, mentálních a všech dalších novot, které se tehdy na starém kontinentu prosazovaly spolu s rostoucím zapojením buržoazie do evropské, zejména anglické, politiky. Císař František I. s touto orientací plně souhlasil a chtěl i do myslí svých pedagogů vštípit motto „*pryč s novým, vše by mělo zůstat po starém*“. Ti, kdo ovládají mladé, ještě tvárné myslí a duše studentů, budou jednoho dne schopni ovládat, alespoň nepřímo, něco mnohem většího než nuceně mobilizované publikum před katedrou.

A František I. to věděl. Proto byl jeho projev před profesory lycea v Lublani několik dní před jeho odjezdem z lublaňského kongresu brilantním historikem Josipem Malem popsán jako „*ledově chladný, necitelný a svým vyhrožováním naprosto nudný*“. Takto silně rozehrál všechny možné druhy výhrůžek:

Mezi lidem se šíří nové myšlenky, které nikdy neschválím. Zůstaňte u starého pořádku, který je stále nejlepší! Naším předkům se při něm

4 Když srbský kníže Miloš Obrenović roku 1832 Šafaříkovi do Nového Sadu poslal překlad čtyř evangelií do bulharštiny *Novyj zavět sireč četyrite Evaggelii na četyrech Evaggelista* (Bukurešť 1828), byl tisk kvůli blokáde knih ze strany rakouské vrácen vladaři z druhé strany Dunaje (P. J. Šafařík Fr. Palackému, Novi Sad, 10. října 1832; Šafařík 1961, 129).

dobře dařilo, proč by se nemělo i vám? Nepotřebuji učence, nýbrž pouze pilné občany, a tak mi vychovávejte mládež. Kdo mi slouží, musí vyučovat, jak já nařizuji. Kdo toho není schopen nebo kdo se mi zabývá a vystupuje s novotami, ať jde, kam mu libo, nebo ho dám odstranit já. (Mal 1993, 292, 293)

Trefa do černého! Takto formulovaná rezolutní vůle vyvolence Božího zněla jako trubka posledního soudu v *requiem* politického angažmá měšťanstva předbřeznového období v habsburské monarchii. Je tedy zcela jasné, proč si tato nová třída, která teprve začínala získávat svou činnou životní sílu, tak dynamicky působící zejména v ústavní éře po roce 1861, zvolila nepolitickou sféru působení. Totéž platilo i pro slovinské měšťanstvo, zejména to kraňské.

Lublaňští měšťané v první polovině 19. století svým způsobem jistě nejlépe reprezentovali zvyky a návyky, někdy dokonce i chyby a neřesti své doby a svého národa v období biedermeieru. V prvních desetiletích 19. století měli značný sklon, pokud ne k epikurejským a lukulským požitkům, tak alespoň k pohodovému užívání života. O tom se mohl na vlastní oči přesvědčit slavný cestovatel, spisovatel a básník Johann Gottfried Seume (1763–1810). V roce 1801 se vydal na cestu do Itálie a při putování střední Evropou poznal také slovinský lid a jeho zvyky. Cestoval přes Vídeň a Štýrský Hradec do Lublaně a odtud přes Benátky, Řím a Neapol do Syrakus na Sicílii. Své cestovní dojmy pak shrnul ve svém cestopisu *Spaziergang nach Syrakuz*, který z něj udělal jednoho z nejúspěšnějších autorů cestopisů 19. století v Evropě. Když Seume po různých, někdy i docela nebezpečných dobrodružstvích – cestoval také přes část slovinského území, která byla „*plná zločinců a vlků*“ – konečně dorazil v chladných dnech roku 1802 do Lublaně, hlavní město Kraňska na něj udělalo velmi dobrý dojem. O Stavovském divadle (*Glediše deželnih stanov*) míní, že sice není tak působivé jako divadlo ve Štýrském Hradci, ale přesto velmi účtyhodné. Největší dojem na něj však udělaly kavárny a kulečnické herny, kterých bylo v Lublani nejen mnoho, ale které byly také velmi působivé. Německý cestovatel nezapomněl tuto skutečnost zaznamenat do svého deníku:

*Die Kaffeehäuser sind [...] hier weit besser als in Wien; und das hiesige Schweizerkaffeehaus ist ganz artig und verhältnismäßig anständiger als das berühmte Milanosche in der Residenz, wo man sitzt, als ob man zur Finsternis verdammt wäre.*⁵ (Seume 1803, 68)

Kromě živého kavárenského ruchu se Lublaň těšila také z bohatého hudebního života. Na jedné straně nabralo na síle společenské muzicírování a tanec v rytmu hudby: v biedermeierovské Lublani byl tanec téměř společenskou normou. Lidé tančili často a hodně, a obzvláště módní hudební formou byl cyklus valčíků – něco podobného tomu, co známe ze slavného *Aufforderung zum Tanz* Carla Marii von Webera v orchestrální úpravě Hectora Berlioze – a ve třicátých letech 19. století speciální forma tance: *Deutsche*.⁶ Tento typ hudby svými skladbami obstarávala řada skladatelů působících v Kraňsku, kteří jsou dnes téměř neznámí.

Mezi nimi stojí za zmínku alespoň Joseph Bosizio, člen Filharmonické společnosti a amatérský skladatel, který pro karneval v roce 1831 napsal *Laibacher Redoute-Deutsch*. Nebo Johann Carl Fischer či Valentin Klementsčitsch (Klemenčič) s jejich *Redout-Deutsche*, baron Louis Lazari ni, rovněž člen Filharmonické společnosti,⁷ nebo Leopold Ledinek. Mezi skladatele, jejichž díla lze označit za biedermeierovská, můžeme zařadit také českého hudebního legionáře Gašpara Maška (1794–1873), který působil v Lublani (Grdina 2002, 17–25; Misson 2002, 45–47) a slavného klavírního virtuosa „s loktem“ a skladatele Jurije Mihevce (1805–1882).⁸

5 *Kavárny jsou [...] zde mnohem lepší než ve Vídni; a zdejší Švýcarská kavárna je docela pěkná a poměrně slušnější než slavná Milánská v hlavním městě, kde člověk sedí, jako by byl odsouzen k temnotě.*

6 Šlo o druh německého valčíku. V souvislosti s názvy je třeba vzít v potaz, že ještě Josef Lanner své tance nejprve nazýval *länder* nebo *Deutsche* a označení *waltzer* používal až od svého opusu 7 dál, navíc ani tehdy ne vždy. Srov. Sachs 1997, 430, 431, 436, 437.

7 Jeho pero bylo výrazně orientováno na tříčtvrtinový takt lehké taneční múzy, neboť napsal 6 *Redout Deutsche mit Trios für den Carneval 1825 zu Laybach*, 6 *Laybacher Schiesstat Deutsche mit Trios für den Carneval 1827* a 4 *Laibacher Redout Deutsche mit Trios für das Fortepiano für den Carneval 1830*.

8 Viz též Kuret 2001, 211, 212, ale především Mihevcova biografie Lucijana Marije Škerjance *Jurij Mihevec: slovenski skladatelj in pianist*, Ljubljana 1957, v níž Škerjanc zaevidoval celých 532 Mihevcových děl, mezi nimi také čtyři zpěvohry a řadu rozličných salonních úprav pro klavír. Mihevec mimo jiné upravoval také Mozartova, Haydnova, Beethovenova, Schubertova, von Weberova, Belliniho, Boccheriniho, Rossiniho a Verdiho díla (Škerjanc 1957, 107–114). Byl známou

Hudební *biedermeier* však neovlivnil pouze tancechtivé obyvatele Lublaně. Ovlivnil také hudebníky, kteří pocházeli z venkova, ale jejichž hudební dosah nebyl v žádném případě provinční. Jako skvělého představitele lehké hudební múzy slovinského předbřeznového období je třeba zmínit Alojze Ipavce (1815–1849), prvorozeného syna slavného očního lékaře France Ipavce ze Šentjuru a jeho ženy Katariny, bratra Benjamina a Gustava Ipavcových, kteří se později stali pilíři slovinské hudby 19. století, a pravděpodobně nejmuzikálnějšího člena lékařsko-muzikantské dynastie Ipavcových (Grdina 2001, 92). Alojz Ipavec navštěvoval na konci dvacátých let 19. století gymnázium v Celje, kde se pravděpodobně seznámil s nejvýznamnější postavou rakouské *biedermeier*ovské poezie Johannem Gabrielem Seidlem (Grdina 2001, 93). Seidlovy básně již před jeho příjezdem do města na řece Savinji, kde působil v letech 1829–1840, upoutaly pozornost Franze Schuberta. Ten na základě Seidlovy básně *Die Taubenpost* napsal např. také závěrečnou píseň v G dur ve svém písňovém cyklu *Labutí zpěv* (*Schwanengesang* D 975).⁹

V každém případě Alojz Ipavec daleko předčil ostatní slovinské hudebníky nebo ty, kteří působili ve Slovinsku v období *biedermeieru* – s výjimkou Mihevce – díky slávě, které dosáhl svým valčíkem *Schneeglöckchen*, op. 4. To je patrné i ze skutečnosti, že ani ve vídeňské metropoli, kde byly valčíky pro taneční buržoazii té doby stejně běžné jako listí a tráva, nebyl neznámý. Což platilo jak pro vydavatele, tak pro interprety. Ipavcovy skladby byly k dispozici v komisním prodeji, nebo byly dokonce vydávány těmi vydavateli, kteří měli své prostory přímo v centru města – na Grabnu (Grdina 2001, 95). Jedním z nich byl jistě Anton Diabelli, známý prvním tematickým katalogem Schubertových skladeb a zvěčněný samotným Ludwigem van Beethovenem,¹⁰ na druhou stranu se Alojz Ipavec také těšil

osobností středoevropské hudby, jeho skladby tiskl dokonce slavný vídeňský hudební nakladatel Anton Diabelli, který vydával také Beethovenova a Schubertova díla.

9 Písně byly do tohoto cyklu zařazené po skladatelově smrti.

10 Roku 1819 se Diabelli obrátil na padesát nejznámějších skladatelů té doby, aby každý z nich napsal jednu variaci na valčík, který Diabelli sám zkomponoval. Výsledek si později slavný nakladatel vyložil jako jakousi antologii soudobého hudebního umění v celé její různorodosti. Ke spolupráci přizval mimo jiné i Carla Czerného, Johanna Nepomuka Hummla – ten byl jako klavírní virtuos známý i lublaňským měšťanům, neboť roku 1796 koncertoval ve zdejším Stavovském divadle (Cvetko 1959, 91, 99), Filharmonická společnost hrála jeho díla –, Schuberta, Wolfganga Amadea Mozarta ml., tehdy sotva desetiletého Franze Liszta a Beethovena.

z veřejných provedení svého díla, a to v městě, kde měl v oblasti lehké hudební múzy silnou konkurenci – včetně Josefa Lannera a Johanna Strausse staršího.¹¹ Samozřejmě, že takové tiskoviny a představení byly pravděpodobně hlavně zásluhou osobního úsilí skladatele, ale ani v tehdejší tvrdé konkurenci v žánru taneční hudby nemohla být skladba bezvýznamná, protože obyvatelé Štýrského Hradce dokonce přezdívali sestře Alojze Ipavce Ivance podle okouzlujícího valčíku jejího staršího bratra – „*die Schwester der Schneeglöckchen*“ (Grdina 2001, 95).

Za zmínku také stojí, že Ipavcovy skladby upoutaly pozornost Diabelliho, který byl znám jako znalec s citem pro dobrou hudbu. Ve stolecích měšťanů, kteří byli na jedné straně definováni hudbou a na druhé straně uměním slova,¹² měl hudební vydavatel mnohem větší autoritu než dnes. Měšťané se s hudbou mohli seznámit pouze naživo nebo prostřednictvím notových zápisů; kvalitativně odlišná forma vnímání hudby, tichý poslech nahrávek (nejprve na voskových válcích, poté na šelakových deskách a nakonec na vinylových deskách), se rozšířila až asi sto let po daném období: mezi zpěváky ji reprezentoval vzestup slavného italského tenora Enrica Carusa (1873–1921) a mezi koncertními instrumentalisty sláva a bohatství renomovaného rusko-židovského houslisty Mischy Elmana (1891–1967).

Valčík se samozřejmě nestal synonymem tanečního projevu předbřeznového měšťanstva přes noc. Na měšťanské společenské scéně se začal prosazovat kolem roku 1770 a zpočátku představoval módní výstřelek a dovednost

Ten vzal hudební výzvu nesmírně vážně, a tak na poměrně konvenční Diabelliho valčík vzniklo 33 *Veränderungen C-dur über einer Walzer von Anton Diabelli* op. 120 (první vydání 1823), které Hans von Bülow, první z velkých klavírních žáků Franze Liszta a významný dirigent své doby, při jakési příležitosti nazval „*mikrokosmos Beethovenova génia*“ a „*věrný odraz světa tónů ve zkratce*“, jistě však je, že tato skladba odhaluje bezbřehé světy hudební invence v rámci tématu s variacemi (Krämer 1986, 4, 5). Ty Beethoven pochopitelně projevoval už od začátku své hudební tvorby. Tak např. první věta *Sonáty pro klavír č. 12* v As-dur op. 26 (*Andante con variazioni*) je vystavěna z tématu a šesti variací, úplně zvláštní případ je třetí věta v *Sonátě pro klavír č. 30* v E-dur op. 109 nebo 15 *Variationen mit Fuge „Eroica–Variationen“* v Es-dur op. 35, pokud zůstaneme pouze při Beethovenových skladbách pro sólový klavír.

11 Claudio Magris ve své historiografické syntéze o habsburském mýtu v rakouské literatuře píše, jak se vídeňské kavárny „*rozeznívají tóny valčíků*“ (Magris 2001, 71).

12 Toto označení samozřejmě platí zejména pro období *fin de siècle*, kdy rovné (pro muže) volební právo měšťany už vytlačilo z místa rozhodujícího činitele při dění ve veřejném prostoru a ti převážnou část své činnorodosti a tvůrčí energie zaměřili na kulturu, platí s jistými výhradami, které se týkají především použití kultury ke zcela národně emancipačním účelům, i pro dobu před Taaffého „*císařským ministerstvem*“. Viz Grdina 1999, 51–95, zejména 54–56.

– alespoň mezi německým obyvatelstvem Alsaska –, kterou jinde neovládali. Společenský a kulturní vzestup valčíku byl nepochybně spojen s rychlým, byť nerovnoměrným ústupem aristokratické kultury v celé střední Evropě jako jediného zástupce vyššího kulturního projevu určité etnické skupiny. S definitivním zánikem světa, který byl po staletí chápán jako velký, uzavřený organismus – v němž *belletores* udržovali pořádek a mír v *civitas terena*, *oratores* umožňovali přímý kontakt s Všemohoucím, který dohlížel na všechno a na všechny, zatímco *laboratores* pracovali a živili jak ty první, tak i druhé – a jeho podob ztratil i společenský tanec, který byl dosud úzce spjat s aristokratickou etiketou a zvyky, ztratila svou mentální kotvu a smysl. Vznikající měšťanská kultura si jistě mnohé vypůjčila od svého aristokratického vzoru, zejména to, co ji povyšovalo nad úroveň třetího stavu, ale pouze do té doby, než vyvinula hudební a taneční formy odpovídající jejím vlastním představám. A taneční stylizace, na které byla založena barokní aristokratická kultura pohybu v rytmu hudby, rozhodně nepatřila mezi modely, které napodobovala.

Ve druhé polovině 18. století tak (post-)barokní, rokoková a nejčastěji s dvorním hudebním divadlem spojovaná *opera seria* začala ve střední Evropě tvrdě soupeřit o prvenství u publika se *Singspielem* – zpěvohrou v rodných jazycích jednotlivých národů (Trojan 2001, 81–100). Italská árie, která byla dosud dominantní, byla v boji o první místo mezi měšťanskými posluchači ohrožena umělou písní,¹³ která čerpala z lidových písní (kultury). Na konci století starého režimu rozkvetl mezi měšťanstvem zájem o lidovou kulturu obecně, z čehož čerpala vznikající měšťanská kulturní tvorba důležitou inspiraci – co do formy, podoby i obsahu. Tanec, který politicky a společensky se probouzející měšťanstvo v té době hledalo jako prostředek svého sebevyjádření, nemohl být rafinovanou a často také krajně preciozní stylizací pohybů (jako je *menuet*, *bourrée*, *gigue* nebo *allemande*), která dokonale vyhovovala aristokratické kultuře a jejím podobám (Sachs 1997, 408–430). Ne: jako odklon od dvorského (astavovského) determinismu, formálnosti a relativní rigidity, které odpovídaly

13 Slovinský příklad takového rozvoje je nejspíš hudba Antona Tomaže Linharta, a sice dvě písně (*Ljubici*, *Pesem*), které mají hudebněmorfologicky i strukturně už velmi blízko k rané romantické písni, stylově se však ještě nacházejí v rámci rokokově-klasicistních horizontů (Mihevc 2005, Edice Společnosti slovinských skladatelů č. 1777).

rozvoji představy rovnosti mezi Středoevropany s červenou i modrou krví, hledalo měšťanstvo taneční formu, která by vyjadřovala autentičnost a jednoduše¹⁴ – a také uvolněnost. A našlo ho. Ve valčíku.

Tyto změny byly patrné v zemích svatého Václava již během Mozartova pobytu v Praze a sám mistr o nich 14. ledna 1787 napsal baronu Gottfriedovi Jacquinovi následující:

V šest hodin jsem odjel s hrabětem [Josephem Emmanuelem Malabiliem] Canalem na ples u Brietfeldů, kde se shromažďuje výkvět pražských krasavic. – To by bylo něco pro Vás, drahý příteli! – [...] – Netančil jsem, ani jsem nekoketoval. – Netančil jsem, protože jsem byl příliš unaven, a nekoketoval jsem kvůli své vrozené hlouposti. – S radostí jsem však pozoroval, jak tito lidé s nadšením poskakují na hudbu mého Figara, kterého rychle přetvořili na čtverylky a německé valčíky; – neboť zde všichni mluví jen o – Figarovi; všichni hrají, troubí, zpívají a pískají jen – Figara. Nikdo nechodí na jinou operu než na Figara, což je pro mne jistě velká čest. (Mozart 1991, 176, 177)¹⁵

Valčík, jakožto primární hudební vyjádření měšťanské mentality a protiklad feudálního společenského řádu, zaplavil celou střední Evropu. Tříčtvrtový takt byl údajně „tak běžný a nakažlivý jako nachlazení“ a Goethe vzpomíná, že krátce po začátku této taneční módy byla publikována také první německá úvaha na toto téma. Ve svém Wertherovi odkazuje na dílo *Etwas über das Waltzen*, které spatřilo světlo světa v roce 1782.

Samozřejmě ne všechny hlasy byly souhlasné. Našlo se také několik staromilců, kteří nad novým tancem kroutili hlavou a stěžovali si, že je vulgární,¹⁶ a dospěli k závěru, že „valčík se stal všeobecně populárním současně

14 Valčík byl ve srovnání se skupinovými tanci baroka, kde mohl mít jednotlivý tanec až patnáct k dokonalosti nacvičených figur, kterých se tanečníci museli držet, skutečně poměrně jednoduchý a tomu přiměřeně uvolněný (srov. Sachs 1997, 420).

15 Zisk z představení *Figarovy svatby* v Praze byl takový, že zachránil před bankrotem pražskou italskou operu s jejím impresariem Pasquale Bondinim v čele.

16 Valčík takový možná skutečně byl, dokud se nezačal tančit na lesklých parketových podlahách městských tanečních sálů a dokud nebyly boty s hřebíky, ve kterých se původně tančil, nahrazeny elegantní společenskou obuví. To vše vedlo také ke změnám v melodii, rytmu a agogice valčíku, který získal svůj charakteristický silný důraz na první, těžkou dobu v taktu

s kouřením tabáku a jinými vulgárními zvyky“ (Arndt 1804b, 198). V roce 1797 vyšla kniha *Erörterung derer Wichtigsten Ursachen der Schwäche unserer Generation in Hinsicht auf das Walzen* (Sachs 1997, 434)¹⁷ Salomona Jacoba Wolfa, která se vyprodala tak rychle, že muselo být vydáno druhé vydání dva roky po prvním. Tentokrát s mnohem ponuřejším názvem: *Bewies dass das Walzen eine Hauptquelle der Schwäche des Körpers und des Geistes unserer Generation sey. Deutschland Söhnen und Töchtern angelegentlichst empholen* (Sachs 1997, 434).¹⁸

Měšťanstvo však ve valčíku našlo přesně to, co potřebovalo: vlastní formu vyjádření, kterou se mohlo odlišit a identifikovat a která svou energií, charakterem a emocionalitou ostře kontrastovala s rokokovou aristokratickou kulturou minulosti. Všechna varování byla proto marná a měšťané tančili valčík velmi živě, někdy tak divoce, že současní moralizující kritici tance v rytmu tříčtvrtového valčíku byli vážně znepokojeni morální vhodností, duševním a dokonce i fyzickým zdravím tanečníků. V pamětech Ernsta Moritze Arndta *Reisen durch einen Theil Teutschlands, Ungarns, Italiens und Frankreichs in den Jahren 1789 und 1799* lze pak najít následující svědectví o tanci na počátku století měšťanů:

Tanečníci velmi vysoko zvedali šaty svých partnerek, aby je nevláčely po zemi a aby na ně nešlapali, načež sebe i svou partnerku co nejpevněji obtočili těmito šaty. Točili se ve velmi nepřístojných polohách; ruka, která držela šat, spočívala těsně na prsou partnerky a při každém pohybu se na ně slastně tiskla, dívky pak hleděly chtivě a jako by každou chvíli měly omdlít. Když dotančili do temnějších koutů sálu, staly se objetí a polibky ještě smělejšími. Takový je prý zvyk v tomto kraji, pravili, a není tak špatný, jak se na první pohled zdá. (Arndt 1804a, 43)

a vznášející se pohyb tanečníků, který je dodnes charakteristickým znakem tohoto specificky středoevropského tance.

17 Rozprava o nejdůležitějších příčinách slabosti naší generace s ohledem na valčík.

18 Důkaz, že valčík je hlavním zdrojem slabosti těla i ducha naší generace. Vřele doporučeno synům a dcerám Německa.

V některých částech Švábska a Švýcarska však byl valčík zakázán. Zejména se to týkalo vídeňského valčíku. V časopise *Journal des Luxus und der Moden* reportér z Vratislavi poznamenal, že obvyklý valčík

nevylučuje jisté kouzlo a půvab. Vídeňský valčík však svou divokou zuřivostí vše přehlušuje; obvykle je spojen s točením; jen zřídka se tančí sám o sobě. A jen nemnoho žen – těch s tvrdou náturou – se oddává šílenému víření. Většina dívek se jen nerada oddává tomuto bakchantskému požitku kvůli přísným matkám, které se bojí o zdraví svých dcer. (Sachs 1997, 436)

Na druhé straně se v atmosféře *biedermeierovského* inscenovaného klidu, míru a (předepsaného) štěstí poddaných koruny nakonec zrodila důležitá hudební forma, která se stala synonymem nekompromisního uměleckého existenciálního vyjádření: *Das Lied*, píseň. Tato forma obecně, a zejména německá píseň, se nevyznačuje rozsáhlostí hudební struktury, ale myšlenkovou a emocionální intenzitou. A pokud lze o nějaké hudební formě říci, že zahrnuje celý vesmír bytí, zhuštěný do jediného atomu, pak je to jistě píseň.

Člověk, který je nejvíce spojován s raným vývojem písně, je Franz Schubert. Bez ohledu na popularitu tohoto hudebního žánru ve Vídni ve dvacátých letech 19. století a slavné Schubertiády, nastavil Schubert svými *Lieder* zrcadlo *biedermeierovské* společnosti. V ní byl svět veselých měšťanů zobrazen v poněkud odlišném, méně stereotypním světle. Rozhodně však ne neobvyklém. –

Pro citlivého hudebního génia romantické psychické konstituce, jakým Schubert bezpochyby byl, bylo život, toto podivné putování z toho světa na svět onen – na němž často není vůbec jasné, co je skutečné a co se takovým jen jeví být, a sotva kdy je možné se s jasným vědomím a čistým svědomím rozhodnout, zda člověk jednal spíše ve prospěch dobra či zla – ve vši své depresivně devastující obtížnosti – jako cesta odnikud nikam – pravděpodobně možné vnímat pouze jako protiklad k spokojené měšťanské společnosti *biedermeieru*.

Kromě toho je třeba mít na paměti, že pro hudebníky nebylo v té době snadné plout proti proudu. Částečně to bylo způsobeno prostředím ve

Vídni, ale také v Praze, Lublani a dalších regionálních centrech habsburské monarchie, která více či méně (nekriticky) absorbovala obrovské množství taneční a jiné lehké salónní hudby.¹⁹ Částečně to bylo také proto, že se hudba ještě nepovažovala za zvlášť posvátnou formu lidské kreativity, ale stále za druh zábavy. Lidé se přece museli nějak živit. A pokud někdo chtěl vydělávat na živobytí hudbou – dalšími možnostmi byly virtuózní koncertní vystupování, výuka a hra na varhany a/nebo dirigování kostelního sboru –, musel alespoň do určité míry vyhovovat, což bylo stěží možné, pokud se hudba neuchytila u publika, nebyla tištěna a opakovaně prováděna. Na počátku 19. století neexistovaly žádné státní důchody ani stipendia pro hudebníky, ani pro jiné umělce. Ani velkorysí mecenáši, jako byl kníže Miklós Esterházy, nebyli zrovna na každém rohu. Ze skladatelů, kteří právě díky tomu, kým byli, měli nárok na zvláštní zacházení, byl nejvýznamnějším a možná jediným, kdo se během *biedermeierovského* období prosadil ve Vídni, Beethoven.

Není třeba zdůrazňovat, že Schubert uměl,²⁰ byl schopen a také skládal hudbu, která přesahovala pomíjivé módní trendy. K pochopení *biedermeieru* – včetně českého a slovinského – může stačit prosté přečtení textů a not v cyklu *Krásná mlynářka*, op. 25 (*Die schöne Müllerin* D 795).²¹

- 19 Stefan Zweig popsal Vídeň takto: „V málokterém evropském městě byla touha po kultuře tak vášnivá jako ve Vídni. Právě proto, že rakouská monarchie nebyla po staletí ani politicky ambiciózní, ani obzvlášť úspěšná ve svých vojenských akcích, obrátila se silná vlastenecká hrdost k touze po nadvládnutí uměním.“ (Zweig 1999, 28). V prvních desetiletích století byl zaznamenán obzvláště silný zájem o klavíry, klavíristy a klavírní hudbu: v hlavním městě Britského impéria se například v roce 1750 nacházelo sotva deset hudebních obchodů, ale v roce 1824 jich již bylo 150 (Schonberg 1971, 73).
- 20 Schubert zhudebnil cyklus básní svého přítele Johanna Ludwiga Wilhelma Müllera, který, když zrovna nepsal básně, byl jednou z hnacích sil Sedlnického cenzurního aparátu a jehož život předčasně ukončila mrtvice. Schubert zjevně vybíral texty velmi pečlivě a záměrně nezhudebnil prolog, epilog a tři další básně z Müllerovy sbírky, čímž z tohoto písňového cyklu odstranil náter *biedermeierovské* poezie.
- 21 Cyklus vznikl v roce 1823 (poprvé vyšel v roce 1824, ale první úplné vydání se objevilo až v roce 1830 u Antona Diabelliho za významné pomoci Johanna Michaela Vogla, slavného prvního interpreta mnoha Schubertových písní; ten do Diabelliho vydání přispěl většinou *appoggiatur* a dalších ozdob, které jsou nyní standardní součástí vydání Schubertových písní, a zachoval tak přesné svědectví o hudební interpretační praxi své doby). V té době Schubert tragicky bojoval s tehdy nevyléčitelnou syfilis. To přirozeně vede k myšlence, že osobní tragédie umělce také otevírala jiné obzory v jeho vnímání bytí a času, než jaké opakovaně nabízeli červenolící pekaři, sládci, řezníci a další měšťanští řemeslníci *biedermeierovské* éry.

Lze jej chápat a zpívat jako silnou lyrickou metaforu rozkladu všech existenciálních jistot. A co bylo v období měšťanstva považováno za stereotypně jistější než pevný milostný svazek, následovaný stejně silným rodinným svazkem, „dokud nás smrt nerozdělí“? Ale možná je pro mlynáře lepší usnout „v krásné modré křišťálové komnatě“²², než pokračovat v namáhavém úsilí dosáhnout nejistého naplnění lásky.²³

Nebo úvodní píseň v *Zimní cestě*, op. 89 (*Winterreise* D 911): v ní se zpěvák a klavír hudebně sladí ve společném zdůraznění *motta perpetua* celého písňového cyklu: *Cizosti*.

To je evokováno hned na začátku první sloky: „*Fremd bin ich eingezo-gen / fremd zieh' ich wieder aus...*“ (*Přišel jsem jako cizinec / odcházím jako cizinec...*),²⁴ v 2/4 rytmu, který ve skutečnosti evokuje pomalou, těžkou chůzi, což dodává melodické lince a veršům písně další expresivní důraz. A pro *biedermeier* s jeho pojetím společnosti jako velké (nejlépe šťastné) rodiny s Jeho Veličenstvem jako otcem státu v čele nebylo na deklarativní úrovni nic cizejšího než cizost, odcizení, vyloučení, *die Fremdheit*.

Kromě takových radikálních přiznání existovala samozřejmě i konzumní salónní hudba, která byla poslouchatelná a také poslouchaná. Měla však tu nevýhodu, že měla krátké trvání a poptávka po ní musela být neustále živena, přičemž posluchači/tanečníci byli uspokojováni stále novými skladbami. A že pro talentované hudebníky té doby nebylo vždy snadné kormidlovat mezi úskalími integrity umělecké výpovědi a s ní spojenou větší hermetičností recepce a mezi mělčinami lehké, ale ne vždy obzvlášť invenční produkce stylově velmi podobných skladeb „pro široké masy“ – v té době dokonce i vůdčí skladatelé, dokonce Chopin a Liszt, hledali

22 Překlad závěrečné písně *Des Baches Weigenlied* v E-dur z cyklu *Krásná mlynářka*, v originále: „Will betten dich kühl / Auf weichen Pfül / In der blauen kristallinen Kämmerlein.“

23 Nejspíš také není náhoda, že Schubert zhudebnil právě slavné Goetheho *Poutnickovy noční písně*, z nichž zejména první (*Der du von dem Himmel bist*) je dojemným voláním po jistotě. Srov. Goethe 2002, 32, 33, a *Wandrer's Nachtlid* op. 4, nr. 3 (D 224) v Ges-dur (Schubert, Peters 8304).

24 *Gutte Nacht* v D moll. Poslední píseň cyklu, *Der Leiermann* v A moll, si zaslouží stejnou pozornost díky svému bolestně expresivnímu obrazu úplného odcizení a cizosti – starý potulný hudebník hraje na svůj mechanický nástroj bosý ve sněhu pod vesnicí. Nikdo se na něj nedívá, talířek před ním zůstává pořád prázdný. Jen psi na něj vrčí... Píseň i cyklus končí otázkou, která je sice zapsána, ale nelze ji plně vyjádřit (pouhými slovy): „*Wunderlicher Alter, / soll ich mit dir gehn? / Willst zu meinen Liedern deine Leier drehn?*“ (Schubert, Peters 8303).

co nejhladší cestu ke svým zákazníkům – je jasné vidět na příkladu slovinského skladatele a pianisty Jurije Mihevce, který je svým způsobem prototypem hudebníka s typickou biedermeierovskou mentalitou – bezstarostně potěšit a rozveselit.

Kritická obec nikdy nepopírala jeho talent, ale profesionální odmítači (kvality) všeho a všech, totiž kritici, ho často ostře kritizovali za jeho ne příliš kritický přístup k (příliš) lehké hudbě. To platilo jak pro jeho koncertní skladby, tak pro Mihevcevy pokusy etablovat se jako úspěšný autor oper. Jeho skladatelské a didaktické úspěchy během jeho bouřlivých vídeňských let vedly Mihevce k závěru, že by se publiku císařského hlavního města na krásném modrém Dunaji, které bylo sice zvyklé na všechno, ale bylo hudebně velmi vnímavé, měl představit jako skladatel a klavírní virtuos na sólovém koncertě. Vídeňský deník *Allgemeine Theaterzeitung* tak zveřejnil pozvánku, která byla také přetištěna v *Illyrisches Blatt* v Lublani,²⁵ oznamující, že Jurij Mihevec přednese 19. března 1839 koncert svých vlastních skladeb v šesti větách ve velkém sále Společnosti přátel hudby ve Vídni a zahájí jej následující skladbou:

Koncert pro klavír.²⁶ Allegro, adagio a finále; v allegro a adagiu koncertant použije témata, která mu předloží publikum v sále, a z nich provede volnou fantazii s mezilehlými ritornely pro orchestr; finále bude volnou fantazií koncertanta. (Škerjanc 1957, 42)

Již samotné oznámení prvního bodu Mihevceva koncertního programu dává podnět k zamyšlení. Naznačuje totiž, že skladatel klavírního koncertu (!) byl připraven ve jménu bezprecedentní senzace improvizovat na jakékoli předem neznámé téma ve dvou větách svého díla, které rozhodně není malé, nenáročné ani jednoduché z hlediska hudební struktury. To nám říká tři věci: že věty nebyly definovány z hlediska kompozice a formy – přinejmenším klavírní část ne –, protože v tom případě by koncertant měl pravděpodobně možnost improvizovat na dané téma pouze v rámci klavírních sólových kadencí, ale ne ve vzájemné souhře

25 *Vaterländischer Virtuos, Illyrisches Blatt* 1839, 60.

26 V originále *Pianoforte*, tedy předchůdce moderního koncertního klavíru s ěrardovou repetiční mechanikou.

s orchestrem (která by byla určena definovanou partiturou), že nemohl být stanoven vztah mezi sólistou a orchestrem (ten byl pro Mihevce pravděpodobně spíše doplňkem než rovnocenným partnerem) a s ohledem na to vše – že Mihevec musel mít obrovské sebevědomí a přesvědčení, že taková snaha o jednorázové senzační úspěchy je tou správnou cestou; poslední položka programu byla dokonce představena takto: „*Non plus ultra, eine kurze Fantasie in drey- und vierhändigen Satze, componiert in einer noch nie gehörten Manier*“²⁷ (Škerjanc 1957, 42). Je pravda, že Jurij Mihevec dokázal svou klavírní technikou překvapit. Byl známý tím, že hrál skvěle loktem, jak uvádí následující zpráva z října 1836, kdy po více než deseti letech nepřítomnosti ve svém rodném městě uspořádal koncert v kraňském hlavním městě Lublani:

Jako skladatel a klavírní virtuos sklídl mnoho zaslouženého uznání. Zejména jeho klavírní hra loktem, jímž v basu doprovázel hru obou rukou, prováděl skoky a dokonce chromatické běhy, a to s obdivuhodnou čistotou, vyvolala všeobecnou senzaci. (Škerjanc 1957, 38)

Je také pravda, že první polovina století byla ve znamení výjimečných osobností v oblasti klavírní hudby, včetně významných skladatelů (Mendelssohn, Chopin, Liszt) a improvizátorů, mezi nimiž nejvíce vynikal Sigismund François Thalberg,²⁸ ale tito umělci měli obvykle jasně vyvinutý smysl pro to, co mělo sloužit pouze k pobavení publika a vydělávání peněz a co mělo být prezentováno širší veřejnosti v pevné hudební formě. A také: co tam v žádném případě nepatřilo. Měli smysl, který odlišuje umělce od řemeslníků. Mihevcovi to chybělo, i když ho dobromyslní kritici ve Vídni od začátku jeho hudební kariéry varovali, že hudební hračkovaní pravděpodobně není umělecky stimulující cestou, kam by měl svůj hudební talent směřovat. Kritika Mihevcova výše zmíněného vídeňského vystoupení, které bylo jeho posledním koncertem vůbec, proto nebyla zrovna příznivá ani laskavá. Kritika důrazně prohlásila:

27 *Non plus ultra, krátká fantazie ve tří- a čtyřručním obsazení, složená způsobem dosud neslýchaným.*

28 S Thalbergem pojila Mihevce také osobní známost (Škerjanc 1957, 56).

Bylo by klamáním publika a zesměšňováním sebe sama, kdybychom se pouštěli do podrobného rozboru toho, co bylo předneseno na koncertě. [...] Koncertní program ať je varováním pro všechny, kteří by pomýšleli na to, že by se vzdali stylové správnosti, proměnili hudbu v mučírnu a drobné nápady utápěli v bahnitém močálu komplikovaných obrátů. (Škerjanc 1957, 43)

Ještě jedovatější poznámka uzavírá recenzi napsanou v roce 1840 na Mihevcův hudebně-scénický experiment *Die Maske oder die Männerfeindinnen*. Toto dílo bylo burleskou se zpěvy ve třech dějstvích ve stylu komedií Johanna Nepomuka Nestroye:²⁹

Slečna Ursula Wintergrün předsedá kávovému klubu, kde se pravidelně scházejí ženy, které nenávidí muže. Každá členka tohoto spolku se musí vzdát veškerého svého majetku, pokud poruší základní pravidlo klubu – nekompromisní nenávisť k mužskému světu. Tone-ta, jedna z jeho dlouholetých členek, se však přesytí dodržování těchto přísných pravidel – příroda se dříve či později projeví – a poruší je tím, že se zúčastní taneční zábavy. Tam se zamiluje do svého tanečního partnera, který k ní také chová silné city. Muž pak tři dějství pronásleduje svou dámou: mezi maškarami je nejprve oblečena jako černé domino, pak jako židovská servírka, ale pokaždé mu unikne. Nakonec zvítězí přirozenost, protože se ukáže, že milenec je čestný mladý právník, který Tonetu zachrání před přísnými pravidly prudérního klubu tím, že si ji vezme za ženu. (Škerjanc 1957, 46)

41

Kritik v *Allgemeiner musikalischer Anzeiger* velmi chválil hudbu, zejména kuplety, jimiž Mihevec představení vybavil, a hudební rozptýl jejího autora, když napsal: „*Der Compositeur scheint den rechten Weg gefunden zu haben; möge er ihn nicht so bald verlassen!*“³⁰ (Škerjanc 1957, 47) Hudebníci průměrného talentu mohli v té době pouze bavit, ale talentovaným hudebníkům se zjevně tak snadno neodpouštělo, pokud chtěli svým potenciálem pouze potěšit. A Mihevec dožil svůj život ve velké chudobě:

29 O Nestroyovi a *biedermeieru* předbřežnové doby viz Magris 2001, 86–90.

30 *Zdá se, že skladatel našel správnou cestu; kéž ji tak brzy neopustí!*

Zemřel bez prostředků a nezanechal po sobě nic než pár starých šatů, krabici not a nějaké dluhy v Paříži. (Škerjanc 1957, 46)

Taková tedy byla situace ve střední Evropě. Situace ve slovinských a českých zemích byla víceméně věrným, byť někdy poněkud oslabeným odrazem nepokojů a změn v evropské měšťanské ideologii na konci 18. a v prvních desetiletích 19. století. Alespoň pokud jde o hudbu a hudební návyky publika jako do jisté míry věrný odraz dobových představ to může bez výhrad platit.

V Lublani byla v období *biedermeieru* centrem hudebního života – a samozřejmě také později, ba možná ještě více: svých nejslavnějších okamžiků dosáhla ve druhé polovině „století měšťanů“, kdy ji vedl nejprve významný český hudebník Antonín Nedvěd (viz Weiss 2021, 171–175) a poté Josef Zöhrer – *Filharmonická společnost*. Ta byla nejstarší hudební společností v habsburské monarchii, která již v době svého založení nemohla zakrýt, že rozhodující rytmus a tempo tu budou udávat podnikaví měšťané.³¹ Po svém založení v roce 1794 se rychle a úspěšně rozvíjela a stanovila si za hlavní cíle pěstování a podporu hudebního umění, pořádání koncertů – do roku 1836 se nazývaly akademii³² a statut z roku 1801 stanovil, že se musejí konat každý týden! – a péči o hudební vkus.

Filharmonická společnost byla elitní společností milovníků hudby, která výjimečně dovolovala, aby se mezi jejími členy objevily i krásné dcery Eviny. Členkami Filharmonické společnosti se mohly stát pouze hudebnice, zatímco potenciální mužští členové byli posuzováni nikoli podle svého hudebního vzdělání, ale podle toho, zda budou schopni napomoci v dosahování cílů stanovených tímto společenstvím milovníků

31 Prvními členy v roce 1794 byli hlavně zástupci měšťanských „výdělečných živností“: obchodníci, lékárníci, podnikatelé, učitelé, umělci a občas kněz (Kuret 2005, 19, 30). Měšťanská orientace je patrná i v hudebním stylu, který byl na počátku činnosti Filharmonické společnosti měšťanský klasicistický (na rozdíl od odumírající aristokratické kultury spjaté s rokokem) a poté se postupně stával stále více romantickým. O tom se může přesvědčit každý, kdo otevře zčásti rekonstruované programy Filharmonické společnosti 1811–1862 (Kuret 2005, 473–600) a antologii hudebního umění ve Slovinsku od jeho počátků po současnost *Musica noster amor* a poslechne si symfonii *Es dur* agilního Rakušana Leopolda Ferdinanda Schwerdta, který působil v Lublani (Klemenčič 2000, CD 4/II).

32 Pro období lublaňského kongresu lze najít odkazy na tyto koncerty a stručné poznámky k nim v: Holz 1997. Ohledně G. Maška viz: Kuret 2002, 27–39.

nejsuggestivnějšího uměleckého žánru. Hudební sezóna Filharmonické společnosti trvala od 1. května do konce října a poté od 1. listopadu do konce dubna. Již v roce 1802 měl orchestr dvacet pět hudebníků, ale aby tito instrumentalisté dosáhli co největšího souladu na koncertech, musel být jmenován „ředitel orchestru“. Tohoto souladu dosahoval především pravidelnými zkouškami s orchestrem, kterých se hudebníci museli pilně účastnit, „protože... [zkoušky] *zdokonalují orchestr, jak ukazuje zkušenost*“ a v každém případě zabraňují opuštění „*pokynů*“, po němž se „*estetický celek [...] jevil jako množství zmatených tónů, což často stavělo publikum do velmi nepříjemné situace*“ (Kuret 2005, 25–27). Dirigent orchestru tak mohl využít „*svůj úsudek a schopnosti*“ k využití všech prostředků, které by přispěly k hladkému chodu filharmonické společnosti: byl zodpovědný za program orchestru a zkoušky, stejně jako za nákup notových materiálů. Mezi nimi byly i ty nejnáročnější skladby nejslavnějších evropských hudebníků té doby, a tak během lublaňského kongresu filharmonický orchestr provedl skladby W. A. Mozarta, J. Haydna a L. van Beethovena, ale hrál také hudbu Meyerbeera, Spontiniho, a dokonce i Rossiniho.

Filharmonická společnost mohla „jako čestné členy přijímat zahraniční hudebníky, kteří svým hudebním talentem a úspěchy mohli být pro společnost přínosem“. Po roce 1801 se čestnými členy Filharmonické společnosti vedle „*ďábelského houslisty*“ Paganiniho stali také Joseph Haydn, Ludwig van Beethoven a Johannes Brahms. Mezi prvními, kteří byli takto poctěni, byl český hudebník František Benedikt Dusík (Kuret 2005, 45–56), který v Lublani působil také jako varhaník.

Kromě hudby se obyvatelé Kranje, zejména na venkově, věnovali lovu, pití, leckdy nadměrnému, kuželkám, slavnostem a radostným projížďkám koňskými povozy a saněmi, zatímco v Lublani se věnovali také střelbě a začínali se bavit v prvních šachových kroužcích. Josip Mal ve svém monumentálním historickém vyprávění o slovinské mentalitě v období bidermeieru napsal:

Lidé měli jen málo sebeovládání a hledali především smyslové potěšení a fyzické pohodlí. (Mal 1993, 627)

Je více než jisté, že latinské přísloví „*ubi Bacchus, ibi Venus*“ (kde je Bacchus, tam je Venuše) našlo silné vyjádření v různých oslavách, radostných jízdách, pitkách a podobných radostech života. Ctihodný Janez Vajkard Valvasor psal o síle některých slovinských vín ve své slavné encyklopedii *Sláva vévodství Kraňského (Slava vojvodine Kranjske)*. Jedno z nich mělo již v 17. století velmi výstižný název – „*kindermacher*“ – a slovinský polyhistor o něm řekl, že „*pokud se pije bez míry nebo v nadměrném množství, často promění muže v děti a dokonce i moudré muže v blázny*“, protože

S lahodným douškem se dětinskost dostává nejen do mysli, ale i do těla. Proto by zejména dívky, které nechtějí příliš brzy „přijít k outěžku“, neměly mít příliš důvěry, ať už k dobrému bílému vínu, nebo k těm, kteří ho rádi pijí. Bez ohledu na to, jak dobré a chutné víno může být, ať už červené nebo bílé, je pro dívky velmi nebezpečné a, jak se říká, způsobí, že břicho začne růst. (Valvasor 1978, 48)

A Slovinci byli v období *biedermeieru* známí nejen jako vinohradníci a vinaři, ale také jako dovozci zejména dalmatských vín – později to najde svůj odraz také v literatuře – a především jako zkušení pijáci. A to nejen muži. Díky svému nemírnému bratříčkování s králem alkoholem měla bohyně Venuše v té době také nemalý počet kněžek a vyznavačů. A samozřejmě i plodů takového intenzivního uctívání.

Oficiální zpráva pro dvorskou kancelář ve Vídni uváděla, že v Korutanech převládaly „*smyslové vášně*“ (Mal 1993, 607). Pokud jde o Štýrsko, dozvídáme se, že v roce 1834 se tam narodilo 25 117 dětí manželských párů a celých 7 241 nemanželských synů či dcer. Poměr mezi legitimními a nemanželskými dětmi byl v některých okresech v (Horním) Štýrsku ještě výraznější – 1:2. Každé druhé dítě se narodilo mimo tehdejší kanonickou instituci manželství (Mal 1993, 627).

Na počátku 19. století se však *biedermeier* v oblastech obývaných Slovinci neprojevoval pouze jako specifický, historicky definovatelný způsob bytí a života – jako způsob jeho vnímání a prožívání –, ale zanechal rovněž stopy na budovách a jejich interiérovém vybavení a také v malířství. Lublaňští měšťané v období *biedermeieru* byli doslova zamilovaní do nábytku, který se vyznačoval jednoduchými a strohými, ale zároveň rafinovanými

a vytříbenými tvary. Obzvláště se jim líbily čalouněné židle s květinovým nebo pruhovaným vzorem a své domovy také vybavovali pohovkami, komodami, skříněmi, vitrínami na suvenýry, keramickým a skleněným – často barevně zdobeným – nádobím, které se často pyšnilo i rytými vedutami, které byly v té době módní. Tento *biedermeierovský* styl interiérového designu byl později – v druhé polovině 19. století – významně rozvíjen, doplňován a rozšiřován: kultura návštěv respektive salónů, kde se protínaly dvě touhy rodiny, které, pokud už nevznikly, byly alespoň zásadním způsobem posíleny během *biedermeierovského* období. Na jedné straně byla touha po intimitě rodinného života, která byla uspokojena soukromými pokoji uzavřenými před zraky návštěvníků zvenčí. Na druhé straně existovaly reprezentativní společenské prostory (salóny, „pánské pokoje“), které měly také viditelně reprezentovat dosažený blahobyt rodiny a zpravidla nebyly určeny pro každodenní život majitelů. Ve své knize *Nauk o gospodinjstvu (Nauka o domácnosti)* z roku 1871 píše Janko Sernec, že ve městech existuje zakořeněný zvyk

mít v každém domě jednu místnost vyhrazenou pro hosty nebo zvláštní příležitosti. Tato místnost je vybavena nejlepším nábytkem – ale nikdo ji nesmí používat. (Sernec 1871, 33)

Zdá se, jako by se tvůrčí energie měšťanstva, která byla více či méně surově, ale rozhodně velmi rozhodným způsobem vytlačena z politické scény, v atmosféře obecné politické apatie soustředila nejen na speciálně vybrané řemeslné výrobky, ale také na téměř *preciozní inscenaci* vlastní dokonalé rodinné idylly. „Pokoje pro hosty“ *biedermeierovského* měšťanstva byly tak přeplněny nejvybranějšími pohovkami, křesly, stolky a nádobím, po stěnách visely krajinomalby nebo zátiší, ale také portréty – v té době byly obzvláště módní miniaturní portréty (Komelj 2001, 205), které zachovaly téměř stereotypní výtvarné svědectví o *biedermeierovském* měšťanstvu jako o muži s pěkně kulatým obličejem a červenými tvářemi, obklopeném svou bohabojnou, dobře vychovanou, pracovitou a poslušnou rodinou. Vedle otce rodiny se v malířových motivech obvykle objevuje jeho „krásně baculatá“ a pracovitá manželka, četné děti a třeba i mladý muž nebo dívka ve svátečním oděvu.

Nejvýraznější a také nejobjevnější osobnost slovinského malířského biedermeieru byl nepochybně Jožef Tominc (1790–1866), který po sobě zanechal doslova malířskou „daguerrotypii“ raného období slovinského měšťanstva. Pro jeho malířské umění platí, že

zpodobňované [...] navzdory biedermeierovsky uhlazené, ale svěží manýře [...] ukázal v jejich nepřikrášlované podstatě. Před diváky ožijí jako nesmlouvaví a hamižní kapitáni, kariérističtí mladí muži, přehnaně okrášlené ženy a stvořitelé líbezné rodinné idyly. (Komelj 2001, 178)

46

Ale byl to také velmi snaživý řemeslný malíř se záviděníhodným výtvarným umem: během kotvení anglických lodí v Terstu vyportrétoval celou posádku – během pětadvaceti dnů právě tolik důstojníků – a vydělal si pěknou hromádku peněz.

Tento aspekt – „lásky k plné mošničce“ – byl (a stále je) jeden z myšlenkových a v důsledku také funkčních charakteristických rysů měšťanstva, a biedermeierovského vzhledem k „zúženému prostoru“ společenské realizace zejména. To všechno však samozřejmě nezůstalo bez odezvy ve stylu oblékání zejména kraňských žen, ale také mužů. Synonymem pro mužské elegantní oblečení podle pařížské módy kolem roku 1826 i pro kraňské měšťany znamenal modrý frak s vypasovanými rukávy, kostkovaná kravat a kalhoty z indického hedvábí, něco podobného – samozřejmě v jim přiměřené velikosti – měli nosit už chlapi z „lepší společnosti“, tedy budoucí pilíře měšťanské společnosti ve svých nejtěplejších letech. Ovšem: tak jako předtím a potom oblečení nebylo jen existenční a civilizační potřeba, nýbrž také, nebo dokonce především, znakem společenského odlišování a oddělování. Ale takové výrazné rozdíly v oblečení mezi měšťany a venkovany se v první desetiletích 19. století stále více stíraly, neboť nová móda časem pronikla také na venkov, i když myšlenkovým proměnám doby ne příliš nakloněný biskup Anton Martin Slomšek, který se sám skutečně poctivě, činorodě a také úspěšně snažil o osvětlení „prostého lidu“, při jedné příležitosti napsal: „Venkovskému člověku panská suknice sluší tak jako svini sedlo.“

Pravidla oblékání, která sedlákům zapovídala nosit oblek, vyrobený ze stejných materiálů, které byly typické pro oblečení měšťanů, už od počátku 19. století neplatila, a tak začala postupně mizet i příslušná symbolická funkce oděvu. Domácí plátno, které sedláci vyráběli do té doby, začalo ustupovat bavlněným tkaninám, které vycházely z přádelen a tkalcoven – z prvních továren, na nichž svůj pokrok založilo sice hlavně anglické, ale také středoevropské měšťanstvo na začátku své epochy a které symbolizovaly jeho status. Sedláci se tak začali oblékat do kupovaných šatů – do látek, která byla do té doby k vidění především na měšťanech – a ve sváteční dny byl rozdíl mezi selským a měšťanským obyvatelstvem jen stěží rozpoznatelný (Mal 1993, 614-622). Je však samozřejmě jasné, že je velký rozdíl mezi pouhým nákupem oblečení a jejím stylově ladným, vhodným a také funkčním nošením. A tento rozdíl není zjevný pouze dnešním lidem, ale byl evidentně naprosto zřejmý i lidem slovinského *biedermeieru*. Zpráva z roku 1842 se totiž jemně vysměje některým značně podivínským módním zvyklostem terstských Slovinců své doby:

V městečku Ribnici a nejbližším okolí se mezi mladými muži šíří touha vzdálit se od selského oděvu, což vede k pestré směsici a často až směšné kombinaci oblečení. V zimě nosí místo teplých kožesinových kalhot zcela nevhodné dlouhé kalhoty z plátna, takže elegant cvaká zuby láskou ke svému kostýmu, zatímco v horkém létě lze často spatřit čepice lemované kožesinou, jež zdobí hlavy, protože majetkové poměry nedovolují dandymu, aby si pořídil více čepic na střídání podle ročních období. Zcela komicky působí, když se takový elegant, jak se často stává, objevuje také v brnění naškrobeného košilového límce, který obkružuje hlavu jako hradba, což vedle selského kabátu vypadá obzvlášť směšně. (Matić 2001, 251, 252)

Ovšem: co sluší pánu, nesluší kmánu, a pokud ano, potom spíš tak jako krávě sedlo.

Na intelektuální a duchovní klima slovinských zemí v období *biedermeieru* kromě nepočtených představitelů osvícenství a josefinismu, kteří určitě neudávali ve své době dominantní takt a tempo (např. Martin Kuralt, a i ten byl nakonec „internován“ v moravském klášteře na Mírově),

a představitelů veselé, v podstatě ještě čistě (post)barokní lidové zbožnosti – tu procesími a poutěmi, prapory, monstrancemi, kadidlem a všelijakou další vnějškovou parádou pěstovali především františkáni (P. Paskal Škerbinc) –, měl rozhodující vliv rigorismus.

Rigoristé byli muži pietistického přesvědčení a ve Slovinsku také rozhodných činů. Byli přesvědčeni, že:

Počet vyvolených je mnohem menší než počet zatracených. Proto je více zdánlivých kajících než skutečných. Jestliže Bůh většině lidí odepře nebesa, nedává jim ani svátostnou milost. Zpovědník, k němuž se hrne zástup špatně připravených kajících a žádá od něj svaté rozhřešení, ať má tolik síly, aby odolal nepravým touhám lživých kajících. Mezi stovkou kajících není ani deset takových, kteří by byli hodni rozhřešení. Ať hříšník přijde ke zpovědi pětkrát, než bude moci rozhřešení obdržet. (Mal 1993, 309)

V Kraňsku se rigorističtí duchovní drželi takových a podobných úvah jako opilec plotu. V každodenní bohoslužebné praxi to znamenalo potemnělou strohost při udělování svátostí, tvrdou pokoru pro kající ovečky a víc než rezervované udělování rozhřešení. Stávalo se, že hříchy byly dokonce i ve velikonočním období odpuštěny sotva tolika měšťanům, kolik je prstů na jedné ruce. „Jansenisté“, jak je nazývali, se nespokojili s přísností jen v místních kostelích: dokonce i na nejnavštěvovanějších náboženských poutích – a od středověku je známo, že poutě jsou specifickou formou turismu, a při podobném podniku nejspíš každá, byť jakkoli zbožná duše leccos popije, pojí a občas také zhřeší – očistili od hříchů před Všemohoucím sotva nějaký tučet poutníků.

Slovinské kulturní dějiny znají např. rigoristického duchovního Janeze Travná, který byl jako farář v Poljanách nad Škofja Lokou a potom jako děkan v Ribnici tak přísný při smiřování lidí se Všemohoucím a při následném udělování svátostí, že věřící skoro naprosto odehnal od oltářního stolu, a tak jim naprosto znechutil i samotnou církevní pobožnost. Jeho nástupce Ignacij Holzapfel proto roku 1847 – po smrti svého přechůdce – zjistil, že mezi jeho ovečkami jsou i takoví lidé, kteří nebyli u přijímání už víc než dvě desetiletí, a dopočítal se jich na víc než polovinu farnosti.

Podobně postupoval i kněz v poutním kostele sv. Františka Xaverského u města Gornji Grad v Saviňském údolí. Ten si pokládal za čest, že neudělal žádný rok rozhršení ani jednomu z četných poutníků, kteří přišli do jeho zpovědnice složit účty ze svých hříchů, biskup Herbertstein jej nicméně za jeho „důslednost“ odměnil pěknou farností. (Mal 1993, 312)

Zmíněný Traven byl také rezolutní nepřítel radostné, kypící lidové zbožnosti, která se realizovala zejména v procesích. Taková forma zbožnosti byla ve slovinských zemích stejně jako jinde v katolických částech Evropy rozšířena díky rozhodnutím tridentského koncilu, tedy v souladu s plánem reformy katolické církve. Ve Slovinsku ji rozvíjeli zejména členové řadu františkánů a minoritů a někteří z nich byli také skvělí rétoři, kteří nám zanechali významné postily nebo celé soubory kázání, kde slovinská literární věda nachází příběhové pasáže, které se v 19. století rozvinuly v slovinskou umělou prózu (tento rozvoj slovinský literární historik Matjaž Kmecl ve své stejnojmenné knize velmi důvtipně nazval cestou „od kázání k detektivce“). Kromě toho patří do stejného referenčního rámce „zvnějšněné“ barokní zbožnosti také vznik Škofjelockých pašijí (*Škofjeloški pasijon*), nejvýznamnější slovinské liturgické divadelní hry vůbec, do prvních významnějších děl světské dramatiky o to více. Smyslem barokního náboženského výrazu bylo odvrátit lidi od úplně jiného typu zbožnosti: od racionálního a emocionálního ponoření a pokusu o navázání individuálního vztahu k transcendenci – od zbožnosti protestantů; v zemích, z nichž ducha evangelické reformace vyháněli opatřeními konfesionalizace, a to se po roce 1598 dělo v Kraňsku, Korutanech a Štýrsku, po roce 1523 také v zemích svatováclavské koruny, přežila pouze v nepatrných zbytcích.

Barokní zbožnost tedy mezi slovinským lidem silně zakořenila, velmi úspěšně přežila dobu svého vzniku, v době Janeze ze Svatého Kříže (Janez Svetokriški) a Rogerija (Rogerij Ljubljanski) bujně rozpučela a střetla se také se slovinskými „jansenisty“, což bylo v té době urážlivé označení pro rigoristické duchovní. A Traven náležel mezi ně. Roku 1815, kdy obyvatelé lublaňského předměstí u Svatého Petra po mnoha letech znovu získali svolení, že smějí na svatodušní úterý vypravit procesí na Šmarnou horu, je jejich vlastní kaplan, nikdo jiný než Traven, přivítal tvrdými slovy a lidi tomu adekvátním způsobem podráždil. Tato událost našla odezvu v básni Franceho Prešerena *Šmarna gora*, kde jsou v hlavním motivu zpodobeni

duchovní, kteří musí po smrti vodit z Očistce na Šmarnou horu své farníky, protože jim za života bránili v procesích:

*V noči, kádar ure svoje
 spolni vseh svetnikov dan,
 dòkler zjutraj ne zapoje
 v čast Marije zvon glasán,
 gôr na gôro – strašno, res je –
 mrtvih hodijo procésje
 roženkranc in litaníje
 môlit, hvalo pét Marije.
 Vseh stanóv so trume plašne,
 to se vidi 'z njih oblek;
 vidijo se štole mašne,
 žida in hodník vse vprek,
 „Kdo ste romarji vi čudni,
 ki zdaj mólite netrudni
 roženkranc in litaníje
 in pojéte čast Marije?“
 Mi v duhovskem oblačili
 smo sejali seme zmot,
 slepci smo ljudem branili
 sèm na svéto božjo pot;
 závolj téga iz vic hód'mo,
 žalostne procésje vód'mo
 roženkranc in litaníje
 môlit, hvalo pét Marije. (Prešeren 1966, 51, 52)*

Zvnitřnit vnějškové tedy pro rigorismus (také) znamená v co největší míře odstranit podněty vzrušující jen smysly, aby se mohli zkoncentrovat na svou duchovnost. A jak by erotické, v rámci toho také senzuální, tělesné (touha) nebylo jeden z rozličných smysly jitřících elementů!

Převládající duchovní proud, který je dozajista také následnou reakcí na osvícenství – zřeknutí se rozumu nastane jako následek zklamání z něj a z domnělých následků jím proměněného světa – je tedy přísná katolická víra, *rigorismus*, který se většinou objevuje jako více či méně bezmyšlenkovitá,

ale také morálně úzkoprsá zbožnost. Rigorismus se radikalizoval zejména ve dvacátých letech 19. století, kdy se v první řadě individuálně náboženského, ale v psychologické rovině navzdory tomu reaktivního citu zmocnila a využila, resp. zneužila neduchovní, nenáboženská a neduševní, ale proto o nic bezskrupulózní Metternichova restaurační kancelář, která reprezentovala a zastupovala nadindividuálnost. Ta se snažila shora prostřednictvím zákonů občanům vštípit úředně zavedený restaurační katolicismus, který si zvolil heslo: Pryč se všemi spekulativními novotami, všechno zůstane při starých, dobrých, ale uzákoněných zvycích. To bylo realizováno také prostřednictvím kosmopolity Friedricha von Gentze, dokonce se vysmívajícího náboženskému citu, jehož známý výrok zní:

Vše je ztraceno, pokud nebude znovu zavedeno náboženství... A nikdy se nezavede náboženství jako víra, když se nezavede nejdrův jako státní zákon, (cit. podle Prijatelj 1952, 100)

51

a také prostřednictvím šedé eminence katolické církve ve Vídni Jacoba Frinta. Toho nemají Češi ve zvlášť dobré paměti především kvůli útoku na známého osvícenského matematika a filozofa Bernarda Bolzana, který mohl bez zásahu Josefa Dobrovského pro nemocného Bolzana velmi špatně dopadnout. Ve dvacátých letech se nestávali stále radikálnějšími jen rigoristé, nýbrž také liguoriánští redemptoristé a samozřejmě po nich roku 1821 opětovně povolení jezuité, kterým otec Klement Maria Hofbauer-Dvořák právě se svými liguoriánskými redemptoristy ve Vídni uhlazoval cestu (Prijatelj 1952, 97-104). Pro rigoristy, kteří ztělesňovali morálně upjaté náboženské cítění, byla erotická tematika samozřejmě značně nepříjemná, neboť představovala dynamičnost, vitalitu minulých dob, od nichž se chtěl biedermeier (také) prostřednictvím rigorismu distancovat.

V takovém mentálním klimatu a sémantickém referenčním prostoru se mohlo stát, že byli umělecky skutečně významní reprezentanti české a slovinské literatury první poloviny 19. století, France Prešeren u Slovinců a Karel Hynek Mácha u Čechů, všude jinde, jen ne v živém centru literárního zájmu a recepce. A pokud už se tam ocitli, nestalo se tak, protože by o jejich básně vládl nějaký všeobecný afirmativně receptivní zájem, ale protože slovinští rigorističtí cenzoři ohrnovali nos nad „*prasárničkami*“

v Prešerenových básních nebo protože se čeští nacionalističtí obrozenci jaksi nemohli smířit se „*spaním*“ v Máchově Máji.

Kromě myšlení a obraznosti *biedermeieru* se totiž začaly v české a slovinské kultuře čím dál dynamičtěji formovat také výbušné nacion(ální)alistické představy a ty ve druhé polovině 19. století v obou kulturách rozhodujícím způsobem ovlivňovaly nejen literární recepci, nýbrž také bytí a nebytí jednotlivce, jak to budeme postupně odhalovat v následujících kapitolách. A to při každé jednotlivé analýze styků mezi slovinskými a českými knížaty ducha a ctiteli krásy zejména v první polovině 19. století, neboť tito muži nebývali jen vzdělanci, ale většinou také zapálení vlastenci.

Pavel Josef Šafařík, Ursus bibliothecaris a Slovinci

53

Dne 11. dubna 1833 vyjel Šafařík z Nového Sadu s chotí, dvěma dítkama a šlechtnou tchyní, která dcery v tomto životě opustiti nechtěla; po cestě namáhavé bezmála celoměsíčně dojel 4. máje do Prahy, pozdržev se u příbuzných uherských a ve Vídni, kdež jmenovitě mnoho jednal s oným učeným, ale i démonským Kopitarem, jenž tak mnoho pracoval o Slovanech a tak málo pro Slovany. Již do Nového Sadu byl Kopitar po mnohá leta velmi pilně dopisoval Šafaříkovi, hledě jej na svou stranu přivléci, jmenovitě od českých a slovanských snah odvléci, jakž Šafařík o tom zmiňuje Palackému (11. října 1830): ‚Píše mi on přechoasto a příliš upřímně, chtěje mne na svou samospasitelnou víru obrátiti [...] a domnívaje se, že pod zástěrou přátelství nejlépe jiným se rouhati a jim ubližovati dá. Mně každé tyranství nesnesné.‘ Když i ústné přemlouvání neprospělo, tu předešlá přízeň dvorského slavisty a sofisty (slova Šafaříkova), již před tím valně ochabla, zvrátila se v šerednou nenávist, která čas od času ulevovala podobnými výkaly jako v doslovu k Hesychiovu epiglossistovi (ve Vídni 1839). (Šafařík 1872, 5)

Když dal chemik Vojtěch Šafařík, syn známého slovenského, ale české literatuře zasvěceného filologa, kulturního a literárního historika, etnologa a vydavatele Pavla Josefa Šafaříka¹ do tisku výše citovaný text, byl Jernej Kopitar

1 Mladý Pavel Josef Šafařík se pod první básní, kterou místo předmluvy zahájil básnickou sbírkou *Tatranská múza s lýrou slovanskou* (Levoča 1814), podepsal jako Schaffary. Na titulním listu, který měl při přípravě vydání *Múzy* z roku 1886 k dispozici František Borový, se nacházel také Šafaříkův vlastnoruční podpis J. Šaffáry (Šafařík 1886, 6). Šafařík se po vydání *Múzy* a až do své smrti pod tištěnými díly a v dopisech důsledně podepisoval jako Šafařík, proto je v českém a slovinském jazyce takové i ustálené užívání jeho příjmení.

v povědomí vlasteneckých Čechů druhé poloviny století agilních měšťanů už téměř pět desetiletí zapsaný jako synonymum pro zlostného hada: jako nestoudný, zvrácený, nemravný a mravně krajně zavrženíhodný jedinec a jako pravý prototyp démonicky zákeřného jazykovědného hašteřivce. Šafaříkův syn nenašel pro filologa Kopitara ani jediné dobré slovo, nemohl ani nechtěl odhalit ušlechtilé stránky Kopitarovy povahy, a proto vídeňského filologa vylíčil těmi nejtemnějšími barvami a počastoval ho epitety, s nimiž by jeho otec rozhodně nesouhlasil.

To však bylo především odrazem ideového paradigmatu, který se v české kultuře postupně vytvářel od nástupu romanticko-nacionalistické měšťanské generace českých intelektuálů v prvních desetiletích 19. století, které Kopitar svým rázným a často i výbušným temperamentem v jejich snahách uváděl do rozpaků. Ani zdaleka se totiž nehodil do jejich představy o českém národě, pro který byla služba národu vše a snaha o dobrání se ověřitelného vědeckého poznání byla (jen) tím, co služba národu bez potíží dovolila. Proto Češi Kopitarovi opakovaně vytykali sobectví, ctižádost a despotismus, nedůvěřovali mu, jeho jednání se jim často jevilo jako nepochopitelné, a ještě častěji si nedokázali vysvětlit, kam svými plány a slovy směřuje.² Tak se jim ze dne na den – zvláště pak po smrti Dobrovského – stával stále podezřelejší osobou. Navíc české vlastence dráždila i jeho kousavá ironie a pichlavý, někdy až bezohledný sarkasmus, neboť v jeho dopisech lze najít pěkně bohatou sbírku urážlivých označení, která vypovídají o nevědomosti či myšlenkové neobratnosti jednotlivce, ale také celý bestiář chlupatých a rohatých zvířat, jimiž Kopitar občas častoval některého ze svých domnělých protivníků. Vše, co se o Kopitarovi říkalo, brali v Čechách za bernou minci; z komára dělali velblouda a Kopitar, když se s českými učiteli dostával do stále vážnějších sporů ohledně vědeckých otázek, nabýval v představách české kulturní elity první poloviny 19. století čím dál démoničtějších rysů.

Byl mezi nimi také učenec, s nímž měl Kopitar vedle Dobrovského nejvíce kontaktů – Pavel Josef Šafařík –, zároveň však byl vídeňský slavista i tím Slovincem, s nímž měl autor *Slovanských starožitností* a *Slovanského národopisu* nejvíce vazeb. A rozdíl mezi nimi nebyl jen v temperamentu,

2 Tímto způsobem se o něm vyjádřili jak Dobrovský, tak Šafařík (Jireček 1895, 590, 793).

ale především v podstatných paradigmatech jejich myšlení.³ To na jedné straně způsobilo intenzivní boj jednoho proti všem – Kopitara proti celé učené české romanticko-nacionalistické elitě. A stejně tak ostrý, avšak s českým prostředím srovnatelný střet vídeňského mefistovského jazykovědce s jeho krajany na slunečné straně Alp. Češi i slovinští vzdělanci, jako byli Čop a Prešeren, totiž „sáli stejné mléko“ romanticko-nacionalistického myšlení a národní symboly, stejně jako roli textů, ať už literárních či vědeckých, v domácím národním jazyce si představovali značně odlišně než Kopitar, jenž byl silně ovlivněn Dobrovského racionalismem.

Pavel Josef Šafařík (slovensky: Pavol Jozef Šafárik) se narodil 13. května 1795 v horské vesnici Kobeliarovo v Gemerské župě⁴ na jihovýchodě Slovenska. Jeho předkové byli čeští českobratřští pobělohorští exulanti, kteří postupem času splynuli se slovenskými evangelickými věřícími augsburského vyznání. Šafaříkův dědeček byl evangelickým pastorem, jeho otec (podepisoval se jako Paulus Schaffary) byl nejprve učitelem a poté kazatelem v Kobeliarovu. Evangelictví a identifikace s protestantskou etikou – obojí tehdy znamenalo příslušnost k určitému ideovému světu a pro Slováků také k jazykové sféře (čeština *Bible kralické*) – Šafaříka poznamenaly na celý život.

Po dobré domácí přípravě ke studiu byl Šafařík roku 1805 poslán nejprve na gymnázium v Rožňavě a poté roku 1808 do Dobšíně. Jeho intenzivní intelektuální vývoj však získal výrazný impuls roku 1810, když začal studovat filozofii, teologii, právo, řečtinu a hebrejštinu na německém evangelickém lyceu v Kežmarku. Tam na něj zapůsobil humanista Johann Genersich

3 Karel Paul, který se jako dosud nejlepší znalec života a díla Pavla Josefa Šafaříka – z jeho pera pochází i dosud nejzásadnější Šafaříkova biografie – vlastně jako jediný věnoval vztahu mezi Kopitarem a Šafaříkem, viděl důvody pro výrazně turbulentní styky mezi oběma vědci především v rozličnosti jejich povah a temperamentu (Paul 1938, 9). Ale můžeme se domnívat, že jejich myšlenkový svět byl přece jen tak rozličný, že mohl představovat to plátno, na němž specifické povahové rysy obou učenců získaly tak drasticky rozdílné a vystupující kontury; pro oba byl totiž národ to, „s čím si nejde hrát“, jen cesta k jeho vytvoření byla pro oba rozdílná.

4 *Gemerská župa* (maď. *Gömör vármegye*) byla roku 1802 spojena s Malohontskou župou a na severu hraničila s Liptovskou a Spišskou, na východě s Abovskou, na jihovýchodě s Boršodskou, na jihu s Hevešskou a na východě Novohradskou a Zvolenskou župou. Měla rozlohu 4275 km², byla osídlena maďarským, slovenským a německým obyvatelstvem římskokatolického, pravoslavného, evangelického nebo židovského vyznání. Župa byla rozdělena na pět okrsků a jejím centrem byla Rimavská Sobota.

– Šafařík jej roku 1835 nazval „*ušlechtilým géniem*“ –, jenž se jako učenec profiloval v Jeně: tamní univerzita proslula idealistickým filozofickým směřováním svých učitelů, a tudíž i převážné části studentů. V této době na Šafaříka začaly působit v kontextu národního obrození také vlivy jazykového romantického nacionalismu Josefa Jungmanna, zejména jeho pojednání *O jazyku českém*.

Nadšení pro národ a jazyk vyjádřil během důkladného zkoumání klasické poezie v básnické sbírce *Tatranská múza s lýrou slovanskou* (Levoča 1814), ale v Kežmarku se pod vlivem Dobrovského spisů začal systematicky zabývat také starší i novější českou literaturou. Na jeho básnickou orientaci měl největší vliv Josef Jungmann jako zakladatel moderního českého básnického jazyka, z cizích autorů pak klasičtí (Homér, Vergilius, Anakreón, Pindaros, Horatius, Theokritos), němečtí (Klopstock, Bürger, Gleim, Matthisson, Schiller) a anglický barokní mistr Milton (zejména prostřednictvím Jungmannova překladu *Ztraceného ráje*). To vše Šafaříka stylově spojuje s evropským klasicismem a preromantismem, a protože je u něj patrná orientace na poezii vycházející převážně z osobního prožitku, a nikoli z cizích vzorů, stala se *Múza* v české i slovenské poezii generační přelomovou událostí – signalizovala konec klasicismu.

Roku 1815 odešel do Jeny, kde měl studovat teologii. Tento záměr však brzy opustil a zcela se věnoval studiu filologie u Heinricha Karla Abrahama Eichstädtta (1772–1848), který byl ve své době významným profesorem „*poesis et eloquentiae*“ na univerzitě v Jeně a autorem ceněné hermeneutiky *Nového zákona*. Dále studoval dějiny u Heinricha Ludena (1780–1847)⁵ a filozofii u Jacoba Friedricha Friesa (1773–1843), pod jehož vlivem se utvářelo Šafaříkovo svobodomyšlné a idealistické filozoficko-světovonázorové směřování. Jeho učitel⁶ totiž své studenty důkladně seznámil jak s Immanuellem Kantem, na jehož *Kritice čistého rozumu* byla jeho filozofie založena, tak i s myšlenkovými světy Friedricha Heinricha Jacobiho. V tomto

5 Heinrich Luden ve třetím desetiletí 19. století proslul kontroverzním historiografickým dílem *Geschichte des deutschen Volkes I–XII* (1825–1837).

6 Na rozdíl od mnoha profesních kolegů, kteří se spokojili pouze s vytvářením myšlenkových světů a konstruováním grandiózních filozofických systémů, Fries také prakticky ukázal, co chápe jako svobodomyšlné, a tak se roku 1817 zúčastnil slavnosti na Wartburgu na počest Martina Luthera, kvůli čemuž zůstal dočasně dokonce bez řádné profesury.

ohledu je výmluvný Šafaříkův dopis Palackému, s nímž se zcela shodoval v chápání ideového světa idealismu:

*Tyto obecné formy života nikdy mě nemohou svést k oné spokojenosti ducha, která jedině ze šťastného vyvozování ideálů plynouti může.*⁷

S Františkem Palackým se Šafařík seznámil roku 1816 a jejich přátelství i spolupráce jak v osobní, tak odborné rovině trvaly až do Šafaříkovy smrti. Prvním výsledkem jejich spolupráce byly *Počátkové českého básnictví*, které vyšly roku 1818. Účelem této práce bylo dokázat nepoužitelnost přízvukného veršového systému pro českou poezii, navrhnout jeho nahrazení systémem tónickým a upozornit na možné básnické vzory z klasické literatury. Kromě toho měly *Počátkové* ještě jeden, důležitější úkol: v duchu rodícího se romantického nacionalismu měly obrodit všechny literární žánry, aby se česká literatura skutečně mohla stát reprezentantem podstaty národa, jak jej chápala romanticko-nacionalistická ideologie.

Studium v Jeně ovlivnilo Šafaříka v několika ohledech: zde se soustředil na vědu, zejména na historii, kterou nazýval „*nejmilejším předmětem pod sluncem*“, a začal připravovat své první významné dílo *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*⁸. Uprostřed německo-nacionalistického prostředí, v němž se po napoleonských válkách utvářelo světonázorové paradigma všenněmectví (Fichte) a pangermánství, si jako protiváhu vytvořil ideu všeslovanství a slovanské vzájemnosti.⁹

To bylo obzvlášť důležité, neboť paradigma všeslovanství se stalo společným jmenovatelem všech slovanských nacionalismů, které byly ve skutečnosti především a nejprve vždy vymezením slovanských národů vůči jejich neslovanským sousedům: Čechů a Slovinců např. vůči Němcům,

7 Pavel Josef Šafařík Františku Palackému, Novi Sad, 2. srpna 1820, Bechyňová, Hauptová 1961, 46.

8 „Já jsem spisek tento ponavrhl nejprve v Jeně, nejvíc podle Dobrovského Slavína a Slovanky...“ (P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 21. ledna 1824. Šafařík 1873, 383.) Šafařík si výpisky o slovanské obecné a literární historii, etnografii a filologii pořizoval také z děl Adelunga, Vatra, K. G. Antona a dalších.

9 Jak svědčí slovinské spisy, které se zabývaly Šafaříkem, jeho dílem a názory, byly ideje slovanské vzájemnosti a slovanského nacionalismu jednotlivých slovanských národů ta konstanta, která ze všech Šafaříkových názorů slovinské publikum trvale nejvíce oslovila (Rozman 1999, 29–59; zejména bibliografie děl).

Slováků a Chorvatů vůči Maďarům. A právě to bylo také základem, z něhož čerpaly jednotlivé národní identifikace slovanských národů. O apologii slovanství jako celistvé historické kultury a o obraně existence jednotlivých slovanských národů – zejména ve *Slovanských starožitnostech* a *Slovanském národopisu*, jak je patrné v Šafaříkových spisech – by se tedy dalo říci, že nehrály zcela zanedbatelnou roli při vytváření a upevňování moderních národních identit jednotlivých slovanských národů. To je však poměrně široká otázka, které bude nutné věnovat co nejpodrobnější zájem a pronikavou pozornost na jiném místě.

Po dvouletém studiu v Jeně se roku 1817 přes Lipsko, kde se setkal s významným německým hebraistou Wilhelmem Geseniem¹⁰ (1786–1842), vrátil do Prahy. Tam se stýkal s Dobrovským, Nejedlým, Preslem, Hankou a Jungmannem, na které svým příjemným zevnějškem, zápalem, výřečností, rozsáhlými znalostmi a ušlechtilými idealistickými názory udělal ten nejlepší dojem. V letech 1817–1819 byl vychovatelem v rodině šlechtice Kaspara Kubinyho v Bratislavě a 8. května 1819 (Stajić 1927, 4) přijal místo profesora humanistiky a ředitele na nově založeném srbském gymnáziu v Novém Sadu. Nastoupil 26. října téhož roku po slavnostní bohoslužbě, po níž následoval nástupní projev nového ředitele gymnázia v latině. Z pramenů vyplývá, že mladý učenec hovořil ohnivě a rétoricky vytříbeně, takže ti Srbové, kteří měli určité povědomí o klasické latinské literatuře, jej přirovnávali dokonce k Ciceronovi (Stajić 1927, 5, 6).

V Novém Sadu pro Šafaříka začalo nové období života a vědecké činnosti. Vedle úspěchu, podpory, uznání a sympatií, kterých se mu všude zpočátku dostávalo – trvale pak od svých srbských známých, mezi něž patřili básník Lukian Mušicki¹¹ a vzdělaní příslušníci srbského duchovenstva Teodor a Stjepan Stratimirovićové –, zažil také značná zklamání. Většina nepříjemností přicházela od srbských duchovních a mnichů, od nichž

10 Jeho ústřední dílo je *Hebraeisch-deutsches Handwörterbuch* I–III (Leipzig 1810–1812), které do konce 19. století vyšlo jedenáctkrát v němčině, v německé a latinské zkrácené verzi a dvou překladech do angličtiny.

11 Záhy po Šafaříkově příchodu do Nového Sadu mu Mušicki poslal ódu s názvem *Oda blagorodnomu i vysokoučenomu gospodinu Pavlu Josifu Šaffariku, dostojnomu Gymnazii Novosadskija direktoru* (v dopisu Mušického Šafaříkovi ze dne 19. prosince 1819; vydáno v: *Srbski letopis* 2 (1825): 79–82). Šafařík o tom informoval v dopise Palackému (Novi Sad, 15. února 1820, Bechyňová, Hauptová 1961, 43), jemuž poslal také opis zmíněné básně.

Šafařík očekával pomoc při svém úsilí o kultivaci obyvatelstva, zvýšení kvality gymnázia a obrození srbského jazyka, literatury a národnosti: „Zde aspoň zle věci stojí: mnišstvo zvítězilo. Naposledy všechna serbská literatura zahynutí musí.“¹²

A:

Arcibiskup jen čekal na příležitost, aby pod pěknou zástěru tento znik národní literatury a osvěty udusiti mohl. [...] Mnišstvo by rádo potlačilo a udusilo každú i tu najsčytější jiskru národního osvícení. Jim jen slepota a poddanost vhod – při té jim vesele brada roste. Domníváte se, že mnišstvo může přestati mništvem býti. Vím a dopůstím, že mnich mnichem býti přestati může; ale mnišstvo mništvem nemůže [vše zvýrazněno v originále, pozn. J. V.] – a zláště ve hlavě své, v koncentrované hierarchii.¹³

59

V souvislosti s tím se obvykle bez zvláštního zvažování a přehodnocování opakuje zažitý zjednodušující soud, že srbské prostředí bylo vůči Šafaříkovi výrazně ideově a nábožensky nesnášenlivé, a že byl právě proto později odvolán z místa ředitele gymnázia, např. viz Raušar 1909 (533).

Zdá se však, že prameny mohou vést k jinému závěru. Rakouská vláda totiž v roce 1825 s odůvodněním „*quod inconueniens sit, ut evangelicus gymnasio graeci ritus praesit*“¹⁴ zakázala pravoslavným institucím přijímat evangelíky za gymnaziální profesory nebo biskupské tajemníky. Výjimkou byli starý tajemník arcibiskupa Stjepana Stratimiroviće Pavel Benický a Šafařík, u něhož platil dodatek, že má nadále vykonávat pouze profesorskou práci a že již nemá být ředitelem. Podnět k Šafaříkovu odvolání tedy vzešel od vlády, zatímco samotní srbští ochránci gymnázia se snažili, aby byl ředitel co nejvíce uchráněn před účinky zmíněného vládního dekretu. Za tímto účelem dokonce chtěli napsat přímo císaři Františkovi do Vídně. O celé záležitosti referoval Šafařík také Janu Kollárovi.

Známo Vám bude z mého vypravování, že už od některého času vládá na mé odstranění, jakožto člověka, který v Němcích studoval,

12 P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 18. května 1827 (Šafařík 1874, 288).

13 P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 30. května 1827 (Šafařík 1874, 289).

14 *Že je nevhodné, aby evangelík stál v čele gymnázia řeckého ritu.*

a proto „nepochybně“ nebezpečné učení do se vsál, všemožně dotírá. Zdejší popečitelé školy, Jeho Exc. Arcibiskup [a metropolita Stjepan Stratimirović, doplnil J. V.] a biskup [Gedeon Petrović, novosadský biskup; doplnil J. V.] mě posavád úsilně bránili, ale nic naplat.¹⁵

Ačkoliv nakonec přece jen platilo, že Šafařík již nesmí vykonávat funkci ředitele, patronát gymnázia se přesto ještě téměř dalších deset let, až do jeho odchodu z Nového Sadu do Prahy v roce 1833, držel svého rozhodnutí ze dne 12. března 1825, kterým Šafaříkovi jako pouze dočasnému (*tantisper*) profesorovi ponechali ředitelskou mzdu a privilegia. To vyplývá z *Relationes de Professoribus privilegiati Gymnasii Communitatis Gr. R. n. u. Neoplatensis* ze školních let 1830/32–1846/47. V rubrice *Quod ei stipendium* je u Šafaříka všude uvedeno 900 fl. *valutales*, 4 *orgiae lignorum foculium et hospitium*.

Že se skutečně jednalo o ředitelskou mzdu, je zřejmé z poznámek u ostatních profesorů, kteří dostávali 700 fl.; nikdo z nich neměl *quatuor orgias lignorum*, nýbrž pouze *tri*, stejně tak žádný jiný člen profesorského sboru kromě Šafaříka neměl *liberum hospitium*. Petar Jovanović, který byl *substitutus director*, měl až do zvýšení platu ve školním roce 1837/38 dokonce pouze 700 fl. a po zvýšení jen 800, nikoli 900 (Stajić 1927, 8). Je tedy naprosto jasné, že teze o srbské národní a náboženské nesnášenlivosti vůči Šafaříkovi na základě reálných historických faktů neobstojí. Kdyby Srbové byli vůči řediteli a profesorovi Šafaříkovi nepřátelští kvůli jeho vyznání či z jiných důvodů, pravděpodobně by se nikdo nesnažil zajistit, aby si slovenský protestant udržel všechna privilegia z doby svého ředitelování nebo aby zůstal ředitelem; starý senátor Evtimij Joanović zvláště za tím účelem cestoval do Pešti. Finanční problémy, které Šafařík měl nejen v Novém Sadu, ale i později – v Praze¹⁶ –, byly pravděpodobně spíše důsledkem špatného zdraví učence a jeho rodiny a rostoucích výdajů než srbské averze vůči němu.

Měl navíc rodinné problémy (kvůli nezdravému novosadskému klimatu mu zemřelo několik dětí, mezi nimi i syn Mladen Svatopluk; Jireček 1895, 699; on i jeho manželka několikrát vážně onemocněli) a starosti

15 P. J. Šafařík J. Kollárovi, 24. května 1825 (Šafařík 1873, 395; Jireček 1895, 697, 698).

16 Viz P. J. Šafařík J. Kollárovi, 28. října 1827 (Šafařík 1874, 422).

s nepravidelným a obtížným získáváním knih potřebných pro jeho vědeckou práci. Přesto v novosadském období s J. Kollárem a J. Benediktim vydal *Písňe světské lidu slovenského v Uhřích* (1823), dokončil *Geschichte der slawischen Sprache* (1825) a začal shromažďovat zejména jazykový a etnografický materiál pro své další práce – především pro *Slovanské starožitnosti*, *Slovanský národopis* a *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů* (1851). Od roku 1825 hledal jiné pracovní místo, ale přitom odmítl profesuru teologie v Bratislavě, zřekl se pozvání do Petrohradu, kam ho v březnu roku 1830 společně s Václavem Hankou a Františkem Ladislavem Čelakovským pozvala ruská akademie věd¹⁷, neuskutečnily se však jeho naděje ohledně profesury ve Vratislavi.

V roce 1833 mu Palacký s pomocí přátel a mecenášů¹⁸ – kteří byli srdcem a duší mladého českého národního hnutí a nechťeli být jmenováni¹⁹ – zajistil materiální podporu na dobu pěti let, dokud by mu nenašli stálé místo a s ním spojený příjem. Toto „stipendium“ bylo podmíněno Šafaříkovou povinností psát svá díla v češtině, s čímž se zřejmě bez problémů smířil:²⁰

Svolíte-li k tomu, budete míti bydllo neskvočné sice, ale přece snesitelné, nejsouce nižádné zvláštní osobě, ale jen literatuře naší zavázán. Skládání onoho kvantum [350 zlatých císařské váhy, dodal J. V.], kteréž s počátkem příštího léta se počne, a jakž doufám, aspoň na 500 zlatých vzroste, zůstane tajemstvím těch několika osob, kteréž se k němu uvolují z lásky nejen k osobě Vaší, ale ještě více k věci, kteréž se obětovati máte, totižto spisovatelství českému [zvýraznil J. V.]; Vám jen tato výminka se uloží, abyste již nejináče než po česku psal, cokoli psáti budete, a takž obapolní budou práva i povinnosti.

17 Toto laskavé pozvání po poradě s přáteli a lékaři odmítl kvůli svému a manželčinu špatnému zdraví a drsnému ruskému podnebí – kvůli tuhé zimě (viz P. J. Šafařík Fr. Palackému, Novi Sad, 6. května 1830, Bechyňová, Hauptová 1961, 80, 81).

18 Byli to Rudolf hrabě Kinský, Kašpar hrabě Sternberg, Hanuš hrabě Krakovský z Kolovrat, Eugen hrabě Černín, Josef Jungmann, Jan Svatopluk Presl, František Palacký, Josef Krasoslav Chmelenský, Karel Alois Vinařický, Antonín Marek, Jan Evangelista Purkyně a Jan Nepomuk Štěpánek.

19 F. Palacký P. J. Šafaříkovi, Praha, 7. března 1833 (Bechyňová, Hauptová 1961, 152).

20 Srov. dopis P. J. Šafaříka F. Palackému, Novi Sad, 15. listopadu 1832 (Bechyňová, Hauptová 1961, 138).

*V pěti letech, když na svém místě budete, také další opatření se najde.*²¹

První desetletí 19. století byla totiž stále také doba nejčistšího voluntaristického idealismu, a tak tehdy osobnosti českého ani slovinského národa si svůj osud nevybíraly jen kvůli „dobrým pracovním místům“, jak je podezřívá Ernest Gellner.

Tak se Šafařík z rodinou v květnu 1833 přestěhoval do Prahy, kde se věnoval psaní svého životního díla: *Slovanských starožitností*. Pracoval bez oddechu a neohlížel se ani na finanční potíže, ani na problémy se zdravím.²² Při jejich přípravě se Šafaříkův vědecký a duchovní potenciál rozvinul v plné míře. Aby si vylepšil hmotnou situaci, převzal v roce 1834 redigování *Světozoru*, mezi lety 1837–1847 cenzurování českých beletristických spisů, v čemž mu vypomáhala také jeho manželka Božena Julie, a mezi lety 1838–1842 byl redaktorem *Časopisu českého Museum*, kde vyšly všechny jeho významnější neknížní spisy. Chatrné zdraví a skutečnost, že se dobře cítil v českém prostředí, což však neznamenalo, že k němu přistupoval nekriticky, ho dovedly k tomu, že odmítl pozvání do Moskvy, Berlína a Vratislavi, kde mu byla nabídnuta profesura. Roku 1841 se stal kustosem a 1848 knihovníkem Univerzitní knihovny (dnes Národní knihovna) v Praze. Téhož roku byl jmenován také za mimořádného profesora slovanských jazyků na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, ale už po jednom roce se katedry, aniž by přednášel, zřekl ve prospěch Františka Ladislava Čelakovského, který se chtěl vrátit z Vratislavi. Šafaříkova nemoc se v posledních letech života postupně zhoršovala. Zemřel 26. června 1861 v Praze, kde je rovněž pohřben.

Vedle Františka Palackého a Josefa Jungmanna byl Šafařík jednou z nejvýznamnějších osobností českého národního obrození, důležité místo mu však náleží také v dějinách vědy a v kultuře všech slovanských národů. Jako člověka jej Arne Novák charakterizoval těmito slovy:

21 Palacký Šafaříkovi, Praha, 6. listopadu 1832 (Bechyňová, Hauptová 1961, 135–136).

22 První znaky Šafaříkovy psychické nemoci se objevily už v Novém Sadu, když kvůli přetížení (Kollárovi psal o „nesnesitelných bolestech hlavy“) při dokončování *Geschichte* tak vážně onemocněl, že téměř půl roku nebyl schopen žádné vážnější intelektuální činnosti.

Nesobecká láska k vědě a k pravdě, velkorysé pohrdání malichernostmi učeneckého života, obětavá nezištnost, stálý zřetel k věčným hodnotám. Idealista [...], vyznavač, kdykoli ochotný k obětí. (Novák 1995, 335)

Uznání celého vědeckého světa mu vedle mnoha jiných děl přinesly především spisy *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), *Slovanské starožitnosti* (po částech od roku 1837) a *Slovanský národopis* (1842). Byl uznáván jako filolog, historik, národopisec, etnograf, literární historik, folklorista i vydavatel literárních památek.

Na základě své duševní konstituce by mohl být popsán jako introvertní romantik, neboť všechny prameny o něm shodně hovoří jako o tichém, skromném, melancholickém, uzavřeném člověku – jeden z jeho přátel dokonce tuto jeho vlastnost označil slovem *Zurückgezogenheit* (Paul 1938, 16) – který se vyhýbal početnějším a bujarým společnostem, avšak přesto nebyl bez smyslu pro vtip a žert. K okolí byl velmi nedůvěřivý, zejména k méně známým lidem, a proto byl obvykle vážný, v jednání navenek téměř plachý a samotářský. Jeho kolegové na univerzitě v Jeně jej proto považovali dokonce za Angličana a jeho příjmení vyslovovali po anglicku. Nechyběla mu však klidná, soustředěná koncentrace, trpělivost, schopnost pronikavého analytického myšlení a talent pro vytváření rozsáhlých, přehledně a živě formulovaných syntéz, jasných jak v jednotlivostech, tak v celku. Polemiku neměl rád a neúčastnil se jí. Celkově byl jako člověk z melancholického Gemerského komitátu, který vyrůstal mezi slovenským, maďarským a rusínským obyvatelstvem, většinou smířeným se svým osudem, mnohem pasivnější než jeho přítel Palacký a k druhým značně smířlivý, zejména pokud šlo o známé osoby, a tak byl svým vnitřním ustrojením jistě zcela odlišný než Jernej Kopitar.

63

Šafařík a idea národní identifikace

V úvodu knihy *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* podal Šafařík poprvé kulturní obraz celého slovanského světa. Čerpal z děl Václava Fortunata Durycha, Josefa Dobrovského, Jána Kolára a polského slavisty Ignacyho Benedykta Rakowieckého (1782–1839)

a na začátku popsal původ, osídlení, dějiny, náboženství, zvyky a výchovu starých Slovanů. *Geschichte* tak představují první a obecný zárodek pro jeho pozdější spisy – zejména pro *Slovanské starožitnosti*. V jejich pokračování se Šafařík zaměřil na popis současného stavu slovanských literatur, jaký byl ve třetím desetiletí 19. století (vývoj, stav a význam jednotlivých slovanských jazyků), což se stalo podkladem pro pozdější spis *Slovanský národopis*.

Význam *Geschichte* v dějinách slavistiky byl tak velký, že tato kniha byla pro studenty slavistiky ještě více než půl století jedinou učebnicí tohoto druhu a také vzorem a zdrojem pro další podobná díla. Slovanské jazyky v ní byly poprvé představeny jako určující a utvářející – jako *nositelé národní identity* a jako velký, jednotný, svébytný a vnitřně uzavřený duchovní celek, který svou celistvost čerpá z úzké jazykové příbuznosti. V koncepci a argumentaci se tak v *Geschichte* poprvé objevila idea Slovanů jako jazykové jednoty, která je proto i jednotou kulturní a duchovní; tato idea pak zůstala obhajovanou tezí i v pozdějších Šafaříkových spisech. *Geschichte* výrazným způsobem podnítily zájem o slavistická studia u Rusů, jižních Slovanů i Němců. Ačkoli v nich podle vzoru Dobrovského²³ a Jungmanna²⁴ převládá bibliograficko-biografická prezentace literárního vývoje, a proto se Šafaříkovi ne zcela podařilo, aby se stal s *Geschichte* zakladatelem ideově interpretačního literárněhistorického paradigmatu v českém psaní tohoto typu, na mnoha místech se již prolíná s interpretativním pohledem na historické jevy: nejen popsat, dokumentovat,²⁵ nýbrž také zasadit do historického kontextu a vzhledem k převládajícímu duchovnímu směru vysvětlit vývojové tendence. *Geschichte* svého autora nepředstavují jen jako mimořádně činnorodého učenice, který měl rozsáhlé znalosti a široký rozhled ve svém oboru a byl schopen velkých, ale vyvážených spisů, nýbrž také jako nadšeného slovanského romantického vlastence. Tím se *Geschichte* spojují se dvěma tendencemi vývoje českého romantického nacionalismu.

23 *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* (1792).

24 *Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka* (1825).

25 Toto označovalo Jungmannovu *Historii literatury české* – „seznam všech známých českých spisů, které jsou rozmístěny v časovém pořadí, a abecední biografický seznam spisovatelů“ –, která byla kvůli tomu bližší bibliografii a dokumentaristice než literární historii, která je *differentia specifica* historiografické reflexivní syntézy.

První je kult českého (v širším smyslu i slovanského) jazyka a lidové slovesnosti z něj vycházející, druhá pak kult národa (českého) nebo (všech slovanských) národů, které mají takový jazyk a literaturu. V souvislosti s tím je třeba vzít v úvahu, že i veřejný diskurz o zdánlivě výhradně jazykovědných otázkách, tedy diskurz, který by měl mít za svůj referenční rámec pouze jazyk jako prostředek komunikace (a nikoli také identifikace!), měl v době národního obrození jen výjimečně odborný charakter (srov. Macura 1995, 42–60). Národní obrození bylo totiž období prostřednictvím národní identifikace se rodících nových národů, které byly u většiny slovanských národů spojené především s jazykem a literaturou a skrze ně koncipované entity, kde byl národ (a jeho možný, ale nikoli nutný atribut – stát) nejprve konstituován prostřednictvím jazyka národní literatury. Jazyk národa a literatura v tomto jazyce byly znaky, které měly učinit daný národ svébytnou entitou,²⁶ a literárněhistorické a jazykovědné psaní²⁷ pak bylo tím druhem kulturní komunikace, kde byla národní identifikace s jazykem a v něm a skrze něj existující literaturu vnímána jako národotvorná. Literárněhistorická reflexe literaturu umístila do referenčního rámce vznikajícího romantického nacionalistického myšlení a přiklala jí národotvornou a národnězáchovnou (národněobránnou) funkci.

Proto bylo literárněhistorické psaní v době českého národního obrození – dokud recepci literárních textů a metatextů o nich určovalo očekávání literatury jako konstitutivního prvku národní identifikace – vždy spojeno s národotvornou a národnězáchovnou (obránnou) funkcí samotné literatury. Jelikož byla tato funkce výsledkem horizontu očekávání čtenáře,

26 (Národní) individuality, zvláštnosti, které jsou vždycky srdcem každé nacionální identifikace, jsou vždycky současně také rozlišením od univerzálnosti. Zachycení, jak jednotlivý jazyk a literatura představují národní podstatu, která se odlišuje od podobných entit, je základní princip v 19. století nově vzniklých národních filologií. Tato funkce (kvůli romantickým nacionálním ideovým rejstříkům podmíněnému národně konstitutivnímu a/nebo národně obrannému očekávání a působení filologie) proto už nemohla být slučitelná s funkcí klasické filologie, která spočívala ve zkoumání univerzálního mrtvého, a proto nadnárodního starořeckého a latinského jazyka. Proto došlo k vytvoření zvláštních, nových – národních filologií. Jejich společná vlastnost byla také základní charakteristikou tehdy převládajícího filologického paradigmatu, které Wilhelm von Humboldt shrnul do věty: „*Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache.*“ Humboldt filologii chápal jako „vědu o národnosti“, což v praxi vlastně znamenalo filologii, která na úrovni reflexe zachycuje, jak jednotlivý jazyk a literatura referují a zpodobují národně individuální podstatu.

27 Rozlišování mezi oběma na začátku 19. století ani zdaleka nebylo tak ostré jako dnes.

který se formoval na základě romantickónacionalistického myšlení, byla pak každá konotace s ní zároveň konotací s primárním horizontem očekávání čtenáře a jeho prostřednictvím s romantickónacionalistickým myšlením. Literárněhistorické psaní tak v době národního obrození zdaleka nemohlo být samoúčelným poznáváním, ale vždy ideově zaujatým činem, který hledal a také nacházel své místo v rámci myšlení romantického nacionalismu.

V této souvislosti se nabízí otázka, zda i Šafaříkovo literárněhistorické psaní mělo národně konstitutivní funkci, a pokud ano, kde a jak se tato funkce v samotných textech projevuje. Jelikož se Šafařík vědomě ztotožňoval s výše zmíněnými rysy českého, ale i širšího střeoevropského a severoevropského romantickónacionalistického myšlení, ani *Geschichte* nezůstaly bez výrazné argumentační (apologetické) textové funkce, která se později projevila i ve *Slovanských starožitnostech* a *Slovanském národopisu*.

To je dobře patrné z Šafaříkovy bouřlivé reakce na knihu německého historika Johanna Leonharda Parrota *Versuch einer Entwicklung der Sprache, Abstammung, Geschichte, Mythologie und bürgerlichen Verhältnisse der Liwen, Letten und Esten* (1828), v níž se autor široce rozepisuje o Slovanech jako o orientálním, jinými slovy polocikánském a zcela neznámém národě, který se v Evropě údajně objevil teprve na konci 5. století. Snahy zařadit všechny Sloany a jednotlivé slovanské národy mezi členy evropské historické ekumény, tedy mezi historické národy, byly tehdy hlavním a nejdůležitějším počínáním značné části kulturních historiků v Evropě – a Šafaříka mezi nimi:

Nemohu Vám vypraviti, kterak mě čtení Parrot-ova [spisu] Über Liwen, Läten und Eesten, Stuttg. 1828. 2 Bde 8. zbouřilo! Tento člověk s takovou lehkovážností o národu našem rozpráví, s jakou my cigánů etc. připomínati nezvykli jsme. Pojav jednouc Keltův do kotrby, naplnil celou Evropu Kelty, a všechny řeči toho světa převrací na keltickou. Brodil téměř ve všech jazycích evropských a asiatických: ale o slovenčině ani jen slyšeti nechce! Nestálo by prý za práci, do slovenčiny nahlédnouti – nebo – to tisíckrát připomíná – to prý vědomo: že Slovené národ mladý, orientální, Bůh ví odkud pošlý

*a zběhlý, který před 5. stoletím ani v Evropě ani jinde neexistoval – jich jazyk prý ani za jazyk uznán býti nemůže an sami nevědí, který jazyk jejich pravý jezyk jest etc. etc. Tím a takovým bluzněnstvím celá kniha naplněna. Jeho etymologie jsou horror! [...] Bud jak bud, já na bojiště vystoupiti a s těmi německými „Recken“ potkati se hotov jsem. Ustrnul jsem neustupně na základech domnění mého o starožitnosti slovenské. Všecko, všecko je potvrzuje a každý den mi nové důvody podává a přináší. – Jen kdy tu německou hydru překonáme, i mezi námi, co do tohoto punktu, veselejší život zakvitá. Přestanou i naši Němcům potákati. – Nech se zná, co či-je jest. Musíme jednouc počnouti, třebaš tomu vyhybáme. Já aspoň se zbrojím – a bude-li potřeba – strašnou a neočekávanou polemikou potýkati se budu.*²⁸

Při dělení slovanských jazyků zavedl Šafařík v *Geschichte* jako základní hodnotící model poprvé ve slovanském literárně- a kulturněhistorickém písemnictví vzorec: *jazyk = literatura = kultura = národ – tedy jazyk je národ*. Nebo jinak: národy nevytvářejí jazyk, nýbrž právě naopak – jazyky vytvářejí národy. Tím v duchu romantických názorů upozornil na přirozené právo na současnou existenci jednotlivých slovanských národů jako zvláštních entit mezi ostatními evropskými národy a tuto apologii rozšířil na všechny slovanské národy a všechna historická období. Obhajobu myšlenky, že Slované jsou historickokulturní a duchovní celek a že slovanské národy jsou proto historické národy,²⁹ Šafařík podrobně rozpracoval ve *Slovanských starožitnostech*, kde se snažil ukázat a dokázat, že Slované v Evropě – od Baltského moře až po Jadran a Černé moře, a od Visly až k Donu – sídlili už dávno před naším letopočtem a že jsou podle starobylosti kultury a vzdělanosti rovnocenní Germánům, Řekům a Italům. V klíčové přípravné studii ke *Slovanským starožitnostem – Myšlenky o starobylosti Slovanů v Evropě* v *Časopise českého Museum* (1834), kde rozvinul své myšlení, metodu a argumentační koncept připravovaného životního díla, napsal:

28 P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 11. září 1828 (Šafařík 1875, 146).

29 Český národ jako historický ukázal František Palacký ve svém životní díle *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě* (1836–1876).

1. K dokázání toho, že národové kmene slovanského jsou obyvatelé Evropy prastaří, od nepaměti, aneboli – což jedno jest – od předhistorické doby zde s jinými původními kmeny indoeuropejského plemene, jmenovitě s celtickým, německým, letivským, thrackým, řeckým a latinským, sídlící, celý obor starožitností slovanských, co do výsledků svých, ovšem nejlépe posloužiti může: avšak není zbytečné o věci tak důležité již i předběžně, aspoň povšechně rozjímati, aniž nemožné některé hlavní důvody ke stvrzení jí o sobě přednesti. – To především jisto jest, že každý národ, který nyní v Evropě bytuje, nějaké předky míti musil, a z ničeho povstati nemohl. Nejedna si ce národ v oběhu tisíciletí tak dokonale vyhybnul a zmizel, že po něm nic více, leda jeho jméno ve starých dějopisích, nepozůstalo: ale každý dnešní veliký národ musil své předky již ve hluboké starožitnosti míti. Dále i to na jevě jest, že každý nynější původní, čistý a samostatný kmen národův, jakový kupř. slovanský a německý jest, také již aspoň na začátku historické doby, t. asi přede třemi tisíci lety, zvláštním kmenem býti musil: nebo byl-li by teprva později, v době historicky osvětlené a známé, ze smíšení jiných kmenův povstal, tím samým by přestal býti kmenem původním, čistým a samostatným. Kdo by, medle, jsa zdravého rozsudku, tvrditi směl, že Slované nejsou kmen původní a přesný, jak Němci, Celtové, Latíni, Řekové aj., nýbrž že teprva v novější době, asi po narození Kristově, z míchanice jiných kmenův se zrodili, asi tak jako dnešní Valachové ze starých Getův, Římanův a Slovanův! Kdo by koli tak soudil, tím samým by se v tom vyzradil, že dějin starých národův, přirozené jak tělesné tak i mravní povahy Slovanův, a nade všecko ryzího, samorostlého jazyka jejich naskrze povědom není. Nebo ať již na ten čas nic nedáme o povaze Slovanův, jazyk slovanský i materií i formou svou vidomý ráz neporušené původnosti na sobě nesa, jest nepřemoženým důvodem původnosti kmenové samého národu. Mohl ovšem některý starý kmen, bez utracení jiných známek původnosti své, osvojiti sobě jazyk anebo nový anebo cizí, jakož kupř. Židé; ale tak původní, samostatný, čistý, mluvnicky dokonalý, bohatý, na tolikero nářečí rozvedený jazyk, jakový jest slovanský, bez národu původního, samostatného, prastarého nikterakž povstati nemohl. Hlavní a kořenní

jazykové jak evropěští, tak i asiatičtí od časův Hérodotových až po zjevení se Slovanů v krajinách řeckých, římských a německých v 6. stol. jsou zpytatelům řečí lidských více méně známí; nechat se tedy kdo pokusí rozebrati slovančinu, ač mníli, že jest, jako řeči romanské a valaská³⁰, nový zárod a smíšenina, tak aby z ní, po vyloučení jinorodých součástek, nic budto materií, budto formou původně slovanského nepozůstalo! Aniž se vpravdě a rozumně smyslití může, že by Slované tento svůj nynější jazyk, odřekše se svého vlastního, od některého cizího vymřelého národu byli převzali a sobě zosobili. – Byliť jsou tedy Slované ode starodávna zvláštní kmen v pořadí ostatních původních kmenův evropsko-asiatských, právě tak, jako jazyk jejich v pořadí ostatních původních jazykův usudkem všech nepředsudných zkoumatelův své zvláštní místo zaujímá. (Šafařík 1834, 26–28)

Tím Šafařík odůvodňoval chápání všech – a také jednotlivých – slovanských národů jako historických národů, což tehdy ještě zdaleka nebylo samozřejmostí. Vše to vycházelo ze samotného základu (jazykového) romantismu. Prostředky, které při tom používal, a romantické pojetí slovanství jako celku řadí *Geschichte* duchovně typologicky po bok *Kollárovy Slávy dcery*, již je *Geschichte* v podstatě vědeckým protějškem.

Šafařík zamýšlel *Geschichte* později – také na základě Kopitarovy nadšené chvály oproti poměrně zdrženlivému názoru Dobrovského – přepracovat a rozšířit.³¹ Z tohoto plánu byla realizována pouze jihoslovanská část (byla dokončena již roku 1831),³² která byla o třicet let později vydána jako *Geschichte der südslawischen Literatur* (Šafařík 1864–1865).

Na některé problémy, které Šafařík rozebíral ve *Starožitnostech*, se dnes věda dívá jinak, než jak je vnímal tento český učenec slovenského původu v první polovině 19. století. Jeho názory byly za posledních 150 let podrobeny důkladné kritické analýze – některé obstály trvale, jiné můžeme

30 Šafařík tady měl zjevně na mysli dějiny italského jazyka do 16. století.

31 Srov. P. J. Šafařík F. Palackému, Novi Sad, 10. ledna 1831 (Bechyňová, Hauptová 1961, 96).

32 Kapitola o slovinské literatuře je německy psaná historie slovinské literatury *Literatur der Winden*, kterou pro něho na Šafaříkovo přání napsal Matija Čop a prostřednictvím Kopitara, který k Čopově spisu doplnil své poznámky, ho roku 1831 poslal do Nového Sadu.

chápat jako Šafaříkovu daň své době, romantickému historiografickému paradigmatu a také metodologickým problémům, s nimiž se při výzkumu setkával. Přesto dodnes překvapuje a zároveň vzbuzuje obdiv množství stále platných detailů, výrazná estetická funkce textu a vyvážená struktura díla, které navzdory rozsahu zůstává přehledné a detailní. Styl je jasný a plastický, a přitom mu nechybí živost, dynamika ani zvláštní sugestivní rétoričnost, která byla charakteristická pro dané období obecně.³³ Kromě rozsáhlé textové struktury, která před Šafaříkovým dílem ve slovanském světě v oblasti starých dějin Slovanů ještě nebyla vytvořena, na dnešního čtenáře stále působí autorova erudice, brilantní argumentace, prostá přehmatů a logických uklouznutí, a pronikavý soud ohledně tehdy známých pramenů (latinských, řeckých, orientálních, ale především slovanských), které Šafařík dokázal jako nikdo jiný před ním přehledně, kriticky a přesvědčivě představit, vysvětlit a využít.

Vliv *Starožitností* byl kromě jejich velké vědecké hodnoty ještě umocněn mimořádným národotvorným a národněobránným (apologetickým) významem nejen pro Čechy, ale i pro ostatní slovanské národy. Toto ve všech ohledech výjimečné dílo totiž posílilo národní vědomí jednotlivých slovanských národů a samotný text se svým rozsahem, strukturou, argumentací a stylem stal mocnou zbraní v ideovém, kulturním a později i politickém boji slovanských intelektuálů proti pangermánství. A to byl také jeden z jeho cílů.

Šafaříkovy spisy vždy dosahovaly nejvyšší vědecké úrovně své doby (mnohé z nich jsou v určitých ohledech dodnes nepřekonané), jejich autor však přesto dokázal nalézt kompromis mezi vědeckou platností a informační nehermetičností. To, co psal, odpovídalo všem kritériím tehdejšího vědeckého diskurzu, zároveň však jeho texty nebyly nesrozumitelné

33 O stylu jeho textů Arne Novák napsal: „Šafařík, právě jako Palacký, byl veliký mistr jasného výkladu, souměrné stavby, důstojného a přece živého slohu.“ (Novák 1995, 334). Významná stylová charakteristika, která byla typická jak pro Šafaříka, tak pro Palackého, je vzletný, téměř biblický styl, který byl na jednu stranu nepochybně důsledkem Šafaříkova a Palackého evangelictví a jejich znalosti *Kralické Bible* (totéž se týká stylových charakteristik biblické češtiny), na druhou stranou také vybroušeného estetického vzdělání obou autorů v klasických literaturách a jejich snahy o klasičnost ve všech žánrech národní literatury (viz P. J. Šafařík F. Palackému, Novi Sad, 11. října 1830, Bechyňová, Hauptová 1961, 92). K vzletnému, ale živému, jasnému a dynamickému stylu se u obou autorů připojila ještě výrazná apelativní funkce textu.

ani pro běžného čtenáře; právě jemu je určen především *Slovanský národopis*. Protože Šafařík zcela zjevně zastával romantické idealistické filozofické názory a zároveň svými spisy oslovoval čtenáře, vědomě přispěl k rozvoji romantického nacionalismu a k formování moderních představ o českém i ostatních slovanských národech. Je proto třeba jeho zásadní díla – zejména *Geschichte*, *Starožitnosti* a *Národopis* – číst a chápat také v kontextu romantické idealistické filozofie (v rámci idealistického filozofického systému je třeba věnovat pozornost především filozofii jazyka),³⁴ ideologie nacionalismu a vzniku moderních slovanských národů.

Slovanský národopis a Slovinci

71

Slovanský národopis vznikl z obsáhlého materiálu, který měl autor připravený pro pokračování *Slovanských starožitností* (Šafařík 1955, 9). Ty byly původně zamýšleny jako dvoudílný spis. V prvním dílu byly shromážděny všechny dostupné a podle tehdejšího vědeckého soudu platné topografické, historické a jazykové důkazy, že Slované patří vedle Řeků, Římanů a Germánů mezi evropské pranárody (tehdy „historické národy“, které mají – pokud dosud existují – díky své kulturní kontinuitě právo existovat také jako moderní politické národy 19. století), v druhém dílu (který nevyšel) měl být představen přehled historické etnogeneze Slovanů. Šafařík tento plán změnil v zimě 1840/41, kdy se definitivně rozhodl, že místo druhého dílu *Slovanských starožitností* vydá *Slovanský národopis* a k němu „mapu, jíž by se důkladnému poznání nynějšího stavu kmene slovanského, ohledem na sídla a jazyk jeho, napomáhalo“ (Šafařík 1955, 9). Účelem *Národopisu* je „seznámení Slovanův mezi sebou“, ³⁵ červenou nití pak myšlenka, že národ jako nezaměnitelná, od jiných odlišná a zřetelná *differentia specifica* uvnitř podobných entit téhož *genus proximum* slovanských národů je charakterizován jazykem, kterým mluví, a jeho (možnou) formální derivací – písemnictvím.

34 Co se týče přítomnosti idejí romantické idealistické filozofie jazyka ve *Slovanském národopisu*, srov. např. intertextuální vztahy Šafařík 1955, 15, a Fichte 1984a, 369–384.

35 P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 16. srpna 1827 (Šafařík 1874, 297).

Zdá se, že tuto myšlenku lze začlenit do dobových evropských duchovních proudů, zejména do úvah o vzniku, podstatě a existenci národa, které významně ovlivnily hlavně idealistickou filozofii německého myslitele Johanna Gottlieba Fichta, zvláště v rámci přednáškových cyklů *Die Grundlege des gegenwärtigen Zeitalters* a *Reden an die deutsche Nation*, především té z roku 1808. Pro utváření moderních národů³⁶ je významná zejména Fichtova myšlenka, že jazyk určitého národa je tím prvkem, který svého nositele nepřehlédnutelně odlišuje od mluvčích jiných jazyků. Když Fichte mluví o „*jediném společném rysu němectví*“ (Fichte 1984a, 357), jímž se Němci brání zániku německé národnosti rozplynutím v cizím živlu, dochází k závěru, že právě německý jazyk „*zakládá naprostý protiklad mezi Němci a ostatními národy germánského původu*“ a také, že „*podstatné je pouze to, že lidé tímto jazykem mluví bez přerušení, přičemž jazyk formuje lidi více, než lidé formují jazyk*“. Fichte dále ukazuje, že dlouhodobé užívání určitého idiomu je důležité proto, že se v jazyku postupně utváří „*duchovní nástroj*“ (Fichte 1984a, 369–380), tedy prostředek, kterým vnímáme vše, co přesahuje bezprostřední smyslové poznání a jazykovou schopnost pojmenování – celý svět abstrakcí, včetně ideje humanismu. O ní v době rozkvětu měšťanského romanticko-nacionalistického myšlení na počátku 19. století platilo, že výraz humanity v kultuře určitého národa platně legitimizuje existenci moderního národa jako svébytné entity i jeho politické požadavky.

Textová struktura *Slovanského národopisu* u každého jednotlivého slovanského jazyka sestává z: a) určení jazykové hranice konkrétního jazyka, kde je jazyková hranice zároveň hranicí národnostní; b) inventarizace nejvýraznějších jazykových znaků, které jsou *differentia specifica* daného slovanského jazyka ve vztahu k ostatním (ne)příbuzným jazykům a které tento jazyk právě svou specifičností činí jedinečným a nezaměnitelným – a jeho nositele, skupinu lidí na určitém území, národem; a z c) přehledu literárních dějin jazyka, které jsou podle romantického pojetí dějinami zvláštního projevu humanity, a tedy dějinami národa. Ve světle výše uvedených

36 Moderní politické národy 19. století jsou v podstatě založeny na trvalé masové identifikaci s představou o tom, které zvláštní a (proto) odlišující znaky je jako národ učení svébytnou entitou; tato představa je obvykle konstruována duchovní elitou (Fichte 1984b, 285; viz též Anderson 1998, 14, 15).

romanticko-nacionalistických konceptů nemůžeme struktury *Slovanského národopisu* chápat jako nahodilé nebo určené pouze k vytvoření koherentní a uzavřené stavby díla, nýbrž jako prostředek k vytvoření či upevňování možná již existující národní identifikace uvnitř jednotlivých formujících se slovanských národů.

Stanovením jazykové hranice jednotlivých slovanských jazyků = národů, které byly následně zobrazeny na *Slovanské mapě*, Šafařík výrazně přispěl k vytváření reálných představ o velikosti slovanských národů. Protože však na základě *Slovanské mapy* vznikla roku 1849 v Olomouci také litografická *Národnostní mapa Rakouského císařství*, kterou používaly nejširší vrstvy obyvatelstva, měla *Slovanská mapa* velký význam i při formování nejranějšího politického uvědomění slovanských národů v rámci habsburské monarchie (Hurský 1955, 283, 284).

Sčítání příslušníků jednotlivých slovanských národů mělo v souvislosti se slovanským kongresem roku 1848 v Praze a v kontextu činnosti ústavodárného shromáždění mezi červencem 1848 a březnem 1849 ve Vídni a v Kroměříži nepochybně i politické konotace.³⁷ Šafaříkův přítel František Palacký byl totiž aktivním členem ústavní podkomise ústavodárného shromáždění. A právě jemu poslal Šafařík do Kroměříže *Slovanskou mapu* ze třetího vydání *Slovanského národopisu*, které tehdy vyšlo u nakladatelství Calveho v Praze, což naznačuje i nepřímý vliv *Slovanského národopisu* a jeho vnitřní logiky na politické posuzování demografických, jazykových a s nimi souvisejících politických otázek.³⁸

A ještě něco: Šafaříkova metoda určování jazykových, tedy národnostních hranic, byla patrně přesnější a korektnější než metoda Karla Czörnig-Czernhausena, který pro rakouské úřady provedl roku 1846 anketu, jejímž cílem bylo stanovit jazykovou (národnostní) příslušnost obyvatelstva.³⁹

37 Šafařík byl na Slovanském kongresu předsedou česko-moravsko-slezsko-slovenského sboru a členem velkého odboru. Proto není možné vyloučit, že své národopisné znalosti, které měl jako vědec, nepoužil v souladu s politickými cíli slovanských národů v rámci habsburské monarchie. To potvrzuje také jeho spis *Myšlenky o provedení stejného práva českého i německého jazyka na školách českých* (1848).

38 P. J. Šafařík Fr. Palackému, Praha, 30. listopadu 1848 (Bechyňová, Hauptová 1961, 210).

39 Na základě sebraných výsledků Joseph Hein ve svém díle *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaats* roku 1852 publikoval údaje o národnostním složení poddaných Koruny a občanů monarchie (Stergar 2001, 285).

Czörnig-Czernhausenovu anketu realizovaly správní orgány, které evidovaly počet obyvatel a určovaly jejich jazykovou příslušnost, a to jen souhrnně; Šafařík však při tvorbě svého *Národopisu* a zakreslování jazykových hranic na národnostní mapě využíval metody, které se prosadily teprve na konci 19. a na počátku 20. století především v dialektologii. Pro stanovení přesné jazykové hranice totiž využil kombinaci jazykové (dialektálně) areálové metody⁴⁰; při sčítání se opíral o informátory, kteří mu mohli poskytnout údaje za jednotlivé církevní oblasti (vikariáty, farnosti, diecéze). Pomáhal si také schematismy a informacemi, které jeho informátoři získali od místních duchovních.

Takovým příkladem je také stanovování slovinské jazykové hranice v Korutanech, k jejímuž vymezení s pomocí údajů z církevního území přispěli Urban Jarnik a Anton Martin Slomšek (možná nepřímo také Jakob Zupan a Matija Majar) a s použitím jazykově areálové metody ruský učenec Izmail Ivanovič Srezněvskij při svém putování mezi severními Jihoslovany. Kromě toho měl Šafaříkův *Slovanský národopis* s mapou již dvě vydání (1842), zatímco Czörnig-Czernhausen svou práci ještě ani nezačal. Czörnig-Czernhausenova statistika tak ovlivnila pohledy na Slovany v monarchii později, zejména v období zostřujících se německo-slovanských národnostních konfliktů v ústavní době, Šafaříkův *Národopis* však tuto funkci plnil už v období Jara národů.

Sčítáním chtěl Šafařík – na rozdíl od neslovanských učenců – ukázat, že slovanské národy⁴¹ nejsou malé, a tedy zanedbatelné, což byl první podobný pokus v celé Evropě. Kvůli samotnému sčítání a použitým metodám je český učenec považován také za jednoho z průkopníků evropské demografické statistiky (Hynková 1955, 193).

Při inventarizaci jazykových znaků jednotlivých slovanských jazyků uvedl Šafařík jako určující a rozlišující znaky zejména: reflexe praslovanského ě, redukčních vokálů ѣ a ѥ, nosovek а (on) a ę, výsledky metateze likvid (u východoslovanských jazyků tak vyzdvihl plnohlasí), u konsonantismu

40 Šafaříkovi informátoři byli často filologové – např. Peter Preis nebo Izmail Ivanovič Srezněvskij –, kteří museli prochodit jednotlivé vesnice podél jazykové hranice a dotazovat se obyvatel.

41 Ty byly v době vzniku *Slovanského národopisu*, tedy ve čtvrtém desetiletí století měšťanstva, všude s výjimkou Ruska – tedy také v rámci habsburské monarchie –, poddaní, a nikoli vládnoucí národy.

především vývoj staré souhláskové skupiny tj, dj. Mezi distinktivními znaky slovanských jazyků se ani jednou neobjevuje problematika prozodie (přízvuku); také popis fonetických jevů je pouze povšechný, bez hlubší analýzy a vysvětlení problému. To je však třeba chápat v duchu doby vzniku *Slovanského národopisu*, kdy byl už pouhý popis v lingvistice nebo bibliografická, resp. biografická poznámka v literární historii významným pokrokem – slovanská filologie se tehdy teprve formovala ve vědecký obor.

Tím, že Šafařík inventarizoval znaky jazykového vyjadřování, které činí každý jednotlivý slovanský jazyk jedinečným, svébytným a nezaměnitelným, poukázal na existenci jednotlivých, jedinečných, nezaměnitelných, od jiných se odlišujících, oddělených a také se oddělujících národů, které jsou nositeli těchto jazyků. To bylo v době vzniku *Slovanského národopisu*, kdy byla Evropa na přechodu od stavovského státu k národnímu a od rozpadu stavovské identity k vytváření identity národní, velmi důležité. Slovanské i jiné národy, například Rumuni v Sedmíhradsku, se svými přirozenoprávními politickými požadavky se totiž v očích habsburské monarchie, založené na dědičných právech a privilegiích, jevily jako nebezpečné a obtížné elementy, které by si mohly vynucovat pro monarchii škodlivé ústupky. Když císaři Františkovi I. jednou vyprávěli o jakémsi rakouském vlastenci, netrpělivě se zeptal: „*Ale je vlastencem pro mě?*“

Přehled dějin literatury byl ve skutečnosti přehledem (v romantickém chápání) nejdůležitější části kultury, v níž se nejvýrazněji projevovalo zhmotnění ideje humanity. Národ, který měl staré písemnictví, tím ukazoval na existenci dávného, od jiných odlišného a také se odlišujícího vyjádření ideje humanity, jíž (jako samostatný národ) již kdysi přispěl ke světové vzdělanosti. A právě tento příspěvek ke světové vzdělanosti spolu se skutečností, že je daný národ nositelem znaků, které jej činí jedinečným mezi podobnými entitami, měl podle romanticko-nacionalistických představ legitimizovat právo moderních národů 19. století na samostatnou existenci a na politické požadavky z této existence odvozené. Starobylost literárních památek měla tedy poukazovat na starobylost specifické národní kultury, a ta zase na starobylost specifického národního příspěvku ke světové vzdělanosti – tedy na *historičnost národa*.

Přehled literární historie je v *Národopisu* vždy zakončován zmínkou o sbírkách lidových písní. Že to není náhoda, dokládá Šafaříkovo stanovisko

k lidové slovesnosti, které se projevilo při jiné příležitosti. O sbírce *Světské písně u slovinského národa ve Štýrsku (Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajerskem)*, kterou roku 1827 připravil Peter Dajnko, napsal Šafařík Kollárovi toto:

*Dajnko z Radgony (Radkersburg) mi psal a své knihy poslal [...] Píše, že tyto národní světské písně na rozkaz p. ministra Saurau a rady Sonnenleithnera sbíral. V předmluvě praví, že je i opravil, přetvořil etc., aby byly lepší. – Ale mně se nezdají národní písně býti; [...] Rýmované všechny a didaktické. O milovních písních, v nichž se um národu najhlasněji vyjevuje [zdůraznil J. V.], tam ni znaku ni stínu! Slovem: divná to sbírka!*⁴²

Šafařík tedy chápal původní lidovou slovesnost ve smyslu Johanna Gottfrieda Herdera jako odraz národní specifčnosti, která se kvůli své ontologické podstatě nemá a ani nelze „opravovat“ – moralizujícími dodatky. Lidová slovesnost se mu jevila jako druh tvořivosti, který dokonale odráží pozitivní obraz (kultivovanost) konkrétní národní povahy, a lze ji proto chápat jako esenci individuality národního charakteru.⁴³ O významu sbírání lidových písní pak již ve svém novosadském období napsal následující:

Písně prostého lidu nejsou důležité, cenné a užitečné jen v lingvistickém, ale také v estetickém a etnografickém smyslu. Představují totiž obraz, v němž se kterýkoliv národ nejjasněji zobrazuje, jsou dějinami jeho vnitřního světa a života a jsou branou k národnosti... (Šafařík 1823).

Přehledem literatur jednotlivých slovanských národů v jejich zvláštních jazycích se Šafařík pokusil vytvořit představu o historičnosti všech těchto národů, tedy národů, které jsou nositeli historické, resp. dějinami

42 P. J. Šafařík Ján Kollárovi, 16. srpna 1827 (Šafařík 1874, 296).

43 Z toho vycházela romanticko-nacionalistická legitimizace existence národa jako specifické entity v rámci slovanského rodu. Tento národ totiž, který má takový jazyk, lidovou slovesnost a literaturu, tedy tradici duchovní kultury, má právo rozvíjet svůj národní život, je oprávněn klást národnostní, později i politické a hospodářské požadavky a je mu povoleno existovat jako samostatná a svébytná entita se všemi nezbytnými náležitostmi.

doložené kultury.⁴⁴ *Slovanský národopis* lze podle takto chápaných určujících znaků zařadit mezi ta díla obrozené slovanské filologie, která byla napsána tak, že se jejich autoři výrazně ohlíželi na tehdejší konjunkturální romanticko-nacionalistickou ideologii a potřeby doby i domácí kulturní elity. Taková slovanská filologie nepokračovala ve směru racionalistického filologického paradigmatu Dobrovského, ale svůj vzor nacházela v německých romanticko-nacionalistických úvahách o jazyku a národu, zejména u Jacoba Grimma⁴⁵, Wilhelma von Humboldta⁴⁶ a J. G. Fichte. Romanticko-nacionalisticky inspirovaná slovanská filologie tak byla více méně humboldtovskou „vědou o národě“⁴⁷, která hrála důležitou roli při vytváření představ národů o sobě samých; typickým příkladem jsou filologické spisy týkající se *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* a jejich významu pro českou národní identifikaci.

Zastávání romanticko-nacionalistických stanovisek vzhledem k povaze tehdejší filologie znamenalo pro Šafaříkovu vědeckou činnost, že byla do jisté míry (také) služebná – ve službě národa. Ale jako přesvědčený protestant a idealista,⁴⁸ který se cítil být zavázán hledání pravdy a vytrvání

44 Totéž pro český národ učinil František Palacký svými *Dějiny*. V době jejich vzniku se moderní český národ teprve formoval a Palacký jej učinil historickým, když ho prohlásil za legitimního nástupce historického českého národa, který zmizel kvůli vyhnání většiny příslušníků svých kulturně, hospodářsky a politicky nejproduktivnějších stavů (šlechta a měšťanstvo), které byly nositeli specifické české kultury (středověké, potom husitské a nakonec české protestantské) a byly poraženy v bitvě na Bílé hoře. U Slovinců je podobným pokusem Kopitarův úvod k jeho *Gramatice slovanského jazyka v Kraňsku, Korutanech a Štýrsku* (1808), a zejména jeho panonská teorie, s níž Kopitar začátek slovanského cyrilometodějského písemnictví, tedy kultury postavil do Dolní Panonie a jeho dědici učinil Slovince. Tím chtěl Kopitar Slovince ukázat jako historický národ.

45 První díl Grimmovy *Deutsche Grammatik* vyšel roku 1819, Šafařík znal celé dílo.

46 Humboldtův slavný spis *O rozmanitosti stavby lidských jazyků a jejím vlivu na duchovní vývoj lidstva* (*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*) vyšel roku 1836.

47 Přitom byla u Šafaříka, Palackého a Jungmanna prosta jakéhokoli nacionalistického šovinismu. Šafařík totiž o svých snahách napsal toto: „Já sice, jak to sami víte, kde o pravdu a dobro národu jde, nepřináležím mezi ony choulostivé duše, které se každého myšlivo chřestu bojí; ale z odporné strany také nerád vidím nečasný a nemístný třesk a hřmot nezřízeného, matného vlastenectví, kterýž zvláště mladíkové naši rádi veřejně tropí, a jím začasté bezpotřebně pozornost nepřítomných národností naší oči na se obracejí.“ P. J. Šafařík F. Palackému, Novi Sad, 15. listopadu 1832 (Bechyňová, Hauptová 1961, 139).

48 „Jako protestant a Sloven přinucen jsem za přesvědčením svým jíti, ale nikoho nekaceřuji a rád se přiučím.“ P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 8. června 1828 (Šafařík 1875, 142).

při ní, si přesto při zkoumání jazykových, historických, literárních a jiných fenoménů zachoval důsledný realistický přístup k poznání. Domníval se totiž, že pokroku filologie jako vědy o národě nemůže prospět, pokud se drží konstrukcí, které nejsou vyvozeny z kriticky zhodnoceného a ověřitelného materiálu. Jánu Kollárovi napsal toto:

*Milý příteli, buďte přesvědčen, že jestli národnosti pomoci chceme, dolu, k národu a řeči jak jest, ne aetheru a jeho hloubem pohlédati máme.*⁴⁹

Kniha, kolem níž se rozvinula většina kontaktů mezi Šafaříkem a slovenskými obrozenci první poloviny 19. století, je právě *Slovanský národopis*.⁵⁰ Jde jak z hlediska slavistického, tak kulturně-historického o velmi důležitý, ale ve slovinském prostředí prakticky neznámý a vzácný pramen, v němž jsme se my Slovinci poprvé v historii objevili vyznačení na moderní mapě národností kulturní Evropy.

Slovanský národopis je dvoudílné dílo. První a při vydání významnější částí je *Slovanský zeměvid*, který zobrazuje jazyková, tedy národnostní území slovanských národů v první polovině 19. století; ta zůstala převážně nezměněná až do druhé světové války. Druhou částí je kniha nazvaná *Slovanský národopis*, která *Slovanský zeměvid* doplňuje a komentuje (Šafařík 1955, 10). Dnes jej chápeme jako samostatné a pro zkoumání jazykových (národnostních) hranic slovanských jazyků v dlouhém století měšťanů a revolucí zásadní dílo.

Když Šafařík roku 1842 poprvé vydal *Slovanský národopis* (2. vydání 1842, 3. vydání 1849), nebyla myšlenka mapy, na níž by byly znázorněny hranice všech slovanských národů, nijak nová. V dopise Jánu Kollárovi můžeme totiž už roku 1825 číst: „*Mappu Slávie Rohonyi Kulpinský dělá*

49 P. J. Šafařík J. Kollárovi, 1. března 1826 (Šafařík 1874, 68).

50 Vědecky komentovaný překlad do slovinštiny, který má jako jediná podobná edice Šafaříkova spisu vypracovaný také úplný textový komentář, lze najít ve Vinkler 2001. Překlad a kritický komentář respektují ediční princip „poslední ruky“. Základem pro překlad bylo jediné existující kritické vydání Šafařík 1955, které vychází z posledního vydání (III. vydání, 1849), které připravil Šafařík sám. Vedle něj bylo přihlédnuto také ke všem třem původním Šafaříkovým vydáním (*Slovanský národopis. S mappou*. Sestavil Pavel Josef Šafařík. Praha 1842,¹ 1842,² 1849³) a Šafaříkovým dodatkům k prvnímu vydání: *Přídavky a opravy k prvnímu vydání Slovanského národopisu* (Od P. J. Šafaříka. V Praze, 1842). Viz Vinkler 2001, 416–420.

dle Vaší. *Ještě není hotov.*⁵¹ A také toto: „*Lenivý Rohonyi ještě vždy není hotov s mappou.*“⁵² V tomto případě šlo o úpravu neznámé (nedochované) Kollárovy *Mappy Slaviae*. Rozšířit nebo doplnit ji měl Jan Rohonyi, který byl synem slovenského národního buditele Juraje Rohonyiho. Šafařík začal údaje o jazykovém (národnostním) území jednotlivých slovanských národů shromažďovat v prvních letech po příchodu do Nového Sadu. Dokládá to dopis Kollárovi ze dne 2. února 1823; první informace o začátku sbírání geografického materiálu (map), které následně využil při sestavování *Slovanského zeměvidu*, najdeme v dopise Kollárovi z 28. června téhož roku.⁵³ Dopis Kollárovi z 11. srpna 1823 dokazuje, že tehdy ještě nevěnoval slovinskému jazykovému a národnostnímu území větší pozornost: „*Uherské země mappu směle vynechati můžete; rovněž i o mappy české, moravské země, Štyrška, Korytanska etc. mnoho nepečujte...*“⁵⁴

Z dopisů Kollárovi je dále patrné, že při psaní *Geschichte* pro pátou kapitolu – *Geschichte der windischen Sprache und Literatur* (§ 33–35) –, která představuje přehled slovinského písemnictví, neměl všechny potřebné prameny (do 2. února 1823 ještě neměl zpracovánu Kopitarovu gramatiku),⁵⁵ a dopis Palackému ze dne 6. května 1830 dokazuje, že ani pět let po vydání *Geschichte* na tom s informátory nebyl lépe. S hlavním slovinským informátorem Matijou Čopem Šafařík před 6. květnem 1830 určité žádné kontakty neměl⁵⁶ – jak by jinak mohl napsat, že si nikde nemůže opatřit žádného vědeckého spolupracovníka pro oblast slovinského jazyka a literatury. Čop byl Šafaříkovi nakloněn a jeho prosbě rád vyhověl;⁵⁷ první dochovaný Čopův dopis slovenskému, avšak českému písemnictví oddanému učenci, který se obsahově váže na předcházející komunikaci, je datován

51 P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 12. května 1825 (Šafařík 1873, 400).

52 P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 19. května 1825 (Šafařík 1873, 402).

53 Viz P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 28. června 1823 (Šafařík 1873, 142, 143).

54 Viz P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 11. června 1823. (Šafařík 1873, 146).

55 Srov. P. J. Šafařík Janu Kollárovi, 2. února 1823 (Šafařík 1873, 133).

56 „*Já se nikde ani jen té nejmenší pomůcky (in ruthenicis, lusaticis, carenthanicis [zvýraznil J. V.] etc., kde bych potřeboval) doprositi a dočekatí nemohu.*“ P. J. Šafařík F. Palackému, Novi Sad, 6. května 1830 (Bechyňová, Hauptová 1961, 80).

57 „*I tentokrát jste ode mě dostal pouze dopis [zvýrazněno v originále] místo příslibených příspěvků, ale ty konečně v krátké době zašlu; sepsaných je jich již více než polovina...*“ (Čop 1986, I 178).

25. ledna 1831. Z toho lze usuzovat, že k seznámení obou badatelů došlo mezi oběma daty, pravděpodobně ve druhé polovině roku 1830.

Geneze Šafaříkova zájmu o slovinskou jazykovou a národnostní otázku pokračovala roku 1824. Tehdy si již částečně vytvořil kritéria pro klasifikaci jazyků a na jejich základě i národů. Jako označení jednotlivého slovanského jazyka začal používat termín (slovanské) nářečí,⁵⁸ které chápal jako dialekt slovanštiny. Do takového slovanského jazyka (např. slovenštiny) podle něj nepatřil žádný jazykový znak, „*co jen některým krajům, stolicem nebo městečkům přislouchá*“.⁵⁹ Toto vymezení národního jazyka (významové pole Šafaříkova termínu *národní jazyk* dnes částečně odpovídá termínu *spisovný jazyk* ve své všeobecně komunikační a národněidentifikační funkci) pak efektivně využil ve *Slovanském národopisu*. Tam mezi jazykovými charakteristikami jednotlivých slovanských jazyků uváděl převážně jen ty, které označovaly celé národní tělo a svou obecností jej navenek odlišovaly od jiných (ne)slovanských jazyků.

Další vývoj Šafaříkova zájmu o Slovincce se projevuje v dopise Kollárovi z 21. ledna 1824. V něm se Šafařík ptal:

*Jestli jaký rozdíl mezi Slovenci (Vindy) a Charvaty (Wasserkroaten) za Dunajem? [...] Čaplovič dělí Wasserkroaty od Vindů. Kolik těch Slovinců v Uhřích – a kolik Wasserkroatů – jest-li tito od oněch rozdílů? – Kolik evangelíků mezi nimi?*⁶⁰

Při sběru materiálu pro *Slovanský národopis* se Šafařík nezalekl žádné námahy, rád se nechal poučit a zároveň se s veškerým úsilím snažil získat co nejuplněnější materiál (Šafařík 1955, s. 9), aby se prostřednictvím jeho kritického posouzení mohl dopracovat co nejvěrnějšího obrazu konkrétního

58 „*To slovence nářečí necht nám značí jen dialect, nikoli dialectu jednoho rozličnosti nebo „odličnosti“.*“ P. J. Šafařík Jánu Kollárovi, 24. dubna 1824 (Šafařík 1873, 389).

59 Princip, že je národní jazyk (podle Šafaříka nářečí) takový jazyk, jímž hovoří celý národ, tedy dorozumívací prostředek, jímž je možné se dorozumívat v rámci celého národního celku, Šafařík poprvé vytvořil při přípravě sbírky lidových písní (společně s J. Kollárem a J. Benediktím) *Písně světské lidu slovenského v Uhřích* (1823). Při redigování této sbírky Kollárovi napsal: „*Co jen některým krajům, stolicem nebo městečkům přislouchá, zde neměj místa [...] Skoumati sluší, co jest v vyslovování všem téměř Slovákům společné [zvýraznil J. V.]*.“ P. J. Šafařík Jánu Kollárovi, 2. února 1823 (Šafařík 1873, 131).

60 P. J. Šafařík Jánu Kollárovi, 21. ledna 1824 (Šafařík 1873, 385–386).

stavu. Protože příliš necestoval, většinu údajů o jazykové, demografické a etnografické situaci jednotlivých slovanských národů mu poskytovali jeho dopisovatelé z různých slovanských zemí.⁶¹ V dochované korespondenci se nachází množství zmínek, které dokazují, jak intenzivně a vytrvale materiál shromažďoval. Při sběru se vždy snažil získat a použít co nejnovější a nejspolehlivější zdroje. Tak např. při psaní podkapitoly o ruských nářečích (§ 5 *Velkoruské nářečí*) použil nejnovější Nadeždinova díla k tomuto tématu (z roku 1841).

Přesné informace o slovinské literatuře a částečně také o klasifikaci slovinských nářečí získal z německy psaných dějin slovinského písemnictví *Literatur der Winden*, které pro něj na Šafaříkovo přání sestavil Matija Čop a které byly určeny k přepracování páté kapitoly v *Geschichte* (§ 33–35: *Geschichte der windischen Sprache und Literatur*). K tomuto Čopovu textu, který byl Šafaříkovi poslán 27. června 1831,⁶² připojil své poznámky Jernej Kopitar a poslal jej do Nového Sadu.

Další takovou informaci, která se týkala zejména slovinské poezie vydané v almanachu *Krajnska čbelica* (Prešeren, Jarnik ...), byla recenze Františka Ladislava Čelakovského *Krajinská literatura* (1832). Tento Čelakovského text obsahoval také první obsáhlejší informace o Prešerenovi mimo slovinsky mluvící země a také první překlady některých jeho básní (*Slovo od mladosti*, *Hčere svět*, *Soldaška*, sonety *Tak kakor hrepeni oko čolnarja* a *O kaši*). Jednotlivé zmínky o slovinském písemnictví, jeho dílech a autorech však samozřejmě mohl nalézt i v Dobrovského *Slavínu*, který pečlivě sledoval.

S jihoslovanskými korespondenty udržoval Šafařík úzké kontakty. S některými z nich navázal styk již v novosadském období. Bulharské knihy dostával od ruského historika Nikolaje Nikiforoviče Murzakeviče z Oděsy. Pokud jde o oblast jihoslovanských jazyků, Šafařík jazykové hranice určoval částečně sám (zejména srbštiny, kterou zkoumal během svého působení v Novém Sadu), značně mu však pomáhali i jeho informátoři

61 Současnou ruskou literaturu a informace o ní získával především od vynikajícího historika Michaila Petroviče Pogodina (ten dosáhl toho, že Ruská akademie věd dala Šafaříkovi podporu pro vydání *Slovanského národopisu*) a Osipa Maximoviče Bodanského, který byl také překladatelem *Slovanského národopisu* a *Slovanských starožitností* do ruštiny.

62 Viz Čop 1986, I 191.

(Hurský 1955, 262–282): Izmail Ivanovič Srezněvskij, který významně přispěl i k určení slovinské jazykově-národnostní hranice ve *Slovanském národopisu* a v rámci svého stipendia procestoval Balkán; dále Vuk Stefanović Karadžić, Sima Milutinović Sarajlija, Ljudevit Gaj a ze Slovinců Matija Čop, Urban Jarnik, gorický kanovník Valentin Stanič, Anton Martin Slomšek, Stanko Vraz a Fran Serafin Metelko (Řeháček 1955, 200–202), možná také Matija Majar a Jakob Zupan.

Jednou z otázek, které jsou v *Národopisu* prezentovány odlišně, než je dnes obvyklé, je klasifikace slovanských jazyků. Z historického hlediska není Šafaříkovo řešení tohoto problému nic náhodného, protože navazuje na vědeckou tradici, kterou zahájil Dobrovský. Rozhodně se však nejednalo o epigonské přijetí; do staré klasifikace totiž Šafařík zavedl nové prvky. Dobrovský při svém rozdělení slovanských jazyků vycházel z tehdejší znalosti slovanských spisovných jazyků a spolu se staroslověninou došel k deseti slovanským jazykům, které rozdělil do dvou skupin: *jihovýchodní* a *severozápadní*.

V této dichotomické klasifikaci bylo totiž obtížné jasně odlišit spisovnou ruštinu své doby od jihoslovanských jazyků, což by mohlo vést k rozdělení slovanských jazyků do tří skupin. Právě ve spisovné ruštině, kterou Dobrovský použil jako základ klasifikace jihovýchodní skupiny, se totiž objevovalo značné množství prvků církevní slovanštiny, tedy jihoslovanského jazyka. To se týká především prvních dvou znaků, kterými Dobrovský charakterizoval jihovýchodní skupinu, totiž předpon *raz-* a *iz-* oproti západoslovanským *roz-* a *vy-*; předpony *raz-* a *iz-* přijala ruština v základu z církevní slovanštiny.

Šafařík klasifikaci Dobrovského zpočátku plně přijal. Uvádí ji ještě v přehledu v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826, s. 33), ale již ve *Slovanských starožitnostech* a *Národopisu* zaujal vlastní postoj. Na rozdíl od patriarchy slavistiky, který při klasifikaci zohledňoval pouze spisovný jazyk, tedy pouze zapsanou, kodifikovanou podobu jazyka, Šafařík zohlednil také mluvenou, nekodifikovanou, avšak pro určování jazykových znaků jednotlivého jazyka normativní podobu daného jazyka, jak se projevovala v nářečích nebo jak jej popisovali jeho informátoři. Podle toho Šafařík ve *Slovanském národopisu* vyjmenoval již třináct jazyků (včetně staroslověnin), mezi samostatné jazyky

zařadil i běloruštinu, ukrajinštinu a bulharštinu, které měl ještě v *Geschichte* jen za ruská nebo srbská nářečí. K odlišnému počtu jazyků oproti Dobrovskému dospěl, protože částečně použil odlišná kritéria pro třídění, přesto však ještě zachoval vnější dichotomickou formu dělení. Pro obhajobu této volby neměl mnoho argumentů, protože nemohl nekriticky použít rozlišovací znaky, které byly v době Dobrovského ještě platné, ale později se ukázaly jako nevhodné.

V jihovýchodní skupině jazyků tak bylo třeba zavést další podskupiny: ruskou,⁶³ bulharskou a ilyrskou.⁶⁴ Podle jazykových znaků je rozdělení nejvíce patrné u ruské skupiny, kde jasně vystupují společné charakteristiky (východoslovanských) jazyků: plnohlási, stejné reflexy pro nosovky, reflexy za Ъ, reflexy za staré souhláskové skupiny tj, dj.

Také dělení západoslovanských jazyků do podskupin bylo vhodné, zejména oddělení česko-slovenské skupiny od polské, což vychází z odlišných výsledků metateze likvid, odlišných reflexů nosovek a skupin tj, dj. Šafaříkova klasifikace byla založena na produktivním metodologickém paradigmatu (kromě spisovného jazyka zohledňovala i ostatní jazykové vrstvy) a byla v zásadě přechodem k dnes všeobecně přijímanému rozdělení slovanských jazyků na východoslovanské, jihoslovanské a západoslovanské. Tuto klasifikaci poprvé zdůvodnil a uplatnil Izmail Ivanovič Srezněvskij v recenzi *Slovanského národopisu*,⁶⁵ přičemž se opíral také o mimojazykové argumenty. Základy pro dnes akceptovanou klasifikaci jsou patrné již v díle Františka Ladislava Čelakovského *Čtení o srovnávací mluvnici slovanské na Univerzitě pražské*, proto lze Šafaříkovu klasifikaci v historickém vývoji tohoto problému považovat za mezistupeň mezi klasifikací Dobrovského a Čelakovského/Srezněvského (dnešní). Čelakovského kniha byla vydána na základě německého a českého rukopisu přednášek o srovnávací mluvnici, které Čelakovský proslovil mezi lety 1842–1849 ve Vratislavi a mezi lety 1849–1852 v Praze. Vznik *Čtení*,⁶⁶ která zahrnují fonologii a morfologii, je tedy starší než Miklošičova *Vergleichende Lautlehre der slavischen*

63 Jazyky, které do ní náleží, jsou dnes řazeny mezi východoslovanské jazyky.

64 Jazyky této skupiny jsou v současném vědeckém diskurzu řazeny mezi jihoslovanské jazyky.

65 V časopise *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščeniya*, Moskva 1843, zv. 38.

66 Kniha, která je posmrtně vydaným Čelakovského spisem, vyšla roku 1853, deset let po druhém vydání *Národopisu* a recenzi Srezněvského.

Sprachen (zahájena 1848, první vydání 1852 ve Vídni) a je prvním moderním pokusem o komparativní mluvnici slovanských jazyků vůbec. Čelakovský v ní již dělí slovanské jazyky na: „a) severovýchodní neboli ruskou nářeční (termín *nářečí* ve významu slovanský dialekt nebo slovanský jazyk, doplnil J. V.) skupinu; b) jižní neboli bulharsko-ilyrskou nářeční skupinu; c) západní neboli polsko-českou nářeční skupinu“ (Čelakovský 1853, 1–3).

Nejstarší dochovaný Šafaříkův koncept slovinsko-německé a slovinsko-italské jazykové a národnostní hranice je náčrt na mapě ze Stielerova atlasu.⁶⁷ Na rozdíl od pozdějšího *Slovanského zeměvidu* zde není vyznačeno německé jazykové území severozápadně od Mariboru. Ještě větší rozdíly se objevují v souvislosti s jazykově-národnostní hranicí v Korutanech. Šafařík totiž zpočátku pochyboval, jak naložit s Lavamündem (Labot), Klagenfurtem (Celovec) a Villachem (Beljak); podobné problémy měl i při určování hranice na Goricku a ve Furlánsku.

Protože se v Šafaříkově rukopisné pozůstalosti dochovalo velmi málo materiálů, kde by jeho informátoři podobně jako Izmail Ivanovič Srezněvskij nakreslili praktický náčrt jednotlivých částí slovinského jazykového území, a dochovaná korespondence o těchto otázkách není dostatečně rozsáhlá, nelze přesně určit, kdo z informátorů rozhodujícím způsobem přispěl k určení jazykově-národnostní hranice, jak ji znázorňuje *Slovanský zeměvid*. Přesto není bez zajímavosti sledovat, jak se role slovinských informátorů odráží v korespondenci.

Informace o Goricku a tamní jazykové situaci získal Šafařík prostřednictvím Čopa od národního buditele Valentina Staniče, který byl banjsko-ročinským kaplanem a gorickým kanovníkem. K Čopovu dopisu z 26. února 1834 byla přiložena část schematismu gorické diecéze, obsahující také seznam farností s označením národnosti farníků – zda šlo o Slovinci, Italy nebo Furlány.⁶⁸ V doprovodném dopisu Čop Šafaříkovi doporučil i další informátory: pro Korutany Urbana Jarnika, pro Štýrsko Antona

67 Süd-östliches Deutschland enthält die Österreichischen Besitzungen – entw. v. Ad. St. 1822. – *Stieler's Hand Atlas* (No. 25) Neue Ausgabe No. XXXII. Měřítka 1 zemská míle = kolem 4 cm.

68 Staničovy dopisy se nacházejí v Šafaříkově pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (sg. 14 F 30). Stanič o téže otázce psal také 11. prosince 1838, kdy výše zmíněný přehled doplnil ještě o řadu dalších informací o topografii území a dopravě.

Murka. Šafařík Čopovu radu, aby se ohledně Korutan obrátil na Jarnika, bral vážně.

V Šafaříkově pozůstalosti⁶⁹ se zachoval seznam slovinských obcí u národnostní hranice z roku 1835, kde je na konci uvedeno, že jej pomáhal sestavit Jarník. Tento seznam je datován 31. května 1835 a byl psán v Klagenfurtu a podepsán Slomškem, což může naznačovat, že celovecký spirituál se tehdy nezabýval jen divadlem, ale zcela vážně shromažďoval informace pro pražského učenice. Jarníkovy dopisy Šafaříkovi z roku 1835 se nezachovaly, takže o tom nelze nic bližšího říci. Je jisté, že výše zmíněné informace Šafaříkovi nestačily, protože jej Jarník v pozdějších dopisech ještě několikrát podrobněji informoval o stejné otázce.

Z dopisu Stanka Vraze Šafaříkovi z 24. května 1838 je patrné, že Vraze ke spolupráci s vlasteneckým Slovincem přivedl právě Jarník. Vraz v příloze k uvedenému dopisu ze Štýrského Hradce Šafaříkovi poslal také příspěvek *Geo-ethno- und topographische Übersicht der Slaven in Steiermark*, který ve své studii *Doneski k zgodovini književne zveze mej Čehi in Sloveni* zveřejnil Ivan Kunšič (1899). Podobný materiál Šafaříkovi poslal i Fran Metelko.

Dostupné údaje o recepci Šafaříkových spisů u Slovinců neukazují, že by mezi *Slovanským národopisem* a nějakým slovinským dílem existoval jakýkoli intertextový vztah.⁷⁰ Je však jisté, že základní myšlenky *Geschichte, Starožitností a Slovanského národopisu* nebyly Slovincům 19. století⁷¹ neznámé, neboť o nich psali vždy, kdykoli se zabývali Šafaříkem, jeho dílem či ideou slovanské vzájemnosti. Zdá se, že nejtrvalejší vliv Šafaříkových děl (včetně *Slovanského národopisu*) mezi Slovinci měla představa o příbuznosti slovanských národů, kterou významný slovanský filolog a kulturní

69 V Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, sg. 14 F 35.

70 Rozman (1999, 118) sice zmiňuje intertextový vztah s dílem Andreje Einspielera *Slavjani (Slovenska bčela* 2, 1851), které mělo být shrnutím *Slovanských starožitností a Slovanského národopisu*, ale ze *Slavjanů* je zřetelně patrné, že jde o intertextový vztah (shrnutí, citace) s *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Einspieler cituje *Geschichte* třikrát: dvakrát na s. 73 a jednou na s. 139).

71 Značně skromnějšími znalostmi o Šafaříkovi a jeho díle se vyznačovali jednotliví slovinští jazykovědci minulého století. Jakob Rigler a Jože Toporišič se nijak zvlášť nezabývali otázkou, odkud Šafařík znal slovinská nářečí a jejich klasifikaci, ani nezkoumali vztah mezi Čopovými literárními dějinami, tam uvedenými nářečními informacemi a oddílem ve *Slovanském národopise*, Jože Toporišič *Slovanský národopis* upozadoval obecně (Toporišič 1987, 223).

historik prezentoval jako důsledek jazykové příbuznosti, a také myšlenka, kterou graficky znázornil ve formě *Slovanského zeměvidu*: že jednotlivé jazyky vytvářejí specifické kultury, ty pak národy a ty mají své hranice.

Slovanský národopis nebyl dílem určeným výlučně úzkému okruhu elitních čtenářů – vědců. Byl zaměřen na co nejširší publikum,⁷² o čemž svědčí hned tři mimořádně úspěšné knižní edice v průběhu sedmi let a také skutečnost, že se stal (dle dopisu Karla Havlíčka Borovského z Moskvy) povinným učebním materiálem v některých ruských školách. Zdá se, že tento recepční úspěch lze připsat tomu, že *Slovanský národopis* dokázal naplnit primární horizont očekávání slovanských čtenářů a oslovit jednu z nejhlubších psychických potřeb člověka – potřebu po (národní) identifikaci.

Český filolog a zneuznaný patriarcha slavistiky ve Vídni – Kopitar

Zvláštní místo v kontaktech Pavla Josefa Šafaříka se Slovinci zaujímá Jernej Kopitar. Ten se od svého slovinského známého působícího mezi Čechy lišil jak povahou, tak myšlením, a jejich vzájemné styky od relativně harmonického úvodu na počátku dvacátých let 19. století postupně s narůstající intenzitou neshod nabývaly téměř epických rozměrů.

Slovinský jazykovědec z Repenj měl živelnou, dynamickou, až výbušnou povahu, v čemž se značně lišil od melancholického a zdrženlivého Šafaříka. Jeho neklid jej často odváděl od důkladného soustředění a dokončování jednotlivých projektů, do kterých se pustil. Zato se však cítil jako ryba ve vodě v polemikách s protivníky, v nichž vynikal ostrostí výrazů, mnohdy i nevybíravostí vůči oponentům a vášnivými útoky. O vídeňském Čechu Janu Nepomuku Norbertu Hromádkovi (1783–1850), vydavateli a mimořádném profesorovi českého jazyka a literatury na vídeňské univerzitě, o němž i umírněný Dobrovský kvůli jeho neobvyklým pravopisným návrhům při jakési příležitosti soudil: „*Ten člověk je úplně šílený.*“ Kopitar jednou jen tak mimochodem poznamenal: „*Non habet spiritu sancti.*“ (Brandl 1883, 175–176) A tím s ním ukončil rozhovor.

72 Šafařík 13. dubna 1842 napsal Osipu Maksimoviči Boďanskému toto: „*Můj spis je populární povahy.*“ (Šafařík 1927, 52.)

Kopitar měl navíc vzácný talent, že při prvním setkání s určitou problematikou dokázal téměř hravě proniknout k jejímu jádru, takže jeho spisy doslova oplývají řešeními filologických a jazykovědných otázek, často však jen jako náznaky, někdy skryté v spleťtých sofismech. Při psaní vynikal jasným a jadrným stylem, kdy jeho pero okamžitě směřovalo k podstatě věci. Mnohé koncepce načrtnul spíše v polemických reakcích na své oponenty, než dokončil; jeho dvě zásadní knihy jsou vlastně pouze německy psaná gramatika slovinského jazyka z předvídeňského období⁷³ a slavná edice *Glagolita Clozianus*,⁷⁴ všechny ostatní texty jsou většinou jistě zajímavé, ale přesto „kleinere Schriften“, jak je označil vydavatel Franc Miklošič.⁷⁵

Skvělým zrcadlem Kopitarova temperamentu jsou jeho dopisy. Ten, kdo je dnes vezme do ruky, alespoň ty, které jsou v různých literárních pozůstalostech tzv. „zlatého fondu“ českých obrozenců uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, může získat pocit, že má před sebou otevřené bojiště.

Rukopis je křečovitý, vykazuje rychlé kruhové tahy a značnou rychlost pohybu pera; někdy je téměř nečitelný, spíše připomíná stenografické poznámky než texturu běžnou pro korespondenci v dlouhém století měšťanů a revolucí. Texty jsou strukturovány téměř jako malé koncipované polemiky pro tisk. Jejich jazyk není kohezní, často je přerušen otázkami a četnými anakoluty. Obsahuje plno náznaků, ostrých a razantních výroků, někdy i urážek – v dopisech na čtenáře občas „vyskočí“ celé stádo chlupatých, ocatých a rohatých tvorů –, jež na první pohled nekorespondují s žádnou jinou částí textu. Dopisy jsou psány zvláštním jazykem, směsicí němčiny a latiny, k nimž Kopitar přidává jednotlivé výrazy a věty i ve francouzštině a dalších jazycích, podle potřeby někdy i v cyrilici.

Naopak Šafaříkova korespondence je psána naprosto klidně, v porovnání s Kopitarovým mentálním a emočním ohněm při jejich vzniku téměř s ledovým chladem, vždy v jednom zvoleném jazyce – německy nebo latinsky –

73 Jernej Kopitar, *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach 1809.

74 Jernej Kopitar, *Glagolita Clozianus*, Vindobonae 1836.

75 Jernej Kopitar, *Kleinere Schriften: sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen inhalts* I-II, herausgegeben von Franz Miklosich, Wien 1857.

s pěknou plynulou grafikou. Když se v nich objeví tón vyjadřující autorovu citovou reakci na nějaký problém, děje se tak bez hněvu či štiplavého sarkasmu, jímž Kopitar zasypával své oponenty. Konstantin Jireček, který Šafaříkovým kontaktům se Slovy jížně od střední Evropy věnoval dosud nejrozsáhlejší a materiálně stále použitelnou studii, poznamenal, že v dopisech učeného filologa z Repenj se odráží

směsice dvou neuhlazených [psychologických] typů: prostorekého Alpského horala a toho, co se v učeném světě zove „ursus bibliothecarius“ (Jireček 1895, 793).

Muži se však nelišili jen temperamentem, kde u Kopitara převládala silná subjektivita a individuální schopnost tak či onak prosazovat svou vůli, zatímco Šafařík se často spokojil jen s vědomím, že se svými činy co nejvíce přiblížil ideálům, jež považoval za hodné následování.

Nejdůležitější ideový rozdíl mezi nimi vykrystalizoval v otázce slovanství. Slavista působící v císařském hlavním městě u Dunaje se ani zdaleka nenacházel na stejné vlnové délce jako většina slovanských učenců jeho doby. Kopitar nebyl orientován jen západoevropsky a austroslavisticky, ale i západoslovansky, nikoli však všeslovansky, k čemuž inklinoval Šafařík. Mentálně patřil k západoevropské kultuře, ale pro východní Slovy neměl příliš porozumění, zejména ne pro obyvatele carského Ruska, které mu bylo zcela cizí v celém ideovém rámci, kde mu jako zapálenému katolíkovu výrazně vadilo pravoslavlí. Pro Rusy si při jedné příležitosti vypůjčil šovinistické vyjádření Ernsta Moritze Arndta, který slovanské obyvatelstvo „hyperborejské říše“ prý považoval za „mongolizované trpaslíky“ (Kopitar 1977b, 47), pro něj to byl dokonce národ, „který Bůh nemá rád“.

Omezil se proto na Slovy, kteří žili uvnitř hranic habsburské monarchie. V ní totiž viděl nejlepší podmínky pro jejich další rozvoj, protože byl přesvědčen, že koruna a vláda zohlední početnost Slovanů v monarchii a jejich poměr vůči ostatním národům a budou podporovat slovanská kulturní snažení. Proto viděl jako přirozenou metropoli slovanských studií Vídeň. Podle jeho názoru by mohl každý badatel zkoumající slovanské jazyky najít v rámci habsburských hranic dostatek materiálu pro své práce. Naražil by totiž na velký počet slovanských národů, zatímco v „severní zemi“

by našel stěží dva. Z Vídně tedy chtěl energický slavista ze země na slunečné straně Alp učinit kulturní centrum Slovanů habsburské monarchie. Navrhoval především založení katedry „*linguae slavicae antiquissimae*“, kde chtěl za katedrou vidět patriarchu slavistiky Josefa Dobrovského. O jeho *Slavínu* dokonce míní, že by se mohl stát vědeckým orgánem všech Slovanů a téměř jakousi jejich vědeckou encyklopedií. Tak by se postupně připravila půda pro založení slovanské akademie, která by podle přesvědčení svého duchovního otce převýšila významem italských a francouzských akademií a časem by získala své pobočky v jednotlivých hlavních městech slovanských národů – ve Varšavě, Petrohradu, Praze... Svě myšlenky vyjádřil nejjasněji a nejkoncizněji ve spise *Patriotische Phantasien eines Slaven*:

89

Ještě něco, co by si člověk také přál v Rakousku. České nářečí má v rakouské monarchii šest kateder, kde jej učí gramaticky, totiž v Praze, v Bratislavě, ve Vídeňském Novém Městě a přímo ve Vídni na Tereziáně a na univerzitě. Rakousko však vládne Slovanům všech nářečí (tedy nejen Čechům, ale také Polákům ve Slezsku a Haliči, Rusům (Rusňákům) v Haliči a ve východních Uhrách, Sloveno-Srbům v jižních Uhrách a Slavonii, Slovincům ve vnitřním Rakousku, provincním Chorvatsku a západních Uhrách). Bylo by tedy vhodné myslet na všechny. A o všechny by se zároveň postarali, i o samotnou Čechii, kdyby na vídeňské univerzitě vedle české a dalších jazykových kateder zřídili katedru i pro staroslověňštinu, která se současným nářečím o to víc přibližuje, čím dále je lze vystopovat až k jejich původu. Právě proto je staroslověňština pro všechny slavisty společného významu, pro rakouské zvláště, protože je zde doma [zdůraznil J. V.], takže Rakousko nemůže péči o staroslověňštinu svěřit zkaženým rukám Rusů [zdůraznil J. V.]. Duch těchto stránek nás nutí k další vlastenecké připomínce, jejíž pravdivost vyplývá již z povahy věci a dostatečně ji je možné dokázat také na základě dokumentů z Obradoviće, že totiž ty dva až tři miliony Srbů (Illyrů), kteří postupně uprchli z Turecka k nám, budou po dokladu laskavého zohlednění toho, co je jim nejdražší, totiž jejich svatého jazyka, dvakrát tak šťastní až díky skutečnému dobrodiní rakouské ústřední vlády.

Psychologické překážky je třeba odstraňovat psychologickými prostředky, láskou za lásku. – O dalších tureckých Srbech, kteří stále bojují o osvobození, je tak jako tak známo, že se ohlížejí vzhůru směrem k jazykově a vírou příbuznému, byť vzdálenému severu, protože je vidět, jako by se praesentior deus [zdůrazněno v originálu] o ně méně zajímá. A jen ve Vídni, kde se sbíhají Slované všech nářečí, bude taková katedra linguae slavicae antiquissimae communis et ecclesiasticae [zdůrazněno v originálu], jak ji nazývá Durych, na správném místě a k obecnému prospěchu. Z této instituce, bude-li mít kvalitní vedení, se časem v tomto centru bude moci vyvinout ústřední slovanská akademie, a všechny ostatní, které již nyní existují nebo je třeba je ještě založit, budou ve srovnání s touto matkou jen vedlejší (Kopitar 1977a, 50, 51).

Kopitarovy plány však zůstaly k jeho velkému zklamání a zlosti (zejména vůči těm, kteří podle jeho názoru házeli klacky pod nohy jeho intelektuálním „potomkům“: mezi Češi byli ve třicátých letech 19. století jejich vůdci pry Šafařík a Palacký) pouze *pium desiderium*. Dobrovský byl ke Kopitarovým plánům značně skeptický. Především nevěřil, že by ve Vídni – ve městě, kde odstartovala a odkud byla řízena germanizace slovanských národů habsburské monarchie a rovněž jeho Čechů – mohlo dojít k založení ústřední slovanské akademie. Navíc Kopitara upozorňoval i na nesoulad mezi samotnými Slovany, kteří se nedokázali ani nechtěli sjednotit ani kolem otázky pravopisu, což Dobrovský doporučoval a Kopitar se snažil také realizovat prostřednictvím svých „frankensteinovských“ pomocníků – zejména ve slovinské literatuře.⁷⁶

76 Kopitar se domníval, že by se národy se společným původem měly sjednotit na začátku aspoň ortograficky, a sice ti Slované, kteří používali latinku. Proto by bylo třeba vytvořit takový grafický systém, kde by každé hláске odpovídal jeden znak, který by bylo možné zapsat jedním tahem pera a neměla by žádná diakritická znaménka nad nebo pod sebou. Tomuto konceptu samozřejmě nevyhovoval polský pravopis, který jednotlivé (souhláskové) fonémy zapisuje kombinací více písmen, ani český diakritický pravopis – který se nakonec u Chorvatů díky Ljudevitu Gajovi a potom také u Slovinců díky Otci národa Janezi Bleiweisovi diskrétně, ale trvale prosadil: roku 1846 v časopise *Kmetijske in rokodelske novice* a potom roku 1854 mluvnici Antona Janežiče. Háčky, čárky a kroužky nad českými písmeny Kopitar posměšně označoval za nic menšího než „muší hovínka“ (Paul 1938, 24).

S tímto střízlivým stanoviskem souhlasil vedle většiny slovanských učenců i Šafařík. Kopitar přišel se svým austroslavismem příliš pozdě, neboť jednotlivé slovanské národy si již začínaly zakládat vlastní kulturní a literární centra bez ohledu na vídeňského slavistu, který chtěl po Dobrovského smrti zaujmout post hlavy slavistiky. Češi se při této otázce řídili potřebami vyplývajícími z Jungmannova obrozeneckého programu, tedy z potřeb myšlenek, identifikace a identity českého národa, nikoli Kopitarovým konceptem Vídně jako slovanské kulturní metropole. A Praha byla s výbornou pověstí Dobrovského a po jeho smrti díky velice intenzivnímu úsilí Šafaříka pro slovanské badatele – zejména pro Rusy, např. pro Osipa Maksimoviče Boďanského – mnohem silnějším magnetem než Vídeň s v těchto věcech extrémně autoritativním a namyšleným Kopitarem.⁷⁷ Kopitar Rusům a jejich vládě vyčítal, pokud ne přímo polobarbarství, tak alespoň nedostatečnou civilizovanost. Obrozeneckým snahám jejich osvícenského absolutismu se vysmíval s tím, že je mnohem snazší postavit knihovnu, nakoupit a nashromáždit knihy, pozvat z ciziny známé učence jako knihovníky, překládat cizí spisy a zakládat školy než odstranit nevolnictví, podpořit měšťanstvo a na základě všeobecného blaha připravit úrodnou půdu pro jemné klíčky skutečné civilizovanosti. V Rusku podle něj nablýskaný zevnějšek skrývá morální a kulturní bídu. Šafařík se na rozvoj ruských slavistických studií díval mnohem vlídnějším pohledem než jeho vídeňský známý: v Praze totiž s otevřenou náručí přijímal ruské učence Izmaila Ivanoviče Srezněvského, Osipa Maksimoviče Boďanského a Petra Preise, kteří ve čtvrtém desetiletí 19. století díky stipendiím, která jim právě za tím účelem udělila ruská vláda, cestovali po střední a jižní Evropě. Šafařík však nebyl nekritickým obdivovatelem slovanského impéria se šedesáti miliony obyvatel, jako byli např. Josef Jungmann či Václav Hanka, a o politických a civilizačních poměrech v carském Rusku uvažoval dost podobně jako Kopitar. Především neměl žádné pochopení pro „militaristický despotismus“ ruského cara Mikuláše I. Proto o jeho národu napsal:

77 Když Izmail Ivanovič Srezněvskij roku 1841 v rámci studijní cesty mezi jižní Slovan, kam ho poslala jeho vláda, navštívil také Kopitara ve Vídni, ten na ruského učenice ukrajinského původu neudělal příliš dobrý dojem: „Dvakrát jsem byl také u Kopitara; s ním nebudu mít moc co do činění... Lepší je nedostat se k němu blízko, jinak tě ještě kousne.“ (Grdina 2001b, 247).

Bez politického života národy jsou nully; na severu národ jest nic, zhola nic anebo možné-li ještě méně než nic. Pod 60. stupněm nikdy slovenské Athény nepovstanou, nebo bez svobody není Athén. (Jireček 1895, 984)

Jedním z neurealgických bodů ve vztahu Čechů – zejména Šafaříka a Palackého – ale i dalších nekatolických slovanských učenců vůči Kopitarovi byl samozřejmě jeho postoj k věřícím jiného vyznání. Je známo, že Kopitar v tomto ohledu mnohdy sklouzával k nepřiliš vhodnému zasahování do soukromí jednotlivých učenců, avšak neplatí zakořeněný stereotyp, který si o něm vytvořili ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století – že je a priori nepřátelský vůči protestantům a pravoslavným. Skutečnost, že vlastenecké Čechy častoval „kacíři“, „husitskými psy“ a podobnými urážkami, se váže výhradně na Šafaříka a Palackého, vůči nimž projevoval největší zášť. Měl totiž pocit, že ho v Brockhausově konverzačním slovníku výrazným způsobem poškodili. Ale mýlil se, jako se v odsudku jeho rezervovaného odstupu vůči protestantům a pravoslavným mýlili slovanští učenci.

Kopitarovy emotivní výroky o českých a slovenských učencích protestantského vyznání ve třicátých a čtyřicátých letech mu vynesly pověst nábožensky extrémně netolerantního člověka. Avšak porovnání pramenů ukazuje, že Kopitar při veškeré své římskokatolické provenienci konfesního uvažování nebyl zatvrzelým církevníkem, jakých byly v tehdejší Vídni spousty. Ani klerikál, neboť na něco takového v něm zůstaly příliš silné kořeny osvícenského racionalismu a josefínského liberalismu (Prijetelj 1952, 163–167). Sám dost otevřeně přiznával, že jemu blízkým jazykem hovoří Voltaire, z římských a řeckých klasiků Martialis, Lúkianos, Aristofanés a ze současníků Goethe. Ten vložil svému Mefistu do úst následující výmluvný, hořký, ale nikoli nepravdivý výrok:

*Církev má dobrý žaludek,
celičké země už spořádala,
a přece se dosud nepřepapala.
Jen církvi [...],
lze strávit zboží bezbožné!*“ (Goethe 1965, 133)

Pokud se nejednalo o osobní konflikt – tehdy Kopitarovi nebylo zatěžko vyslovit nebo napsat žádnou, ať už jakkoli nízkou nadávku –, nebyl Kopitar nábožensky netolerantní; měl přátele mezi protestanty i pravoslavnými. Pomáhal všem bez rozdílu, přičemž nezdůrazňoval jejich vyznání. Pokud však někdo hrubě ohrozil jeho vlastní přesvědčení, neměl zábrany použít stejně razantní obranný postup proti svému oponentovi.

Tak Josefu Dobrovskému v roce 1815 napsal o polském historikovi, lexikografovi a bibliografovi Jerzym Samuelu Bandtkiem (1768–1835), jenž byl protestantského vyznání:

*Bandtkie ist ungemein gelesen, ich hoffe, dass er mir meinen katholischen Nationalstolz ebenso zu Gute halten wird, wie ich seinen protestantischen [zdůraznil J. V.].*⁷⁸ (cit. podle Paul 1938, 27)

Hned poté však dodal, že protestant je vždy netolerantní, podvodný a drzý, protože mu nebyly po chuti Bandtkieho ironické poznámky o katolickém kléru a uctívání světců; tyto poznámky neměl rád ani Dobrovský, který byl znám jako uměřený a umírněný josefínský duchovní a jako nábožensky mimořádně tolerantní člověk. Když se však o několik let později Kopitar seznámil se Šafaříkem, jeho rozhodné a otevřené protestantské přesvědčení mu vůbec nevadilo. Dobře si totiž uvědomoval význam protestantských učitelů na srbských školách, a proto raději doporučil Šafaříka než nějakého katolíka. Navíc Kopitar po dlouhá léta neváhal věnovat úsilí ani rady, aby Šafaříkovi pomohl při jeho vědeckých projektech. Sháněl mu spolupracovníky – o čemž již bylo hodně napsáno v souvislosti se slovinskou částí *Slovanského národopisu* –, zajišťoval mu potřebný materiál a společně hledali odpovědi na některé klíčové otázky slovanské filologie – zejména na otázku stáří hlaholice či cyrilice a na otázku geografického umístění staroslověnštiny. Kopitar pro Šafaříka sháněl u vídeňských antikvářů staré knihy, totéž pro vídeňskou dvorní knihovnu a jejího knihovníka Kopitara dělal také Šafařík.

To, že Kopitar k protestantům nebyl vzhledem k jejich vyznání nepřátelský, dokládá také dlouhá řada významných učenců, s nimiž se během

78 *Bandtkie je nesmírně vzdělaný, doufám, že mi bude přičítat mou katolickou národní hrdost stejně k dobru, jako já jeho protestantskou [zdůraznil J. V.].*

svého vídeňského období seznámil, navázal kontakty a postupně i přátelské vztahy – a byli to bezpochyby oddaní protestanti. Mezi nejdůležitější patří alespoň tito tři: Jacob Grimm, jehož děd a praděd byli pastory v kalvínské církvi, Wilhelm von Humboldt a Leopold von Ranke, narozený v rodině tradičně protestantských pastorů a právníků.

Poměrně dobře jsou známy Kopitarovy kontakty s Humboldtem, kterého vídeňský slavista uváděl do jazykovědných studií, se Schleglem a Grimmem; méně pozornosti se dostalo Kopitarově známosti se slavným historikem Rankem, který se trvale zapsal do historiografie svou zásadou, která od něj dále zavazuje každého, kdo křísí již neexistující minulost, k výpovědi o ní: „*Vše je třeba vyprávět tak, jak to bylo.*“

V Rankeho sebraných spisech najdeme i tři dopisy Heinrichu Ritterovi,⁷⁹ které ukazují, že Kopitar se o saského protestanta ve Vídni skvěle postaral a že si muži uchovali pěkné vzpomínky jeden na druhého, vzájemný respekt a náklonnost.

Během svého bádání o raně novověké politické a církevní historii střední Evropy v Berlíně Ranke zjistil, že berlínská sbírka je ve srovnání s italskými knihovnami a archivy poměrně chudá. Proto odcestoval do Vídně, aby prozkoumal část benátského archivu, která se nacházela v hlavním městě habsburské monarchie. Když 24. září 1827 dorazil do Vídně, navštívil dvorního radu Pilata, Friedricha von Gentze, Adama Müllera a ve Dvorské knihovně Jerneje Kopitara.

Právě Kopitar měl zásadní zásluhy – alespoň Ranke výslovně zmiňuje, že mu Kopitar slíbil, že o něj postará – o to, že mu u Metternicha vyjednal přístup do státního archivu a archivních pokladů Dvorské knihovny (Ranke 1890a, 173), kam nepovolaný neměl přístup. Ranke tam pobýval téměř rok do října 1828 a pilně přepisoval historické dokumenty, zejména materiály pro dějiny papežů Řehoře XIII. (1502–1582; pontifikát 1572–1582) a Sixta V. (1521–1590; pontifikát 1582–1590), kteří významně ovlivnili období nastupující katolické reformace v Evropě.⁸⁰

79 Vídeň, 4. října 1827 a 28. října 1827; Benátky, 20. a 21. listopadu 1828 (Ranke 1890a, 171–176, 209–212).

80 Ranke představil plody svého úsilí zejména v epochálním díle *Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im 16. und 17. Jahrhunderts* (1834–1836).

Svojí vídeňskou každodenní zkušenost popisuje německý historik Ranke takto:

Celý unavený vstávám k poledni a vydávám se s Kopitarem do ne-dalekého hostince ,U bílého vlka', kde obvykle obědváme. Sem tam se k nám přidá Hormayr nebo nějaký univerzitní profesor či posla-nec uherského sněmu. Také Řekové s obrovskými turbany a širokými čepicemi, Rumuni a Italové se připojují k naší společnosti. Nejvíce chutná polévka s knedlíčky, pečený kohout nebo jiná pečeně, jab-lečný koláč či karmelitánský dort a na závěr sklenka zlatého vína.
(Ranke 1890a, 175)

Kopitar byl tedy vůči pozdějšímu slavnému historikovi protestantské-ho vyznání zjevně vstřícný a velmi pohostinný, neboť pozdější oficiální pruský historiograf Ranke vzpomínal na svůj vídeňský pobyt s radostí i ja-ko téměř devadesátiletý stařec v roce 1885 při diktování své autobiografie.

V roce Rankeho vídeňských studií žil v hlavním městě habsbur-ské monarchie také Vuk Stefanović Karadžić, se kterým Rankeho sezná-mil právě Jernej Kopitar. Karadžić opatřil Rankemu mapu Srbska a údaje o srbském povstání proti Turkům (1804–1813), které ale německý histo-rik podrobil důkladné kritické analýze a vyžadoval od Vuka, aby k jed-notlivým údajům uváděl svědky, se kterými mluvil, a/nebo písemné zprá-vy, protože Karadžić Rankemu informace poskytoval ústně (Ranke 1890b, 64). Tak vzniklo dílo *Die serbische Revolution*, dokončené na jaře 1828 a publikované v následujícím roce. Na Kopitarovu roli v něm Ranke upo-zorňuje ve svém životopise, kde píše:

*Im Sommer 1828 habe ich daraus die Geschichte der Revolution in Serbien zusammengestellt, bei der mir die Beihilfe unvergesslich ist, die mir der damalige Mittelsmann deutscher und slavischer Ge-lehrsamkeit [zdůraznil J. V.], Kopitar, geleistet hat.*⁸¹ (Paul 1938, 31)

Ačkoli Šafařík některé Kopitarovy spisy poznal již během svého studia v Kežmarku, osobně se setkali až v roce 1818 ve Vídni, kam Šafařík přijel

81 *V létě roku 1828 jsem z toho sestavil historii revoluce v Srbsku, při níž mi poskytl nezapomenu-telnou pomoc tehdejší prostředník německé a slovanské učenosti [zdůraznil J. V.] Kopitar.*

z Bratislavy, když doprovázel mladého šlechtice Kubinyho, kterého vychovával. V téže době začala i jejich korespondence, první dopis je datován 19. června 1819 a podepsán Pavlem Josefem Šafaříkem. Kopitar přitahoval Šafaříkův idealistický zápal, podobně jako před ním Dobrovského, a proto vítal jeho působení na gymnáziu v Novém Sadu, protože věřil, že získal schopného pomocníka pro podporu Vukových pravopisných a jazykových reforem srbského jazyka. Šafařík o mladém řediteli psal svým srbským přátelům – například 24. května 1820 Lukianu Mušickému – jako o nové hvězdě, u níž nebudou mít klidný spánek ani metropolita Strati-mirović ani jeho duchovní. Ve stejném roce se Šafařík seznámil s Vukem, Kopitar tyto kontakty podporoval a právě na jeho radu svěřil Vuk svého syna Savu Šafaříkově péči (Bechyňová, Hauptová 1961, 31). Šafařík v souladu se svým romantickým míněním o otázkách jazyka a národa souhlasil s Karadžićovými názory na srbský jazyk a podstatu jeho jazykových reforem, ale kvůli polemickým spisům o zavedení lidového jazyka a sporům s tehdy velmi vlivným srbským klérem považoval jednání jejich autora za netaktické:

*To každý vidí, že Vuk a jeho pomocníci nemoudře, nedím-li lehkomyslně učinili, urazivše a vzbouřivše proti sobě duchovenstvo, které opět pobouřilo lid. [...] Naposledy jen přece duchovenstvo zvítězí; tj. národní literaturu potlačí.*⁸²

Při podpoře Vukových reforem se Šafařík nacházel mezi kladivem a kovádlinou: i když je podporoval, v otázce existence byl závislý na podporovateli novosadského gymnázia a ti pocházeli většinou z řad vysokého srbského kléru, který Vukovými reformami nebyl zrovna nadšený. Zároveň však Šafařík potřeboval i Vukovu a Kopitarovu podporu,⁸³ v kterou doufal při dokončování svého prvního významného díla – *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, kde Kopitarův vliv zanechal výraznou stopu.

82 P. J. Šafařík F. Palackému, Novi Sad, 10. března 1822 (Bechyňová, Hauptová 1961, 61).

83 Šafaříkův zájem o Kopitara samozřejmě neměl nějaký sentimentální, citový základ, nýbrž ho je třeba hledat v cele vědeckých záměrech. Šafařík totiž Kopitara pokládal za jednoho z nejdůležitějších učenců *in slavica*.

Šafařík koncipoval *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* nejen jako bio- a bibliografickou příručku, z níž by bylo možné se poučit o vývoji jednotlivých slovanských jazyků, jejich literatur a pravopisů, ale především jako rozsáhlou apologii celého slovanstva. Na straně 70 se přímo odkazuje na Kopitara: „[G]ehaltvollen Umriss der slavischen Gesamtliteratur haben die Herrn Kopitar und Rakowiecki geliefert.“⁸⁴ (Šafařík 1826, 70) Velmi se opíral také o Kopitarovu gramatiku *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1809)⁸⁵ a o jeho recenzi Dobrovského *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (Kopitar 1822, 102–106). Při tom převzal některé myšlenky, na určitých místech dokonce doslovně citoval Kopitarův názor, například o původu starslověňštiny, přičemž sám se k tomuto konkrétnímu problému tehdy ještě nevyjádřil. Obecně Kopitara vykreslil v takovém světle, že nám to dovoluje domnívat se, že ho tehdy ještě považoval za následníka patriarchy slavistiky Dobrovského: chválil jeho úsilí, očekával od něj dokonce slovník starslověňštiny a jeho gramatiku označil za knihu, která znamená epochální zlom ve slovinské literatuře. Šafařík se však ve své knize opatrně vyhnul hodnocení Vukových jazykových reforem a souvisejících sporů – upozornil pouze, že tyto spory existují –, zatímco si dovil malý štulec do Josefa Dobrovského. Ten byl sice považován za hlavní autoritu v oblasti slovanské jazykovědy, přesto Šafařík odsoudil jeho otevřený odpor k rukopisným padělkům, které Václav Hanka s přívrženci objevil a o nichž ani Jernej Kopitar už tehdy neměl nejlepší mínění.

Kopitarovu ostrému kritickému oku samozřejmě neunikla významová jádra Šafaříkova díla, ale slovinský filolog očekával, že mladý učenec před novým vydáním text vyčistí, doplní a jasněji se vyjádří k těm otázkám, kde zatím postrádal jasné a rozhodné stanovisko. Jinak však nešetřil chválou: „*Geschichte ist recht reich und brav, gefällt mir im Ganzen auch*

84 Obsáhlý náčrt slovanské celkové literatury poskytli pánové Kopitar a Rakowiecki.

85 Kopitarova mluvnice a její autor jsou jediný významnější text a autor, kteří ve *Slovanském národopisu*, jak se zdá, nejsou záměrně zmíněni, i když je Šafařík velmi dobře znal, neboť mluvnici používal jako jeden z pramenů v: Pavel Josef Šafařík, *Slowenische Literatur*, v: *Geschichte der südslawischen Literatur I: Slowenisches und glagolitiches Schrifftthum*, Prag 1864, 1–149. Důvodem pro toto vynechání Kopitara a jeho díla je především trvalý osobní nesouhlas a z něj pramenící zášť mezi oběma vědci.

recht sehr.⁸⁶ (Paul 1938, 33) Chválu vyjadřoval tak štědře, že byl Šafařík sám překvapen a obával se dokonce, aby tato pochvalná náklonnost nepominula stejně rychle, jako se rozhořela. Kopitar Šafaříkovu knihu nerecenzoval, přemluvil k tomu však Dobrovského, kterého upozornil na místa, jimž má věnovat zvlášť pečlivou pozornost. A šedovlasý patriarcha slavistiky tak skutečně učinil a Šafařík si od něj za svou práci vysloužil sarkastické označení: „*ein unseliger Abschreiber und Phrasendrechsler*“.⁸⁷ Kopitar se vším, co napsal pražský mistr, nesouhlasil, proto v recenzi⁸⁸ zjemnil některé nejvíce hořké výtky a Vukovi i Šafaříkovi napsal, že Dobrovský podrobně přezkoumal Šafaříkovo a v tomtéž díle spisu i Jungmannovo literárněhistorické dílo „*cum severa benevolentia*“. Kopitar se svými kontakty a známostmi usiloval o co největší recepční úspěch první Šafaříkovy velké knihy: organizoval její prodej a rozesílání, přičemž mu pomáhal Vuk Karadžić a slovenský národní buditel Martin Hamuljak (1789–1859). Vedle toho spolupracoval na anglickém vydání (Paul 1938, 33), které v Americe vyšlo roku 1834 a 1835.⁸⁹

Vydání *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* otevřelo zásadní slavistickou otázku, v principu sice ne zcela filologickou, ale v první polovině 19. století především spojenou s nově vznikajícími národními identitami jednotlivých slovanských národů ve střední Evropě. Tato otázka nakonec vedla k definitivnímu rozkolu mezi oběma učenými, a vše se točilo kolem původu staroslověnštiny. Kopitar i Šafařík přikládali této otázce mimořádný význam, neboť oba chápali staroslověnštinu jako základ studia slovanských jazyků. Šafařík však aspoň na začátku tento problém nepokládal za vyřešený, protože se domníval, že odpověď na otázku o vztahu staroslověnštiny k jednotlivým slovanským jazykům přinese až čas a podrobné jazykovědné analýzy. Při tomto problému navázal organicky na starší vědeckou tradici, kterou v české filologii představoval především Dobrovský.

86 *Dějiny jsou opravdu bohaté a pěkné, celkově se mi velmi líbí.*

87 *Neblahý opisovač a tluchuba.*

88 Dobrovský 1992, 340. Citované vydání mi obstaral prof. dr. Miloš Zelenka, za což mu upřímně děkuji.

89 „Historical View of the Language and Literature of the Slavic Nations.“ Přel. Therese Albertine Louise von Jacob. *The Biblical Repository and Classical Review* (duben) 1835: 328–413; (červenec) 1836: 417–531.

Neadekvátní chápání staroslověnštiny jako prajazyka všech současných slovanských jazyků odstranil již patriarcha slavistiky, který její původ situoval do makedonské oblasti a její nářeční základnu včlenil mezi „srbská“ (!) nářečí. Na tento stav navázal Šafařík v *Geschichte*, kde viděl nářeční základnu staroslověnštiny v jazyce thrácko-makedonských Slovanů,⁹⁰ aniž by jej blíže určil. Později zastával názor, že základy staroslověnštiny vycházejí z bulharštiny („Bei mir war albulgarisch und cyrilisch stets identisch...“⁹¹), což hájil i ve sporu s Kopitarem proti jeho panonské teorii.⁹² Stejně stanovisko zastával i ve *Slovanských starožitnostech* a *Slovanském národopisu*, kde je to patrné ze skutečnosti, že staroslověnštinu zařadil do kapitoly „Řeč bulharská“ a explicitně uvedl:

Řeč ta, soudě podle památek, v překladu písem svatých a v bohoslužebných knihách Slovanův řecké církve zachovaných, byla s nynějším, ovšem již velice zkaženým nářečím bulharským stejného roku a rázu, pročez ji zde pod společným nápisem s tímto zahrnujeme.
(Šafařík 1955, 42–43)

Toto stanovisko Šafařík nejprve hájil před Kopitarem, později jej opustil, přijal panonskou teorii a hájil ji ve svém známém spisu *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus*, který znamenal důležitý pokrok v souvislosti s dalšími otázkami. Dočasně tak převládla panonská teorie. Teprve koncem 19. století byla makedonská teorie opět přijata jako pravděpodobnější než panonská, k čemuž přispěli Vatroslav Jagić⁹³ a jeho žák Vatroslav Oblak,⁹⁴

90 „Toto poslední svědčí, že vlast církevní staroslovanské řeči tu v Thracii, Makedonii a Moesii, nikoli v Karantanii, jak Kopitar pořád chce.“ Pavel Josef Šafařík Jánů Kollárovi, 24. září 1827 (Šafařík 1874, 416).

91 Pavel Josef Šafařík Aleksandru Christoforoviči Vostokovovi, Praha, 2. prosince 1835 (Šafařík 1927, 951).

92 „V Turecku více kmenův slovenských, než se pp. Vukovi a Kopitarovi snívá. Jeden z těchto kmenův, Macedonii a Thesalii (ještě tu i tam) obývající, jest pravnuke Kyrillův. [...] Zatím se neračte o tom pronést – abych se do pútky s p. K[opita]rem pro jeho Karantanii nevpílel. Až se ozbrojím, potom vyjdu na bojiště.“ P. J. Šafařík Jánů Kollárovi, 20. února 1826 (Šafařík 1874, 62).

93 Vatroslav Jagić, *Entstehungsgeschichte der altkirchenslawischen Sprache*, Berlin 1913.

94 Zejména spisem *Macedonische Studien, Die slavischen Dialekte des südlichen und nordwestlichen Macedoniens. Sitzungsberichte KAW, 134, VIII. Abhandlung*, Wien 1896.

kterí dokazovali makedonský původ staroslověnštiny, což potvrdily i výzkumy ruských učenců.

Na druhé straně Kopitar od samého počátku prohlašoval Slovince za přímé dědice panonských Slovanů, kterým v Kocelově knížectví zvěštoval Boží slovo ve slovanském jazyce Konstantin Filozof a jeho bratr Metoděj. Tak činil se staroslověnským písemnictvím na interpretativní a symbolické úrovni přesně to, co Češi se svými (padělanými) *Rukopisy královédvorským a zelenohorským*. Slovince chtěl ukázat jako dědice historické kulturní události, což v rámci romanticko-nacionalistického myšlení první poloviny 19. století potvrzovalo existenci historického národa a jeho právo na existenci v společnosti ostatních národů ve současnosti a samozřejmě i jeho případné politické nároky.

Smrt nestora slavistiky Dobrovského v roce 1829 znamenala ve vztahu mezi Kopitarem a Šafaříkem – ale také mezi vídeňským slavistou a českými obrozenci – důležitý mezník. Dokud Dobrovský žil, dokázal otupit mnohá ostří, kterými Kopitar mířil na Čechy kvůli jejich dynamické snaze využít také filologické vědění při formování české národní identity, která právě tehdy v referenčním rámci romantického nacionalismu intenzivně klíčila. Po jeho smrti však vztahy rychle ochladly – nejprve k bodu mrazu a následně na absolutní nulu. Na konci roku 1829 Šafařík o tom psal Palackému toto:

Pan Kopitar, přítel můj draze vážený, zdá se, měl býti po smrti Dobrovského repraesentant literatury naší a zástupce před účeným světem evropejským, ale obávám se, že se odcizil věcem našim, srdcem sice jen odpolu a jakoby sám nevěda a nechťeje, ale skutkem bohužel docela. Nepravím to, abych ho obviňoval, jen lítosti a bolesti před Vámi utajiti nemohu. Kdo chce vůdcem naším býti, musí rovnou láskou ke všem bratrům, i těm nejhlouběji padlým a nejpodlejší v srdci hořeti a bez předsudkův společnou dědinu duchovně řídit. (Paul 1938, 40)

První kámen, o který Kopitar po Dobrovského smrti zaškolbrtl, byl František Palacký – jeho postavení v českém obrození, jeho program a podpora snah učinit z Prahy slovanské slavistické centrum. To byla samozřejmě

hozená rukavice Kopitarově myšlenke vídeňské slovanské akademie, zápas účtující se zapáleným, vzdělaným a kultivovaným českým vlastencem však Kopitar zahájil dřív, než si uměl představit. Když Palacký v roce 1829 ve 48. svazku *Jahrbücher der Literatur*, vycházejícím pod Kopitarovou redakční taktovkou, publikoval spis *Kralodvorský rukopis. Zbírka staročeských zpěvopravních básní, s několika jinými staročeskými zpěvy. Nalezen a vydán od Václava Hanky, knihovníka k. národního musea; s dějopisným uvodem od Václava Aloysia a, c. k. profesora tříd humanitních*, vystoupil v něm proti Dobrovského odmítání *Rukopisu zelenohorského*. To nabídl Kopitarovi možnost, aby jako redaktor pod Palackého spis dodal jedovatou poznámku, kterou pokus českého historika udělat *Rukopis zelenohorský* důvěryhodným historickým pramenem doslova zdemoloval, a nepřímou tak zasáhl i do jednoho z identifikačních jader mladého českého národního hnutí, když napsal: hanba věci, založené na podvodu.

Kopitar samozřejmě nebyl natolik hloupý, aby nevěděl, proč Palacký potřebuje *Rukopis zelenohorský* jako legitimní historický pramen. Uvědomoval si, že legitimita *Rukopisu zelenohorského* v rámci romanticko-nacionalistického referenčního rámce českého národního obrození znamená legitimitu představy o staré české národní kultuře, která měla být platným depozitem práva na současnou existenci českého národa. Jako rozhodný racionalistický filolog však nechtěl mezi platné historické památky připustit rukopis, o němž měl pochybnosti, že je padělek, a o tomtéž byl přesvědčen i Dobrovský, jenž byl znám tím, že při vědeckém posuzování se nenechal ovlivnit city, a to ani vlasteneckými. V *Autobiografii*, která vznikla deset let po tomto prvním intenzivnějším „zkratu“ mezi ním a Čechy, Kopitar napsal:

Tvrdil totiž [Kopitar], jak musí učinit každý kritik, že například v dějinách nemáme co dělat se zlomkem o Libuši, jehož nepravost Dobrovský v Letopisech [zvýrazněno v originále] podrobně dokázal, a s podobnými spuriis [zvýrazněno v originále]. (Kopitar 1977c, 85)

Šlo tedy o souboj světů idejí: na jedné straně stál racionalismus Jerneje Kopitara, který chtěl mít v otázkách, kde se cítil doma, první a hlavní slovo a také (konečnou) pravdu, na druhé straně pak stejně vášnivý a neústupný

idealismus a romantický nacionalismus Františka Palackého, Pavla Josefa Šafaříka a jejich okruhu.

Kromě Palackého vztahy mezi Kopitarem a Šafaříkem podle vídeňského slavisty komplikovala i Šafaříkova náklonnost k Matiji Čopovi, Francemu Prešernovi a vůbec k okruhu kolem almanachu *Kranjska čbelica*. Kopitarovi ta rezervovanost nebyla po chuti zejména poté, co mezi Slovinci propukla „abecední válka“ a Češi kolem *Časopisu českého Museum* se jednotně postavili na stranu Čopa a Prešerna. Šafařík už před seznámením s Čopem věděl, že Kopitar své pravopisné plány realizuje tak, že do ohně posílá nejprve relativně neohrabanou a odborně méně zběhlou jazykovědnou „pěchotu“, např. Dajnka, Metelka, Vuka a další, a sám se rád skrývá za jejich zády, což upřímnému protestantovi vůbec nebylo po chuti. Kollárovi napsal 16. srpna 1826 toto:

*Přijde mi podivné, že Kopitar, Dajnko, Metelko a další podněcují k takovým velkým činům, ale sami jen moudře a opatrně mlčí. Proč naši patriarchové sami nepřijdou s něčím takovým na světlo?*⁹⁵

Již předtím, 1. března 1826, napsal:

*zvláště pan Kopitar, který vlastně původce všech těchto abcdovanií jest, ale sám své výmyslky světu přednesti se stydí, nýbrž se pořád jen jiným Hankovi, Dainkovi, Vukovi etc. etc. za hřbet strká.*⁹⁶

Když pak Šafařík v *Časopisu českého Museum* roku 1833 publikoval *Přehled nejnovější literatury illyrských Slovanův*, kde s podtitulem *Literatura vindických Slovanův od r. 1820* sepsal kratší syntetické bio- a bibliografické přehledy o Matevži Ravnikarovi, Urbanu Jarnikovi, Petru Dajnkovi, Janezi Valentinu Staničovi, Franu Serafinu Metelkovi... ale také o Mihi Kastelicovi, Matiji Čopovi a Andreji Smolem, a kde přitakal hodnocení prvních tří svazků almanachu *Kranjska čbelica* v článku *Krajinská literatura* Františka Ladislava Čelakovského z předešlého ročníku *Muzejníku*, Kopitar se rozzuřil. Přestože se Šafařík přímo nevyjadřoval ke kranjskému pravopisnému novátorství, své osobní stanovisko totiž vůbec neformuloval,

95 P. J. Šafařík J. Kollárovi, 16. srpna 1826 (Šafařík 1874, 81).

96 P. J. Šafařík J. Kollárovi, 1. března 1826 (Šafařík 1874, 68).

Kopitar si nemohl dělat iluze, komu je český filolog ve sporu více nakloněn: zda Čopové a Prešernové okruhu v Kraňsku, s nímž v Praze zcela explicitně souhlasili Čelakovský a Palacký, nebo stále osamělejšímu a popudlivému učenici ve vídeňské metropoli.

Od této chvíle kvalita – nikoli však dynamika, která s roky jen získávala na intenzitě a ostří – kontaktů mezi Kopitarem a Šafaříkem jen klesala.

Crescendo jejich sklouzávání k čím dál větší vzájemné nedůvěře a nakonec i soudnímu epilogu, jímž ve Vídni třaskavé vztahy mezi Kopitarem a vlasteneckými Čechy vyvrcholily, začalo velkou nedůvěrou, již Kopitarovo otírání se o Palackého vyvolalo u Šafaříka. Ten 12. srpna 1830 svému pražskému příteli z Nového Sadu napsal:

K[opitar] vyřkne na Vás *anathema*. Podle něho Vy Čechové jste opravdoví černoknižníci: mistři podlého umění. [...] Jemu je Praha jen zběř šibalův a klamstva sídlo. [...] Mně jen líto, že i mně K[opitar] za bratra z vašeho družstva drží, ba za mistra v šibalství a lotrovství. Píše mi on přecasto a příliš upřímně, chtěje mě na svou samospasitedlnou víru obrátiti, dle onoho ‚coge iontrare‘ a domnívaje se, že pod zástěrou přátelství nejlépe jiným se rouhati a jim ubližovati dá. Mně každé tyranství svědomí nesnesné. Já nikomu v cestě nezavázím. Nedržím sebe ani za vševěda, ani za Mesiáše. Ale co do jazyku a historie na svých vlastních zdravých nohách stojím, a nepotřebuji vyzvědavých thaumaturgův, kteří by mě úštipečnými výsměchy a rouhavým hrubiánstvím léčili. Přesvědčení své nikomu nenutkám a nevtírám; psal-li jsem co příliš zjevně a důrazně, ať píše, komu se to nelíbí, proti tomu zjevněji a důrazněji, jen nechať se varuje ‚koštun‘ a ‚skrjenstva‘, nad něž nic nevím ošklivějšího. Pro mne nech každý dělá, co chce. Já jen stuchlého Braminstva, aegyptských ‚koštun‘ a ‚skrjenstv‘ a jezuitských pletich, motel a fortélův ani obdivovatelem, ani oučastníkem, ani otrokem, padni co padni, nechci býti. (Jireček 1895, 796–797)

V Šafaříkových dopisech Palackému mezi lety 1831 a 1833 je Kopitar nazýván „*Ulisses*“ a „*slovanský Mefistofeles*“ – tato dvě označení ho jako zlé *anathema* provázely v povědomí české kulturní veřejnosti až do nástupu

pozitivismu v české kulturní a literární historii. Na konci 19. a začátku 20. století byla totiž kritickému zkoumání podrobena i doba národního nadšení z počátku století měšťanstva, a tehdy již „dábel“ nebyl tak černý, jak se zdál, a všechny vášně a zášť s ním spojené už také nevypadaly vždy zcela oprávněné.

Ale už o několik let později se během rostoucího napětí kvůli Kopitarově stále ostřejšímu a hlasitějšímu odmítání *Rukopisu zelenohorského* a nakonec i *Rukopisu královédvorského* a kvůli otázce pravlasti staroslověnstiny udála věc, která definitivně pohřbila jakoukoli šanci na smířlivý dialog mezi vídeňským slavistou a učenými Čechy. Po Šafaříkově přestěhování z Nového Sadu roku 1833 do Prahy začal Kopitar čím dál víc pociťovat jakousi osamělost, neboť viděl, že pozornost zejména slovanských učenců se stále více obrací k městu u Vltavy a jeho neuznávají jako hlavní slovanskou vědeckou autoritu. Kromě toho a při pocitu, že si u Čechů od začátku třicátých let nevysloužil příliš důvěry, úcty a náklonnosti a vedle některých trpkých pasáží v recenzích jeho děl, které pocházely z uznávaných českých per a ne-li nic jiného, aspoň notně provokovaly Kopitarovu samolibost (Paul 1938, 54–59), v roce 1837 vyšel v Praze v Brockhausově konverzačním lexikonu německy psaný životopis Jerneje Kopitara, který byl sepsán „z pohledu pražských vlastenců“. Ve zmíněném textu, který vyšel z pera pražského německého přírodovědce a žurnalisty dr. Kreuzberga, byl Kopitar představen jako znamenitý filolog, ne příliš úspěšný historik a (Čechům) škodící cenzor. Zlobnému soudu byly vystaveny také Kopitarovy unionistické náboženské myšlenky, přičemž i jeho panonská teorie byla připsána Kopitarově katolické náboženské orientaci. To všechno se ho silně dotklo; za hlavní hříšníky pak považoval Šafaříka a zejména Palackého, kterého dokonce pokládal za autora tohoto pro něj vlastně urážlivého životopisu.

Šafařík takové pochybnosti jednoznačně a rozhodně odmítal a 1. června 1840 o tom napsal slavnému ruskému historikovi Michailu Petroviči Pogodinovi následující: „*An der Biographie des Mefisto bin ich so unschuldig, wie ein Bethlehemistisches Kind.*“⁹⁷ Palacký se také nenechal očerňovat a rozzlobený kvůli Kopitarovým útokům na něj jej obvinil u „rozhodujících činitelů“ – u nejvyššího policejního a cenzurního úřadu ve Vídni. Tak známost

97 „Ohledně biografie Mefista jsem tak nevinný jako betlémské dítě.“ P. J. Šafařík M. P. Pogodinovi, Praha, 1. června 1840 (Šafařík 1928, 612).

mezi oběma velkými učiteli definitivně skončila. Nakonec se ozvala také redakce pražského Brockhausu, která dala 5. května 1840 v *Leipziger Allgemeine Zeitung* vydat oznámení, že Palacký ani Šafařík neměli s Kopitarovým životopisem a jeho autorem nic společného.

O pár let později se podobná věc stala i Šafaříkovi, když mu Kopitar roku 1839 ve spise *Hesychii glossographi discipulus et epiglossistes russus* připravil po osobní stránce tak „slanou a ostrou krmí“, že ji jinak mírný protestant nemohl strávit až do Kopitarovy smrti. V tomto díle Kopitar opět korporativně účtoval se svými pražskými nepřáteli a kriticky vyzněly i poznámky o pražských učencích jako o „jinověrcích“ a „fanatických protestantech“. Tím byly kontakty mezi oběma učiteli definitivně ukončeny. Šafařík na Kopitara v roce 1842 ve *Slovanském národopisu* „zapomněl“, což je v kontextu jeho disciplinovanosti a preciznosti téměř nemožné přičíst náhodné chybě; spíše šlo o zamlčení.

Jediný mezi českými obrozenci, kdo Kopitarovi odpustil jeho někdy tak prudké a ostré útoky na nositele českého národního hnutí, byl Slovák Ján Kollár. Ten Kopitara navštívil navzdory nelibosti vídeňských Čechů několik týdnů před jeho smrtí a byl jím velmi vlídně přijat. Muži dlouho hovořili o slovanství a Kollár se mohl přesvědčit, že Kopitar byl ve svém slovanském smýšlení a citění veskrze upřímný a poctivý, jen v některých ideových otázkách odlišný od „malého stádce“ českých obrozenců v Praze.

Ve svém druhém cestopise popisuje Kollár toto setkání s velkou emocionální intenzitou, zejména elegické loučení s Kopitarem, se kterým se rozešel smířeně, protože jako hluboce pietisticky zbožný protestant dokázal slovinskému filologovi odpustit všechna zraňující slova, slabosti, vztek, lé vášně, nepravdivá obvinění a hrubé urážky, jimiž Kopitar v průběhu let zasypával české učené kolegy.

Kollár své vyprávění o Kopitarovi uzavírá slovy:

Sit ei levis terra levis! Na jeho lidské křehkosti zapomeňme, jeho velikých zásluh o náš národ sobě važno. (Kollár 1863, 3–4)

Tím také jako první ukázal, že obraz Kopitara v celku česko-slovinských kontaktů je mnohem vrstevnatější, sugestivnější, provokativnější, ale také

podnětnější, než jak ho jednostranně vnímalo století vášnivě tvořeného a hájeného národního myšlení.

To by bylo samozřejmě stěží možné, kdyby se kultura, a v jejím rámci také literatura, ve druhé polovině dlouhého století měšťanů nezačala postupně osvobozovat od národotvorné, národně záchovné a národně obranné role a nezačala se chápat jako svébytné a autoreferenční estetické počínání. Cesta k tomu byla však jak v české, tak ve slovinské literatuře dlouhá a rozhodně nejednoduchá. V našem textu nahlédneme pole slovinsko-českých literárních kontaktů touto optikou v následujících dvou kapitolách.

„Obnova pravopisu neměla
by se započítí nějakým suchopárným
gramatikem, nýbrž buď počátkem
jejím Prešern nějaký...”

France Prešeren, František Ladislav Čelakovský
a jejich úsilí o esteticky autonomní slovinskou literaturu

Šlechtný pane! Dne 10. září odhalený Prešerenův pomník má nad básnickovou sochou pohoršlivou, nemravně odhalenou ženskou postavu. Jako povoláný ochránce křesťanské morálky se zhnusením odsuzují, že byl pro básníka vybrán tak smyslný pomník, a ještě víc odsuzují, že ho radnice města Lublaně přijala a vzala pod svou ochranu, nejvíce však odsuzují to, že byla tato pohoršlivá socha postavena k pohoršení zbožných věřících obou pohlaví, a to přímo před kostelem, který je zasvěcen přecisté Panně a Matce Boží Marii. Tato pohoršlivá socha je stálá urážka Boha, za což nese odpovědnost odbor,[¹] který tento ohavný pomník vybral, a radnice města, která ho postavila na současné místo a vzala ho pod svou ochranu. Jménem svým, jménem lublaňského duchovenstva, jménem všech úctyhodných obyvatel Lublaně, a zvláště jménem útlocitných dam a jménem mravopověstných slečen, jménem nevinné mládeže a v neposlední řadě jménem všech slovinských věřících, kteří rádi přicházejí do Lublaně, Vás, pane starosto, a odbor žádám: odstraňte pohoršení, odstraňte urážku Hospodina, dovolte odstranit tu sochu nad básnickovou hlavou, která hluboce uráží posvátnou čistotu, a nahradit ji jinou, vhodné oděnou! Anton Bonaventura, biskup.

Anton Bonaventura Jeglič Ivanu Hribarovi, 1900

Dne 20. května 1898 přijel ze Sarajeva do Lublaně Anton Bonaventura Jeglič. Vlakem. Od Ilirské Bistrice do Lublaně ho všude nadšeně zdravil lid

1 Jeho čestnými předsedy byli Simon Gregorčič a Josip Stritar, předsedou tehdejší lublaňský starosta Ivan Hribar.

v čele z duchovními pastýři, na lublaňském nádraží pak nového muže v čele lublaňské diecéze přijala vybraná společnost kraňského hlavního města. Tu vedli zemský místodržitel Victor baron Hein a lublaňský starosta Ivan Hribar. Ten do své zdravice zapojil veškerou svou rétorickou zdatnost a nového biskupa pozdravil přímo vybranými slovy:

Prozřetelnost boží vás poslala znovu zpátky pod Triglav mezi své rodáky. Tady na vás čeká, jasný kníže, ještě krásnější úkol. Vracíte se domů jako jakýsi vítěz, jako vítěz nad našimi srdci, která jsou přesvědčena, že vám budete říkat: Pokoj vám! a působit ve jménu snášenlivosti. Vaším vzorem buď Ježíš, který působil a trpěl za svůj rod. Proto vás jako bratra zdravíme! [...] Bílá Lublaň vám připravila přijetí, jakého se dostalo málokterým lublaňským biskupům. (Kolar 2003, 310)

Hribar se však samozřejmě při těchto svých slovech mohl stěžít nadít, že mu nový kníže-biskup připraví ledaskteré překvapení a že nadšení z hlavy největšího slovinského biskupství v následujících letech možná přece jen nebude tak všeobecné, jako bylo při jeho inauguraci. Jenže taková překvapení a provokativní vystoupení skutečně záhy následovala.

Jeglič během prvních měsíců skutečně navštěvoval i liberální politické kruhy a nacházel cestu také na akce v Národním domě. Byl to však muž, který – jak vypráví Hribar ve svých pamětech – „zřejmě nepočítal se dvěma důležitými faktory: s ženskou ješitností a s módou“. Proto se „pohoršoval“ nad jakousi pěvkyní, která „pociťovala potřebu obléci se podle módy tak, že to nebylo ani hezké, ani vkusné a že to uráželo estetický cit knížete-biskupa“ (Hribar 1983, 343, 344). Rozhořčil se však také nad nahou múzou na pomníku Prešerenovi, vytvořeném sochařem Ivanem Zajcem, nad nímž převzala záštitu lublaňská radnice a její starosta Hribar. A tak se při odhalení uvedeného pomníku – 10. září 1905 – a s ním spojených slavnostech dostali do zorného pole i Češi, jimž Prešeren v závěru dlouhého století měšťanů rozhodně nebyl neznámý. Už dávno ne – stejně jako jeho začlenění do kontextu české literatury a jeho postavení ve slovinské literatuře; na přelomu 19. a 20. století byly relevantní nejen promyšlené reflexivní, ale i sugestivní tvořivé (překladatelské) recepce.

Hosté ze zemí svatého Václava referovali o slavnosti při odhalení pomníku Prešerenovi (na dnešním Prešerenově náměstí v Lublani), na níž se podíleli i jejich významní představitelé, takto:

V ten den shromáždilo se v Lublani 20.000 lidí, zúčastnilo se slavnosti 178 spolků a korporací a sjeli se hosté slovanští ze všech končin světa slovanského mimo Poláky. Obzvlášť radostno bylo pozorovati, jak neobyčejně četná a důstojná byla účast jihoslovanských bratří našich, Charvátů a Srbů. [...] Četně a důstojně byl zastoupen i národ český – Jaroslav Vrchlický a Gabriela Preissová byli bouřlivě aklamováni. [...] Na náměstí Mariánském konala se slavnost odhalení imponantní a bez dissonance. Průvod, přicházející z Národního domu, byl obrovský. Náměstí Mariánské nevidělo ještě tak četného a znamenitého shromáždění. Na místě slavnosti Glasbena matice zapěla řízením mistra M. Hubada slavnostní kantátu Nedvědovu „Slava Prešernu“. Potom proslovil skvělý řečník dr. Ivan Tavčar slavnostní řeč, v níž s důrazem konstatoval, že slavnost tato jest slavností síly slovinské a nadějí v budoucnost slovinskou, slavností všeslovanskou a slavností ideje pokroku v Slovinsku[?]... Průvod se vrátil do Národního domu, kde ve velkém sále pořádán byl banket. (D. 1906, 35)

109

Zpravodaj také nemohl – nebo nechtěl – pominout politické a ideologické třenice,³ které odhalení pomníku provázely. Všem těmto referátům je však společné, že Prešeren byl v době nástupu „doby extrémů“ v českém kulturním prostoru známou a přítomnou osobností, kterou nebylo třeba do českého kulturního povědomí teprve uvádět a zvlášť představovat. Zpravodaj se proto mohl plně soustředit na podání zprávy o významné kulturní události v Lublani.

- 2 Češi upozornili také na skutečnost, že odhalení Prešerenova pomníku mělo také – možná dokonce především – politickou rovinu, neboť slavnost připravila liberální strana; tímto způsobem se o tom explicitně vyslovil list *Slovenski narod* dne 4. září 1905.
- 3 Zmínil např. text dr. Eugena Lampeho v příloze časopisu *Slovenec* ze dne 9. září 1905 (příloha Prešernova priloga, nestránkováno, článek *Elementi Prešernove poezije*), kde Lampe Prešerena obrazně řečeno poněkud vykrákal za vlasy pro jeho Lampeho slovy „lehkomyšlné rozkošnictví, nadměrné pití a bezuzdnou sexuální vášně“. Samozřejmě se nemohl vyhnout ani výše zmíněnému dopisu podle jeho názoru „zlolajného“ biskupa Antona Bonaventury Jegliče lublaňskému starostovi Ivanu Hribarovi.

Na počátku uvádění Prešerena do povědomí českého čtenářstva stojí kontakty mezi ním a českým předromantickým básníkem, překladatelem, vydavatelem slovanských lidových písní a vůbec jednou z prvních významných osobností novodobé české literatury Františkem Ladislavem Čelakovským (1799–1852). Předehra tohoto příběhu je však laděna v duchu náboženské nesnášenlivosti, která udávala takt a tempo českému kulturnímu prostoru od zavedení nekompromisní rekatolizace za Ferdinanda II. po porážce českých stavů na Bílé hoře až po josefínské reformy; její recidivy pak přetrvávaly hluboko do 19. století.

Muži v sutanách, které František Ladislav Čelakovský později označil prostě jako „*nicht mehr Abderiten, sondern Söhne der Finsterniss*“, je totiž přistihli, jak si z knihovny českobudějovického kanovníka „vypůjčil“ *Postilu* Mistra Jana Husa – muže, nad nímž byla na koncilu římské církve v Kostnici roku 1415 vyřčena klatba a který skončil jako zavržený kacíř v plamenech s kloboukem s nápisem *Id est haeresiarcha* a s celým svým textovým dílem na *Indexu zakázaných knih*, a to až do zrušení tohoto indexu v letech po druhém vatikánském koncilu (1966).

Za tento přestupek byly Čelakovskému následně na gymnáziu v Českých Budějovicích ukázány dveře a ve studiu pokračoval v letech 1819–1820 v Linci. Tam se také poprvé setkal se slovinským jazykem a se slovinskou ústní lidovou slovesností. Jak napsal Josefu Vlastimilu Kamarýtovi, naučil se od jednoho ze svých korutanských spolužáků „*trochu po vindicku marlovat*“ (Bílý 1907, 26). Z Lince poslal Kamarýtovi také dvě slovinské lidové písně: *Ti moje dekletce lepa, te jest prosim* a *Čaj si hodu, čaj si biv*, které později roku 1822 v částečně upravené podobě s paralelním českým překladem zařadil do prvního svazku *Slovanských národních písní*. Ve druhém svazku téže sbírky, vydaném roku 1827, otiskl píseň *Pegam in Lambergar* (v překladu *Zpěv o sedání*), kterou měl získat od Josefa Dobrovského nebo Josefa Jungmanna (srov. Kvapil 1984, 278). Čelakovský se tak stal prvním Čechem (Petrbok 1997, 105), který disponoval odpovídající jazykovou kompetencí ve slovinském jazyce a který se systematicky odborně zabýval slovinskou literaturou, kriticky ji hodnotil a překládal. Jeho kontakty s Prešerem pak – vedle vlivu Dobrovského na slovinské národní obrození – přitáhly největší míru receptivního zájmu a úsilí jak na slovinské, tak na české straně. Na různé aspekty a významy komunikace mezi Prešerem

a Čelakovským upozornili především Ivan Prijatelj (ve velké syntéze o slovinském obrození), Boris Paternu (v monografii o básnické tvorbě Franciho Prešerena), Dušan Ludvik, Oton Berkopec (v rámci studií spojených s otázkami prešerenologie) a Miroslav Kvapil (ve studii o Čelakovském a Slovincích).⁴ Okrajové poznámky k tomuto tématu lze nalézt i jinde. Posledním slovinským textem obsahujícím takovéto odkazy je studie Gregora Kocjana *Pesnik Prešeren v očeh sodobnikov* (2000), v češtině pak text Václava Petrboka *Čelakovský a Krajinci, Korutanci a Ilyrové s hrabětem Auerspergem* (1997).

Kontakty mezi Francem Prešerenem a Františkem Ladislavem Čelakovským vyvolávají otázku, zda Prešerenův styk s vlastenecky smýšlejícím Čechem nemohl nějak ovlivnit estetiku Prešerenova osobního básnického projevu a ustálení i důsledné uskutečňování estetického paradigmatu tematicky i žánrově diferencované vysoké literatury pro esteticky vzdělaného čtenáře literatury ve slovinském jazyce. Za zmínku stojí skutečnost, že slovinské recepční společenství se ve třetím a čtvrtém desetiletí „století revolucí“ teprve formovalo a že uvedené estetické paradigma se nejzřetelněji uskutečňovalo především prostřednictvím snah Matiji Čopa kolem almanachu *Krajnska čbelica* a Prešerenovými básněmi v něm publikovanými. Tímto způsobem ovlivňovalo formování slovinského recepčního společenství i prostoru, v němž později mohla být – a také byla – očekávána a přijímána literatura, jež z hlediska estetického zaměření představuje historické pokračování Čopova-Prešerenova estetického paradigmatu. Do popředí interpretačního okruhu se tak dostává Čelakovského recenze *Krajnská literatura* a na jejím základě se rozvíjející korespondence mezi jejím autorem a Prešerenem (dopisy z let 1832–1833),⁵ dále korespondence mezi Čelakovským a Matijou Čopem, Mihou Kastelicem, Stankem Vrazem a Františkem Palackým, která informačně doplňuje korespondenci mezi Čelakovským a Prešerenem.

4 Prijatelj 1952; Paternu 1976/1977; Ludvik 1949; Berkopec 1961/62; Miroslav Kvapil 1984; 1988.

5 Z korespondence mezi Čelakovským a Prešerenem se zachovalo sedm dopisů: tři F. Prešerena Čelakovskému (Lublaň, 14. dubna 1833; 29. dubna 1833; 22. srpna 1836) a čtyři Čelakovského Prešerenovi (Praha, 24. prosince 1832; 9. května 1833; 3. srpna 1840; 15. ledna 1841). Prešerenovy dopisy Čelakovskému byly dosud vydány v každé reprezentativnější edici jeho básnických spisů.

České obrozence neseznámil s novinkami ve slovinské literatuře nikdo jiný než Jernej Kopitar, a to během svého pobytu v Praze roku 1831. Mezi čerstvými tituly na slovinském knižním trhu byl také almanach *Krajnska čbelica*, na nějž Kopitar velmi pravděpodobně upozornil Palackého – jak jinak by mohl Palacký, aniž by věděl, o co jde, vybidnout Čelakovského k napsání recenze – což je u Čelakovského doloženo (srov. Bílý 1907, díl II, sešit 1, 286). Palacký byl Prešerenovi nakloněn: přiměl Čelakovského k napsání recenze a patřil také mezi české příjemce Prešerenových *Poezií* (1848) (Kocjan 2000, 185). Jejich autor se o Palackém v dopise Čelakovskému zmiňuje s úctou a doporučil se mu (Prešeren 1960, 196), jinak však mezi nimi neexistovaly ani písemné, ani jiné kontakty. Prešeren se tedy nacházel v dosti odlišném postavení než Matija Čop, který se s Palackým – patrně prostřednictvím Kopitara – seznámil v dubnu nebo květnu 1832 ve Vídni, dopisoval si s ním a z jejich korespondence se zachovaly jen nepatrné zlomky (Kos 1986, 27). Čelakovský vzal impulz Palackého vážně a napsal obsírnou recenzi prvních tří svazků almanachu *Krajnska čbelica* (1830–1832). Německý překlad této recenze určený slovinským čtenářům měl dalekosáhlé důsledky pro rozvoj slovinské literatury.

Recenze nesla název *Krajnská literatura* a vyšla na stranách 443–454 ve čtvrtém sešitě šestého ročníku *Časopisu českého Museum* za rok 1832. *Muzejnik* byl tehdy nejvýznamnějším časopiseckým orgánem českého národního obrození předbřeznové doby a pod dynamickým a obratným redakčním vedením Františka Palackého se díky této recenzi stal Prešeren známým i českým čtenářům, přinejmenším esteticky vzdělanému recepčnímu okruhu, který *Časopis českého Museum* četl. Slovinskému čtenářstvu byl text *Krajnská literatura* zpřístupněn nejprve v německém překladu a později – s vydáními Čopových spisů – také ve slovinštině.

Článek *Krajnská literatura* je tematicky rozdělen na dvě části. První část tvoří estetické hodnocení *Krajnske čbelice* jako celého podniku i jednotlivých textů. Čelakovský *Krajnskou čbelici* na základě estetického hlediska začleňuje do vývojové linie slovinské literatury, která podle něj představuje cestu od utilitárnosti k literárnosti. Výjimečný význam *Čbelice* ve vývoji slovinské literatury odvozuje z tvrzení, že tato literatura údajně nemá předchůdce ani vzory, na něž by mohla navazovat a dále je rozvíjet. Z tohoto soudu jsou vyňati pouze Valentin Vodnik, Peter Dajnko

a Urban Jarník, kteří jsou v *Krajinské literatuře* výslovně zmíněni a hodnoceni. V souvislosti s výše zmíněným soudem – podle něhož je *Krajnska čbelica* takřka literárním *deus ex machina* – a se skutečností, že Čelakovský nedokázal (či nechťel) přiznat náležitý význam úvodnímu programovému sonetu Mihiy Kastelice v prvním svazku *Čbelice*, jímž je tento projekt zcela přiměřeně navázán na starší literární tradici, konkrétně na básnický almanach *Pisanice od lepeh umetnost* Antona Felikse Deva, se nabízí otázka, nakolik byl Čelakovský s předprešerenovskou básnickou tradicí vůbec obeznámen.

O Valentinu Vodnikovi se mohl něco málo nepochybně dozvědět z Dobrovského *Slovanky* (1814), kde jsou v příspěvku *Bücheranzeigen* pod podtitulem *Carniolica* vedle Jerneje Kopitara, jeho *Grammatik der slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* a dalších autorů zmíněny také Vodnikovy *Pesme za pokušino* (1806) a *Landwehrlieder* (1808). V témže příspěvku je rovněž zaznamenáno vydání lidové epické písně *Pegam in Lambergar* (Dobrovský 1818, 234–235). Lze se také domnívat, že si mohl v omezené míře pomoci Šafaříkovou *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), neboť Šafařík v tomto díle v páté kapitole – *Geschichte der windischen Sprache und Literatur* (§ 33–35) – psal spíše o dějinách slovinského jazyka, o nichž se mohl poučit již ze *Slovanky* (v níž byl mimo jiné otištěn i životopis Primože Trubara s krátkým náčrtem vzniku a vývoje protestantské literatury ve Slovinsku), než o dějinách slovinské literatury. Z literárních děl jsou zde znovu uváděni pouze Vodnik a jeho *Pesme za pokušino* a *Landwehrlieder*.⁶ Na to, že Šafaříkovy informace⁷ o slovinské literatuře byly pro účely jeho knihy příliš skrovné a navíc pod úrovní tehdejšího českého povědomí o slovinském písemnictví – jehož měřítkem byl až do své smrti nepochybně Dobrovský –, upozorňuje také Dobrovského recenze (viz Dobrovský 1992, 340). Ta nepřímo dokládá i skutečnost, že Čelakovský neměl příliš velkou šanci

6 Šafařík 1826. Šafařík přesnější biograficko-bibliografickou informací o slovinské literatuře a autorech působících po roce 1820 publikoval až roku 1833, kdy v *Muzejníku* vyšel jeho spis *Přehled nejnovější literatury illyrských Slovinců* (viz Šafařík 1833, 164–181).

7 Šafařík však znal Čelakovského recenzi, na niž ho speciálně upozornil F. Palacký, který napsal: „V nynějším čtvrtém svazku letošního *Muzejníka* vážím sobě zvláště [...] Čelakovského posudku o *krajinské literatuře* i *Včelce Kastelicově*.“ F. Palacký P. J. Šafaříkovi, Praha, 26. prosince 1832 (Bechyňová, Hauptová 1961, 145).

vytvořit si ucelený přehled o slovinské literatuře. K tomu mu chyběl podrobnější vhled do období baroka a klasicismu.

Čelakovský o estetickém významu almanachu *Krajnska čbelica* napsal:

Za ukaz tím milejší, jelikož neočekávanější, v literatuře slovenské pokládáme tyto posud vyšlé tři dílky Včelky krajinské. Obsahují v sobě veskrz plody básnické rozličného druhu, z většího dílu práce původní, a jak obsahem svým, tak i jazykem dosti zdařilé. (Čelakovský 1832, 444)

Následuje hodnocení Kastelicových básní, jimž „*lehkost ano i rozmanitost sice odepřít se nemůže, leč pohřešujeme v nich zhusta jednoty myšlének, stručnosti a vyššího letu*“. Básnické výplody Jakoba Zupana nejsou „*nic jiného leč rýmovaná próza*“, zatímco Vodnik a Jarnik „*ač nemnohými, avšak pěknými písněmi ročníčky tyto ozdobili*“ (Čelakovský 1832, 445). A patrně není náhoda, že zvláštní pozornost Čelakovského upoutala právě Jarnikova poezie, zejména báseň *Zvezdišče*, která si v překladu Johanna Georga Fellingera našla cestu dokonce do prestižních básnických almanachů biedermeierovské Vídně. Tam se s ní měl setkat i Franz Schubert, jenž na základě jejího německého překladu vytvořil píseň *Die Sternennwelten* (Grdina 2001c, 64).⁸

Jádrem první části recenze je panegyrik Prešerenovi (a současně už i polemika s konkurenčním estetickým směrem), jeho básnickému nadání a skrze něj – s ohledem na Prešerenovu básnickou orientaci – i novému estetickému směřování, pro nějž byla Čelakovského (po)chvala Prešerena respektovanou, důraznou a více než dobově příznačnou apologií:

Již tedy slovo o p. Prešernu, jehož výtečné práce zvláštní cenu a okrasu krajinské Včelce dávají. Hodentě opravdu čestného uvítání v pořadí pěvců slovanských tento hojnými dary od přírody nadaný mladý básník [...] Zkusiv své síly v básních rozličného druhu, v lyrických, elegických, satyrických, v romancích, epigramech a sonetech, v jednom každém způsobu najevo dává stejnou obratnost, stejnou živost a myšlének celkovitost. Mimo to – pokud nám o tom souditi lze – řeč

8 Notový zápis Schubertovy písně mi laskavě zapůjčil prof. ddr. Igor Grdina, za což mu velice děkuji.

jeho jest čistá, jádrná a právě slovenská, verš hladký a plnozvukný.
(Čelakovský 1832, 445–446)

Následují Čelakovského překlady básní *Slovo od mladosti* (*K mladosti*), *Hčere svet* (*Rada dceřina*), *Soldaška* (*Vojenská*) a sonetu *Tak kakor hrepeni oko čolnarja* (*Po lesku vašem jak plavec toužívá*), k nimž se z pohledu překladatelského ještě vrátím později.

Jako přechod k druhé části a zároveň její úvod je společně s jeho prozaickým překladem otištěn satirický sonet *O kaši*. V souvislosti s ním se může na první pohled jevit poněkud neobvyklé, že Čelakovský v recenzi nezmiňuje báseň *Nova pisarija*. Jeho dopis Prešerenovi (9. května 1833) však objasňuje, v čem spočíval problém a kdo jej vyřešil:

Ihr Gedicht ‚Nova pisarija‘ gefiel mir gleich beim ersten Lesen, allein ich musste es unbeachtet lassen, weil mir dessen nähere Beziehungen nicht bekannt waren. Nun ist es mir klar. Ich danke für 2 Bändchen mit den Varianten...[9] (Bílý 1907, 311)

Bránu k interpretaci básně *Nova pisarija* mu tak otevřely teprve německé a latinské glosy, které mu Prešeren vepsal do druhého svazku *Kranjske čbelice*¹⁰ a přiložil k dopisu z 29. dubna 1833.¹¹ V uvedených glosách výslovně uvedl, proti komu svými výpady mířil: proti rigoristům Franu Serafinu Metelkovi, Matevži Ravnikarovi a Juriji Pavškovi. Pro prešerenology mají tyto glosy mimořádnou cenu, neboť představují jediný známý Prešerenův autograf tohoto druhu; zároveň ukazují, za jak důležité jejich autor považoval to, aby Čelakovský dokázal tuto báseň náležitě pochopit.

Druhá část recenze je poměrně ostrou polemikou s v první polovině 19. století stále živým pojetím literatury jako služebnice osvěty, v níž nechybějí jízlivé poznámky na adresu „suchopárných gramatiků“. Čelakovský si přitom nevzal na mušku pouze danjčici, metelčici a jejich tvůrce,

9 Vaše báseň „Nova pisarija“ mi učinila radost již při prvním přečtení, leč musel jsem ji ponechat bez zřetele, poněvadž mi její bližší poměry nebyly známy. Nyní mi jest vše zřejmé. Vzdávám Vám díky za oba svazečky obsahující varianty...

10 Prešerenem Čelakovskému zasláný glosovaný exemplář II. svazku almanachu *Kranjska čbelica* pod signaturou 80C183 našel Oton Berkopec v knihovně Národního muzea v Praze (Berkopec 1961/62, 226).

11 Viz Prešerenův dopis Čelakovskému z 29. dubna 1833 (Prešeren 1960, 204).

nýbrž lokální slovinské blouznění o abecedách obratně proměnil v kritické popíchnutí vůči domácím gramatikům, kteří se i na české jazykové frontě přeli o pravopisnou otázku – co si počít s *i* a *y* ve staré českoobratrské ortografii. Polemičnost se zde projevila v Čelakovského odsudku slovinského gramatického mesianismu, který se v oné době projevoval především v abecedním novátorství.

Je totiž třeba vzít v úvahu skutečnost, že u Čechů v prvních desetiletích „století měšťanů“ a u Slovinců ještě hluboko do 20. století nebyl jazyk národa chápán pouze jako jemně strukturovaný znakový systém komunikace, nýbrž především jako znak více či méně masové identifikace. Proslulý anglický historik A. J. P. Taylor ve svém brilantním díle *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918* dokonce formuloval známý výrok, že „*raná národní hnutí byla vytvořena a řízena spisovateli, především básníky a dějepisci*“ (Taylor 1998, 37) – tedy muži pera a slova –, a pro Čechy, Slovincy i Slováky to bez výhrad platí. Palacký byl oficiálním historiografem zemí svatováclavské koruny, Šafařík významným slavistou, historikem, etnografem a vydavatelem, Jungmann lexikografem, překladatelem a literárním historikem, Hanka vydavatelem a básníkem, Prešeren právníkem a básníkem, Ludovít Štúr spisovatelem...

Proto měla i veřejná polemika o zdánlivě výlučně jazykovědných otázkách – tedy polemika, která by měla za svou referenci pouze jazyk jako prostředek komunikace, a nikoli nutně také identifikace – výjimečně pouze odborný charakter (srov. Macura 1995, 42–60). Národní obrození bylo totiž dobou, kdy se prostřednictvím národní identifikace rodily nové národy, převážně vymezené kulturním modelem, který byl nejčastěji založen na jazyce a literatuře; šlo o v představách vytvořené entity – národ (a jeho možný, nikoli však nutný atribut – stát) se nejprve konstituoval skrze jazyk národní literatury. Jazyk a literatura byly znaky, jež měly určitý národ utvářet jako svébytnou entitu. Protože v době národního obrození nebyl jazyk jen znakový systém komunikace, nýbrž také – ne-li především – znak (více či méně masové) společenské identifikace, tedy nejen porozumění, ale především (ne)dorozumívání, ukazuje se v obrozených polemikách kolem jazyka především to, jak si jejich účastníci – podle vlastní politické, náboženské, estetické či jiné orientace – představovali, že má

jazyk reprezentovat národ a jeho podstatu. Přemýšlet o národním jazyce pro ně znamenalo přemýšlet o esenci národní povahy, a proto je v obrozenských polemikách o jazyce a/nebo literatuře jednou ze základních otázek tato: co podle ideologicky, filozoficky, esteticky apod. vymezeného pojetí podstaty národa náleží do jazyka a literatury, respektive jakými znaky má být v jazyce a literatuře vyjádřeno to, co určitý národ odlišuje od všech ostatních národních entit a činí jej tak něčím zvláštním, definovaným svou podstatou.

Otázka, zda Prešerenovy básně patří do národní literatury či nikoli, byla otázkou, zda může básník vyjádřením svých témat a idejí vystihnout podstatu národa. Pokud ne, kdo ji tedy má reprezentovat a jaká má být identita a identifikace národa. Jak vyplývá z pramenů, rigorističtí duchovní považovali za nanejvýš oprávněné se o tom přit; národní podstatu „zbožných“ Slovinců přece nemůže reprezentovat někdo, kdo dokáže nejen jazyk, ale dokonce i abecedu poskvřnit „pohoršlivou“ poezií, vůbec nekorespondující s rigoristickou interpretací národa. Pravopis jako formální nositel sdělení sice pravděpodobně nemůže být „poskvřněn“ samotným sdělením, zdá se však, že v Prešerenově době tento názor nesdíleli všichni – přinejmenším ne jeho ideoví odpůrci. Například Jožef Burgar v desátém čísle *Illyrisches Blatt*, kde Metelko a jeho stoupenci zveřejnili odpověď na překlad *Krajinské literatury* a Čopovy poznámky k němu, napsal, že „nová abeceda [metelčica] by neměla být znesvěcena žádnou mravně pohoršlivou básní“ (Slodnjak 1960, 322).

V této části recenze směřuje Čelakovského slovo – podobně jako Prešerenovo v *Nové pisariji* – proti Kopitarovu obrozenskému programu (viz Prijatelj 1952, 184–185, 205, 214–215). Kopitar byl českému básníkovi nesympatický i osobně, a to kvůli své hádavosti a vztahu, jaký měl k českým obrozencům – v dopise Kastelicovi jej Čelakovský nazval prostě „*Wiener Streithahn*“^[12] (Bílý 1909, 538) – a také ideově stáli oba muži na zcela opačných pólech. Kopitarovy názory Čelakovský – mimo jiné i díky sympatiím k Prešerenově tvorbě a k estetickému paradigmatu, jež tato tvorba představovala, a rovněž s ohledem na typ českého modelu, který tehdy v boji o duše v zemích svatého Václava vítězil – odsoudil takto:

12 Vídeňský hašteřivec.

Vyznati třeba, že jazyk našich Slovincův ku podivu hojně grammatikami jest zaopatřen. Jaké to štěstí! — byť by ostatně celá literatura jejich na prstech u jedné ruky vypočítí se dala — nic neškodí! — Slovinci mají ouplný ducet grammatik a pročež dostatek utěšeného, ducha i srdce vzdělávajícího čtení! A krom toho jaká pánů těchto hlubokomyslnost a pečlivost až na samé literky se vztahující. O veliké reformatorové — v abecedách!

A také takto:

Neradil bych ale, aby takováto obnova [pravopisu] nějakým suhopárným grammatikem započítí se měla; nýbrž stane-li se kdy, buď počátkem jejím některý důmyslný a oblíbený spisovatel — Prešer[e]n nějaký. (Čelakovský 1832, 451, 453)

Podobný názor měl v téže záležitosti i František Palacký, který o slovinské literatuře už roku 1830 napsal toto:

Die Menge der in neuerer Zeit geschriebenen Grammatiken und Schriftsysteme dieses Dialects contrastirt auffallend mit der geringen Anzahl ihrer auch für die Nachwelt gezeugten poetischen und prozaischen Producte.^[13] (Palacký 1830, 94)

Takové stanovisko samozřejmě nenechalo chladným „vídeňského Mefistu“ Kopitara, který rozmach slavistických studií v Praze snášel stále obtížněji — ty totiž čím dál více ohrožovaly jeho představu o slovanské akademii ve Vídni — a zvláště mu vadilo vměšování českých učenců do „jeho“ slovinských záležitostí i kritické ostny namířené proti horlivým gramatikům ve slovinské zemi pod Alpami. Protože byl tehdy s Kopitarem stále ještě v přijatelném, poměrně smírlivém a ne příliš vyhoceném vztahu, mohl Pavel Josef Šafařík zanechat následující zprávu o Kopitarově recepci Čelakovského *Krajinské literatury*:

13 Počet v novější době napsaných mluvníc a písmových soustav tohoto dialektu velice nápadně kontrastuje s nepatrným množstvím oněch básnických a prozaických výtvorů, které byly zanechány i pro potomstvo.

P. Kopit[ar] zůří pro ten posudek Včelky, že tam prý gramatiky a gramatikové ztraceni! A on, i sám gramatik, prý s nimi. Tak i druhdy byl nevrlý, když jste v něm[eckém] čas[opisu] připomenuli, že Slovenci mnoho gramatik, a málo jiných spisů mají.¹⁴

Čelakovský zaslal recenzi Prešerenovi spolu se svým prvním dopisem (Praha, 24. prosince 1832; komunikace mezi ním a Prešerenem probíhala výhradně korespondenční formou, neboť se tito dva muži nikdy osobně nesetkali). Tímto dopisem navázal s Prešerenem kontakt a zároveň v něm v souvislosti se svým hodnocením soudobé slovinské literatury přesně vymezil svůj autorský záměr a upozornil, jak má být jeho recenzní text recipován: nikoli jako „leere Schmeichlerei“, nýbrž jako spis, který co nejvěrněji odráží autorovy myšlenky o daném předmětu; kritiku prý napsal „s přesvědčením a radostí“ (Bílý 1907, 287). V témže dopise také požádal, aby mu Prešeren občas zasílal zprávy o slovinských literárních aktivitách a o novinkách v chorvatské literatuře, což však Prešeren přenesl na v tomto směru mnohem lépe informovaného Čopa (Slodnjak 1986, 245). Své osobní mínění o Prešerenovi jako autorovi vyjádřil Čelakovský následovně:

Beiliegende paar Bücher bitte als einen kleinen Beweis meiner Hochachtung Ihres schönes Talentes hinnehmen zu wollen.^[15] (Bílý 1907, 286, 287)

Prešeren odpověděl jediným textem, který je v korespondenci mezi ním a Čelakovským napsán slovinsky, a objasnil, kdo je Andrej Smole a jaká je situace kolem sběru slovinských lidových písní. Zvláště vyjádřil krajní nelibost nad moralizujícími veršovanými úpravami náboženských veršotepců, které se tito autoři pokoušeli vydávat za autentickou lidovou slovesnost. Píše doslova:

Označení lidové písně (Volkslieder) se mi zdá být odpornou, hloupou lží, protože ty písně nejsou zpívané lidem, ale výmysly [marnje;

14 Pavel Josef Šafařík F. Palackému, Novi Sad, 31. března 1833 (Bechyňová, Hauptová 1961, 160; srov. Kopitar 1977, 52–66).

15 *Přiložené knihy raději přijmouti jakožto nepatrný důkaz mé hluboké úcty k Vašemu krásnému nadání.*

Slodnjak 1960, 321], *jimiž by farári a terciári (Bettbrüder) rádi skutečné lidové písně nahradili*. (Prešeren 1960, 195; prim. A. Slodnjak 1960, 297)

Tento Prešerenův soud mířil na celoveckého profesora Matiju Ahacila (1779–1845), který vydal roku 1833 pod svým jménem zpěvník Antona Martina Slomška *Pesne po Štajerskim in Koroškim znane*. Stejně jako před ním Ahacij Stržinar se svým hromováním proti „špinavým, tělesným“, zkrátka za každou cenu zavrženíhodným lidovým písním, chtěl i on dosáhnout toho, aby lid opustil „*vsechny nestydaté, špinavé, přihlouplé, neslušné písně*“. V umělecké rovině vyjádřil Prešeren své *indignatio* nad takovým počínáním epigramem *Ahaclovim pesmim* (*De gustibus non disputandum*). Tento epigram vyšel již roku 1832 (jako čtvrtý „sršeň“ ve třetím svazku *Čbelice*), neboť Prešeren reagoval na rukopis sborníku, který znal prostřednictvím (cenzora) Čopa.

Uvedené hodnocení je však srovnatelné s estetickými názory předromantiků Šafaříka, Kollára a Čelakovského, jimž se moralistické, nábožensko-výchovným účelům podřízené úpravy lidových písní nezamlouvaly. Šafařík například o sbírce *Sto ino petdeset posvetnih pesmi ino dve sto ugank med slovenskim narodom na Štajerskem*, kterou roku 1827 připravil Peter Dajnko, napsal Kollárovi toto:

Dajnko z Radgony (Radkersburg) mi psal a své knihy poslal. Mezi těmi najnovější: Sto ino petdeset posvetnih pesmi ino dve sto ugank med slovenskim narodom na Štajerskem [...] Píše, že tyto národní světské písně na rozkaz p. ministra Saurau a rady Sonnenleithnera sbíral. V předmluvě praví, že je opravil, přetvořil etc., aby byly lepší. Ale mně se nezdají národní písně býti [...] Rýmované všechny a didaktické. O milovních písních, v nichž se um národu najvlastněji vyjevuje, tam ni znaku ni stínu! – Slovem, divná to sbírka!¹⁶

Ba co více: Čelakovský chtěl v duchu Johanna Gottfrieda Herdera identifikovat původní lidovou slovesnost jako odraz národní specifčnosti, kterou kvůli své podstatě nelze „opravovat“ moralizujícími vsuvkami.

16 Pavel Josef Šafařík Jánů Kollárovi, Novi Sad, 16. srpna 1827 (Šafařík 1874, 296).

Lidová slovesnost se mu jevila jako tvůrčí forma, která plně odráží pozitivní obraz konkrétní národní povahy (Petrbok 1997, 106). Lidová slovesnost byla tehdy chápána jako esence národní specifičnosti, z níž měla podle přesvědčení českých romantických vlastenců první poloviny 19. století – mezi nimiž byl i Čelakovský – vyplývat romanticko-nacionalistická legitimizace existence národa jako samostatné entity uvnitř slovanského rodu. Národ, jenž má tradici duchovní kultury – zahrnující samostatný jazyk, lidovou slovesnost a literaturu – má podle tohoto pojetí právo rozvíjet svůj národní život, právo na národnostní, později i politické a hospodářské požadavky a právo existovat jako samostatná a svébytná entita se všemi potřebnými institucemi.

Ve stejném dopise nalézáme také první zmínku o nějakém Prešerenově literárním projektu adresovanou Čelakovskému: píše o případném novém vydání obou dramatických textů Antona Tomaže Linharta. Hry *Županova Micka* a *Matiček se žení* pak skutečně vyšly v redakci dvojice Prešeren a Smole v roce 1840. Prešeren Čelakovskému rovněž zasílá sonet *Apel in čevljar*, který namířil proti Kopitarovu svévolnému a autoritářskému jednání vůči slovinské literatuře, almanachu *Krajnska čbelica* a Prešerenovým básním, a hodlal jej původně vydat ve čtvrtém svazku tohoto almanachu. Od záměru však ustoupil a Čelakovskému vysvětlil proč:

Aby si nemohl všech ‚Slovanů patriarch‘ (tak jej Šafařík nazývá) stěžovat: ‚nemo propheta in sua patria‘. (Prešeren 1960, 196).

Ale ještě dříve, než mohl Čelakovský na Prešerenův dopis odpovědět, událo se na slovinské literární scéně několik věcí. Nejprve vyšel v *Illyrisches Blatt*¹⁷ německý překlad Čelakovského recenze z *Časopisu českého Museum*, doplněný rozsáhlým, ale slovinskému čtenářstvu velmi vítaným Čopovým dovětkem. Překlad nebyl Čopovo dílo, jak se občas ještě uvádí, ale dílem Čecha žijícího v Lublani. Čop pouze korigoval některé pasáže na základě svých znalostí polštiny (!) a posléze zaslal Palackému (a přes něj

17 Pod názvem *Nuovo discacciamento di lettere inutili*; *Das ist: Slowenischer ABC-Krieg* v 7. a 8. čísle *Illyrisches Blatt* (9., 16. in 23. februar 1833). Metelko svou antikritiku publikoval v 10. čísle *Illyrisches Blatt*.

Čelakovskému) k finální kontrole,¹⁸ po čemž následovala antikritika z opačné ideové a estetické strany. *Krajinská literatura* tak svými idejemi, obhajobou Prešerena a jeho estetického paradigmatu a místy nejen ostrými, ale i občas jízlivými výrazy pořádně rozvířila stojaté vody slovinské rigoristické literární scény. Ve vztahu k Prešerenovým básním vyvolala boj ohledně otázky, jež se obvykle objevuje u textů, které znamenají změnu estetických paradigmat či generací: platí tedy zavedené estetické paradigma, nebo dílo, které jej boří a/nebo vytváří nové paradigma?

Čopovo vydání recenze, pocházející z pera uznávaného básníka a humanisty ze zemí svatováclavské koruny, představovalo dobově plně adekvátní afirmativní obhajobu *Krajnske čbelice*, a tím i nového estetického směřování. Tento nový směr hájil zásadu, že literatura je vázána výhradně estetickými kritérii, a nikoli službou školní tabuli nebo kříži, pokud se má nazývat a být přijímána jako literatura, nikoli jako skandální „prasopis“. To, že taková apologie byla více než potřebná, ukazuje následující Prešerenův dopis Čelakovskému (Lublaň, 29. dubna 1833), kde Prešeren zmiňuje, že „omezenost [...] jansenistů nalezla v [Krajnské čbelici] „mravně pohoršlivé básně““ (Prešeren 1960, 202). Svému korespondentovi také popisuje, jakými prostředky se rigoristický cenzor Pavšek pustil do *Čbelice* a snažil se zabránit vydání jejího čtvrtého svazku,¹⁹ a to především proto...

...že v básních dr. Prešerena je ještě mnoho mravně pochybných míst, která cenzoru Čopovi nejspíš unikla, a že představivost tohoto básníka obecně [i kvůli známé a respektované zahraniční recenzi Čelakovského?] dostala politováníhodný mravní štulec, kdy navzdory dobře míněnému varování vídeňského cenzora [Kopitara] nepřestává

18 V dopise Čopa Palackému (14. ledna 1833) lze o uvedeném najít následující pasáž: „Dovolujeme si Vám tedy poslat přepis [...] překladu [Čelakovského recenze z *Muzejníka*], který udělal jeden Čech [!] a já jsem ho poněkud upravil (nebo pokazil) s prosbou, abyste jej zkontroloval, doplnil prázdná místa a zejména červeně označená místa, kdyby to bylo zapotřebí, opravte. Pokud by byl pan Čelakovský tak hodný a vzal by na sebe tento úkol, neboť i jemu mohlo by záležet na tom, aby němečtí čtenáři jeho práci nedostali do rukou příliš pokaženou.“ (Slodnjak 1986, 241). Definitivní verze překladu, která potom vyšla v *Illyrisches Blatt*, byla rozhodně Čelakovského práce. Srov. dopis Čopa Čelakovskému (14. března 1833), v němž Čop děkuje českému básníkovi za zasláný překlad (Slodnjak 1986, 241).

19 Z estetického a ideového boje vznikl rovněž boj cenzurní (Paternu 1976, 234–235).

se svým nejoblíbenějším tématem, [...] špiněním.“ (Prešeren 1960, 203)

Čelakovský znal rigiditu a netoleranci katolického duchovenstva své doby již od školních let, kdy byl vyloučen z gymnázia v Českých Budějovicích. Na tehdejší slovinskou výraznou provinčnost nahlížel z nepoměrně širšího, kosmopolitního a většinou tolerantního pražského měšťanského prostředí, kde různorodost představ o duchovních entitách nepředstavovala překážku pro tvořivou, ba dokonce přátelskou spolupráci. Katolíci – Čelakovský, Josef Krasoslav Chmelenský a Karel Alois Vinařický, který byl dokonce knězem – byli totiž schopni klidně a úspěšně spolupracovat s evangelíky Františkem Palackým a Pavlem Josefem Šafaříkem (a naopak). Proto není vůbec překvapující, že se Čelakovský dokázal plně vcítit do Prešerenovy nepříznivé situace a že na sdělené zareagoval takto:

123

Man sollte kaum glauben, dass zu unserer Zeit solche tolle Streiche, wie Sie mittheilen, möglich wären, wenn man sonst mit diesem bössartigen u[nd] stupiden Pfarrvolk [poudaril J. V.] nicht näher bekannt wäre, um aus einzelnen Individuen, die sich auch bei uns u. vielleicht überall vorfinden, auf die ganze Rasse zu schliessen, die vorzüglich da ihr Unwesen treibt, wo ein Volk aus dem Koth der Unwissenheit herauszuwaten versucht. Nicht mehr Abderiten, sondern Söhne der Finsterniss muss man sie nennen [zvýraznil J. V.].[²⁰] (Bílý 1907, 309, 310)

Výše uvedené Pavškovu „špinění“ se týkalo Prešerenovy volby milostné (erotické) tematiky, konkrétně veršů z básně *Nova pisarija*, které Prešeren pro rukopis druhého svazku *Krajnske čbelice* stylizoval takto:

*Zares bi škoda blo! Zdaj od nedelje
Do druge šestkrat se srce jim vname,
In šega je, kdor pride pred, pred melje.*

- 20 *Sotva lze uvěřiti, že v našem věku jsou ještě možné takové bláznivé šprýmy, jaké mi oznamujete, leč by byl člověk jinak důvěrněji seznámen s oním zlomyslným a hloupým farářským plebem, aby z ojedinelých osob, jež se nalézají i u nás a snad všude, vyvozoval úsudek o celém tom pokolení, kteréžto své neřády provozuje zejména tam, kde národ se snaží vyprostiti se z kalu nevědomosti. Ne více Abderité, nýbrž synové temnoty nazývati je sluší!*

Z toho vyplývají otázky, proč Prešerenovy básně u soudobého slovinského čtenáře narážely na tak velké nepochopení, a tedy i odpor, a jak byla vzhledem k primárnímu horizontu očekávání slovinské čtenářské obce (ohledně Prešerenových básní) přijata Čelakovského kritika. Zdá se, že tyto otázky lze kreativně vyřešit rekonstrukcí primárního horizontu očekávání slovinského čtenáře v době Prešerena nebo těsně před ním. K tomu lze přistoupit prostřednictvím průzkumu slovinského myšlení a ob-raznosti z konce 18. a začátku 19. století a určením cílového publika *Krajske čbelice*. Taková perspektiva je *conditio sine qua non* především proto, že slovinská literatura až do vzniku literatury v užším slova smyslu²¹ měla zejména nábožensko-výchovný a/nebo didaktický charakter. Byla tedy především odrazem určitého dominantního myšlení, které na ni působilo a jímž byla řízena. Myšlení tedy prostřednictvím literatury – která v těchto případech nebyla prakticky ničím jiným než *ancilla theologiae* nebo *ancilla philosophiae* – nepochybně formoval primární horizont očekávání slovinského čtenáře. Tato úvaha směřuje ke první kapitole této knihy (*Zůstaňte při starém pořádku, který je stále nejlepší!*), kde byla řeč o lidech předbřeznové doby a jejich myšlení. Je však třeba mít na paměti silný vliv rigorismu, který byl pietistický, neprofánní, a proto již svou podstatou začal ve druhé polovině předbřeznové doby – kdy se i ve Slovinsku začala intenzivněji rozvíjet světská literatura – její rozvoj brzdil. Omezovat jej chtěl zejména kvůli úzkoprsmému a zpátečnickému obskurantismu jeho nositelů, kteří byli tvrdými rigoristickými duchovními a domnívali se, že slovinský sedlák potřebuje pouze modlitební knížky (s jejichž pomocí se má jeho duchovnost zvnitřnit) nebo případně ještě nějakou tu poučnou knihu, „*jak se nejlépe pěstuje brambor / jak se odstraňuje svrab ovcím / vyhánějí hnidy ze špinavých hlav*“, jak se tomu posmíval Prešeren – tedy literaturu utilitárně-didaktickou. Ivan Prijatelj k tomu poznamenává toto:

Tehdejší náš kraňský jansenista byl epigon dřívějšího francouzského jansenisty, který si uchoval z vysokých duševních darů svého

21 Proces konstituování literatury v užším smyslu začíná Devovým almanachem *Pisanice od lepeh umetnost*; přinejmenším v Devově básni *Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore* (1781) je patrný; probíhá od Linharta, Vodnika, Primica, Modrinjaka, Vraze a Jarnika a dosáhne zenitu Prešerenovým nástupem jakožto nástupem umělce, jehož literární dílo určují především estetická kritéria.

*předchůdce pouze svou kulturně nejnesympatičtější vlastností, mravní úzkoprsost, změnivší ji v temný zélotismus.*²²

Prešerenovy básně, které bylo možné číst v *Krajnske čbelici*, byly nepochybně vším jiným než tím, co stálo v rigoristických modlitebních knížkách! A zdá se, že právě zde leží jádro celého problému. I když většina čtenářstva nesdílela názor rigoristů na Prešerenovy „*mravně pohoršující písně*“ a „*špinění*“, byla tímto hodnotovým soudem alespoň ovlivněna, a proto Prešerenovy básně buď vůbec nečetla, nebo je četla s určitým očekáváním. Takový čtenář jistě nebyl tím, s kým počítal Prešeren, a už vůbec ne Čop, *spiritus movens Čbelice* jako estetického projektu. Který autor by si přál, aby jej publikum buď tvrdě kritizovalo, nebo vůbec nečetlo!?

Otázkou tedy bylo, kdo má být čtenář a jaký je jeho primární horizont očekávání. Ten se vždy utváří při vydání určitého díla, a to na základě čtenářova předporozumění literárním žánrům, formám a obsahu již známých děl a na základě vztahu mezi poetickým a praktickým jazykem. Očekávání totiž usměrňuje vnímání znaků či složitějších znakových systémů (což básně rozhodně jsou), a tím i interpretaci, v níž pak zakoreňuje hodnotový soud o vnímaném. Hodnotové soudy, že Prešerenovy básně jsou „*mravně pochybné*“, mohou znamenat jen jedno: část vzdělaného čtenářstva, která by mohla mít odpovídající estetické vzdělání a která by své očekávání mohla odvodit ze znalosti soudobé estetiky (u Prešerena převážně romantické) a z předporozumění literárním žánrům, formám a obsahu, tedy čtenář-kněz pravděpodobně očekával slabé, elegické kantilény na mariánská nebo alespoň světecká témata, ale dostal plnokrevné vyjádření erotických citů, ducha a výraz, který byl zcela srovnatelný s vyspělými evropskými literaturami (německou, italskou, francouzskou ...). Na druhé straně esteticky nedostatečně vzdělaný, ale rigorismem nezatížený čtenář očekával prosté vodnickovské taneční písně (poskočnice), Prešeren mu však v *Krajnske čbelici* nabídl sonet, tercínu a oktávu. Čop byl dostatečně vnímavý a literárně vzdělaný, aby mohl posoudit horizont očekávání slovinského čtenáře. A tak mohl fundovaně rozhodnout, že čtenář pro odpovídající recepci Prešerenových básní – které byly nejvýraznějším reprezentantem nového estetického paradigmatu – potřebuje kromě

125

22 Prijatelj 1952, 214; viz také 136–138, 142–143, 214–215.

nezatíženosti rigoristickým ideovým světem také určité předběžné znalosti o žánrech, formách a tematicce, což dokazuje tento jeho výrok:

Zdá se tedy, že takový odsudek Prešerenových básní většinou způsobovala velká uvyklost na veršové formy, jimž se Prešeren vyhýbá a Čelakovský to pokládá za jeho přednost, a neznalost italských a španělských forem, které používá a které by mohly být vzdělaným čtenářům o to méně neznámé, že je tak často používají i němečtí básníci, zejména ti novější. (Slodnjak 1983, 118)

Nabízí se tedy otázka, o jakého čtenáře vlastně jde? Kopitar píše roku 1808 ve svém prvním dopise Dobrovskému, že Slovinci jsou „téměř sami čeledíni a děvečky, ale také faráři a kaplani“ (Jagić 1885, 10). Pokud bylo v tomto omezeném recepčním těle esteticky dostatečně vzdělané jádro (faráři a kaplani), mělo většinou takové představy, které mu bránily v básním i autorovi nakloněné recepci Prešerenovy poezie. Kdo byl tedy cílový čtenář almanachu *Čbelice* a v ní publikovaných Prešerenových básní? Když vyloučíme „faráře a kaplany a čeledíny a děvečky“, zůstává k dispozici jen velmi úzký okruh rodícího se měšťanstva, tedy vrstva, která nebyla zatížena rigorismem a disponovala alespoň určitým povědomím o estetice,²³ které bylo nezbytné pro vznik primárního horizontu očekávání.

Čelakovský takového čtenáře ve své recenzi nepřímo předvídá, když zmiňuje „maločetnost čtenářstva a publikum svého [...], jichž přibývá bude den ke dni s přibýváním zdařilých plodů rozumu a obraznosti vaší“ (Čelakovský 1832, 454). Čop pak o něm mluví třikrát zcela přímo: nejprve v dopise Kopitarovi (16. května 1830), potom v dodatku k překladu Čelakovského recenze a nakonec ještě v dopise Čelakovskému (14. března 1833), kde vysvětluje, proč dodatky napsal právě z této perspektivy. V dodatku k překladu *Krajinské literatury* Čop napsal toto:

23 Pokud jde o německou literaturu, je třeba mít na paměti, že slovinské měšťanstvo bylo dvoj-
jazyčné německo-slovinské přinejmenším do konce 19. století. Teprve na počátku 20. století
se poprvé projevila potřeba vydat ve slovinštině tak zásadní dílo německé literatury, jakým
je Goetheho *Faust*. Když tedy roku 1906 vyšel překlad první části Fausta Antona Funtka
v elitním vydavatelství Matice slovinská, znamenalo to v kulturněhistorickém měřítku vlastně
signál, že slovinsko-německá dvoj-
jazyčnost již není samozřejmá a že ani estetická zkušenost získaná z německé literatury není už běžná pro všechny, nebo alespoň pro většinu měšťanstva, jak tomu bylo v Prešerenově době.

Jelikož je Krajnska čbelica určena vzdělcům, vyplývá z toho pochopitelně, že výhrady, které byly tu a tam vyjádřeny vůči erotickému obsahu některých básní, které obsahuje, jsou neopodstatněné už proto, že čtenáři, kteří nejsou seznámeni s podobnou básnickou frazeologií, pokud nečetli poezii v jiných jazycích, budou z těch básní chápat jen málokteré... (Slodnjak 1983, 115)²⁴

Cílovou recepční skupinu, která byla zároveň výchozím adresátem Čopova a Prešerenova programu národní identifikace, v té době představoval měšťanský vzdělanec. Toto zjištění potvrzuje i Čopův dopis Kopitarovi, kde je uvedeno, kdo je převážným odběratelem, tedy primárním čtenářem *Krajnske čbelice*: „Čbelici kupují studenti, úředníci ...“ (Slodnjak 1986, 172).

127

Další otázkou je, jak *Krajnská literatura* působila na měšťanského vzdělance a kněze, nebo jinak řečeno: v jakém vztahu byla k Čopově a Prešerenově paradigmatu vysoké, pouze estetickým kritériím podléhající literatury a jak v tomto smyslu ovlivňovala oba typy čtenářů. Recenze jako korelát osoby Čelakovského působila především argumentem autority. Čop, který si uvědomoval prestiž Čelakovského doma v Čechách a díky jeho folkloristickým snahám také po celém slovanském světě, uvedl *Krajnskou literaturu* v *Illyrisches Blatt* následující pasáží:

„Vnější názor, ani žádaný ani domluvený“ (abychom použili Goethého slova), má už obecně výhodu kvůli své uvolněnosti; to je důležitější i proto, že jeho autor pan František Ladislav Čelakovský je nejen jeden z nejznamenitějších žijících českých spisovatelů [zdůraznil J. V.], ale po sbírce a překladech lidových písní všech slovanských národů, které vyšly v Praze ve třech svazcích (1822–1827), se ukázalo, že je důkladný znalec všech slovanských jazyků [zdůraznil J. V.]. (Slodnjak 1983, 110)

24 „Naše (ve většině jansenistické) duchovenstvo, kteréž však představuje nejodličnější kranjské bratrstvo čtenářské, míní, že každé psaní, jež není namířeno na potřeby kmeta (zejména pak na ony duševní), jest aspoň neužitečné, písně milostné pak jsou hříchem krajním.“ Slodnjak 1986, 244, viz také dopis Čopa Kopitarovi, v: Slodnjak 1986, 172, 173.

Autorita Čelakovského při posuzování záležitostí souvisejících se slovinským jazykem a literaturou vycházela z jeho jazykové kompetence. Čop toho vhodně využil a v každodenní recepční praxi pak obrana nového s využitím Čelakovského pravděpodobně na měšťanského vzdělance působila tak, jak o tom napsal Prešeren:

Vaše laskavá recenze dodala jakýsi kredit našemu úsilí i u lidí, kteří nemají vlastní úsudek... (Prešeren 1960, 202).

Primární horizont očekávání a s ním spojená vlivnost a význam *Krajské literatury* byly podmíněny Čelakovského prestiží. To dokazuje také pokus Jerneje Kopitara, který byl hlavním nositelem některých idejí, proti nimž se v tomto střetu koncepcí bojovalo, jenž se navenek projevoval především jako „*pranice o gramatiku*“ a byl znovu rozdmýchán právě kvůli *Krajské literatuře*. Kopitar se tohoto – ani prvního, ani posledního – slovinského střetu kolem otázky, co je národní jazyk a literatura, nebo jaké by měly být, nakonec zúčastnil osobně. Čopovi vytýkal „*rozmařilé oslavování slibného českého básníka Čelakovského*“ (Slodnjak 1983, 175) a snažil se otrástit prestiží Čelakovského jako básníka a učenice, a tím zpochybnit váhu jeho soudů o almanachu *Kranjska čbelica*, o estetických problémech slovinské poezie, o Prešerenovi, ale i o otázkách nové slovinské abecedy, které byly právě tehdy velmi živé, a autoritativní soud Čelakovského ještě přilil olej do ohně.²⁵

Slovo o lublaňské abecední válce, které bylo 6. června 1833 otištěno v *Illyrisches Blatt* a bylo polemikou s Čelakovským pro domácí kraňské publikum, zakončil bojovný filolog z města na krásném modrém Dunaji velmi výmluvnou předpovědí (dalšího vývoje kontaktů mezi ním a učenými Čechy v zemích svatováclavské koruny), na jejímž konci samozřejmě odmítl, že by sám nesl jakoukoli vinu:

25 Srov. Prešeren 1960, 205. Čelakovský např. o jazyce a těch, kteří jej měli pěstovat, napsal toto: „[T]akováto jazyka zpotvořenost a zcuchanost nikoliv ze samého národu nepřichází, ale že jest skutkem některých nepovolaných odnárodněných čmarykářů, jimžto ne pero a kropáč, ale vidle a kopáč lépe do rukou by se hodily.“ (Čelakovský 1832, 444)

§ (18) Nakonec se pan Č., který je obecně v právech a povinnostech dosti chatrně vzdělán, domnívá, že nám smí dokonce předepisovat obranný plán.

Stačí, že nás nikdy nezastihne mimo meze přísného vojenského práva; ohledně všeho ostatního se smíme bez ohledu na jeho fanfaronství a na jeho řečnické komplimenty rozhodovat podle svého vědomí a svědomí a také se tak rozhodneme a podle okolností nahradíme všechno, co bylo zameškáno, a tak dále a tak dále. To však prohlašujeme už dnes, že se nehodláme s panem Č. přít, jestliže se ani po těchto našich dočasných, otevřených a přiměřených vysvětleních nevrátí k bona fides; se vzpomínkou na původní goetheovský výrok moudrého Lea Mediaevuse:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,

Aut vinco, aut vincor, semper ego maculor.^[26] (Kopitar 1977, 65, 66)

A od roku 1833 byla korespondence mezi tímto jazykovědcem z Repenj a českými učiteli z města na Vltavě ve skutečnosti – válkou na dálku.

Čop autoritu českého básníka a učenice obhajoval tak, že ve *Slovenské abecední válce 3* (která byla odpovědí Kopitarovi) citoval recenzi *Czeskian Anthology* významného anglického lingvisty, překladatele a státníka Johna Bowringa, popularizátora slovanských literatur mezi Angličany a Kopitarova korespondenta,²⁷ která vyšla v listopadu 1832 v berlínských *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* díky slavnému učiteli a obrozenci Janu Evangelistu Purkyňovi. Kromě citátu, který zní:

Zdá se, že se autor [Bowring] [...] uchýlil, jak je možné usuzovat z pěkné dedikační básně na začátku, zejména k podpoře váženého literáta a básníka Čelakovského, a to muselo jeho dílu vypomoci řadou kvalit, i když toto poloviční inkognito má i stinnou stránku, totiž že nepřipojil žádnou z jeho vynikajících básní, (Slodnjak 1983, 175)

26 S jistotou vím: když se pereš s hovnem, ať vyhraješ nebo prohraješ – vždycky zůstaneš ušpiněný ty.

27 Kopitar radami – podobně jako Čelakovský v případě antologie české literatury – spolupracoval na Bowringově anglické edici srbských lidových písní v redakci Vuka Stefanoviče Karadžiče *Serbian Popular Poetry*, 1827.

v poznámce pod čarou Čop jako první – a dosud také jediný v dějinách slovinské literatury – sepsal (počtem zápisů i významem uvedených děl tehdy mimořádně přesvědčivou) bibliografii Čelakovského (Slodnjak 1983, 183). Těmito zásadními argumenty byla odmítnuta Kopitarova kritika a obhájena Čelakovského autorita; prostřednictvím jeho autority a autoritativního, ale Čopovi a Prešerenovi i jejich estetickému směru nakloněného soudu bylo obhájeno paradigma vysoké literatury určené intelektuálnímu, esteticky vzdělanému čtenáři. Tak bylo definitivně zbořeno předchozí utilitární, nábožensko-výchovné a/nebo didaktické literární paradigma a konstituováno a obhájeno paradigma, které podléhalo především estetickým kritériím, nikoli nějaké filozofii či ideologii. Obhájené paradigma následně zaujalo ústřední místo ve slovinské literární tvorbě, Čelakovského autorita a jeho meritorní hlas v *Krajinské literatuře* hrály jednu z klíčových rolí při boření starého a vytváření nového, kreativnějšího schématu. Jeho nositelé se už nemuseli ani křížovat, ani nikoho poučovat, aby jejich tvorba mohla nést pečeť literárnosti. Čelakovského příspěvek se tak stal majákem pro konstituování moderní slovinské literatury, s jehož pomocí se slovinská literatura dostala tam, kde je dnes: ve sféře ideové, obsahové, žánrové a výrazové rozmanitosti, což je modus každé živé literatury, která se odehrává jako interpretace a vztah mezi autorem a čtenářem.

Prešerenův dopis z 22. srpna 1836, který představuje jeho poslední známý kontakt s Čelakovským, otevírá na několika místech další, ne zrovna jednoduché otázky. Ty se však týkají převážně prešerenologie – zejména interpretace skladby *Křest při Savici*, kterou jeho autor označuje jako „záležitost metra“, jímž si chce získat přízeň kraňského duchovenstva (Prešeren 1960, 213) – a jehož zpracování věnoval rozsáhlou, byť místy metodologicky spornou studii literární historik Dušan Ludvik; zde upozorňuji na jeho studii *Pozadí Prešerenova dopisu Čelakovskému z roku 1836*.

Komunikaci mezi Prešerenem a jeho českým korespondentem uzavírají Čelakovský dopisy ze 3. srpna 1840 a 15. ledna 1841. V posledním doporučil Čelakovský svému ne právě horlivě korespondujícímu adresátovi ruského slavistu Izmaila Ivanoviče Srezněvského (1812–1880) (Bílý 1909, 545), který pak na jaře roku 1841 dorazil do Lublaně v doprovodu

Stanka Vraze (Bílý 1909, 126).²⁸ Mezi Srezněvským a Prešerenem při večerních setkáních v hostinci *V pekle* na Kongresovém náměstí, která často připomínala pивní klání, se vytvořilo přátelské pouto a Prešeren napsal do pamětní knihy ruského hosta sdělení shrnující slovanské krédo autora:

*Jsi slovinského rodu,
neptám se tě po důvodu,
až přijdeš domů,
syn nehynoucí Slávy,
vzpomeň bratrů kol Sávy!*

Kromě vlivu, který měla *Krajinská literatura* na rozvoj slovinského písemnictví, není zanedbatelný ani význam Čelakovského jako informátora o slovinské literatuře, a především o Prešerenovi. Toho svými překlady trvale vepsal do českého kulturního povědomí.

Abychom význam Čelakovského překladatelské práce odkryli v celé její šíři a recepčním dosahu, je třeba se ohlédnout po interpretačním kódu, který byl použit při recepci prvních překladů Prešerena do češtiny. Protože něco takového pro první polovinu 19. století v české literatuře není možné bez zmínky o literatuře jako dílu českého romantického nacionalismu, je třeba se zamyslet nad otázkou, jak Češi Prešerena zapojili do svých národně obrozeneckých snah.

V souladu s romanticko-nacionalistickým myšlením tehdy převládajícím v severní a střední Evropě a v souladu s filozofií národa a jazyka, která z něj vycházela (Schlegel, Fichte, Humboldt; u Čechů Jungmann, Šafařík), charakterizuje první polovinu 19. století u českého národa snaha intelektuální elity vytvořit jednotnou a všezahrnující národní identifikaci – identifikaci s představou toho, co je český národ, co jej národem činí a co nejvýstižněji reprezentuje jeho podstatu (národní symboly). U Čechů byla národní identifikace podmíněna historickým vývojem. Byla proto vázána na: a) historické právo (Češi jako historické obyvatelstvo zemí svatováclavské koruny), b) existenci vysoce rozvinuté staré duchovní kultury a jejích památek (Češi jako dědicové kultury *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*), c) husitské období (František Palacký v *Dějinách národu českého*

28 O pobytu Srezněvského u Slovinců viz Grdina 2001b, 247, 248.

v *Čechách a na Moravě*;²⁹ např. proti německému historikovi Constantinu Höflerovi) a d) soudobou, esteticky náročnou a žánrově pestrout literaturu, která by měla být srovnatelná a konkurenceschopná v porovnání se všemi ostatními vyspělými evropskými literaturami a která by měla svým způsobem a kromě všeho ostatního legitimizovat existenci moderního českého národa jako samostatné a svébytné entity mezi ostatními evropskými národy.

Rozvojem moderní české literatury v celé její šíři (tedy nejen beletrie, ale i odborné literatury v češtině)³⁰ se systematicky zabýval Josef Jungmann a okruh kolem Františka Palackého. Ten založením jazykově české mutace *Časopisu českého Museum* (1827) a následně založením *Matice české* (1830, *Sbor pro vědecké vzdělávání české řeči a literatury*) ustanovil poměrně ideální orgán, kde bylo možné tuto novou, žánrově všestranně vyspělou a obsahově i výrazově náročnou literaturu vydávat. Cíl veškerého tohoto úsilí, jak je patrné z programových děl Jungmanna a Palackého, byl zřejmý: dát Čechům různorodou, kultivovanou, náročnou a silnou literaturu, která by Čechy jako rovné mezi rovnými zanesla na evropskou kulturní (a následně i politickou) mapu. Existence historicky doložené vyspělé kultury (tedy existence historického národa) a existence soudobé vyspělé kultury a literatury měla podle představ ideologů romantického nacionalismu legitimizovat právní existenci moderního politického národa a jeho většinou naprosto nikoli literární, nýbrž konkrétní politické – požadavky.

Vysoká, odpovídajícím způsobem rozrůzněná a s ostatními vyspělými evropskými literaturami (francouzskou, italskou a německou) srovnatelná česká literatura byla u Čechů až do konce 19. století (do T. G. Masaryka,³¹ tj. do revize pohledů na českou národní otázku a nástupu pozitivistického realismu v humanitních vědách) vnímána jako národní symbol a potvrzení existence Čechů jako moderního národa. Aby byla česká literatura opravdu

29 První díl *Dějin* vyšel roku 1836 v němčině (*Geschichte Böhmens*), o kulturním významu tohoto textu hovoří také jeho recepce: 2000 exemplářů prvního dílu bylo vyprodáno za méně než rok.

30 Při tom mu pomáhal např. lékař a spisovatel Václav Staněk (1804–1871), který systematicky rozvíjel českou lékařskou terminologii, přičemž si pomáhal staročeskými výrazy a slovní zásobou ostatních slovanských jazyků. Roku 1863 vydal *Slovník názvosloví lékařského*.

31 Viz Tomáš Garrigue Masaryk, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození* (1895); Jan Hus. *Naše obrození a naše reformace* (1896).

srovnatelná s ostatními vyspělými evropskými literaturami, byl nezbytný rozvoj výrazových možností a také forem, které byly v evropské literární praxi kanonizovány a znamenaly status klasického, a tedy vynikajícího. Na tomto základě Josef Jungmann formuloval cíl české literatury: hledání a dosažení *klasičnosti literatury*. Jedná se o koncept (a termín) z estetického, literárního a národně obrozeneckého programu, za který se zasazoval a který uskutečňoval okruh kolem Jungmanna. Klasičnost literatury v jeho referenčním rámci neměla znamenat otrocké napodobování antických vzorů, ale měla představovat národní klasičnost, která spočívá v harmonii obsahu, ducha a antické formy, celku a částí, tvůrčí osobnosti a pravidel. Antika poskytuje vzory, někdy i formy, obsah a duch však vycházejí z plnosti národního života. Ten, kdo tyto prvky sladí a přitom zachová pečeť národní specifičnosti, umělecké originality a typičnosti, je představitelem klasické literatury. Josef Jungmann své názory rozvinul v pojednání *O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště v české*.

Klasičnost nám znamená uměleckého díla v svém způsobu dokonalost, kdež se materie s formou pronikají a v jeden celek svrchovaný splývají. Mluvnická správnost a řečnická ozdoba nejsou k tomu dostatečny; v klasičném spisu pohledává se netoliko jasnost mluvy a spojená s ní čistota, vlastnost a určitost výrazů, ale také ukončená krása a jednota, nebo souhlasná míra a sličnost všech částek. [...] Klasičnost jest jakoby květ neb raději ovoce dlouho zrostajícího štěpu národní literatury [zvýraznil J. V.]. Pravý genius ovšem činí i zde výminku: on předbíhá věk svůj a jímaje své souvěké mocí neobyčejnou, dává spolu budoucímu věku zákony: ale doba klasická literatury a jazyka nepovstává jedním nebo druhým spisovatelem vynikajícím, ani vzděláváním prospěšným jednoho neb druhého pole literatury, u p. básnictví, anobrž znamenitým množstvím spolupůvčích, výtečných, původních hlav, a zdařilým vzděláváním všech, anebo skoro všech hlavních forem spisovatelských – básnictví, prostomluvy a řečnictví. Takováto doba klasická teprve posvěcuje národní literaturu a spolu na budoucnost klade pevný základ veškerému duchovnímu i mravnímu vzdělání a mluvě bohaté. Nebo jen tenkrát, když spisové nepochybných klasikův národních netoliko

ve vyšších okresech společnosti se čítají, ale také prostředním a nízkým stavům k obzvláštnímu vzdělání a k zprávě i řízení duchovnímu základem jsou; jen tenkrát, když to, co právě klasičného jest v národním básnictví, v ústech zástupu obecného žije, u vyučování mládeže přechází, a v rovné míře živoucí a zkvetající pokolení pozdvihá, nadechuje, proniká; jen tenkrát plodí se všestranná literatura národní, veliká k ní vážnost, a objevování se též literatury ve veškeré činnosti národu. [...] Duchovní vzdělanost národu, visící od plození um a věd, má-li k dokonalení jazyka patrně přispívati, žádá, aby mezi umami obzvláštně básnictví a řečnictví, a mezi vědami libomudrctví a dějopisství kvetlo. [...] Žádný jazyk v celém okrese svém klasičným nazván býti nemůže, který toliko básníky a řečníky, ne pak i libomudrce a dějopisce v řadu svých klasiků počítá. Při čemž pozorovati slušno, že vlastnost a klasičnost jazyka tím výše stoupá, čím více lyričtí, dramatičtí a epičtí básníci předměty zpěvu z prostředí života, z dějův a z ducha národního čerpají, čím více oheň politických řečníků z nadšení a lásky k vlastenské zprávě vychází, a čím mnohostrannější a zajímavější jsou strany dějů národních, na kteréž dějopisci zřetel vlastenců obracejí. [...] potřebí snahy o pravou jak jednotných spisů tak celé literatury klasičnost, o dokonalé všeliké vědy a umy vzdělání, odkudž by napotom, jako krev ze srdce do žil tělesných, tak vědomost všeliká a vzdělanost do prstonárodní literatury vplývala, a tak literatura naše, co možné ze života vycházela a do života národního vcházela; slovem potřebí nám ve všech formách poetických, prosaických i řečnických jak obsahem tak slohem dokonalých původních spisů bez nedostatku, klasiků klasikům jinonárodním podobných... (Jungmann 1918, 77–86)

Takové literární žánry byly především epos, sonet, romance, balada a tragédie. A v úsilí o „klasickou národní literaturu“, jak o tom hovořil Jungmann, byl Prešeren českým obrozeneckým snahám typologicky i identifičacně velmi blízko. Stejně jako se Prešeren snažil svým dílem „opět sjednotit rod slovinský“, snažili se i Češi (Jungmann překlady – Chateaubriandova *Athala* a Miltonův *Ztracený ráj*, či podporou vydávání...), aby se jejich soudobá literatura stala erbem, který by jim vedle všeho ostatního dovoľoval

nést štít moderního (českého) národa. Mezi slovanskými básníky, kteří byli svou básnickou silou rovnocenní nejschopnějším tvůrcům vyspělých evropských literatur, vynikali pro Čechy samozřejmě Puškin, Słowacki a Mickiewicz, ale také Prešeren.

Pokud tedy dokážeme první vystoupení France Prešerena v českém literárním prostoru vnímat prizmatem společenské role, kterou tehdy v rámci horizontů národní identifikace hrála teprve se formující estetiky náročná a žánrově propracovaná česká (a slovinská) literatura, nebude se Čelakovského pozitivní hodnocení Prešerenova díla, jaké je možné číst v *Krajinské literatuře*, jevit jen jako zdvořilostní pochvala.

Zdá se, že Čelakovského výběr Prešerenových básní, které byly přeloženy do češtiny, nebyl náhodný. Vybrány byly totiž žánrově, obsahově, motivicky i metaforicky různě náročné texty, které vyžadovaly od Čelakovského značnou míru překladatelských schopností; překlady pak poskytovaly ucelený dojem o překladatelské kompetenci a výkonu jak překladatele, tak jazyka překladu. Překlad Prešerena byl tak zkouškou překladatele i jazyka – zejména při překladu sonetu. Kromě toho Čelakovský v originále otiskl i Prešerenův žertovný sonet *O kaši*, k němuž přidal velmi zajímavý prozaický překlad. Téma sonetu *O kaši* – spor o pravopis – byl totiž tehdy velmi aktuální i na české literární scéně, kde se do bojů o reformu starého, ale nedůsledného bratrského pravopisu zapojili i přední představitelé české kulturní obce – Palacký, Jungmann či Šafařík.

Podle zjištění české literární vědy (Novák 1995, 342–347; Vodička 1960, 282–306) si Čelakovský jako předromantický básník svůj mateřský jazyk proměnil v elastickou básnickou řeč, která ho navzdory některým romantickým prvkům táhla spíše k předromantické goetheovské uměřenosti než k invenční dynamice pozdější české romantické literatury. Jako překladatel byl schopen vstoupit do různých cizích básnických světů, jejichž celistvý básnický jazyk (obsah, básnické obrazy, individuální metafory, rytmus, verš, žánr) dokázal velmi efektivně reprodukovat i v češtině. A je jisté, že jeho znalost slovinštiny byla podstatně vyšší než jen na úrovni „trochu po vindicku marlovat“. Kdo totiž porovná Čelakovského překlady Prešerena s originálem, okamžitě zjistí, že v nich není ani stopa po doslovném překladu, kalkování apod., a to i přesto, že tehdy ještě neexistoval slovinsko-český

slovník. Ani překladatelské chyby zde nenajdeme, jde spíše, pokud si můžeme vypůjčit dnešní translatologickou terminologii, o flexibilní hledání dynamického funkčního ekvivalentu. Čelakovský totiž úspěšně přizpůsobil i Prešerenovu náročnou syntaxi a metaforiku tehdejšími možnostmi českého básnického jazyka, aniž by zanedbal jejich funkci v konkrétních básnických textech. Hledal tedy jazykové a stylistické prostředky co nejvíce odpovídající textové funkci pro reprodukci (tj. opětovné vytvoření) primárních mentálních obrazů Prešerenových básní, což ve skutečnosti znamená znovu, tentokrát česky pojmenovat určitou strukturu pojmů a představ, která musí mít stejnou koherenci jako výchozí – Prešerenova. Typickým příkladem jsou poslední dva verše ve druhé sloce básně *Slovo od mladosti*, které ukazují, jak Čelakovský originál částečně přeformuloval (zestručnil: *modrost, učenost* > *moudrost*), básnickou figuru (personifikaci) přizpůsobil užití v českém básnickém jazyce (*dota* > *věvec*), ale zachoval rým:

Prešeren:

Čelakovský:

*Modrost, pravičnost, učenost, device,
Brez dot žal'vati videl sem samice.*

*Nadarmo pravda a moudrost bez věnce
Chuda jak dívka hledá si snoubence.*

Čelakovský rozšiřuje a dodatečně zatěžuje původně vyzdvížené významové pole moudrosti, zároveň však zachovává významově zatíženou spravedlnost a významovou strukturu „*bez úspěchu, marně*“; česky *nadarmo*; sdělení *marná je...*“ zůstává zachováno.

Nebo poslední verše třetí sloky:

Prešeren:

Čelakovský:

*Sem videl čislati le to med nami,
Kar um slepi z golj'fijami, ležami.*

*Slyšel jsem často zváti zásluhami,
Co splétaly jsou chytrost, lež a klamy.*

Lze tedy říci, že Čelakovský našel pro výrazové prostředky, které Prešeren použil v originále, odpovídající řešení i v češtině, a to tak, že respektoval jejich funkci ve výstavbě básně a jejich sdělovací, významotvornou hodnotu i stylotvornou charakteristiku. Vytvořil tak překlad, který věrně prezentoval sdělovací a estetickou hodnotu originálu. Tímto způsobem byl

Prešeren uveden mezi autory světové literatury, kteří se v české překladové literatuře objevují více či méně často (s větším či menším překladatelským úspěchem) až do dneška.

Protože Čelakovského cílem bylo Prešerena pouze představit jako důležitou literární novinku,³² hodnou českého zájmu, respektu a možná i napodobování, a protože v roce 1832 Prešerenův opus ještě nebyl uzavřen, objevila se otázka úplného překladu Prešerenova díla až po jeho smrti. Prvním,³³ kdo se o tento úkol pokusil, byl překladatel ruské (Černyševskij, Turgeněv), německé (Lessing, Grillparzer) a slovinské literatury (vedle Prešerena přeložil i Jurčičova *Tugomera*, 1882) Josef Penížek (1858–1932).³⁴ V roce 1887 vyšel v Jičíně jeho výbor čtyřiceti Prešerenových básní *Básně Františka Preširna*, rozdělený do oddílů *Z písní*, *Z balad a romancí*, *Z různých básní*, *Z gazel* a *Ze znělek*.

137

Výraznou zvláštností Penížkova překladu³⁵ je, že problém rytmu řešil podobně, jako to činila lumírovsko-ruchovská literární generace v české literatuře. Ve srovnání s překladem Josefa Hiršala³⁶ převažují u Penízka jednoslabičné začátky veršů,³⁷ často se jedná o neplnovýznamové slovní druhy

32 Viz také Petr 1961, 378.

33 Jelikož jsou na tomto místě v centru pozornosti zejména ty překlady Prešerena do češtiny, které formovaly prešerenovskou recepci české čtenářské obce, nepočítám mezi ně rukopis *Básně páně doktora Františka Prešerena*, který je jediný kompletní český překlad celé sbírky *Poezije Franceho Prešerena* (sbírka vyšla 15. prosince 1846 s vročením 1847) v 19. století. Rukopis neznámého autora (snad to byl Ivan Vávra, který přišel roku 1859 do Lublaně jako profesor klasické filologie a byl roku 1865 zvolen za knihovníka Maticе slovinské, kde pomáhal i při vydávání Letopisu Maticе slovinské; Avgust Pirjevec, knihovník tehdejší Státní knihovny v Lublani (dnešní Národní a univerzitní knihovna), na konci rukopisu *Básně páně doktora Františka Prešerna* dopsal: „Obdrželi od slov. Maticе.“), který snad vznikl kolem roku 1860, zjevně nebyl určen k otištění a dnes má jen dokumentární hodnotu. Pod signaturou Ms 510 se nachází v Rukopisném oddělení Národní a univerzitní knihovny v Lublani, otázkám jeho autorství věnoval kratší pojednání Petr 1961, 378–379.

34 Viz Taxová 1999 (CD-ROM).

35 Podrobnou analýzu Penížkova překladu a jeho srovnání s překladem Josefa Hiršala viz: Kozár 2000, 30–35.

36 *Můj sen šel po hladině*, 1978; z politických důvodů nemohl být Hiršal pod svým překladem podepsán, místo něho tam najdeme jméno autora doslovu literárního historika Viktora Kudělky.

37 V básni *O Vrba...* z cyklu *Sonete nesreče* lze nalézt hned třináct jednoslabičných veršových zahájení a jen jedno viceslabičné – tříslabičné; stejně tak v sonetu *Memento mori*. V básni *Slovo od mladosti (Loučení s mládím)* má hned všech čtyřicet veršů jednoslabičný začátek.

(předložky, spojky, citoslovce), což je typické pro jambický verš lumírovsko-ruchovské generace.

Ze vztahu mezi rýmem u Prešerena a rýmem v Penížkově překladu je patrné, že Penížek důsledným rýmováním všech veršových zakončení (i tam, kde v originále rým nebyl) významově zatížil rýmované jednotky, což však není vždy v souladu s Prešerenovým autorským záměrem. Důsledné rýmování totiž narušuje roli rytmu a rýmu, protože pozornost je soustředěna převážně na formální výstavbu, což ve většině případů jistě nebyla Prešerenova intence. Výsledkem důsledného rýmování je u Penízka zvláště výrazná veršová skandovanost, která mnohdy neodpovídá struktuře originálu.

138

Další zvláštností Penížkova překladu je účelové používání lexikálních archaizmů. S tím souvisí otázka, do jaké míry Penížek archaizoval i syntaxi, na což však nelze kvůli absenci vypracovaného systému historicky zabarvených syntaktických forem v české gramatice přesně odpovědět, zejména u syntaktických konstrukcí, které se jeví jako knižní, ale zastaralé. Důležitou charakteristikou je však opakování některých typických syntakticko-rétorických figur. Jde o častý výskyt jambické sekvence např. *pouhý blesku let, v srdci šťastný vznět, vábí včelu let, kde jejich synů plémě ...* Zvláštností této jambické sekvence je inverzní slovosled neshodného přívlasku (většinou mužského rodu). Stejnou rétorickou figuru lze často nalézt i v textech českého romantismu, zejména v těch, které byly kvůli recepční úspěšnosti zařazeny do literárního kánonu české literatury. Takové příklady lze najít např. v *Máji* Karla Hynka Máchy: *nepohnutý vězně zrak, poslední v roce den, zborcené harfy tón, dětinství mého věk ...*, ale i v dalších textech českého romantismu z poloviny 19. století. Protože některé syntakticko-rétorické obraty byly součástí společného čtenářského horizontu očekávání českého čtenáře při četbě romantické poezie (zejména úryvky z *Máje*, které byly zařazeny do školních čítanek a žáci se je učili zpaměti), je snad možné dovolit si usuzovat, že Josef Penížek tyto obraty při překladu Prešerena jako romantického básníka používal cíleně – kvůli jejich referenční roli při orientaci recepce Prešerena jako interpretačního klíče pro českého čtenáře, který měl být těmito obraty díky typologické podobnosti výrazů veden k pochopení Prešerena jako romantického básníka. Jde tedy

o pokus o aktualizaci čtenářského horizontu očekávání, a to i u méně erudovaného čtenáře. (viz např. Kozár 2000, 32).

Dnes je zvykem, že při výročí již zemřelých pilířů společnosti nějaká učená instituce pořádá turistickou akci pro učené hlavy: symposium, kde se obšírně diskutuje, co daný člověk byl, co nebyl, proč nebyl a co by mohl být. Mentální úsilí se tak částečně řídí podle konjunktury narozenin a dat úmrtí. To se samozřejmě neděje jen dnes; ani na přelomu 19. století tomu nebylo jinak, konjunkturu dat podléhalo i překládání Prešerenovy poezie do češtiny. V roce 1900 totiž uplynulo sto let od narození Franceho Prešerena a toto výročí značně oživilo i česko-slovinské kulturní styky.

Protože byl Prešeren již zařazen do kánonu světové literatury, kterou Češi více či méně často překládali – tuto pozici evidentně dostatečně účinně zajistili Čelakovský a Penížek –, bylo úkolem dalšího překladatele vytvořit především překlad, který by byl celistvým odrazem Prešerenových uměleckých a estetických tendencí v originálních textech. Mělo jít tedy o překlad s výrazně uměleckou, nikoli pouze informativní hodnotou. Překlady se ujal muž, který byl jednou z ústředních postav česko-slovinských „nekonfliktních“ vztahů na přelomu 19. a začátku 20. století – básník, libretista, literární a hudební kritik, historik, bibliograf a překladatel Jaromír Borecký (1869–1951).³⁸ Boreckého zásadně ovlivnil Jaroslav Vrchlický, jehož program kontaktů české literatury s moderními proudy světové literatury Borecký přijal a svým překladatelským dílem a částečně také literárněvědnými informacemi realizoval. Překládal z němčiny, ruštiny, italštiny (d'Annunzio), francouzštiny (Daudet, Flaubert, Balzac, Zola...), švédštiny, polštiny, perštiny (Firdausí), turečtiny a poměrně hodně i ze slovinštiny; kromě Prešerena také Jenka, Aškerce, Gregorčiče, Cankara, Ketteho, Murna a Župančiče.

Z Boreckého překladů Prešerena je patrné, že jeho jazyková kompetence v oblasti slovinštiny nebyla na úrovni Josefa Penízka, tím spíše ne na úrovni Čelakovského. Borecký se při překladu poměrně striktně držel slovníků, limitovaný jazykový kód se snažil překonat tím, že úzce spolupracoval se svými slovinskými přáteli. Nejdůležitější pro něj byla spolupráce s Ivanem Žmavcem, který Boreckého podnítil k překládání Aškercových básní

38 Viz Holub 1999 (CD-rom).

(vydaných časopisecky roku 1899; Borecký jimi zahájil sérii svých překladů ze slovinské literatury) a který působil jako spojovací článek v komunikaci mezi oběma tvůrci. Na základě přátelství mezi Boreckým a Vrchlickým je snad možné dovodit, že právě Borecký přitáhl k serióznějšímu zájmu o slovinskou literaturu i Jaroslava Vrchlického; když se Vrchlický jako zástupce České akademie věd účastnil odhalení Prešerenova pomníku v hlavním městě Kraňska, setkal se několikrát v Lublani a na Bledu i s Aškercem, kterému slíbil, že přeloží do češtiny čtyřicet jeho básní.³⁹

Vrchlický napsal o odhalení Prešerenova pomníku také rozsáhlý článek *Den Prešérnův*. Prešerenovy slavnosti dokonce přirovnal k položení základního kamene Národního divadla v Praze roku 1868 a všiml si, že šlo spíše o manifestaci slovinské národní identifikace (také s Prešerenovým dílem), tedy o projevy slovinského nacionalismu než o připomínku samotného Prešerenova narození:

Slavnost Prešérnova vyzněla tedy plně a krásně. Přehlížíme-li své dojmy k závěrku musíme jedno říci a řeknem to zcela upřímně a nepokrytě. Byla velkou národní manifestací Slovinců, důstojnou oslavou jich národní uvědomělosti a zdatnosti, ale o básníku a umělci Prešerenovi [zvýrazněno v originále] mnoho nepověděla. (Vrchlický 1906, 7–8.)

Z tohoto důvodu Vrchlický tím více vyzdvihl přednášku Ivana Prijatelje *Drama Prešerenova duševního života*,⁴⁰ o níž napsal:

Dr. Prijatelj jest mladý elegantní muž ohnivého slova a živého gesta; výborný řečník, který umí akcentovati to, na čem mu záleží, a který při veškerém žáru jižního Slovana zachovává klid akademického causeura. Svým uhlazeným a vřelým proslovením uchvátí vše, zvláště dámy, a všichni jsme v něm vytušili příštího zdatného učitele universitní katedry, ať již jednou v Lublani nebo zatím v Štýrském Hradci po boku věhlasného mistra jeho Dra Murka, který s námi nadšeně řečníku aplaudoval.

39 Vyšly roku 1926 v edici Sborník světové poezie – *Výbor básní Antona Aškerce* (ed. Jaromír Borecký).

40 Přednáška se stejným názvem z roku 1905 je otištěna v *Prijatelj* 1952, 315–362.

Vrchlický roku 1905 v téže publikaci uveřejnil ještě svůj sonet *Prešérnovi*, který napsal v den odhalení pomníku (10. září 1905) a k němuž byl připojen překlad Antona Aškerce.⁴¹

Když vyšly první překlady Aškercových básní do češtiny (1899), byl autor příjemně překvapen. Překladateli Boreckému poděkoval prostřednictvím Ivana Žmavce, který Aškerce upozornil na Boreckého překladatelský záměr – že hodlá přeložit do češtiny celého Prešerena. Aškerc pak navázal s Boreckým přímý kontakt a v dopise ze 17. listopadu 1900 (Berkopce 1959/60, 252) ho požádal o podrobnější informace o plánovaném překladu. Borecký mu odpověděl již po pěti dnech (22. listopadu 1900), přičemž vysvětlil svůj překladatelský přístup k Prešerenově poezii (viz Petr 1963, 222–223) a upozornil také na obtíže vzniklé kvůli rozdílům v přízvuku a intonaci mezi češtinou a slovinštinou.

Borecký překládal převážně podle *editio princeps* z roku 1847. V jeho publikovaných překladech nejsou patrné větší chyby a zachovával také prešerenovský rým. Zčásti překládal doslovně, což ho místy vedlo k používání

41 *Slovanský přehled* 7 (1906): 15–16:

Dnes v tísní davů vstáváš věnčen slávou.
Zní svěže zpěv Tvůj, jaks jej lidu zpíval .
Kdo všim si Tebe, těžkých trudů přival
když v zoufalství nad Tvoji víril hlavou?

Ovenčen s slavoj dvigaš se iz gneče.
Dnes tvojo pesem ti na čast pojó!...
Kaj bilo mar jim, ko skrbí moreče,
vihrale so nekda j ti nad glavó?

Leč všední los to básníků vždy býval,
chleb se slzami že jim stačil stravou,
za jednou píseň nesmrtlenou, pravou
že tisícery spár jim srdce zrýval.

Pa vseh poetov je usoda ta,
da kruh s solzámi grenkimi jedó,
dá za nesmrtno pesem, hipec sreče,
kragulj srce jim kljuje krvaveč...

Dnes všudy jas. Zde slunce splývá zlatem
po tváři Tvé, jež s klidným majestátem
v triumfu písne zří v ten jásoť plesný;

Svečan je dan! Hej, zlato solnce sveti
po licih ti, ki v mirni majesteti
triumf zreš pesmi svoje, radost glasno.

Dnes chlebem zrni Tvého Tvůj lid sycen
se zvedá silný, vírou v sebe vznícen,
sa mladé skrání odlesk příští Vesny.

Tvoj plod dnes vživa ljudstvo, hvali tebe;
moč čuti svojo, vero trdno v sebe,
v očeh bodočo svojo Vesno jasno.

Aškercův překlad je otištěn v Moravec 1999, 296.

v češtině neobvyklých a neopodstatněných archaismů a neologismů, které měly odpovídat Prešerenově estetické hodnotě. Tento způsob překladu snižoval srozumitelnost, a tím i potenciální recepční úspěch překladů (Jirásek 2000, 28, 29). Borecký totiž nehledal dynamický funkční (ani stylistický) ekvivalent, jak to alespoň částečně činili Penížek, a především Čelakovský, ale většinou trval na doslovném napodobování (např. slovosledu).

Po vydání osmnácti Prešerenových básní ve *Slovanském přehledu*⁴² a po čtyřech překladech v časopise *Zvon*⁴³ Borecký o překládání Prešerena ztratil zájem. Snad se mu zdála námaha při precizním vybrušování překladů příliš velká ve srovnání s relativně skromným dosaženým výsledkem. Plánovaný kompletní překlad Prešerenových *Poezií* nikdy nedokončil (čtyři překlady: *Dceřina rada*, *Strunám*, *Dívkám*, *Vojenská*, se nacházejí v literární pozůstalosti Boreckého, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze), a to i přesto, že Aškercovi ještě v roce 1912, když chtěl sestavit antologii svých překladů ze slovinské literatury, sliboval, že vydá Prešerena kompletního – knižně – ještě před plánovanou antologií.

Po skončení Boreckého snah o úplný a esteticky hodnotný překlad Prešerena tedy v české překladové literatuře stále zůstala mezera – kompletní a esteticky hodnotný Prešeren. Jak na tento problém zareagoval František Benhart, který své překlady publikoval časopisecky, a především jak na otázku uměleckého překladu Prešerena odpověděl Josef Hiršal, jsou otázky, na které bude třeba odpovědět jinde. Z hlediska překladu Prešerena do češtiny v 19. století, který začíná právě Františkem Ladislavem Čelakovským (jemuž je věnována tato kapitola), lze tedy shrnout, že jeho poezii se nedařilo ani hůře, ani lépe než jiným autorům, kteří patří do kánonu světové literatury.⁴⁴ Kompletního překladu, který by se estetickou hodnotou

42 *Pod oknem*, *Kam?*, *K rozchodu*, *Pěvci*, *Z gazel* (5 gazel) (Borecký 1900, 209–212); *Prosba*, *Rozkazy*, *Síla vzpomínky*, *Ztracená víra*, *Památce Valentina Vodníka*, *Na paměť Ondřeje Smoleta*, *Opuštěná*, *Rybář*, *Rozloučení s mladostí* (Borecký 1901, 105–111).

43 V pražském literárním časopise *Zvon* vyšly následující překlady: *Námořník*, *Zrazená matka*, *Hvězdářům*, *Glossa* („Z básní Franceta Prešerna“, přeložil Jaromír Borecký, *Zvon* (1901): 123–124).

44 Češi získávají např. úplný, sémanticky i esteticky odpovídající překlad Platóna teprve od dvacátých let 20. století dále: vynikající klasický filolog František Novotný totiž v roce 1915 vydá překlad *Symposionu*, překlad úplného Platónova díla dokončí teprve roku 1961 vydáním *Zákonů*. Podobně se do Otokara Fischera (1927) dělo také s Goetheho *Faustem*.

mohl měřit s originálem, se nedočkal; kvalita překladů Čelakovského, Penízka a Boreckého se lišila právě natolik, nakolik nadaní básníci (Čelakovský) vynikají nad literárními epigony (Penízek, Borecký) – nebo, jak konstatoval František Xaver Šalda ve svých sugestivních *Bojích o zítřek*, nakolik se básníci odlišují od pouhých spisovatelů.

„Tisk a papír jsou výborné...”

Prešeren a Mácha mezi kladivem nacionalismu a kovadlinou romantického sebevyjádření

Pak přišel pan doktor Crobath a p. dokt. Toman. Tak jsme byli sami juristé. Jedla se štika. Pak přišli nesmírné raky z k[rá]t. 4 jsem musel snísti. Pak smažený kapr. Přeložoval se Kollár. Nato přišlo drahé víno v pečetěných lahvicích. Mluvílo se o Professorovi Vodníkovi. Jak sekali špek. Platili napřed. Potom o Kopitárovi. Prešernová zněla naň. A B. C. Krieg. Pak se mluvilo o Gorytanech. O Slávií. Nechali jsme Slované žít. Pak se zpívalo. Pan Toman byl fidel. Políbení. Pan Prešern skákal. Kde je máte Němcové. Pak ještě víc: Co dávno již. a. t. d. Pan Toman bouchal na stůl a častěji potahoval a křičeli s námi již čas a. t. d. Save. A blýskaly se oči. Plný hlas. Pozvání na druhý den na tajné místo. Šli chcat. Štrobach ležel na čele. Vedli nás domu. Mě pan dokt. Crobath. Motal jsem se. Jak jsme přišli domů, nevím. P. Pre[šern] a Tom[an] schopili dohromady postele. Nesmírný hřmot. Vá[da]. Chtěli házet židličky. Nadal sviň a. t. d.

145

Karel Hynek Mácha, Lublaň, 29. srpna 1834 (Janský, Dvořák, Skřeček 1972, 273)

V deníkovém zápisu na následující den 30. srpen 1834 Mácha vypočítával velmi výmluvné činnosti. Ty velice dobře ilustrují vytrvalý hrdinský boj Čechů a slovinské Komise pro likvidaci vína s jejich hlavním svůdcem z předešlého večera – bohem Bakchem: „*Pořádek v pokoji. V pořádek uvádění. Pucování.*“ Veselý host v Lublani ještě dodal, že šenkýř „*se třas až do rána*“ (Janský, Dvořák, Skřeček 1972, 273).

Český romantický básník Karel Hynek Mácha a jeho hédonistický stavovský kolega, pozdější právník – navzdory své bouřlivé povaze dosáhl roku

1841 doktorského titulu, což v tehdejší meštánské společnosti znamenalo vstupenku ke společenskému (a politickému) působení – a autor spisů s právní tematikou Antonín Strobach¹ se 4. srpna 1834 vypravil z Prahy do Itálie. Cesta je vedla nejprve přes České Budějovice a Gmünd do Horních Rakous. Zastavili se v Salzburgu a odtamtud jeli poštovním vozem do Bavorska. Cestou do země slunce zastavili ještě v tyrolském Innsbrucku, 18. srpna vystoupali přes Brennerský průsmyk a 24. srpna se ocitli v Mestrech před branami města sv. Marka.² Na cestě domů Máchovu pozornost nejprve přitáhla 28. srpna Postojna, ze staveb potom roku 1830 opravený hrad Turjak. Následujícího dne se čeští poutníci ocitli v hlavním městě Kraňska, zdrželi se v něm dva dny a potom odcestovali přes Celje, Štýrský Hradec a Vídeň zpátky do zemí sv. Václava. Mezitím se odehrála zmíněná příhoda, která stereotypní podobu Máchy jako ostříleného zdatného pijáka zanesla do análů slovinsko-českých literárních styků.

Nejspíš není pochyb o tom, že by se pijácké a pěvecké výkony rozverně společnosti kraňských svobodomyšlných intelektuálů – Komise pro likvidaci vína, která se ve třicátých letech 19. století oddávala bujarému veselí v hostinci U Černého orla na adrese Gornje Gradišče 24 v biedermeierovské Lublani a jejichž „zasedání“ se kromě Andreje Smoleho, Jakoba Zupana, Blaže Crobatha, Janeze Nepomuka Tomana a Matiji Čopa účastnil také Prešeren – mohly stát skutečně vydatným čtenářským soustem. V této části úvah o česko-slovinských literárních stycích se však do centra pozornosti dostane podobnost v něčem, co je pro českou a slovinskou literaturu mnohem zásadnější než pouhé bratříčkování Máchy a Prešerna

1 Strobach se zúčastnil také zasedání parlamentu v Kroměříži roku 1848 a je také autorem spisů *Vzory nejobyčejnějších vynosů soudních druhé instance ve věcech civilních i správních* (1851) a *Památný spis o udržování vltavských jezů, v příčině vyvazení emfyteutických mlýnů Pražských* (1855). Roku 1853 byl propuštěn ze zaměstnání na apelačním soudu v Praze, načež si otevřel vlastní advokátní kancelář.

2 Mácha a Strobach do Itálie putovali přes rakouské a italské, nikoli slovinské země, jak je to uvedeno u Janeze Cvirna (Cvirn 2001, 194; srov. Janský, Dvořák, Skřeček 1972, 263–272). Při případném novém vydání I. dílu *Kroniky XIX. století* by bylo vhodné tuto malou nepřesnost v jinak rozhodně korektní kapitole opravit. Kromě toho je třeba upozornit také na nepřesnou formulaci Antona Slodnjaka (Slodnjak 1974, 170), který Máchovi ve společnosti lublaňských biedermeierovských intelektuálů nepřipsal nic menšího než abstinenci: „Na konci srpna toho roku [1834] dorazil do Lublaně cestou z Terstu do vlasti mladý český básník Karel Hynek Mácha a Prešeren zažil v jeho společnosti během bujarého popíjení, kterého se střízlivý a melancholický host neúčastnil [!], několik nezapomenutelných chvil.“

u ušlechtilého moku a společenská jednodenní, či spíše jednonoční, služba králi alkoholu.

Zaměříme se na recepci dvou literárních děl tak, jak byla přijímána bezprostředně po svém vydání a v kulturním prostředí, v němž vznikla: *Máj* Karla Hynka Máchy (1836) a *Poezie* Franceho Prešerna (vydané 15. prosince 1846 s vročením 1847).

Jde o díla autorů, které spojovala romantická psychologická konstituce a autonomní literární (estetické) hodnoty: jako literatura nebyla konstituována proto, že by měla nějakou jinou podstatu než literárnost samu. Obě díla se definovala jako beletrie díky zvlášť výrazné estetické funkci, a nikoli jiným textovým funkcím. *Máj* ani *Poezie* tedy nevychovávaly ani nepoučovaly proto, aby mohly být literaturou, přesto jí v době svého vzniku nepochybně byly. Dokonce víc než to: jde o literární díla, jimiž byly jejich národní literatury s konečnou platností zařazeny mezi rozvinuté evropské literatury.³

Přestože *Máj* a *Poezie* signalizovaly modernost a aktuálnost české i slovinské národní literatury ve vztahu k soudobým evropským estetickým a literárním proudům, nebyly v rámci vlastního recepčního organismu – českého i slovinského – v době svého vydání chápány jako „národní“ literatura, ba někdy dokonce ani jako literatura.

A právě tento paradox vede k hlavní otázce: proč *Máj* a *Poezie* nebyly domácím dobovým čtenářstvím recipovány jako národní literatura? Proto je třeba nejprve uvážit vztah mezi ideovým instrumentářem doby a tehdy aktuálním kritickým hodnotovým označením „národní literatura“, který mohl dílo, jež se jím honosilo, okamžitě povýšit mezi národotvorné a národně obranné ikony a autora stejně tak rázem vynést mezi nejvážnější rytíře pera na lokálním Parnasu.

3 O Máchovi Ivan Lah v předmluvě k antologii české literatury mluvil jako o „prvním českém básníkovi z boží vůle“. Napsal dále: „Dlouho očekávaný přišel ke svým – a jeho ho nepřijali. Odešel zapomenutý a skoro neznámý. Básník Mácha patří mezi ty velké talenty, které se ve světě objeví a zmizí, jako se objeví meteor na nebi a padne do nekončných dálek. Dnes si lidé ani neuvědomují, že ho vidí, vzpomínka na něj znovu ožije teprve později.“ (Lah 1922, 58)

Literární estetika českého a slovinského národního obrození první poloviny 19. století

Utilitární estetika českého a slovinského národního obrození v předbřeznovém období sázela převážně na model změny estetické identifikace v identifikaci společenskou. Takový model tehdy zdaleka nepředstavoval novinku, neboť něco obdobného je v evropské literatuře známo již od řeckého básníka Tyrtaiia a jeho válečných elegií. Také utilitární estetiky, které lze zasadit například do myšlenkových horizontů středověku, stavěly na obratu estetické identifikace v identifikaci společenskou (zpravidla náboženskou, částečně též sociální – stavovskou). Ve 14. století tak například známý hudební teoretik Johannes de Grocheo (Jean de Grouchy; 1275–1325), působící v Paříži, ve svém klíčovém díle o hudbě traktátu *De musica* – v němž rozdělil hudbu na *musica vulgaris* (*simplex, civilis*), *musica mensurata* (*composita, regularis, canonica*) a *musica ecclesiastica*, a položil tak základy hudební teorie světské hudby (Grocheo 2005) – doporučoval *chansons de geste* jako epický žánr mimořádně vhodný k předáváním

starcům, pracujícím měšťanům i lidem prostředního stavu, pokud odpočívají od svého každodenního díla, aby slyšíce o strastech a pohromách jiných snáze snášeli ty své a aby se pak každý s větší vervou a radostí chopil svého úkolu (cit. podle Jauss 1998, 24).⁴

K tomuto záznamu je ještě připojena poznámka, že prezentace eposů je kromě ulehčení od každodenních strastí užitečná také k uchování státní pospolitosti (*ad conservationem civitatis*). V tomto případě mělo skrze estetickou zkušenost, která je důsledkem literárnosti díla, nejprve docházet k estetické identifikaci recipientů (posluchačů) s postavami a situacemi z fiktivního, a tudíž pouze možného světa; na tuto identifikaci pak mohla navazovat odpovídající společenská (akce). Model estetické identifikace se tak přetavoval v model identifikace společenské a fiktivní jednací situace ze světa literárního (a přesto možného) se mohly stávat vzory pro konkrétní

4 *Cantus autem iste debet antiquis et civibus laborantibus et mediocribus ministrari, donec requiescunt ab opere consulto, ut auditis miseriis et calamitatibus aliorum suas facilius sustineant et quilibet opus suum alacribus aggrediatur.*

společenské jednání. Tentýž mimetický přechod je základním hybným principem například i v Cervantesově *Donu Quijotovi*.

Hans Robert Jauss připisuje estetické zkušenosti na recepční rovině vedle jiných charakteristik také schopnost „*vidět znovu a touto objevitelskou funkcí působit slast naplněné přítomnosti, [...] dosahovat vpřed k budoucímu, a tak*“ otevírat pole možného jednání [zvýraznil J. V.]“, přičemž komunikativní rovina estetické zkušenosti podle něj

umožňuje identifikaci s tím, čím by [čtenář, doplnil J. V.] měl být nebo čím by chtěl být [a] poskytuje exemplární referenční rámec pro situace a role, jež lze přebírat v naivním následování, ale i ve svobodném následování (Jauss 1998, 28).

149

Česká obrozenecká kritika skutečně očekávala literaturu, která by byla především tvůrkyní, upevňovatelkou a/nebo ochránkyní představ o českém národě, a její autoři měli být jakýmsi „inženýry duší“ českých vlastenců. Takovým spisům přisuzovala přívlastek „národní literatura“, zatímco vše ostatní bylo často odsuzováno jako nenárodní, ba dokonce jako cizorodé čtivo.

Takový ideový rámec je velmi zřetelný v hodnocení chorvatské literatury u Pavla Josefa Šafaříka. Ve svém *Přehledu nejnovější literatury illyrských Slovenův* Šafařík uzavírá:

Literatura Chorvatův se v příliš ouzkém, těsném okresu pohybuje. Nedostává se zvláště zpěvcův, kteří by – jestli ne na vzor našeho Kollára, aspoň na způsob ilyrského Kačiče srdce k srdci pěli a utuchlou národnost zaněcovali. [zvýraznil J. V.]. (Šafařík 1833, 15)

Jako romantický nacionalista požadoval od poezie – a od literatury vůbec – vedle estetické funkce také, ne-li především, funkci apelativní, tedy působení na čtenáře ve smyslu vytváření a/nebo upevňování národní identifikace. Všechno ostatní – tedy i Máchův *Máj* – mu znělo jako „pražské kolovrátky“.⁵ Tomu odpovídalo i jeho literární hodnocení: chorvatské literatuře podle něj „*nedostává se zpěvcův, kteří by [...] utuchlou národnost zaněcovali*“.

5 Srov. Pavel Josef Šafařík Františkovi Matouši Klácelovi, Praha, 9. července 1843 (Vašák 1981, 165).

Literatura tak pro Šafaříka nebyla samoučelnou a autoreferenční činností (z níž by nepochybně vyplýval autonomní estetický prožitek), nýbrž cestou k ožívování národního vědomí, tedy vlivovým nástrojem a činem. To znamená přechod od estetické identifikace, již čtenáři umožňuje literární mimesis, k sociálnímu ztotožnění se situacemi z literárního fiktivního, avšak přesto možného světa. Má-li literatura co nejzřetelněji vyzývat ke společenské identifikaci, musí se v tematice i ve výrazu soustředit na ty její varianty, které zdůrazňují kategorii národního – ovšem takového národního, jež jako zvláštní entitu mezi množstvím podobných označuje všechny příslušníky daného národního společenství. Autonomní estetika více či méně výrazného subjektivního sebevyjádření, čerpající z vědomí subjektu o vlastní jedinečnosti a výlučnosti a tvořící jeden ze základů novověké evropské kultury, byla tak odsouvána na okraj. Texty, které se k ní hlásily (ve slovinské literatuře bezpochyby Prešerenova tvorba a po něm značná část Jenkovy, v české literatuře pak nejvýrazněji Máchův *Máj* a jeho recepce), však pro romantické nacionalisty – kteří literaturu znovu učinili *ancillou*, v tomto případě ani té či oné teologie, morálky či didaktiky, jak tomu bylo ve středověku a částečně i v novověku, nýbrž národní identifikace – nebyly přijatelné. A také nebyly přijímány jako „národní“ písemnictví: neodpovídaly jejich pragmatické filozofii propagandistické literatury a s ní spjatou utilitární, propagandistickou estetikou, podle níž náleží dílo k národní literatuře pouze potud, pokud je národní, a národní je jen tak dlouho, dokud hlasitě vybízí ke společenské identifikaci s kulturním modelem, který kulturní elita prohlásila za národní, a k odpovídajícímu společenskému činu. Takováto pragmatická, národně identifikační utilitární estetika raného národního obrození v českém i slovinském prostoru se ve své podstatě příliš neliší ani od estetiky katolického středověku na jedné straně, ani od estetiky socialistického realismu s jeho „inženýry lidských duší“ na straně druhé. V estetikách, v nichž je literatura převážně jen a pouze *ancilla*, se bez ohledu na historické období mění jen akcidence, tedy momentálně nejdominantnější ideový rámec, jemuž má literatura sloužit; samotná podstata této estetiky a literatury v jejím referenčním rámci – totiž služebnost, podřízenost něčemu mimo sebe – zůstává konstantní.

Výše uvedené se ovšem týká recepčního organismu a jeho primárního horizontu očekávání, a ten zase ideového a obrazového světa Čechů

a Slovinců v desetiletích před jarem národů. Je proto třeba zamyslet se nad otázkou, které (duchovně) historické determinanty utvářely primární horizont očekávání českého a slovinského čtenáře a které z nich bránily přijetí *Máje* a *Poezií* jako (národní) literatury.

V zemích sv. Václava: „Spali jsme dvě stě let, on nesmí nás dutým hlasem své zbortěné harfy do nového snění konejšiti...“

Odpovědi na položené otázky vysvítají z kritik obou zmíněných děl i z recepce textů, jimž byl přiznán status národní literatury. V souvislosti s Máchovým *Májem* přicházejí v úvahu především reflexivní recepční texty (kritiky), které artikulují primární horizont očekávání elitního a skrze něj i primární horizont obecného čtenáře. Jde o kritiky Josefa Krasoslava Chmelenského, Jana Slavomíra Tomíčka a Josefa Kajetána Tyla. Ze strany slovinské recepce Prešerna vstupují do popředí kritiky Jožefa Babnika a France Malavašiče a v protikladu k nim též recepce básní Jovana Vesele Koseského (zejména *Kdo je mar?* z roku 1845⁶ a *Nemškutar* z roku 1848⁷) v časopise *Kmetijske in rokodelske novice* a částečně rovněž Lovra Tomana (revolučně politické básně po roce 1848: sbírka *Glasi domorodni*).

Nad *Májem* se při jeho vydání pozastavoval a ošíval ledaskdo – jak mladí, tak „lidé starého ražení“. Horizont očekávání v souvislosti s Máchovou básní, ale i s romantickou poezií vůbec u starší české tvůrčí generace nejvýrazněji formuloval Vojtěch Nejedlý v dopise Šebastiánu Hněvkovskému. V něm čteme následující slova:

Děkuji Vám, že jste život mého bratra [Václava Nejedlého] vyfotovil; nyní budu hleděti, aby se to brzy vytisklo a tak ta práce se skončila. Rád jsem, že se to dodělá, ač tyto práce v Praze mladíkům vhod nepřicházejí, neboť ani zmínky o nich nečiní, ač chatrná díla do nebe vynášejí. Ale nemůže to jinaké býti, neboť romantická škola nyní panuje a vše, co klasiky zavání, se zavrhuje. Jaká to nesmyslnost: lou-

6 Pod názvem *Kdo je ta?* poprvé vydána v časopise *Kmetijske in rokodelske novice* 1846, 121.

7 *Slovenija* 1848 (č. 24), 96.

*pežník, otcův vrah, jeho milenka, kterou otec zkazil, kolem lámaný zlosyn, toť přednost básně, a sice Máje, a toť je prý ta první báseň romantická v češtině – risum teneatis, amici! Však i ta přepjatost brzy pomine. Škoda, že Čechové jako opice po všem, co Němcové činí – se chápají – a jen povrchnosti hledí.*⁸

K takovému uvažování měl blízko i Josef Krasoslav Chmelenský, který *Máj* posuzoval z hlediska možných byronovských reminiscencí. Již samo Máchovo domnělé následování cizích vzorů, tedy nehledání klasičnosti v rámci národní literatury, mu nebylo zrovna po chuti, a zvláště problematické se mu jevilo napodobování Byrona. Ten totiž nemohl být v žádném případě stejně naladěn jako aktivistický program mladého měšťanského romantického nacionalismu. Ten byl i v české kultuře orientován na vytváření národní identifikace, na budování národně konstitutivní a národně obranné představy o českém národě, nikoli na pochybování o všem, co se člověku jeví jako podstatné a nevyhnutelné – tedy nikoli na romantickou skepsi (také) vůči měšťanské nacionalistické ideologii Jungmanna, Palackého a okruhu kolem České matice a tehdy již pouze českého *Časopisu českého Museum*. Ve všech možných literárních žánrech se měly objevovat národně povzbuzující ideje. Včetně poezie. A Mácha nám zanechal výmluvné svědectví o rozhovoru na toto téma s Palackým, který hrál co do formulace idejí a organizačních činností „malého stádce“ českých vlastenců ve čtvrtém desetiletí století měšťanů první „house“:

*Ráno jsme se sešli s p. Palackým u Pospíšilů [u tiskaře Jana Jaroslava]; tam jsme se něco neshodli stranu básnictví [zvýraznil J. V.]; on o mně soudí, „že mám výbornou fantazii a že výborně maluji, ale práci mých hlavních že je chyba, že v nich nevysvítá jakási nutnost idej“. Já mu nerozumím, nebo mám za to, že právě v každé mojí básni idea jest co nejmožněji rozvedena. Vlastně bych ale soudil, že on jest básník německý a že hledá filozofii v básních jakožto nejnutnější věc; to u příkladu není v písních národních, a přece jest v nich poezie.*⁹

8 Vojtěch Nejedly Šebastiánu Hněvkovskému, 28. března 1837 (Vašák 1981, 85).

9 K. H. Mácha, *Deník z roku 1835* (zápis za 25. září 1835) (Janský, Dvořák, Skřeček 1972, 286).

Chmelenský své výhrady vůči napodobování Byrona jakožto indukto-
ra pesimismu – který by mohl být zhoubný pro deklaratorní optimismus
a z něj vyplývající voluntarismus všech obrozených národních hnutí
– formuloval těmito slovy:

*Lord Byron jest nejsubjektivnější [v porovnání se zdánlivě objek-
tivními, národně závaznými a obecnými hodnotami obrození do-
mácího českého jazyka, literatury a kultury v rámci Jungmannova
programu] básník, jehož znám, a již tím se za vzor nehodí [zvýraz-
nil J. V.]. Celý jeho život a celá osobnost vetkána jest do jeho básní,
jež vždy mračna, vyhlídku na pěknější svítání kryjící, zahalují [na-
rozdílné od pevného přesvědčení českých obrozenců, že se stav čes-
kého jazyka a národa systematickou a trvalou prací jednou zlepší;
doplnil a zvýraznil J. V.]. Jeho žalost a bolest jest málo kdy taková,
aby soucítily vyzvala; čtenář jest často na rozpacích, má-li ji posmě-
chem, či zoufalstvím nazývati. Jen jeho kvetoucí, ano až oslepující
sloh, jeho obrazy, k nimž z celého světa barvy vypůjčuje, a obraznost
ze všech nejživější, čtenáře bezuděky uchopuje. To, co jemu odpou-
štíme, jinému [Máchovi, doplnil J. V.] za zlé míti musíme, ano co
jej často zdobí, hyzdí jiného, jakožto nepřírozenost. (Chmelenský
1836, 381)*

Proto Chmelenský uzavírá, že *Máj* nezaujímá místo, které mu je v ná-
rodní literatuře určeno, případně by jej mohl zaujmout v rámci progra-
mové obrozené literatury s její aktivisticko-utilitární estetikou (Chme-
lenský 1836, 382), a že dílo „ještě není zralé pro kritiku“. Přesto Máchovi
doporučuje, aby se ve své další tvorbě vyhýbal takovým národně nepod-
nětným motivům, jako jsou oběšenci a „nepoetičtí“ padlí andělé, od nichž
kritik „s odporem odvrací zrak“. Autorovi *Máje* proto radí:

*Pěj podruhé, p. Mácha, jak se moc vyšší v jeho nádrách ozývá a neo-
hřívej své srdce a nerozplamenávej svou obraznost na nepřirozených
výtvorech anglického lorda s sebou vždy bojujícího; oč že jemněji
a čistěji zazní jeho lyra k potěšení našemu. (Chmelenský 1836, 383)*

Podle kritikova soudu nechybělo *Máji* nic z básnického instrumentáře,¹⁰ nýbrž všechno z obrazového rejstříku: látky a motivy neodpovídaly době a potřebám tehdy expanzivní ideologie – českého romantického nacionalismu a jeho vyjádření, tj. Jungmannova kulturního programu a jím částečně podmíněné utilitárně aktivistické estetiky. Proto Chmelenský s *Májem* udělal „krátký proces“:

Tak jest ale jeho [Máchův, doplnil J. V.] *Máj* [zvýrazněno v originále], *jak on sám* [...] *zpívá: Toť, co se nic* [zvýrazněno v originále] *nazývá.* (Chmelenský 1836, 383)

Jan Slavomír Tomíček byl ve své kritice ještě konkrétnější. A také rozhodnější. Ani on Máchovi neupíral nesporné formální mistrovství a imaginativní sílu, dokonce až jakýsi její přebytek, a proto hned v úvodu svého – dále ostře odmítavého – kritického hodnocení napsal o obraznosti a stylu *Máje toto*:

Vylíčív básník Máje velmi pěknými obrazy [zvýraznil J. V.] *první máj za doby večerní* [...] *Avšak dlužno samu báseň čísti, aby se poznalo, jak* bohatou obrazností, jak živými barvami a skvělými květinami [zvýraznil J. V.] *básník děj tento obsypal a vylíčil.* (Tomíček 1836, 181)

Stylu a básnickému jazyku tedy nebylo co vytknout, tím více však Tomíčka dráždila samotná látka *Máje*, zejména pak Máchův pohled na entity, jimž propůjčoval uměleckou podobu. Nacionalisticky orientovaný kritik velmi dobře pochopil podstatu *Máje*, avšak právě tuto podstatu nechtěl v rámci aktivistického, voluntaristického obrozenského programu nacionalismu – který vyžadoval veškerou tvůrčí energii a aktivní úsilí jednotlivců i celku českého národa – připustit mezi legitimní témata české literatury, tedy literatury, jež má reprezentovat český národ.

Český romantický nacionalismus první poloviny 19. století totiž volal po Jungmannech, Palackých, Šafařících, Čelakovských, Antonínech Marcích...,

10 Kritický soud, že Máchovy imaginativní a jazykově artikulační schopnosti jsou velké a že je také estetická dokonalost básnických obrazů v *Máji* něco výjimečného, je typologický rys všech tří zmiňovaných kritiků. Chmelenský to vyjádřil takto: „*Třebať i p. Mácha dokola krásných květin nasázal, pěkných obrazů v pozlacených rámech navešel...*“ (Chmelenský 136, 383)

po nesobeckých a neúnavně obětavých „vlastencích z venkova“. A na základě jejich aktivních písemných a/nebo ústních snah o komplexní českou kulturu, jejímž jádrem bude plnohodnotná čeština, která nebude jen jazykem „nižších vrstev“, nýbrž také vysoké estetické a vědecké funkce schopný komunikační systém, kterému v žádné jazykové situaci nebude třeba ustupovat dosud dominantní latině, francouzštině, ale zejména od josefinských reforem dále všudypřítomné němčině.

Český nacionalismus tedy vyžadoval rozhodnou a naprosto jednoznačnou identifikaci s kulturním modelem, který myšlenková elita (Jungmann a jeho kruh) prezentovala tak, že může být platným reprezentantem národa, a s touto identifikací sladěný, orientovaný a zejména rozhodný společenský čin; ten se nejprve realizoval prostřednictvím jednotlivých hudebních děl,¹¹ literárních textů v současném českém jazyce a prostřednictvím *Časopisu Společnosti Vlastenského museum v Čechách*, později *Časopisu českého Museum*, a po založení *Sboru pro vědecké vzdělávání české řeči a literatury* roku 1830 pak skrze něj podporované publikace.

Na jedné straně tedy vidíme z deklarovaného a manifestativně vyhlášeného (v Jungmannově *Dvojím rozmlouvání o jazyku českém*, 1806) romanticko-nacionalistického ideového rámce vycházející společenskou akci, která směřuje nejprve k jazykové, potom kulturní a nakonec hospodářské a politické emancipaci moderního českého národa v rámci habsburské monarchie, na opačné straně pak Máchu, který svého Viléma zachycuje v hraniční existenciální situaci: ve vězení noc před popravou, kdy není nic jistého (naproti deklarativnímu, přesvědčenému a do sebe zahleděnému optimismu obrozenecké generace), kde je všechno prchavé a nezachytitelné jako sny a kde všechno, co měl člověk za podstatné a jeho samého zásadním způsobem přesahující, projeví svou nedostatečnost při odhalení skutečné povahy lidského bytí, které je nicotnost, konečnost, smrtelnost, pomíjivost – dočasnost.

11 Je možné se domnívat, že zlom v české hudbě představuje cyklus *Zwölf böhmische Lieder* z pera Jakuba Jana Ryby (vznikl roku 1797, vydán byl 1800). Ten na básnické texty předních osobností první novočeské básnické školy (Antonín Jaroslav Puchmajer, Šebastián Hněvkovský, Vojtěch Nejedlý aj.) napsal cyklus písní s klavírním doprovodem, který vymezuje počátek novočeské písňové tvorby a prosazení češtiny jako reprezentativního jazyka hudby (viz Berkovec 1995, 81–85; Ottlová, Pospíšil 1997, 9).

Kontrapunkt byl obrovský: na jedné straně přesvědčená a často také přesvědčivá akce, která staví na ideologických romanticko-nacionalistických základech, na druhé straně nejistota, nejasnost při odhalení konečnosti, kdy jedince transcenduje pouze smrtelnost, pomíjivost a kdy se směrem do budoucna po konci lidské existence neotvírá nic jiného než zánik.

Tomíček totiž celkem dobře pochopil, proč – co znamená a jak nebezpečné může být – ono Nic ve Vilémově monologu, kdy v noci před porovou pronese ta velmi symbolická slova, která zadusí ještě příznačnější odmlčení:

*Temnější noc! – – – Zde v noční klín
ba lůny zář, ba hvězdný kmit
se vloudí tam – jen pustý stín,
tam žádný – žádný – žádný svit,
pouhá jen tma přebývá.
tam všechno jedno, žádný díl –
vše bez konce – tam není chvíl,
nemine noc, nevstane den,
tam času neubývá. –
Tam žádný – žádný – žádný cíl –
bez konce dál – bez konce jen
se na mne věčnost dívá.
Tam prázdno pouhé – nade mnou,
a kolem mne i pode mnou
pouhé tam prádno zívá. –
Bez konce ticho – žádný hlas –
Bez konce místo – noc – i čas – – –
to smrtelný je mysle sen,
Toť co se „nic“ nazývá.
A než se příští skončí den,
v to pusté nic jsem uveden. – – – (Mácha 1970, 38, 39)*

Tomíčkově se totiž stalo zcela zřejmým, že Máchu jako téma ve skutečnosti nezajímal ani tak Vilém a jeho příhody – putování strašného loupežnického vůdce, „lesů pána“, od vraždy až na šibenici –, nýbrž „co život vůbec jest“. Pochopil, že skrze Viléma se odhaluje podstata každého jednotlivce,

a to v ultimativním, a proto mezním, předsmrtném okamžiku, kdy všechno podstatné, co se projevuje jako bytí – či vše, co člověk rozpoznával jako bytí –, ustupuje poraženo smrtelností.

Pro národní literaturu, která v období raného obrození čerpala svou sílu z nadšení pro aktivní nacionalismus a která podněcovala k identifikaci, tedy k přijetí určitého ideového rámce, jenž působil jako něco člověka přesahujícího, jako cosi transcendentálního, byla tato máchovská podoba¹² v daném okamžiku jednoduše příliš pesimistická – byť jakkoli trpce pravdivá –, než aby ji bylo možné připustit do národní literatury, která byla založena na pozitivním a činorodém aktivismu, směřujícím k novým, zdánlivě lepším časům. Tomíček jasně napsal, že do národní literatury nemůže připustit dílo, které je romanticky pesimistické, a tedy samotnou existencí pochybností rozkládá sevřenou a pokud možno koherentní představu o smysluplnosti národně-obrozenického úsilí, tedy společenské akce. A to právě proto, že takové literární dílo zobrazováním lidského bytí a nicoty za ním, nad ním a mimo něj – mimo člověka tedy není národ a práce pro něj, nýbrž nic, nebytí – a z toho plynoucím pesimismem odhaluje klíčovou trhlinu v myšlení národního obrození a zároveň i puklinu v každém myšlení, který se chce prezentovat jako bytí; a tak čtenáře doslova vyzývá k pochybnostem o konkrétní aktivitě v rámci mentálních souřadnic myšlení a odvádí je tak od činorodosti – k pasivitě.

Pochybnost o romanticko-nacionalistickém kulturním modelu českého národního obrození by patrně otevřela otázku jeho smysluplnosti; taková skepse by mohla podkopat voluntaristickou společenskou akci směřující k jeho prosazení. Kdo pochybuje o národní identifikaci jako takové, ten ovšem nemůže či nechce pro účinné ustavení a upevnění národní identity vykonat mnoho.

A právě tuto pochybnost bylo třeba zavrhnout. Tomíček se domníval, že postačí, když co nejvýrazněji, a přitom neméně razantně rozdrtí *Máj* a jemu i jeho autorovi prozatím zabouchne dveře aktuální afirmativní literární recepce. Proto Tomíčkovu odsouzení Máchova romantického pesimismu zní jako pronikavá polnice posledního soudu:

12 Zmíněný obraz odhaluje vlastně nicotnost všech jsoucen, které se jeví jako bytí. Neboť jedině, co se zdá, že lidské bytí skutečně přesahuje – to, co je mimo ně samotné a čím samo není, co je transcenduje – není cokoli, nýbrž právě nebytí, *nic*... máme-li alespoň věřit filozofům.

V obou případnostech vyskytuje se co hlavní idea, že minulý i nastávající život, onen jednatel duševní, náleží v obor snů, spaní, ničeho. Básník, cítiv ale živě, že by třeba o „věčném nic“ dlouho pěti nemohl, snesl za tou příčinou tolik rozmanitých květín, věnců a obrazů a svůj ideál „nic“ vyšňořil tak mistrně, že musíme to obdivovati. [...] V pěkném oděvu mrtvé, věčné nic! [...] Jeho báseň jest škvára, která z vymřelé sopky vyhozená mezi květiny padla. (Tomíček 1836, 182)

Tomíčkoví je Máchův básnický jazyk – „květiny“ – velmi blízký, avšak pesimismus, jenž je pochybností o smysluplnosti, oprávněnosti a úspěšnosti jakéhokoli (tedy i národněobrozeneckého) úsilí, nemůže připustit jako národní literaturu, ba dokonce ani jako literaturu vůbec. Proto pokračuje ve svém textu takto:

Ve květinách můžeme míti a máme zalíbení, nikoli ale v chladném, mrtvém meteoru, který z rozervaných útrob vyvržen byl. V tomto nenalzáme nic krásného, oživujícího, nic básnického v přísném toho slova smyslu. Děj tento mohl vskutku básnické nabytí ceny, kdyby byl básník chtěl roztrhnouti černou oponu, kterou spustila jeho obraznost před každou radostnější vyhlídkou [zvýraznil J. V.]. [...] Básník ale liboval si v kontrastech, na svém místě nejsoucích, on raději povrhnul důstojným jménem básníka a snížil se k bídnému rýmotepci, aby jen, protože sám nic jiného nevidí, okázal nám černou, věčnou prostoru svojí sežhlé útroby. [...] Opakuje, že jednotlivá popsání, obrazy a vůbec básnický celý aparát [...] pěkný, bohatý jest...

Z Tomíčкова soudu je patrný vztah: básnické, tedy literárně hodnotné je to, co je povzbudivé, co je deklarativně pozitivní, co vede „k radostné vyhlídce“ a snad i k úsilí tímto směrem. Taková premisa však Tomíčkovu estetiku okamžitě řadí mezi utilitární estetiky národního obrození, kde literatura rozhodně nebyla – a většinou ani nemohla být – pouze samoúčelným a autoreferenčním aktem, nýbrž celonárodní činností, jakousi službou národu, který se s ní identifikoval. Proto se na lokální Parnas nemohl dostat každý, zvláště pak ne takový básník, který by podle Tomíčka svým básněním odmítal „každou radostnější vyhlídku“.

Že bylo Tomíčkovu chápání *Máje* skutečně zasazeno do utilitárního pojetí literatury jako podněcovatele společenské aktivity tehdy ještě velmi mladého českého romanticko-nacionalistického měšťanstva, je patrné ze závěru recenze a z pointy, již rozhodný kritik Máchovo dílo degraduje na svazek solidního potištěného papíru:

Chtěl-li by nám pan Mácha v druhém svazku svých Spisů podati opět druhé vydání svých snů, svého spaní, může býti ubezpečen, že mocně ho probouzeti budeme; spali jsme dvě stě let, on nesmí nás dutým hlasem své zborštěné harfy do nového snění konejšiti [zvýraznil J. V.][!]. [...] Tisk a papír jsou výborné. (Tomíček 1836, 182)

Zdá se však, že v pozadí Tomíčkovu odmítnutí je částečně i vliv *biedermeierovských* představ a jim přizpůsobené předromantické estetiky, která se co nejvíce vyhýbala „krajnostem“, krajním citovým, smyslovým a výrazovým polohám. Tomíček Máchovi vytýká užívání kontrastů, které prý nejsou opodstatněné, zároveň však upozorňuje i na „*ten neb onen pilíř, dle kterého by se mohl spravovati*“. To jej v duchovněhistorické perspektivě staví vedle Magdaleny Dobromily Rettigové s jejími na začátku této knihy zmíněnými výroky o „*Bohu, vlasti, cudnosti a přátelství*“ jako o konstantách, jež mají dávat životu jednotlivce trvalý takt a tempo. Po bouřlivém dění výrazně rozkolísaného konce 18. a počátku 19. století mnozí znovu zatoužili po větší stálosti, jistotě, uchopitelnosti a předvídatelnosti; a to se nabízelo ve starých a osvědčených společenských principech – ve víře, rodině, vlasti a cudnosti (ctnosti). Tyto konstanty tedy představoval většinou poměrně rigidní, až zatvrdělý katolický rigorismus, zemský patriotismus a v oblasti estetiky pak vyhýbání se všem citově-smyslovým, a tudíž i formálním krajnostem.

Pryč tedy s rozervanci, které právě tehdy do středoevropských literatur stále intenzivněji vnášel postupující romantismus – a tedy i pryč od Máchova Viléma a jeho chaotické citové dynamiky, jež vede dokonce k vraždě. V souvislosti s Tomíčkovou kritikou by tak bylo možné napsat, že primární horizont očekávání u něj – vedle očekávání apelativní funkce literatury – formovalo i *biedermeierovské* odmítání krajních poloh. Jinak řečeno: do národní literatury má patřit to, co podněcuje k národní identifikaci

a k příslušné společenské aktivitě a/nebo upevňuje ji a co se při veškeré své činnosti vyhýbá jakýmkoli krajnostem.

Máchový *Májem* se coby kritik zabýval i Josef Kajetán Tyl. Jeho text nelze co do množství obrazných, emfatických rétorických figur s Tomíčkovou kritikou srovnávat, avšak i v něm je jasně a lapidárně patrný tentýž primární horizont očekávání – očekávání *Máje* jako literárního díla upevňujícího národní identifikaci, tedy literárního díla, v němž by byla na úkor estetiky upřednostněna apelativní funkce. V Tylově kritice se objevuje stejná hodnotící struktura, jaké si lze všimnout u Chmelenského a Tomíčka: vytríbené básnické obrazy ano, Máchova individuální autorská perspektiva nikoli. Autorskou osobitost by bylo ještě možné nějak připustit, ale k čemu to je, když Máchovo dílo zavání cizinou a není národně povzbuzující – nevyzývá k práci pro „*krásnou budoucnost*“.¹³ Tyl se svou kritikou stojí plně na straně české romanticko-nacionalistické utilitární estetiky předbřeznové doby, v níž má literatura opět být *ancilla* – národa. Své myšlenky zapisuje zcela jasně a zřetelně a interpretaci svého kritického vystoupení mimo kontext romantického nacionalismu a jím podmíněného horizontu očekávání literatury jako národotvorného činu pravděpodobně nenechává mnoho prostoru:

Když Byron s duší rozvrácenou, bez míru, bez víry a naděje zoufání své pěl, nemusel bohatý, z rozkoší života vybredlý lord svědomitě na zřeteli míti stav básnictví a občanských poměrů vlasti své [...]; ale proč u nás, kdežto se nám v znameních nejpřívětivějších krásné příští usmívá, kdež potřebí na všech cestách k národu mluvit [zvýraznil J. V.] [...]. Proč u nás, prosím, muži mladému, duchem bohatě nadanému, s kolem a popravou se obírat? Zde není místa k dolíčení, že u nás potřeba větší než kde jinde, aby poezie vznikající rázu národního nabyla [zvýrazněno v originále]... (Tyl 1836, 58)

Literatura byla tedy pro Tyla vyzváním národa k úsilí o budování „*krásné budoucnosti*“ – nacionálně utilitárním textovým aktem s výraznou

13 „*P. Mácha jest básník [zvýrazněno v originále] – to mu nikdo odpirati nesmí; každý jeho verš jesti povzdech z nejtajnějších hlubin rozbolené, rozjitřené duše –, avšak předce bych rád temné zvuky harfy jeho jinák slyšel zvučeti – jinak, aspoň za věku našeho ne tak nečesky [zvýraznil J. V.]*“ (Tyl 1836, 58)

apelativní (nikoli nutně estetickou) funkcí. Proto se na lokální Parnas nesmí protlačit ani vetřít jen tak někdo. Zvláště pak ne ten, kdo namísto dynamického aktivismu uvnitř národního organismu odhaloval a zdůrazňoval právě tu lidskou dimenzi, která je nejméně vhodným katalyzátorem přesvědčené a přesvědčivé rozhodné akce – nicotnost. A takoví byli Mácha i Prešeren. Raná měšťanská elita totiž při svém společenském a později i politickém prosazování potřebovala nejen jasný cíl, ale i jasně orientovanou společenskou aktivitu (koncept národa) a samozřejmě také hlasatele idejí, za něž se měšťanstvo na počátku 19. století zasazovalo. Nejvhodnějšími nositeli těchto idejí byli v českém i slovinském prostoru muži pera: básníci, spisovatelé, podle potřeby také filologové a historikové – pokud ovšem nepochybovali o směru, kterým s pomocí romanticko-nacionalistického ideového rámce kompas měšťanstva ukazoval.

Taková pochybnost a pesimismus byly totiž chápány jako zárodek „sporu s Bohem, světem a sebou samým“ a téměř jako určitý druh mentální patologie, nebo jak s narážkou na Máchův *Máj* psal Karel Jaromír Erben Stanku Vrazovi:

*Konečně počal se v časech nejnovějších i duch moderního rozervanství (Zerrissenheit) zvláště pak do básní českých vkrádati. Oblibováno sobě v obrazech temných, hrůzných, hrobových, bez vyššího směru, naříkáno na bolest, kteréž příčina se nevěděla, honěno se za ztracenou ideou atd., avšak duch tento již u ostatní větší části spisovatelů zřejmého odporu nalezl, národ pak tak málo jej sobě všimnul, že o něm ani neví. Národ náš není ve sporu s bohem, se světem i sám se sebou, on jest duševně zdrav, a proto rád živ a vesel...*¹⁴

Lze tento model nacionálně utilitární kritiky – není literatury bez výzev k národu (není-li opatřena zřetelnou národní ikonografií a příslušnou apelativní funkcí, pak to není literatura) – nalézt ve stejné době a v rámci poměrně příbuzného kulturního prostoru rakouské části habsburské monarchie také na tehdejší slovinské literární scéně? Byl i Prešeren ve Slovinsku (stejně jako Mácha v Čechách) sevřen v kleštích národně utilitární estetiky a s ní spojené literární kritiky?

14 Karel Jaromír Erben Stanku Vrazovi, Praha, 20. července 1842 (Vašák 1981, 156, 157).

Nechť odpoví recenze Prešerenových *Poezijí*, které roku 1847 napsali Jožef Babnik v *Illyrisches Blatt* a Franc Malavašič v časopise *Kmetijske in rokodelske novice*.

Mezi Alpami a Jadranem: labuť proti orlovi

Ačkoli Babnikova recenze vyšla dříve než Malavašičova, bude nás nejprve a především zajímat právě ta druhá, neboť Malavašič byl v té době již etablovaným literárním tvůrcem a zároveň představitelem a rozhodným obhájcem, vlastně nejodvážnějším a zároveň ne zcela neobratným hlasatelem národněobrozeneckého programu časopisu *Kmetijske in rokodelske novice*. Malavašičovu kritiku tak lze považovat za text, který může poměrně zřetelně odhalit reprezentativní horizont očekávání na jedné straně elitního čtenáře a na straně druhé elitního čtenáře–probouzejícího se slovinského nacionalisty. Ten se v konstituční době nechal mobilizovat pro nejrůznější národní podniky: od táborů lidu až po investování do různých „národních“ společností. Může však mnoho vypovědět i o hlubinné struktuře literární recepce ve Slovinsku a v porovnání s českou situací (snad) také o společenském postavení a úloze literatury u rodících se slovanských národů v rámci habsburské monarchie v první polovině 19. století obecně.

Franc Malavašič svou kritiku Prešerenových *Poezijí* příznačně nazval *Domoródni (!) listi*. Jejím jádrem je rozprava o povaze Prešerenova básnictví ve vztahu k básnické tvorbě a tehdejšímu recepčnímu úspěchu adepta *Novic* na post na lokálním Parnasu Jovana Vesela Koseského. Jeho úvahy o Prešerenovi jsou velmi podobné argumentacím Chmelenského, Tomíčka a Tyla o Máchovi, neboť stejně jako si byli čeští kritici vědomi velké imaginativní a formální síly Karla Hynka Máchy, i Malavašič velmi dobře rozpoznal estetickou dokonalost Prešerenovy poezie. Tu také zvlášť zdůraznil a dokonce upozornil na soudy Čopa a Čelakovského:

Prostor nám nedovoluje, abychom zde o hodnotě Prešerenových básní hovořili obšírněji, neboť bychom tím mohli jen ještě více potvrdit [zvýraznil J. V.] to, co o nich psali dva učenci, slavný Čech L. Čelakovský v Časopisu českého muzea v posledním sešitě roku 1832 na stranách 443–454 a náš předčasně zesnulý krajan M. Čop v Illyrisches

Blatt roku 1833, č. 6, 7 a 8. [...] Tak jako je Prešeren se svým básnictvím svébytný a původní, tak umí svým výtvorům dát i přiléhavý šat. [...] Prešerenovy básně jsou vůbec psány v tak plynulém jazyce, že každý verš dosvědčuje básnického mistra [zvýraznil J. V.]. (Malavašič 1847, 35)

Malavašiče jako reprezentanta národněbuditelské utilitární estetiky, k níž básní *Nemškutar* přispíval především Koseski a později Lovro Toman, dráždila především (podle jeho názoru) výrazná neagitativnost – národní neapelativnost Prešerenovy poezie. Svůj soud o této věci vyjádřil v jádru recenze následujícími slovy:

Prešerena lze – dovolme si mluvit v obrazech – přirovnat k labuti, která pronásledována a zraněna nelítostnými bouřemi osudu pluje po osamělém jezeře života; hledá to, co nalézt nemůže; touží po tom, co je jí určeno, avšak čeho nemůže dosáhnout, a nyní v zármutku svého srdce líbeznými hlasy vzdychá, nyní v nevoli ostře běduje nad štěstím v trpkém poznání jeho nestálosti a klamnosti. Protože nejraději zpívá o lásce, mohli bychom jej nazvat básníkem lásky. – Koseski je jako bystrozraký orel, jemuž osud daroval silná křídla, aby se vznesl do jasných výšin a z paprsků všeoživujícího slunce čerpal sílu, která jej učí moudrosti, aby ji pak opět v silných hlasech učil a hlásal [zvýraznil J. V.]. Protože předmětem jeho básní jsou většinou vznešené věci, mohli bychom Koseského nazvat básníkem vážnosti a vznešenosti. Osud oba vedl po odlišných cestách a sudička už v kolébce každému přidělila jiné dary ducha. Prešerenovi nalila do číše života více hořkosti, Koseského srdce naplnila větší srdečnost. A v tom je třeba hledat příčinu, proč jsou Prešerenovy básně tak citlivé (sentimental), proč z nich většinou dýchá žal, hořkost a nevole, a proč jsou Koseského tak pevné a silné, že srdce každého, kdo jim rozumí, tak pozvedají a rozněcují, zatímco Prešerenovy je soucitně změkčují. Proto je tomu také tak, že Prešeren ve svých básních dává více nahlížet sám sebe, zatímco Koseski se více pohybuje po otčině. [zvýraznil J. V.] (Malavašič 1847, 32)

Jádrem Malavašičova uvažování je dichotomie: Koseski s atributy vznešenosti, vážnosti, odhalování moudrosti, jejího zkoumání, a především pak tematickým „*pohybem po otčině*“, tedy s oddaností vlasti a jejímu „*pozvedání a roznícení*“ – oproti tomu Prešeren s přívlastky měkkosti, zpěvu o lásce, nářku, „*vystavování sebe sama na odiv*“ a „*soucitého*“ obměkčování publika.

Z této hodnotové opozice (odhalování moudrosti, poučování, „*pohyb po otčině*“ = hodnotné; měkkost, zpěv o lásce... = méně hodnotné) je zřejmý depreciativní hodnotový soud o Prešerenovi ve srovnání s Koseským. Prešeren totiž pro Malavašiče navzdory svému nespornému a nepopíratelnému básnickému mistrovství zůstává především básníkem, který místo aby se „*pohyboval po otčině*“, učil moudrosti, a tím „*pozvedal a rozněcoval*“ (jako např. Koseski), své čtenářstvo „*změkčuje*“. Je tedy pouze někým, kdo svých darů jaksí vůbec nevyužívá k tomu, co by – kdyby deklarativně sloužil národu – mohl, ba dokonce i měl vykonat. Prešeren totiž dává „*především nahlížet sám sebe*“, a proto jeho básně nejsou „*pevné a silné*“, nejsou zjevením takových moudrostí a pravd, které povznášejí a rozněcují, nýbrž spíše takových, které člověka „*soucítě změkčují*“.

Prešerenova poezie nebyla národoveckému kritikovi Malavašičovi po chuti kvůli dominantní roli básnického subjektu a jeho výpovědi a s tím související výrazné estetické – a nikoli na první pohled a velmi jednoduše rozpoznatelné – apelativní funkce Prešerenových textů.¹⁵ Prešerenova poezie si totiž nekladla za cíl především poučovat, zjevovat pravdy, tedy apelovat na čtenáře, aby mohla existovat jako poezie. Malavašič se tak u *Poezii* setkal s naprosto stejným problémem jako Chmelenský, Tomíček a Tyl u Máchova *Máje*: mohou do národní literatury náležet texty, které se vyznačují všeplatností a univerzální závazností individuálního básnického subjektu, a nikoliv „objektivnímu“ všeobecnému národnímu organismu, a které hlasitě nevyzývají k dynamické národněobrozené a národněoborné aktivitě pro „*světlou budoucnost*“ (jak to otevřeně pojmenoval Josef Kajetán Tyl)?

15 Básnický subjekt byl v Prešerenových básních určitě také zprostředkovatelem národně buditelských a obranných myšlenek (*Znělkový věnec*, *Přípítek*...), ale to nebyla jeho ani jediná, ve výrazné části básnického díla (např. v *Gazelech* a *Žalostných znělkách*) a ani první ani ne nejvýznamnější funkce.

Malavašič se proto v souladu se svým chápáním literatury jako především národněobrozenecké, a nikoli v první řadě estetické aktivity, rozhodl vsadit na Koseského Pegasa, který se „*pohybuje po otčině*“ a jehož texty svou někdy i dosti hrubou národně(nacionalistickou) agitační notou¹⁶ výborně zapadaly do raně romantické nacionalistické utilitární estetiky slovinských obrozenců první poloviny 19. století.

Jestliže například srovnáme tentýž motiv (národ, národní) v Koseského básni *Nemškutar* a Prešerenově 8. sonetu *Znělkového věnce*, může se poměrně zřetelně ukázat, proč se Malavašič v rámci svého chápání literatury jako národně utilitární aktivity raději rozhodl pro Koseského než pro Prešerena:

France Prešeren,
Znělkový věnec, 8. sonet

Viharjov jeznih mrzle domačije
bile pokraj ne naše so, kar, Samo!
tvoj duh je zginil, kar nad tvojo jamo
pozabljeno od vnukov veter brije.

Oblóžile očetov razprtije
s Pipínovim so jarmom sužno ramo
od tod samó krvavi punt poznamo,
boj Vitovca in ropanje Turčije.
Minuli sreče so in slave časi,
ker vredne dela niso jih budile,
omólnikli so pesmi sladki glási.

Kar niso jih zatrlé časov síle,
kar raste rož na mladem nam Parnasi,
izdílhljeji, solzé so jih redíle.

Jovan Vesel Koseski,
Nemškutar

Valovje napne se, Slovenja ne spí,
Viharju grozivnimu brambe gradi,
In dvigne perute iz praha;
Pa kamor oberne jih lep samolet,
Zavira namembe ponemčen izmet,
Ki kita do križa mu maha.
Na tihama brate povedal ti bom,
O tebi sramuje slovenski se dom,
Sramuje se, votli nemškutar!
Germanja zatrobi in kakor veljá,
Slovenja primerni odgovor ji dá,
Se verlo in krepko obnaša;
V kavarnico stopi napihnjen kalin,
Se vogne prevzetno slovenskih novin,
Po dnevniku nemškimu praša,
Za tebe, budalo, nabrušen je meč,
Nikdar ne poljubi Slovenka te več,
Zaverže te, votli nemškutar!

16 Viz Prešeren 1982, 133; Gspan 1979, 195, 196.

Presilnimu tlačenju priti v okom,
 Napravlja Slovenija zedinjen si dom,
 In neče se v nemško vtopiti;
 Nasprotno modruje otujčen izbirk:
 Zdaj ravno se praži na nemškim ocvirk,
 Hitimo deležni ga biti!
 Slovenja kovarnik zavidljiva ni,
 Zapovdi se ona devete derži,
 Ter neče ga, votli nemškutar!

Slovenja slobodna potrebo spozna,
 De šoli domačo besedo vpeljá,
 Besede slovenšine gladko;
 Ožuljen učitelj pa briše si znoj:
 Kaj bomo tradirali, misli, oj! oj!
 Sej nemamo drugja ko pratko.
 Učil je, ne zabi, Slovenec modrost.
 Ko glodal še Nemc je medvedovo kost,
 Se našlo bo, votli nemškutar!

[...]
 Slovenja, ne bojte se, rešena je,
 Junaško namembe doseгла bo vse,
 Odpadnika kljub je ne moti;
 Le včasih oserčje ji serda kipi,
 Iz čiste de matere snet se rodi,
 In tako snetivca zaroti;
 Ti tujcu nemarno si svoje predal,
 Pod mizo njegovo boš trohice bral,
 Podnožnica, votli nemškutar!

Přitom není bez zajímavosti, že báseň *Nemškutar* (*Poněmčenec*) byla při svém vydání nazvána *Kdo je to?*. To může poukazovat na výraznou národněindikační funkci textu v okamžiku jeho publikace, neboť už samotný název navádí recipienta k rozpoznání onoho modelu národní identifikace

– renegátství (byť tehdy ještě nikoli přímo němectví samotného)¹⁷ –, které slovinští vlastenci v době před 1848 a ještě dlouho poté¹⁸ chápali jako negaci vlastních národních snah a aktivit. Popření protikladného konkurenčního modelu je ostatně již samo o sobě, *per negationem*, potvrzením a upevněním vlastního.

Prešeren se svým výrazným básnickým subjektem nemohl být a také pro tehdy konjunkturální myšlení slovinských obrozenců předbřeznové doby nebyl zcela přijatelným básníkem. Jeho texty byly totiž vším jiným než použitelným materiálem pro model konverze estetické identifikace v identifikaci společenskou, na němž – vzhledem ke své deklarativní orientaci na společenskou aktivitu – stavěla utilitární estetika národního obrození v českém i slovinském prostoru.¹⁹

Podobným způsobem jako Malavašič se pokusil Prešerena zasadit do rámce národněobrozenecké utilitární estetiky i jeho někdejší spolužák z gymnázia, liberálně orientovaný lublaňský slovinsko-německý literát Jožef Babnik (Babnigg), který svou recenzi podepsal pseudonymem Buchenhain. Babnikův kritický obdiv Prešerena vyúsťuje v tezi, že duch a výraz Prešerenovy poezie jsou autenticky slovinské, kraňské („*echt krainisch*“). Prešerenův básnický jazyk má být prost cizích vlivů, a proto v něm má být cítit prapůvodní krása, bohatství a svěbytnost národního jazyka i jeho nezávislost na ostatních slovanských jazycích. Babnik tak v Prešerenově poezii

17 O proměnách vnímání německé kultury, která je v příčinách a následcích svázána s rozšiřovacím myšlením a obrazností slovinské národní identifikace, viz Grdina 1999, 18–36.

18 Stačí si jen v duchu vybavit např. moralizující křik na národovecké straně při přestoupení Dragotina Dežmana do německého konstitučního tábora o jedno a půl desetiletí později v roce 1861.

19 Týmž nacionálně identifikačním metrem byla po vydání hodnocena i sbírka *Pesmi* (1865) Simona Jenka. Citlivý básník vyhovoval zejména ve svých „národně buditelských básních“, které tehdy představovaly vyhledávané básnické zboží – zejména *Naprej in Pobratimija* –, na ostré odmítnutí kromě milostných básní narazily zejména reflexivní texty. Politik a spisovatel Luka Svetec tak 4. ledna 1865 v časopisu *Kmetijske in rokodelske novice* se do emocionálně výrazně polyfonní sbírky razantně opřel. Její ostré odmítnutí se pohybuje zcela v referenčním rámci utilitární nacionalistické estetiky slovinských obrozenců, co do slovních obrátů je skoro identická s českou kritickou reflexí o Máchovi. Svetec mj. napíše: „*Mezi básněmi uvažovaného [zvýrazněno v originále] souboru nacházíme některé, které dýchají tou malodušností, tím zoufalstvím [zvýraznil J. V.], jak měli v posledních letech někteří neduživí a bezvěreční Němci [zvýrazněno v originále] básníci ve zvyku, kteří bez víry v nekonečnou moudrost boží na světě nevidí nic jiného, než bolest, rozklad, smrt; a ve svých básních nemají nic jiného, než stýskání, satiru nebo posměch.*“ (Jenko 1986, 212–227, zejména 223, 224)

nacházel především důkaz svébytnosti slovinského národa a poezie pro něj představovala zejména prostředek přežití národa – tedy národně utilitární čin. S tímto národně utilitárním východiskem je v souladu i výchozí a závěrečná hodnota, o níž Babnik opírá své hodnocení Prešerena: má jí být Prešerenova velká „*schopnost proniknout do charakteru svého národa*“ („*wie tief er in den Charakter seiner Nation einzudringen versteht*“) a tak říkajíc se s ním ztotožnit. Identifikaci básníka se společenstvím nachází nakonec i v tom, že jeho básně jsou „*snadno pochopitelné a každému srozumitelné*“.

Poezie jako sebevyjádření subjektu byla Babnikovi cizí. Mimochodem sice zmiňuje, že Prešeren je „*básníkem ze sebe samého*“, který „*zpívá tak, jak plane oheň v jeho nitru*“, a připojuje ještě několik okrajových poznámek o dokonalosti a libozvučnosti Prešerenova jazyka. Tím to však končí. Ačkoli Babnikova recenze vyslovila Prešerenovi velmi hlasité uznání, povýšila jej na jediného básníka v užším smyslu slova ve Slovinsku, a tudíž i na vzor všem, kdo přijdou po něm („*Er ist allein da, ein Dichter aus sich selbst, ohne Vorbild, aber jetzt seinen Nachkommen zum schönen Vorbilde.*“),²⁰ a přiznala mu postavení první básnické hvězdy („*ein Stern erster Grösse*“), přece jen jeho národně utilitární recepce komplexní přijetí Prešerena ztěžovala (Paternu 1989, 4–5).

V souvislosti s Máchou a Prešerenem jsme podrobili rozboru pět reflexivních kritických textů (Chmelenský, Tomíček, Tyl, Malavašič a Babnik), které všechny představují horizont očekávání elitního čtenáře v českém a slovinském literárním prostoru a všechny se vztahují k literárním dílům autonomních estetických kvalit. Všechna hodnocení jsou si podobná v tom, že vycházejí z pragmatických, utilitárních, mimoliterárních kritérií, která kladou na první místo národně upevňující a národně obranou funkci literatury a s ní spojenou výraznou apelativní funkci textů, jež mají podněcovat k živé společenské aktivitě politicky stále činorodější měšťanstvo.

Z porovnání pozitivní (národně)identifikační recepce *Rukopisu královédvorského a zelenohorského* a odmítavé recepce *Máje* na české straně a mezi pozitivní identifikační recepce národně obrozené tvorby Jovana

20 Je tu sám, básník z vlastního nitra, bez vzoru, ale nyní svým potomkům krásným vzorem.

Vesela Koseského a (v některých rysech) odmítavou recepci poezie Franca Prešerena a Simona Jenka na straně slovinské vyplývá, že horizont očekávání českého i slovinského čtenáře byl utvářen modelem národní, resp. nacionalistické literatury a její utilitárně-propagandistické estetiky, jejímž cílem bylo získávání členů rodícího se národa. Pro autonomní estetické hodnoty, které přinášelo Máchovo a Prešerenovo dílo, proto jednoduše nemohlo být – a většinou ani nebylo – pochopení. Souladnost českých a slovinských soudů o srovnatelném předmětu kritického posuzování – v jednotlivých pasážích kritických textů se objevují dokonce příbuzné slovní obraty a rétorické figury – přitom ukazuje, že mezi českým a slovinským obrozením navzdory výrazně větší české „kulturní infrastruktuře“²¹ pro prosazování kulturního modelu nabízeného v konkurenčním boji o národní identifikaci v zemích svatováclavské koruny ve třetím a čtvrtém desetiletí 19. století přece jen nebyly tak zásadní, natož rozhodující rozdíly ve stavu české a slovinské národní identifikace.

Ta se rok od roku, desetiletí od desetiletí vyvíjela a spolu s ní se měnilo i recepční postavení Máchy a Prešerena v jejich literaturách. Nastával totiž čas, kdy se i v Čechách začali objevovat stále početnější a nadšenější obdivovatelé byronovského titanismu, tedy více či méně opoždění hledači

21 Je nábledni, že si Češi formulovali jasný program národní identifikace (Jungmannovo *Dvojí rozmlouvání o jazyku českém*, 1806) už ve chvíli, kdy se učené muži v Kraňsku teprve dostali do kontaktu s Herderem, Schläzerem a dalšími autoritami, které byly inspirativní při vytváření slovinské národní identifikace (např. Kopitar v úvodu své mluvnice, 1808–1809). Slovinci tehdy neměli instituci, která by byla záběrem a významem srovnatelná s působením Musea Království českého. To po prvním desetiletí svého fungování, kdy v něm měla hlavní slovo patriotická zemská šlechta a pozděně osvícenští učenici v čele s patriarchou slavistiky Josefem Dobrovským, kteří svůj zájem o český jazyk, literaturu, historii a kulturu zakládali na zcela jiných premisách než mladá měšťanská intelektuální elita, vyrazilo rozhodným (jazykově i historicky) pro českým směrem, který mu rozhodným způsobem vtiskoval „zemský historiograf“ František Palacký. Činil tak: a) reorganizací *Časopisu českého Museum*, která vedla k tomu, že německé vydání tohoto znamenitého, stále funkčního vědeckého orgánu časem zcela zaniklo, b) založením Sboru pro vědecké vzdělávání české řeči a literatury (1830), později Matice české, c) četnými edicemi, které kromě vědeckých cílů zamýšlely posilnit identifikaci jazykových Čechů se svou historickou kulturou (tak vzniklo také slavné kritické vydání díla *Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici* Petra z Mladoňovic, jímž se Palacký postavil proti proněmcecky a protičesky orientovanému pražskému profesorovi Constantinu von Höflerovi, který se snažil podkopávat v 19. století znovu rostoucí věhlas husitského období v českých dějinách a jeho význam pro současnou českou národní identifikaci, na čemž stavěl Palacký) a především d) prací na svém monumentálním díle *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě* (1836 první díl v němčině, roku 1848 Erbenův český překlad prvního dílu do češtiny).

kontaktu s romantickými záchvěvy, jež rezonovaly v západoevropských literaturách posledních desetiletí. Roku 1858 vyšel první ročník literárního almanachu s přímo provokativně proklamativním názvem *Máj* a podobiznou Karla Hynka Máchy. Almanach byl věnován Máchově památce a zároveň byl manifestem mladé novoromantické básnické generace, která vedle Máchy zařadila mezi své básnické *lares et penates* také Heina a Lenaua. Jeden z jejích nejvýznamnějších představitelů Jan Neruda vydal téhož roku sbírku reflexivní romantické lyriky s příznačným názvem *Hřbitovní kvítí*. Básník, prozaik, dramatik, libretista a novinář Karel Sabina pak o Máchovi již více než deset let předtím – roku 1845 – napsal tato slova:

170

On [Mácha] byl Čechem a vlastencem, on zkoumal minulé stopy národu toho, z něhož pocházel, [...] on studoval dějepis náš a prožil veškerý žal, procítil všechny tužby, promýšlel všechny naděje naše! On poznal náš krásný, v podlost snižený jazyk, který nemaje práva ozvat se v salónech, co povržená služka ledva stranou se vyskytnul tam, kde jen po sprostu se jednalo a mluvilo; vzdělanci se ho štítili jako zlého zápachu hnijící nablízku mrtvoly, a jestliže kdo zde onde na vzkríšení jeho se osměloval, ten jenom posměch a nenávisť, často i pronásledování za odměnu vzíti musel; a přece jen tomu jazyku náležela minulost i bude náležeti budoucnost česká. (Vašák 1981, 191)

Také horliví obrozenci v zemi pod Alpami si stále více uvědomovali, že pro Slovince neodvolatelně platí jen to, co lapidárně později – roku 1866 – formuloval Luka Svetec: „*Chceme žít, rozvíjet se a postupovat: to je naše historické právo, naše právo od věků.*“ Začali dospívat k závěru, že bude třeba mobilizovat nejširší masy – a to není možné bez co nejpůsobivějších a nejpersvědčivějších symbolů.

Ty se brzy našly. Pro slovinský prostor povýšil Prešerena na mistrovského básníka, podle něhož se má poměřovat veškerá soudobá, ba i dosud „nenarozená“ básnická produkce, spisovatel a kritik Josip Stritar. Svým slavným esejem (úvodem) *Preširen* k první posmrtné edici Prešerenových básní totiž básníka z vísky Vrba – zbaveného všeho pozemského, včetně

nemanželských dětí a důvěrného přátelství s králem alkoholem i s (příliš) mladými dívkami! – a jeho poezii kanonizoval v národní ikonu:

Klasiky nazýváme ty spisovatele, u nichž se krásné, obecně lidské, nikoli pouze individuální myšlenky a city zjevují v krásné, dokonalé formě; kteří mají platnost věčnou, nejen pro svůj čas a své současníky; kteří jsou hodni být vzorem budoucím – pak smíme právem nazývat Prešerena klasikem. [...] Prešerenova poezie není drahocenná bylina přinesená z ciziny a přesazená do domácí půdy [zvýraznil J. V.]; vyrostla sama z domácí země, krásně a vonně kvetla a vydala ušlechtilý plod. Radujme se z něho a užívejme jej! Hrdě smíme říci, že i náš Prešeren je jedním z těch vyvolených orgánů, jimiž se na zemi zjevuje rajská krása, nebeská poezie. Kdyby se národy shromáždily před soudným stolcem, aby prokázaly, jak hospodařily se svěřenými talenty, jak se každý svým způsobem podílel na všeobecné lidské kultuře – mohl by se malý slovinský národ beze strachu ukázat mezi ostatními s drobnou knihou, která se jmenuje: Prešerenovy básně [zvýraznil J. V.]. (Stritar 1888, 108)

171

Češi však měli na sklonku první poloviny „dlouhého“ 19. století kromě Máchy, který byl postupně rehabilitován, zbaven příkrých odsudků kvůli odnárodněnosti a kanonizován, také (vy)nalezené *Rukopisy královédvorský a zelenohorský*. Ty nerezonovaly pouze v zemích svatováclavské koruny, nýbrž i mezi Slovinci. A právě tomuto tématu se budeme věnovat v poslední kapitole tohoto vyprávění o česko-slovinských kulturních kontaktech v 19. století.

Český „zbožný podvod“ a Slovinci

Rukopisy královédvorský a zelenohorský
a jejich recepce ve slovinské kultuře

173

Naproti tomu však musí býti také přiznáno, že novočeské literatuře vcelku schází ještě ona živá národní barvitost, která by jí teprve vlastní ráz, individuální směr opatřila. Jako každý člověk, tak i každý národ, který neklesl na míšence, má svůj vlastní světový názor a způsob cítění, jejichž zvláštní ráz se vtiskuje jeho spisům i jeho jazyku: Čech jen, v jehož veškeré bytosti zajisté se nedá neuznati individualita, uplatnil se ve své literatuře až dosud sice vždy jako člověk, často jako učenec a vlastenec, ale zřídka jako Čech. V této příčině stojí za svými sousedy Polákem a Maďarem...

František Palacký, 1822

Bohužel musil bych i v tom (přirozeně o sobě zcela nemístném) případě, že by p. Hanka se chtěl k padělku přiznati, dobře odůvodněné Ne! zvolati!

František Palacký, 1858¹

Na Vánoce roku 1814 se z Vídně do Prahy vrátil triadvacetiletý žák patriarchy slavistiky Dobrovského Václav Hanka (1791–1861), pozdější básník, překladatel, lingvista, literární historik a vydavatel. Jinak však člověk, kterého Češi v jednom z klasických a dodnes použitelných děl svých literárních dějin poctili dost nelichotivým označením: že byl jako člověk nespolehlivý, ješitný a nakloněný k intrikám a někdy i k jednání udavačskému; dospěl svého věhlasu a své moci nikoliv původním nadáním neb vědeckou

1 Cit. dle Králík 1995, 151, 156.

píli, vynikal však schopností organizační a zvláštním darem obratné mystifikace, s níž oklamal i znalce (Novák 1995, 292).

Během ročního pobytu ve městě na krásném modrém Dunaji mladý český vlastenec z venkova dychtivě vstřebával vlivy německého romantismu, k němuž jej nasměroval Jernej Kopitar. Ten rok před Hankou uváděl do otázek slavistiky také Wilhelma von Humboldta a slavný německý učenec si právě v kontaktu s filologem ze země na slunečné straně Alp dále ujasnil některé své jazykově-filozofické názory (Pogačnik 1977, 32). Ve druhém desetiletí 19. století hostilo hlavní město habsburské monarchie rovněž množství německých „romantických konvertitů“ – Adama Müllera i slovinské literatuře ne zcela neznámého Alphonse von Klinkowströma, Friedricha von Schlegla aj. (Priatelj 1952, 91–117).

Po návratu do Prahy se Hanka přimkl k romanticko-nacionalistickému okruhu kolem Josefa Jungmanna, který se právě tehdy snažil vybudovat alespoň hlavní instituce, jejichž prostřednictvím by bylo možné uskutečňovat měšťanský program všenárodní české identifikace. Mezi tyto „instituce“ bezpochyby patřilo Museum Království českého, kde byl Hanka od roku 1819 zaměstnán: nejprve jako zapisovatel sbírek, poté jako prozatímní a následně řádný knihovník a od roku 1842 také jako archivář a kustod numismatické sbírky. A právě do vitrín této instituce se ve třetím desetiletí 19. století dostaly do úschovy mimořádně zajímavé rukopisy, které více než jakýkoli jiný spis v českém jazyce nastolily a nakonec i vyjasnily odpověď na otázku české národní identifikace a identity. Šlo totiž o romantické padělky, které dnes veřejnost zná především podle dvou nejznámějších jako *Rukopisy královédvorský a zelenohorský*.

Nové národní potřeby, ale „staré“ rukopisy:
romantické padělky v evropské literatuře

(Vy)nalézání domněle starých rukopisů ve století měšťanů nebylo pouze českou zvláštností. Již roku 1760 vyšla totiž v Edinburghu ve Skotsku drobná básnická knížka *Fragments of Ancient Poetry, Collected in the Highlands and Translated from the Gaelic or Erse Language* z pera Jamese Macphersona, který se tak stal autorem jedné z nejslavnějších mystifikací

světové literatury. K recepcně mimořádně úspěšným prvním „starodáv-
ným“ zpěvům se brzy – roku 1762 – připojil epos *Fingal* o šesti zpěvech, je-
hož děj je zasazen do druhého století po Kristu a v němž Ossian, bard i hr-
dina zároveň, opěvuje statečné skutky svého otce Fingala; následoval epos
Temora, jenž spatřil světlo světa roku 1763 a čítal již osm zpěvů. I tento
oslavoval Fingalovy hrdinské činy.

Ohlas těchto literárních mystifikací byl obrovský: některé soudobé
soudy stavěly Ossiana dokonce nad Homéra a úryvky z nich překládali
i Herder a Goethe. Nadšení z emocionálně intenzivních obrazů nedotče-
né horské lesní krajiny, z idylického prožitku umocněného kouzlem staro-
bylosti, z lásky ke svobodě a zejména z obrazů národních hrdinů, jichž se
civilizace sotva dotkla, bylo všeobecné a celoevropské. František Palacký
například o zpěvech skotského barda, jejichž pochybná starobylost vyšla
po básníkově smrti najevo, roku 1817 napsal, že

*tyto básně, pokud jen vkusu pro krásu přírody stávatí bude, pro
svou jakousi lepotu hlubokých a vroucích citů, pro výtečnost myš-
lenek, představení důstojnosti pro přirozenou krásu a živost fanta-
sie – summou, pro vtačený na ně všude génia ráz –, vždy v té nej-
větší vážnosti zůstanou* (Hanuš 1900, 547–548).

Romantismus se svým rozjitřeným světem totiž rozhodně klepal na
dveře; lidé se postupně odvraceli od klidné galantnosti racionalismu i od
citové vyváženosti preromantismu, a tak se i Češi seznámili s Ossianovými
zpěvy. Vedle Palackého je roku 1826 překládal také Čelakovský a o rok poz-
ději Josef Holman; to vše nezůstalo v původní české literatuře beze stop.
Platí to i o blízkých přátelích Václava Hanky: není náhoda, že Josef Linda
(1789/1792–1834) vydal roku 1818 historicko-mytologický román *Záře nad
pohanstvem*, který vznikl pod vlivem Ossianových zpěvů, Chateaubrian-
dova romantismu a překladů Josefa Jungmanna a svými tématy a motivy
vůbec je nejtěsnějším prozaickým bližencem *Rukopisů královédvorského
a zelenohorského*.²

2 Jako se stal Lindův román prototypem české preromantické prózy, byly *Rukopisy králo-
védvorský a zelenohorský* v následujícím vývoji české literatury v 19. a zejména 20. století
známy zejména jako příklad české preromantické poezie a jako takové zařazeny do kánonu
české literatury. Srov. Vodička 1994, 155–258.

Samozřejmě se (vy)nálezci starých rukopisů v prvních desetiletích století měšťanů neobjevovali pouze v literaturách s výraznou a více či méně kontinuální literární tradicí.³ Svou „macphersoniádu“ měli například i Slováci, a to hned ve chvíli zrodu moderní slovenské literatury.

Zakladatel slovenské dramatiky básník a překladatel Juraj Palkovič (1769–1850) se po roce 1803, kdy byla v Bratislavě otevřena katedra československého jazyka a literatury a kdy se Palkovič stal jejím profesorem, setkal mezi studenty s mimořádně talentovaným mladíkem, který byl zároveň nejnadanějším básníkem a překladatelem na bratislavském lyceu; studoval zde v letech 1804–1810. Byl jím Samuel Rožnay (1787–1815), jenž chtěl svým úsilím učinit z Bratislavy „denici slovanského rodu“. Proto psal básně, překládal, studoval jazyk a literaturu, aktivně se zajímal o české a slovenské dějiny, vyhledával dokumenty k jejich osvětlení, především staré knihy a rukopisy. Toto byl také jeden z cílů bratislavské katedry, jak je definoval Juraj Ribay (1754–1812). Profesor Palkovič své studenty soustavně pobízel, aby zaměřovali pozornost na soukromé knihovny a archivy a snažili se nalézt a uchovat všechno důležité pro slovanskou minulost, co by se tam našlo.

A tak se Rožnaye jednoho dne uprostřed prvního desetiletí 19. století zmocnila prazvláštní touha, aby ve snaze o nalezení skutečné historické památky, avšak nikoli bez škodolibé zvědavosti zjistil, kolik toho jeho bratislavský profesor o těchto věcech doopravdy ví a nakolik je kritický, a pokusil se zfalšovat domněle starobyloou píseň o slavném husitském vojevůdci Janu Žižkovi. Rožnay to skutečně udělal a po čase předložil Palkovičovi na stůl padělek. Profesor nepoznal, že jde o mystifikaci, a svého studenta dokonce pochválil za sběratelskou horlivost. Ke svému činu se Rožnay

3 I ruské literatuře se v souvislosti se známým *Slovem o pluku Igorově* přihodila nepřijemnost, že na tuto památku staroruské epiky líčící události, ke kterým došlo kolem roku 1188 a jsou jako celek i jednotlivě potvrzené v ruských letopisech, dopadl stín pochybností, že nejsou pravé. Po prvním knižním vydání (Moskva 1800), které neslo název *Irojičeskaja pjesen o pohodje na polovcev udjeljnago knjaza Novagoroda-Sjeverskago Igorja Svatoslaviča*, totiž rukopis *Slova* roku 1812 v Moskvě shořel. A jelikož bylo *Slovo o pluku Igorově* interpretováno v kontextu současného romantického nacionalismu a jeho tendencí s pomocí starých artefaktů materiální kultury (včetně starých rukopisů) dokázat stáří konkrétní národní kultury jako specifického vyjádření ducha svatého a jelikož tyto snahy po historické legitimizaci práva na existenci moderních národů leckde poznamenala také falza starých textů a dalších dokladů starobylosti kultury, objevila se otázka o jeho pravosti, ale prozatím nemáme uspokojivé důkazy, které by ukazovaly na to, že jde o falzum.

přiznal až po několika letech, když se roku 1813 vrátil ze studií v Tübingenu a stal se kazatelem v Banské Bystrici – a to Janu Nepomuku Norbertu Hromádkovi ve Vídni, s nímž se během svého vídeňského roku často stýkal i Václav Hanka, a rovněž Jánů Kollárovi. Profesor Palkovič o této Rožnayově mystifikaci po jeho smrti napsal následující:

Náš dobré paměti S[amuel]. Rožnay, jehož převčasně smrti nikdy dosti litovati nemohu, horlivý milovník řeči naší a chvalitebný překladač písní Anakreonových, jednou ještě, když mým posluchačem byl, přijda ke mně, zjevil mi, že našel u kohosi v Prešporku starou psanou knihu, v kteréž se nalézají dvě epických básní nejménovaných [vše zvýrazněno v originále], psaných. Držitel však té knihy přísně mu prý zapověděl, aby ho nejmenoval, aniž vůbec o té knize co oznámil, a teda prý mezitím na velikou jeho prosbu jen následující titul a jedné básně počátek v rychlosti mu přepsati dal: „Žižka aneb hystorye o činech Jana Žižky, a udatného vůdce Hussytův v Čzechách“. (Pražák 1948, 327)

177

Rožnay svému učiteli předložil příběh, podle něhož měla být tato báseň napsána jistým L. S. P., a to podle vzoru starých epiků, především samozřejmě Homéra a Vergilia, a rovněž podle některých novějších (!) vypravěčů. Autor ji měl začít psát roku –03, přičemž číslice označující století prý byla vymazána. Básník ji měl začít skládat ve svém šestatřicátém roce.

Druhá báseň, kterou Rožnay Palkovičovi předložil, byla epická skladba o hrdinských činech Ivana Vasiljeviče, velkoknížete Moskevské Rusi – *Krátká historie, jak Ivanem Vazylievičem, vývodou Mozkevským, říše Kazan podmaněna byla* –, již měl složit Rus Michail Matvejevič Cheraskov a přeložit jakýsi P. B.

Palkovič obě básně přečetl a bez nejmenší kritické pochybnosti ohledně pravdomlnosti svého nejlepšího žáka je přijal jako ryzí historický poklad. Ba co víc: z radosti nad objevením tak významné a cenné historické památky obě skladby dokonce četl na svých lycejních přednáškách a diskutoval o nich se studenty. Teprve později v něm vyvstaly pochybnosti o jejich pravosti, Rožnay se však ke svému počínání tak jako tak sám přiznal; nazval je „macphersoniádou“ mladé mysli a tvrdil, že je vytvořil proto,

aby se dozvěděl, co si jeho lycejní učitel o takových věcech myslí. Když Palkovič o několik let později – roku 1832 – podrobil zkoumání *Libušin soud*, tedy nejdůležitější text *Rukopisu zelenohorského* (Palkovič 1832, 48–69), rozhodně zastával odmítavé stanovisko Josefa Dobrovského a napsal, že je na první pohled patrné, že jde o padělek; že to pozná každý, kdo má alespoň základní znalosti starých rukopisů, charakteru jejich písma a paleografie, a že takové dílo není nijak obtížné zhotovit – jako příklad uvedl právě svou zkušenost se svým žákem Rožnayem.

Tento poměrně krátký a lapidární Palkovičův zápis – v němž autor zároveň podezíral Josefa Jungmanna, že má na Hankově nečestném počínání podíl – je však pro rekonstrukci horizontů očekávání uvnitř stále sílícího a zřetelnějšího českého měšťanského vlasteneckého myšlení mimořádně výmluvný. Dává totiž najevo: a) že se již v prvních desetiletích 19. století mohl najít dostatečně obratný autor, který disponoval takovou znalostí starých textů, že dokázal napsat literární dílo v domněle starobylé podobě, již od autentické památky nedokázal odlišit ani zkušený filolog; b) že publikum, jemuž byla taková mystifikace předložena, ji bez náležitě kritické skepse okamžitě přijalo jako pravý text; c) že autoři mystifikací pracovali s dobře známými vzory z antického, středověkého i novověkého repertoáru světové literatury (Pražák 1948, 328).

Pro Rožnaye přicházeli kromě Macphersona v úvahu ještě Homér a Vergilius, ze slovanských předloh pak Rus Michail Matvejevič Chersakov, jenž roku 1779 vytvořil *Rossijadu* a roku 1785 epos *Vladimír vrozený*, jakousi apoteózu nejstarších ruských dějin, čímž poskytl návod, jak takové věci provádět; pro české mystifikátory pak samozřejmě připadala v úvahu i srbská lidová píseň (srov. Dolanský 1969, 22–163).

Čechům na „slávě domácí literatury záleží“:
Rukopisy královédvorský a zelenohorský

Literární mystifikace měla bohatou žeň i v Čechách. Josef Linda „(vy)nalézl“ roku 1816 *Píseň pod Vyšehradem*. Dne 16. září 1817 Václav Hanka „ve sklepení pod zvonicí“ ve Dvoře Králové „našel“ *Rukopis královédvorský* a již následujícího roku obdržel zemský místodržící František Antonín

hrabě Kolowrat-Libštejnský ve své poště anonymní zásilku obsahující *Libušin soud*, který se později stal známým jako *Rukopis zelenohorský*. Roku 1819 našel skriptor univerzitní knihovny v Praze Jan Zimmermann *Milostnou píseň krále Václava* a roku 1827 objevil cizí badatel za přítomnosti Václava Hanky (!) bohatou sbírku staročeských glos ve známém středověkém slovníku *Mater verborum*. Následujícího roku se objevil interlineární překlad Evangelia sv. Jana, Žalmu 109 a části Žalmu 145 v *Glosovaném žaltáři* Musea Království českého; všechny tyto nálezy přitom vykazovaly památky vyznačující se jazykovou starobylostí a rozmanitostí látek i textových žánrů.

V prvním období recepce českých rukopisných padělků (1816–1829) došlo k jejich všeobecnému afirmativnímu přijetí českou mladou měšťanskou inteligencí, která se identifikovala s jungmannovským národním programem.

Výjimkou byl starý patriarcha slavistiky Josef Dobrovský, jenž se svou nesmiřitelnou a neúplatnou kritičností brzy rozpoznal, že s těmito nově nalezenými pergameny nebude něco v pořádku. Historiografickou a paleografickou analýzou dospěl k závěru, že *Rukopis zelenohorský* je padělek, a toto zjištění zveřejnil roku 1824 v článku *Literarische Betrug*, v němž Václava Aloise Svobodu (1791–1849), jenž měl být s Hankou při (vy)nalezení rukopisů údajně ve spolku, důrazně pokáral, zatímco dílo celé skupiny označil za nevydařenou klukovinu, již se prý snažili oklamat svého učitele a mistra (Dobrovský 1997, 461–462). Stanovisko Dobrovského představovalo vědecký soud tehdejší nejvyšší autority české vědy, uznávané nejen v zemích sv. Václava, nýbrž po celé Evropě, zejména mezi Slovany. Dobrovský díky své vědecké autoritě a váze slova, které měl jako odborník v Museu Království českého, dosáhl toho, že pergamenové listy s textem *Rukopisu zelenohorského* nebyly v muzeu zařazeny do sbírky rarit; nemohl však zabránit domácím kruhům zapáleným pro romantický nacionalismus, aby texty netiskly – nejprve v zahraničí a poté doma.⁴ Literární a kulturní boj, tedy střet o otázku kultury jako reprezentanta národa, který se v české veřejnosti rozhořel kolem problému pravosti rukopisů, Dobrovskému značně

4 *Rukopis zelenohorský* poprvé spatřil světlo světa v tištěné podobě roku 1822, kdy vyšel jako součást vydání *Pravdy ruské*; o první české vydání se postarali ještě tentýž rok v časopise *Krok* bratři Antonín a Josef Jungmannovi (Laiske 1969, 327).

ztrpčil poslední léta života, zejména proto, že jej provázelo podezírání a pomlouvání ze strany mladší obrozenecké generace – výjimkou byli pouze Palacký a Šafařík –, že je již téměř poněmčenec. Šlo však také o střet dvou odlišných myšlení s rozdílným pojetím národa, národního, přirozenosti (aktivní) role jednotlivce – a ovšem i vědy jako specifické oblasti v jejich rámci.⁵

Dobrovský se sám identifikoval jako Čech a dodával, že mu „*sláva českého národa leží na srdci i při otázkách domácí literatury*“. To však nestačilo mladším generacím, prodchnutým duchem nejen afirmativně českého, ale i protiněmeckého romantického nacionalismu – mezi jehož praporečníky patřil nepochybně František Ladislav Čelakovský, který o patriotických šlechticích, řídících Museum Království českého v německém jazyce, dokonce prohlásil: „*Hrom to sboř; Němci tím vládnou*“. Dobrovského považovali za vlašného Čecha, neboť psal převážně německy a navíc do vídeňských novin. Polskému romantickému historikovi Joachimmu Lelewelovi (1786–1861) patriarcha slavistiky napsal: „*Mezi učenci nejsou žádní Slované ani žádní Němci*.“ Právě kvůli takovým postojům uvažoval Jungmann v dopise Antonínu Markovi o zakladateli slovanské filologie následovně:

*Mýlili jsme se v tom člověku? – čili má on zvláštní příčiny toho jednání? Já vždy myslíval, že jest ne Čech – ale slavisirerender [zvýrazněno v originále] Deutsche, a to tuším pravda. K čemu ona slova jeho: der Bohemismus steckt den Leuten im Kopfe!?*⁶

Při jiné příležitosti o starém učenci dokázal říci, že je „*často spíše Němec než něco jiného, a to patrně z vypočítavosti*“.⁷ Na druhé straně však

5 Dobrovský, pro kterého vědecké působení znamenalo nekompromisní hledání fakty ověřitelné skutečnosti, jakou si v racionalistickém myšlení zakořeněný učenec dokázal představit, se samozřejmě nemohl shodnout s mladšími generacemi, u nichž „služba národu“ racionalistickým způsobem chápánou skutečnost učinila alespoň do jisté míry „pružnou“.

6 Josef Jungmann Antonínu Markovi, Praha, 11. února 1823 (Emler 1883, 48).

7 Jungmann měl podobné přepjaté nacionalistické výhrady dokonce i vůči Františku Palackému, protože ten se roku 1827 oženil s Terezií, dcerou advokáta a velkostatkáře Jana Měchury. O Palackého bohatém sňatku, který mu zajistil hmotnou nezávislost, a tím i dostatek volného času pro „národní činy“ a dostal ho do výhodného postavení pro vedení českého národního hnutí, totiž napsal, že Palacký „*ne co Čech neb Slovan, ale co dobrý Němec své štěstí udělal a tím opět českou stranu poněkud urazil*“ (Pekař 1902, 49, srov. Štaif 2009, 64).

Dobrovský rozhodně odsuzoval občasnou přepjatost a netrpělivost českých romantických tvůrců při uskutečňování národního programu, protože takové jednání považoval za nebezpečí pro mladé české národní hnutí. V tomto smyslu mluvil a psal o „*horkokrevných vlastencích*“ a o Jungmannovi jako o vůdci „*sektý českých zélóťů*“. V Dobrovském však autor slavného slovníku českého jazyka viděl kvůli svým paranoidním představám stopy udavačství – neprávem.

Proti kritickému postoji Dobrovského k rukopisným padělkům nemohl ve svatováclavských zemích vystoupit se zásadními argumenty vlastně nikdo. Dobrovský totiž nejednoho z obrozenců buď uváděl do humanitních věd nebo mu umožnil to či ono a století měšťanů – s výjimkou několika málo bezskrupulózních jedinců – ještě vědělo, jak chápat slova čestnost, důstojnost, ale také úcta a vděčnost (k učitelům), a nevnímali je jen jako prázdné fráze.

Za hranicemi však nejenže všichni nemlčeli, a jak už to bývá, rádi si nechali pošeptat, koho a co je třeba vzít na paškál a jakým způsobem. Tak byl v dubnovém čísle londýnského časopisu *Foreign Quarterly Review* roku 1828 uveřejněn článek *History of Bohemian Literature by dr. Josef Jungmann* z pera londýnského bankéře, státníka, jazykovědce, filologa, překladatele a znalce řady jazyků Johna Bowringa. Toho Pavel Josef Šafařík povzbudil k překládání českých básní do angličtiny, především samozřejmě *Rukopisu královédvorského*. Zpočátku mu radili Dobrovský a Kopitar, poté Jungmann, který tuto roli převzal po Dobrovském, a nakonec Čelakovský. V uvedené recenzi, která se točila také (ne-li především) kolem mladého českého národního hnutí, nahlíženého prizmatem literárních snah jeho nejvýznamnějších představitelů, adresoval Bowring mladé obrozenecké generaci slova vřelé chvály, zatímco Dobrovského odbyl ostrou a úsečnou poznámkou: „*Cokoli píše Dobrovský, oplývá učeností, ale jeho kritické a filozofické zásluhy se nerovnaají jeho vědomostem.*“ To byla v podstatě nepřímá česká odpověď na Dobrovského kritiku *Rukopisu zelenohorského* a na literárněhistorické publikace Šafaříka a Jungmanna,⁸ v nichž ani starý učenec často nebyl ve svých formulacích právě vybíravý.

8 Pavel Josef Šafařík, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826); Josef Jungmann, *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvětlení a jazyka* (1825).

Dobrovský byl anglickou kritikou hluboce zasažen a v dopise Václavu Hankovi ze dne 30. srpna 1828 napsal:

Svoboda mne skoro za blázna vyhlásil, Angličan za nefilozofa, ale přece za vědníka. Mají-li pak Čechové mnoho takových bláznů vědníků? (Jakubec 1934, 409–410).

Nakonec se za svého zestárlého učitele s jemnou protestantskou pietou v *Časopise českého Museum* roku 1828 postavil František Palacký, úplné rehabilitace se však Dobrovský dočkal teprve s nástupem pozitivistické generace v českých humanitních vědách na konci 19. a na počátku 20. století. V prvním období recepce českých rukopisných padělků se začal kriticky zajímat o pravost nově nalezených českých památek i Jernej Kopitar a v několika dopisech se na tuto otázku dotazoval svého pražského učitele Dobrovského.

Druhé období recepce českých rukopisných (vy)nálezů (1829–1859) bylo úzce spjato s dynamikou českého národního hnutí. Ta měla dvě rozhodující fáze: první, která vyvrcholila úspěšným politickým crescendo českého národního tábora v revolučním roce 1848, a druhou, již lze označit za období útlumu a letargie, jež se odehrávalo v neoabsolutistickém režimu, vedeného z císařského hlavního města rozhodnou rukou protirevolučního politického konvertity barona Alexandra Bacha. Tehdy rozhodující političtí činitelé z metropole, mezi nimi Lev hrabě Thun, důrazně poklepali na rameno i „otci českého národa“ Františku Palackému a upozornili jej (Štaif 2009, 201–205), aby se nadále zabýval především tím, k čemu byl svou zemí povolán – aby se více než politice, v níž se stal personou non grata, věnoval historii a aby poctivě vykonával práci oficiálního historiografa Českého království.⁹

Byl tedy z politického kolbiště zahnaný zpět do pracovny mezi rukopisy a knihy; ohledně některých politicky bouřlivějších nebo přinejmenším méně opatrných hlav pak bylo rozhodnuto, že je třeba je v zájmu „veřejného pořádku“ internovat mimo domovské země. Vídeňská vláda totiž získala císaře Františka Josefa pro nucenou konfinační politiku vůči nepohodlným

9 České zemské stavy jmenovaly Palackého oficiálním historiografem Českého království. V této roli měl pokračovat v přípravě díla *Chronologische Geschichte Böhmens*, kterou zahájil jeho předchůdce František Pubička.

elementům mezi publicisty, a tak byl v prosinci 1852 v Německém Brodě zatčen Karel Havlíček Borovský (1821–1856)¹⁰, byl naložen do kočáru a odvezen do tyrolského Brixenu.

Jeho osud se tedy naplnil přesně tak, jak v parlamentní době roku 1885 ve vídeňském říšském sněmu vysvětloval ostře formulující Fran pán Šuklje, když hájil zemského místopředsedu Andreje barona Winklera. Ten totiž rozeslal některým státním úředníkům v Kraňsku dotazník, jímž se chtěl vyptat na jedno shromáždění německé konstituční strany a zároveň je upozornit, že za císařského ministra Eduarda hraběte Taaffeho je jim mnohé dovoleno, ale zdaleka ne všechno. Šuklje tehdy ve vídeňském *Reichsratu* upozornil na praxi „měšťanského ministerstva“ pod rozhodnou proněmecko-liberální rukou Adolpha Karla Daniela knížete von Auerperga a jeho ministra vnitra Josefa Lassera barona von Zollheima, která však měla kořeny v postupech předchozích režimů, zejména Bachova. Ten totiž nechával neústupné veřejné osobnosti rozvážet křížem krážem po monarchii, obvykle někam „kde dávají lišky dobrou noc“ nebo „na nějaký vystrkov“, kde byly odříznuty od veřejného života. Šuklje sdělil vídeňským poslaneckým kolegům, že z Lublaně muselo jednou odejít dokonce sedm veřejných zaměstnanců najednou, a dodal:

Žádný úředník slovinské národnosti a smýšlení si nemohl být jistý, když si večer lehl do postele, že se neprobudí v Černovicích nebo v Šoproni...“ (Matić 2003, 35–36).

– Havlíček byl s vládní podporou internován až do roku 1855, ale nebylo mu umožněno žít se stejným způsobem jako před konfinačním opatřením – tedy jako představitel „čtvrté velmoci“ (srov. Macura 2000).

Rukopisy královédvorský a zelenohorský představovaly v té době jednoznačně pozitivní symbol české národní identifikace, o čemž svědčí

¹⁰ O Alexanderu Bachovi např. napsal: „Nám velmi mnoho záleží na tom, aby obecenstvo naše dobré ponětí mělo o panu ministru Bachovi, který umí tak liberálně mluvit a tak krásně psát ve svých instrukcích, jenžto ale zcela jinak jedná, který se umí nechat představovat tak, jako by on sám byl ještě poslední hráz proti absolutismu, ale jenžto jest právě nejschopnějším a nejpotřebnějším nástrojem k nenáhlému obmezování všech konstitučních práv. Věru! mnoho se proměnilo od té doby, co p. dr. Bach táhl na koni proti císařskému hradu ve Vídni, až do nynějška, kdežto tentýž p. Bach co veliký vezír vládne vojensky nad větší polovicí nešťastného Rakouska.“ Cit. dle Tůma 1890, 87.

doslova záplava vydání a překladů do jiných jazyků – roku 1861 se dočkaly již dvanáctého vydání jen u Václava Hanky, vícejazyčného vydání a překladů do ruštiny, angličtiny, němčiny, polštiny, chorvatštiny, maďarštiny... a také do slovinštiny – a rovněž rozsáhlá vědecká literatura, jejímž hromaděním tehdejší měšťanští učenci den co den přidávali další „důkazy“ o pravosti, významu a různých aspektech (historických, právních, jazykových, paleografických...) Hankových nálezů (Laiske 1969, 330–350). Vítězství identifikačního modelu českého národa, který se sytil postuláty romantického nacionalismu, bylo úplné, což zároveň znamenalo rozhodné a prozatím pevné vítězné ustavení *Rukopisů* jako nejdůležitějšího symbolu staré české kultury, tj. českého národa. O *Rukopisy* jako o historický pramen se začali opírat dokonce i klíčoví představitelé českého romantického dějepiscectví Palacký a Šafařík. Významnější byl bezesporu František Palacký, který po roce 1836 ve svých *Geschichte von Böhmen* – po roce 1848 začaly vycházet také české *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* – budoval pohled na české národní (!) dějiny na dvou obdobích: na době pohanství a raného křesťanství a na bouřlivém 15. století, v Českém království poznamenaném především husitskou reformací a revolucí.

Koncepce husitství vycházela z Palackého dlouholeté systematické archivní práce, shromažďování, kritického studia a zveřejňování pramenů k tomuto období českých a středoevropských politických a církevních dějin a představuje první ucelené kritické dějiny husitství, jejichž podstatná část je platná dodnes; zároveň však platí, že sugestivní síle Palackého historiografického vyprávění lze jen stěží odolát, a proto jsou *Dějiny* dnes často chápány nejen jako historiografické dílo, ale už také jako (polo)literární text.

Pro druhou kapitolu druhé knihy *Dějin (Čechy slovanskopohanské)*, která pojednává o období mezi lety 451 a 894, byl jako historický pramen použit *Rukopis zelenohorský*, jež Josef Dobrovský již roku 1824 prohlásil za padělek. Toto Palackého vědomé historiografické rozhodnutí bylo zcela v duchu romantického historiografického paradigmatu, avšak později narazilo na naprosté odmítnutí ze strany Jerneje Kopitara a mimo jiné vyvolalo ostrý spor mezi Palackým a českými obrozenci na jedné straně a Kopitarem na straně druhé. Druhým významným představitelem byl Pavel Josef Šafařík, který se o *Rukopisy* opíral ve svých epochálních spisech

o slovanských dějinách; oba učenci pak již roku 1840 připravili první kritické vydání *Rukopisů – Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache*.

Rukopisy jako symbol češství měly až do šedesátých let 19. století v české společnosti takový status, že tomu, kdo by se odvážil zpochybnit jejich pravost, hrozilo vyloučení ze společnosti vlastenců a s tím související společenská i společenská ostrakizace v českých kruzích. Pochybnosti o pravosti českého národního palladia byly českou kulturní elitou připisovány především Němcům a renegátům. U nich byla povinně shledávána přítomnost nejnižších lidských pohnutek, které měly takové jednání pohánět – (národní) nenávist a závist. Závist a nenávist. A právě těmito epitety byl počastován i Jernej Kopitar, který po roce 1832, kdy si *Rukopisy* během pobytu v Praze osobně prohlédl, stále hlasitěji tvrdil, že jde o falzifikát.

Že byly *Rukopisy* ve skutečnosti výbušným materiálem svázaným s národní ideologií dokládá nepřímě také recepční úspěch prvního dílu Palackého monumentálního historického díla *Geschichte von Böhmen – Die Vorgeschichte und die Zeit der Herzoge in Böhmen bis zum Jahre 1197* (1836). Zdá se, že tato kniha byla skutečným bestsellerem, neboť během necelého roku bylo rozprodáno 2000 výtisků prvního svazku, což představovalo na tehdejší dobu mimořádný autorský i nakladatelský úspěch. Na druhé straně však o významu *Rukopisů* jako ikony, s níž byly zřejmě nejednoznačnější – respektive nejméně problematicky – spojovány představy o českém národě,¹¹ svědčí i průhledný policejní komplot, který si rakouská vláda vymyslela s cílem nabourat rostoucí národní sebevědomí svých českých občanů v zemích svatováclavské koruny.

Veřejný útok na *Rukopisy* uskutečnila s vědomím vídeňských mocenských kruhů pražská policejní správa, jež byla v německých rukou. Motorem celé akce byl jistý policejní ředitel Anton von Paumann, radikální odpůrce českého národního hnutí. Ten přišel s nápadem vydat v pražském německy psaném tisku nějaký výpad proti pravosti *Rukopisů*. Takový text si skutečně obstarali, avšak Paumannova původní iniciativa byla ve Vídni odmítnuta, neboť muži ve vládě a kolem ní nebyli zcela bez pragmatické politické inteligence a dokázali si představit, že i kdyby komplot uspěl

11 K husitskému období českých dějin si leckterý Čech kvůli husitské „kacířskosti“ a své limitovanosti myšlením doby *biedermeieru*, který vsadil na katolickou (pravo)věrnost, nemohl najít cestu.

a čeští vlastenci nezjistili, kdo je jeho původcem, došlo by k prohloubení česko-německého mezietnického napětí a k ještě silnějšímu odporu Čechů vůči vídeňské vládě. Po opakované žádosti však byl nakonec Paümann přece jen „puštěn ze řetězu“. A ihned se pustil do práce (Kočí 1969, 31).

Nejprve se roku 1858 objevil v pražském listu *Tagesbote aus Böhmen* anonymní fejeton namířený proti rukopisům s výmluvným názvem *Handschriftliche Lügen und paleographische Wahrheiten* z pera Němce Zeidlerera (Zeidler 1858). Na tento útok proti národní svátosti odpověděl sám „otec národa“ Palacký, který ve staroněmeckém pražském listu *Bohemia* otiskl polemickou odpověď na tento fejeton (Palacký 1874, 215–231). Tím byla zahájena vášnivá bitva o pravost *Rukopisů*, která od té doby až do svého konečného rozuzlení nikdy zcela neutichla a která již od samého počátku zdaleka nezůstávala pouze na stránkách novin.

Čeští vlastenci byli v celé záležitosti nejvíce překvapeni neobvyklým chováním Václava Hanky. Tento muž, známý tím, že se rád chlubil různými oceněními, vyznamenáními a medailemi,¹² se v celé kauze choval vůči současníkům překvapivě vlažně a nijak „mužně“ neobhajoval záležitost, kterou sám přivedl na světlo světa. Toto obtížné pochopitelné chování přimělo české nacionalisty k tomu, že donutili Hanku hledat spravedlnost u soudu a zažalovat Davida Kuha, odpovědného redaktora *Tagesbote aus Böhmen*, pro urážku na cti. Proces, kterého se Hanka osobně vůbec neúčastnil, ale poslal k soudu pouze svého zplnomocněného advokáta, nakonec skončil odsuzujícím rozsudkem pro redaktora. Ten měl jít do vězení, ale nestalo se tak, protože 27. listopadu 1859 byla přijata novela tiskového zákona, která obvykle dostatečně dlouhou ruku práva ke Kuhově štěstí zkrátila. Češi byli dokonce přesvědčeni, že pražský redaktor již vídeňské vládě dal nějak najevo, že by odhalil, kdo stojí za „vědeckým“ podkopáváním vážnosti *Rukopisů* u české veřejnosti, pokud by se skutečně musel ocitnout za mřížemi (Kočí 1969, 32).

Nečekaný, ale ne neobvyklý závěr Kuhova procesu jen utvrdil české vlastenecké kruhy v přesvědčení, že boj proti *Rukopisům* nevyplynul z věcných,

12 Idealisticky neokázalý protestant Šafařík, s nímž Hanka jako vydavatel a vědec v historické perspektivě ve skutečnosti nedržel krok prakticky nikdy a v ničem, mu kromě nepravdomluvnosti nejvíc vyčítal právě jeho sbírání veřejných poct; Hanka byl totiž nezměrně hrdý na ruský rytířský řád sv. Vladimíra a na řád sv. Anny a dal se dokonce na reprezentativním portrétu Antonína Machka vypodobnit s těmito vyznamenáními vedle sebe.

vědeckých důvodů, ale z protičeské zvůle, což postavení *Rukopisů* v české národní obraznosti ještě více posílilo. V rámci takového referenčního rámce čeští vlastenečtí intelektuálové velmi často a apriorně odmítali nové vědecké studie o *Rukopisech*, pokud byly jen trochu kritické, a zejména pokud pocházely z pera německého autora; Češi totiž v každém německém spise viděli protičeský záměr. Tak se proti moravskému Němci Juliu Feifalikovi, který ve svých studiích o středověké literatuře už od roku 1856 zpochybňoval *Rukopis královédvorský* a vyzýval k jeho důkladné kritice, a proti profesoru historie na vídeňské univerzitě Maxu Büdingerovi postavili Palacký, Václav Bolemír Nebeský, bratři Josef a Hermenegild Jirečkové a Václav Vladivoj Tomek, který v 19. století vedle Palackého platil za nejlepšího znalce českých dějin, přičemž všichni samozřejmě nezapomínali zdůrazňovat, že spisy německých učenců jsou „tendenční“.

Tím argumenty v těchto debatách v očích české vlastenecké veřejnosti zcela ztratily relevanci, zatímco sílu získaly práce potvrzující pravost *Rukopisů*, neboť byly nejen vědecké, ale především národně obranné a národotvorné. To platilo zejména pro spisy Palackého a Šafaříka, kteří v nich svou historiografickou naraci stavěli na *Rukopisech* jako autentickém prameni. Nutno podotknout, že Šafařík ke konci života o pravosti *Rukopisů* stále více pochyboval, jenže jeho pochyby nebyly při bouřlivém potvrzování autenticity v české veřejnosti slyšeny (srov. Paul 1961, 238). „Otec národa“ Palacký, jenž svou monumentální historiografickou naraci o specifčnosti českého národa v dobách „dávných praotců“ značnou měrou stavěl právě na *Rukopisech*, o jejich pravosti nikdy nezapochyboval. Přesněji: odmítal pochybovat.

Do druhého období recepce *Rukopisů* spadá rovněž převážná část jeho přijetí mezi Slovinci: všechny překlady – od Kastelicova v almanachu *Krajnska čbelica* přes anonymní překlad v *Sloveniji* a překlad Luky Svetce až po překlad kompletních *Rukopisů*, který během svého pobytu v semináři řádu německých rytířů v Olomouci vytvořil básník a prozaik Fran Levstik – ale také Kopitarovo nejprve zdrženlivé pochybování o pravosti a následné bouřlivé odmítnutí nejen relevance samotných českých rukopisných nálezů, ale i lidské důstojnosti těch, kteří s nimi jakkoli afirmativním způsobem pracovali. A to bylo prakticky celé „skromné stádce“

českých obrozenců. Spor mezi nimi a Kopitarem, který nebyl prost ani výrazů, které by galantní člověk nevzal do úst, byl nesmiřitelný.

Charakteristickým rysem třetího období recepce *Rukopisů* (1859–1886) mezi Čechy bylo, že se začali objevovat čeští učenci, jejichž vlastenectví bylo ověřené a pevně zakotvené v povědomí jejich krajanů, a přesto si byli vědomi toho, že z etických a identifikačně závazných představ o českém národu – z nichž jednou byla obecně přijímaná představa o *Rukopisech* jako první památce rozvinuté české kultury – bude třeba tyto představy očistit od některých omylů. Tito učenci zároveň počítali s tím, že jejich kritické zkoumání nejdůležitějšího národního symbolu českého obrození mezi krajany nebude vítáno s nadšením. Navíc si museli být vědomi toho, že při svých výzkumech se nebudou moci vyhnout zveřejnění mnohých skutečností, které rozhodujícím způsobem ovlivní sebepojetí příslušníků českého národa, což mohlo vyvolat výbuchy bouřlivých protestů a obecného odporu vůči vědeckým hlasatelům takové nepřijemné „kočičí muziky“ pro prosté vlastenecké uši.

Prvním, kdo se této nevděčné úlohy ujal, byl padesátiletý středoškolský profesor Antonín Vašek, známý jako zasloužilý slezský obrozenec. V roce 1879 předložil české čtenářské obci *Filologický důkaz, že Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky*. Nezávisle na něm dospěl k obdobným závěrům i nejvýznamnější český literární historik po Josefu Dobrovském, který byl zároveň pokračovatelem striktně racionalisticko-realistické vědecké orientace patriarchy slavistiky – Alois Vojtěch Šembera (1807–1882). Ten podobně jako Vašek dokazoval, že *Rukopisy* jsou skutečně novověký výtvar, a ukázal prstem i na jeho padělatele.

České publikum, které doposud poměrně klidně a smířlivě přijímalo odhalení padělaných glos v *Mater verborum* – tyto závěry byly zveřejněny dokonce i v reprezentativním periodiku českého obrození *Časopis českého Museum* (Baum, Patera 1877, 120–149, 372–390, 488–513) –, se tentokrát vrhlo na ty, kteří padělané rukopisy demaskovali.

Muži, kteří byli uznávanými obrozenci, tedy „lidmi národa“ nejčistšího ražení, a Šembera navíc i uznávaným profesorem na vídeňské univerzitě, kde působil od roku 1850, čelili nejsilnějšímu výbuchu nekritického českého nacionalismu: do střetu s nimi se pustili hlavní představitelé vědy,

nakloněné českému národnímu hnutí – Tomek, Vincenc Brandl, bratři Jirečkové, filolog Martin Hattala a paleograf Josef Emler. Nechyběly ani osobní urážky a na jubilanta Šemberu, jehož vědecké zásluhy pro českou vědu byly ještě rok před jeho sedmdesátinami ve všech českých časopisech oslavovány, se nyní snesla lavina urážek. Na jeho obranu nevystoupil nikdo. Někteří, mezi nimi Josef Jireček, dokonce soupeřili, kdo vynaloží více úsilí ke zničení vědecké pověsti a osobnímu ponižování ušlechtilého moravského patriota, kterému pražští nacionalisté vyčítali i to, že nesl titul c. k. vládního rady, jímž ho vídeňská vláda ocenila za dlouholetou úspěšnou pedagogickou činnost (Kočí 1969, 34).

Intelektuální rozhled a šíři, ale samozřejmě i ušlechtilost a vzdělanost určité generace je pravděpodobně možné vyčíst i z polemiky, kterou vedla se svými oponenty, a generace, která se pustila do sporu se Šemberou, nenavázala na tradici díla Palackého a Šafaříka zrovna s brilancí. Ti dva byli výjimeční i v tom, že občas dokázali „pohlédnout přes plot“, nechat si něco poradit a byli schopni vidět své chyby i argumenty oponenta; navíc vždy polemizovali galantně a jemně jako praví středoevropští kosmopolité. Především se však pouštěli do zápasu s idejemi, a nikoli s lidmi, kteří je zapisovali na papír.

Na počátku osmdesátých let 19. století tedy v české národní komunitě došlo v otázce pravosti *Rukopisů* k vážným otřesům, protože bylo stále více patrné, že symbol, který desetiletí představoval oporu české národní identity (zejména proti německému národu), ztrácí svou platnost a může se obrátit v pravý opak svého původního recepčního účinku – ve všeobecnou národní ostudu.

I za hranicemi zemí svatováclavské koruny se začaly stále hlasitěji objevovat oprávněné pochybnosti o tom, že s *Rukopisy* není vše ani zdaleka tak „čisté“, jak se v prvních desetiletích jejich recepce v evropské kultuře zdálo. Mezi nejvýznamnější vědecké skeptiky patřili renomovaní slavisté: petrohradský profesor Vladimír Ivanovič Lamanskij (1833–1914), jemuž šlo již z hlediska jeho koncepce slavistiky a místa starých rukopisů v ní o zjištění skutečného stáří *Rukopisů*, a dále Vatroslav Jagić, který od roku 1876 vydával hlavní středoevropský slavistický vědecký časopis *Archiv für slavische Philologie* – a ten vycházel v pruském Berlíně, nikoli v stále více nacionalistické české Praze.

Tento fakt byl signalizován upevňováním němčiny, která zůstala převládajícím odborným jazykem slavistiky přinejmenším do zániku Rakouska-Uherska, a zároveň znamenal posun slavistických studií z prostředí kolem *Časopisu českého Museum*, tedy z Prahy, na německé (!) univerzity.¹³ Tam obvykle, alespoň na počátku akademické kariéry až do jmenování profesorem, působili také prakticky všichni přední představitelé středoevropské slovanské filologie posledních desetiletí 19. století. Patřili mezi ně i Slovinci Fran Miklošič a Matija Murko či Chorvat Vatroslav Jagić. Pro *Archiv für slavische Philologie* zajistil finanční podporu pruského ministerstva pro náboženské, vzdělávací a zdravotní záležitosti významný německý historik, pozdější nositel Nobelovy ceny za literaturu (především za své dílo *Římské dějiny*, 1902) Theodor Mommsen. Jagić časopis redakčně koncipoval tak, aby reflektoval vývoj slavistiky od Josefa Dobrovského do současnosti.

Přijal tak imperativ Dobrovského, že pro validní dataci a následné určení filiace mezi jednotlivými texty je třeba kriticky prozkoumat a vzájemně porovnat všechny známé rukopisy, zejména ty nejstarší. O tom, kdy jednotlivé rukopisy vznikly, mohou rozhodovat pouze výsledky filologického zkoumání, vycházející z: a) paleografické analýzy (písmo, pravopis) a b) komparativní jazykové analýzy, přičemž všechno musí podléhat „zdravé kritičnosti“ (Bartoš 1929, 170–171). Tak byly položeny základy vědy, která se po zapojení komplexní komparativní jazykovědné a literárněvědné analýzy všech slovanských jazyků a literatur – a to jak starších, tak i současných, včetně staroslověnštiny – až do smrti Dobrovského pod jeho rozhodujícím vlivem vyvinula ve slovanskou filologii jako všestranné (jazykovědné a literárněvědné) studium textů ve slovanských jazycích s východiskem ve staroslověnských a církevněslovanských památkách.

Tyto základní metodologické koncepty se nejjasněji odrazily v nejvýznamnějších dílech Dobrovského, která měla i ve Slovinsku živou a místy

13 Obecně by bylo vhodné historiograficky důkladně ověřit úvahu, jestli snad právě česká národní radikalizace kolem RKZ vedle prestižnějších, občas také výhodnějších pracovních podmínek na německých univerzitách vis-à-vis Praze, nějak neovlivnila ztrátu dominantního postavení Prahy ve slavistických studiích ve druhé polovině 19. století. Ale jak je třeba v takových případech podotknout, toto je výzva pro jiný historiografický narativ a ne nezbytně pro autora této knihy.

značně podnětnou recepci.¹⁴ Zvláště se jedná o oba německy psané Dobrovského sborníky *Slavín* (1806) a *Slovanka* (1814–1815), jimiž tehdy ústřední osobnost slovanských studií usměrňovala jejich rozsah, podněcovala zájem o ně a informovala o nových objevech v dané oblasti.¹⁵ Dobrovského ve *Slovance*¹⁶ přitahovaly nejen jazyky, ale i literatura a dějiny Slovanů, celá kulturní historie, historie lidového života, starožitnosti, archeologie a etnografie. Postupně se tak mohl formovat koncept slovanské filologie, který byl svou kritickou polyhistoričností v prvních desetiletích 19. století pro středoevropskou slavistiku typický a výrazně se lišil od jazykově orientované (severně)německé nebo kulturněhistoricky a folkloristicky zaměřené ruské slavistiky. Pokračovateli této všestrannosti byli Jernej Kopitar, Fran Miklošič, Vatroslav Jagić – který se těsně před smrtí důrazně postavil proti stále silnějšímu tlaku na rozdělení filologie na literární a jazykovědné vědy – a Matija Murko. Zejména Jagić věnoval reflexi středoevropské slovanské filologie po Dobrovském jedny z nejvýznamnějších chvil svého vědeckého bádání a tak jako jakýsi konzervátor shrnul všechno, co na počátku 19. století svými slavistickými sborníky a známým mluvnickým popisem staré církevní slovanštiny postuloval první patriarcha slavistiky.

Jagić své názory na roli, smysl, cíle a metody slovanské filologie genericky odvozoval z vývoje samotné filologie a poprvé je systematicky představil v úvodu k prvnímu ročníku slavistického časopisu *Archiv für slavische Philologie*:

Pojem filologie chápu v širokém pojetí A. Böckha či J. Grimma, takže v Archivu nebudou předmětem rozprav pouze jazyky, třebaže stojí plným právem v popředí, ale také jazykové a literární

14 Protože je tomuto tématu v rovině pozitivistického zpracování pramenů, a to natolik přesného, že se už samo stalo důvěryhodným zdrojem, věnováno dodnes nepřekonané dílo Frančevo *Josef Dobrovský a slovinské národní obrození jeho doby* (1930), v němž jsou s minuciózní přesností a v chronologickém sledu zaznamenány veškeré kontakty mezi Dobrovským a slovinskými obrozenci, není výše uvedený text založen na opakování a citování tam uvedeného, ale představuje jeho myšlenkový kontrapunkt.

15 Roku 1814 vyšla ve *Slovance* např. také informace o nálezu nejstaršího známého rukopisu ve slovanských jazycích – *Frisinských památek* (Dobrovský 1814, 249–251).

16 U té již podtitul označuje pole vědeckého zájmu: *Zur Kenntniss der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer.*

památky, plody národního ducha a veškeré literární starožitnosti.
(Jagić 1876a, 3)

Tomu odpovídajícím způsobem Jagić strukturoval také *Archiv*. Je to zřejmé už z prvního ročníku, zejména z narativně psaného bibliografického přehledu publikací v oblasti „*slovanské filologie a starožitnosti*“ za léta 1870–1876. Přehled je rozdělen do pěti kapitol: I. Obecné pomocné prostředky (1. bibliografie, odborné časopisy, 2. kritika, 3. nekrology, biografie, 4. korespondence, 5. encyklopedie), II. Slovanská jazykověda (1. obecně, 2. mluvnické zpracování jednotlivých slovanských jazyků a příspěvky k němu, 3. srovnávací mluvnice slovanských jazyků a etymologie, 4. dialektologie, 5. lexikografie, 6. jazykové památky), III. Literární dějiny (včetně spisů o Konstantinu Filozofovi a Metodějovi a o slovanské vzájemnosti), IV. Národopis a lidová slovesnost, a V. Starožitnosti (1. staré dějiny a geografie, 2. dějiny práva, 3. mytologie, 4. soukromé starožitnosti, 5. Národní kultura).¹⁷

Pochybnost o pravosti *Rukopisů* se tedy stala poznávacím nástrojem redaktora ústředního slavistického vědeckého orgánu v Evropě. A právě proto bylo mimo jiné třeba spory kolem *Rukopisů* vyřešit definitivně a jednou provždy „u nás, od nás a pro nás“, což otevřelo čtvrté období (1886–1918) recepce *Rukopisů*, které je zároveň posledním, které budeme v rámci naší knihy reflektovat.

Rozhodující střet ohledně otázky autenticity *Rukopisů* propukl na počátku roku 1886. Úrodnou půdu pro konečné vyřešení tohoto v jádru čistě filologického problému poskytl pokrok výzkumných metod srovnávací jazykovědy a historické mluvnice během druhé poloviny 19. století, zvyšování standardů vydavatelské činnosti a korektní a početně bohaté vydávání staročeských a staroslověnských památek.¹⁸

17 Jagić 1876b, 465–607. Obširnější informací je možné najít v Jagić 1910; viz také Nahtigal 1949.

18 *Zografské evangelium* (*Codex zographensis*; 304 listy + 17 listů (41–57), které byly napsány a vloženy později) našel roku 1843 v Zografském klášteře na Athosu rakouský konzul Antun Mihanović Petropoljski. Klášter rukopis roku 1860 daroval ruskému caru Alexandru II. a jako první ho roku 1879 vydal Vatroslav Jagić (*Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim zographensis nunc petropolitanus*, ed. Vatroslav Jagić, Berlín 1879). *Mariánské evangelium* (*Codex Marianus*) získal v letech 1844–1845 v Zografském klášteře na Athosu ruský filolog a vydavatel Viktor Ivanovič Grigorovič (Pavel Josef Šafařík zmiňuje tento Grigorovičův nález v dopisech Osipu Maximoviči Boďanskému ze dne 8. února a 11. června 1846; Lavrov, Speranskij 1895, 76, 79). Po jeho smrti přešel kodex roku 1876

Mystifikace se starými texty byly totiž na čistě filologické úrovni poznání v prvních desetiletích století měšťanů možné díky tehdejšímu stavu slovanské filologie, která byla s Dobrovským teprve zakládána. *Rukopisy královédvorský a zelenohorský* byly objeveny a vydány před epochálním dílem patriarchy slavistiky *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (Videň 1822). Navíc v první polovině 19. století nebylo příliš mnoho textově kritických vydání starých památek, která by mohla sloužit jako referenční staroslověnský¹⁹ nebo staročeský materiál. Není také na škodu upozornit na přímo převratný efekt, který měla všeobecná aplikace mladogramatického konceptu jazykových zákonů. Například aplikací zvukových zákonů a srovnáním s dostupným materiálem byly velmi rychle podkopány „kořeny“ všech těch „památek“, které ještě o několik desetiletí dříve mohly být považovány za sotva vysvětlitelné zvláštnosti vývoje jazyka dávných předků. – Od té doby bylo z hlediska jazykovědného výzkumu samozřejmě mnohem snazší odhalit padělek: v údajně starobylém rukopisu se mohl objevit jazykový anachronismus podobný tomu, když se v Shakespearově *Hamletovi* střílí z děl nebo v *Juliu Caesarovi* je slyšet odbíjení hodin... Nebo těm, které s humanistickým ostrím textové kritiky historických pramenů identifikoval v údajné Konstantinově darovací listině humanista Lorenzo Valla.²⁰

do Rumjancevského muzea v Moskvě. Poprvé jej vydal roku 1883 V. Jagić (*Quattuor evangeliorum versionis paleoslovenicae codex marianus glagoliticus*, ed. Vatroslav Jagić, Berlin 1883). *Assemanovo evangelium* (*Codex Assemanianus*; 159 listů) koupil roku 1736 v Jeruzalémě od pravoslavného mnicha kardinál Josef Simon Assemani (1687–1768), doktor teologie, kanovník a kustos Vatikánské knihovny, na náklady biskupa Josipa Juraje Strossmayera ho roku 1865 vydal Franjo Rački.

Sinajský žaltář (*Psalterium sinaiticum*; 177 listů) viděl v klášteře sv. Kateřiny na Sinaji roku 1850 archimandrita Porfirij Uspenskij, roku 1883 ho vydal Leopold Geitler.

O zmíněné tematice viz Jagić 1911, 51–178.

- 19 Výjimkou byla snad pouze stará ruština, která díky intenzivnímu úsilí ruských učenců získala již v první polovině 19. století základní vzorová vydání svých nejdůležitějších památek. Vedle Izmaila Ivanoviče Srezněvského je třeba zmínit ještě alespoň Konstantina Fjodoroviče Kalajdoviče (1792–1832), ruského archeologa, literárního historika a vydavatele. Z podnětu a za podpory hraběte Nikolaje Petroviče Rumjanceva Kalajdovič prozkoumal četné knihovny a archivy, kde díky své pílí našel celou řadu významných starých textů, mezi nimi i *Svjatoslavův sborník*. Svými pracemi položil základy, na nichž posléze stavěli další ruští filologové. Kromě uvedeného vydal Kalajdovič také: *Drevnije rossijskije stichotvorenija, sobrannnye Kirseju Danilovym i vtorično izdannnye s pribavlenijem 35 pesen i skazok dosele neizvestnyh* (Moskva 1818), *O jazyke Slova o polku Igorja* (1818), *Zakony Knjazja Ioanna Vasiljeviča i Suděbnik carja Ioanna Vasiljeviča* (Moskva 1819), *Ioann ekzarch bolgarskij* (Moskva 1824).

- 20 Srov. Valla, Kuzanski 2009, 61, 66–67, 73.

Iniciátorem rozhodujícího finálního střetu kolem *Rukopisů* byl nejvýznamnější český filolog²¹ posledních desetiletí 19. století a počátku století následujícího Jan Gebauer. Svými díly položil základy historické mluvnice českého jazyka – vydal například díla *Historická mluvnice jazyka českého* (Hláskosloví, 1894; Tvarosloví: 1. Skloňování, 1896; 2. Časování, 1898; Skladba, 1929) a *Slovník staročeský* (A–J, 1903), která si dodnes zachovala velkou část své hodnoty a užitečnosti. Kromě toho byl pečlivým editorem několika staročeských památek a při svém výzkumu získal důkladný přehled o slovanském jazyce v českých zemích před 15. stoletím (Novák 1995, 1163). České vlastenecké veřejnosti byl známý, protože již před rokem 1886 napsal pár článků na obranu *Rukopisů*, a česká veřejnost tak očekávala, že „rytíř české vědy“ nyní svým suverénním slovem definitivně – samozřejmě pro *Rukopisy* pozitivně – odpoví na otázku, zda jsou *Rukopisy* zručný padělek knihovníka Musea Království českého Václava Hanky a jeho spolupracovníků, nebo zda skutečně odráží starou českou kulturu.

Gebauerovo jednání bylo důležité i kvůli tomu, že v roce 1882 došlo k rozdělení Karlovy univerzity na českou a německou. V té souvislosti je třeba zdůraznit, jak velkou váhu přikládali čeští obrozenci nové české univerzitě a postavení češtiny na ní. Jednou z podmínek, které si František Ladislav Rieger kladl, aby se čeští poslanci vrátili do vídeňského parlamentu a podpořili tam konzervativní vládu *Kaiserministra* Taaffeho, byla právě rovnoprávnost češtiny a němčiny na pražské univerzitě (Havránek 1964, 221, 222). Čeští vlastenci tedy od mladé české univerzity – stejně jako od literatury ve svém jazyce – očekávali národně obrannou a národně konfirmativní funkci.

Ale odpověď na rukopisnou otázku dostávala v Gebauerových rukách úplně jinou podobu, než si vlastenečtí Čechové přáli. Čím víc rostlo Gebauerovo klíčové dílo o staročeské mluvnici, čím víc byl jeho autor poučený o „klinickém“ stavu staré češtiny, tím více pochybností a podezření měl. I když měl Gebauer zpočátku v úmyslu celou věc vysvětlit zejména v rámci úzké vědecké obce a bez veřejného halasu, u české veřejnosti nezůstalo

21 Druhá česká filologická autorita byl profesor slovanské filologie na Karlově univerzitě Slovák Martin Hattala (1821–1902), který byl známý tím, že mnoho sliboval, ale máloco zveřejnil, a to všechno okořnil ještě zvlášť výraznými osobnostními rysy – hašteřivostí a domýšlivostí (Novák 1995, 610–611).

bez povšimnutí, že ve svých dílech o staré češtině přestal používat *Rukopisy* jako pramen. Navíc se do něj brzy veřejně opřel jeho konkurent Hattala, který 16. ledna 1886 v *Národních listech* (Hattala 1886, 1) vydal preludium ke své nikdy nenapsané obraně *Rukopisů*, a to bylo zacíleno zejména proti Gebauerovi (Kočí 1969, 35; Novák 1995, 301).

A jazykovědec, který při zkoumání využíval moderní metodologické postupy, tehdy rozhodným způsobem definitivně ukázal, že *Rukopisy* nemůžou hrát v rámci české národní identifikace platnou roli. V časopise *Athenaeum*,²² který redigoval Tomáš Garrigue Masaryk, totiž vydal rozpravu s naprosto neambiciózním názvem – *Potřeba dalších zkoušek Rukopisu královédvorského a zelenohorského* (Gebauer 1885) –, která vyprovokovala doslova nacionalistickou kanonádu proti autorovi, redaktorovi časopisu a všem, kteří si troufali stát na „chybné straně dějin“.

Masaryk si při vydání Gebauerova článku dobře uvědomoval, že důsledky tohoto zdánlivě pouze vědeckého sporu budou mít velký vliv na české národní myšlení a obraznost. Byl si rovněž vědom, že pokud se ukáže, že *Rukopisy* jsou padělky, silně to ovlivní české národní (sebe)vědomí. Přesto věřil, že český národ je již natolik konstituován, aby i tak hluboké otřesy v myšlení unese bez trvalé újmy, a byl také přesvědčen, že takové zlomy jsou nejlepším testem životaschopnosti českého národa – která nesmí vycházet z žádného (sebe)klamu.²³ Jak o téměř sto let později (1978) ve svém eseji *Moc bezmocných* výstižně vyjádřil Václav Havel – „života ve lži“.

22 *Athenaeum* (1883–1893) byl časopis, který podporoval původní českou vědeckou produkci a kritické myšlení, jež bylo po oddělení české části Karlovy univerzity zvláště zapotřebí. Proto se v něm objevovaly jak odborné studie, tak i četné recenze domácích i zahraničních prací z různých vědeckých oblastí. Na stránkách *Athenaeae* spolupracovali především mladší profesori české Karlovy univerzity, kteří svými názory a vědeckými metodami (zejména prosazujícím se pozitivismem) stáli v naprostém protikladu k národně angažované české vědě reprezentované staršími generacemi (bratry Jirečkovými, M. Hattalou, V. V. Tomkem, Adolfem Paterou aj.), jež se stále ještě pohybovaly v mezích romantického nacionalismu. V *Athenaeu* kromě zmíněných Gebauera a Masaryka publikovali jazykovědec Josef Zubatý, klasický filolog Josef Král, literární historik Jaroslav Vlček, germanista Arnošt Kraus, historikové Jaroslav Goll, který je pokládán za zakladatele českého historiografického pozitivismu, a Josef Pekař, etnolog a literární historik Jiří Polívka, estetik Otokar Hostinský (1847–1910) a další (Pešat 2000).

23 Tyto názory Masaryk rozvinul především v díle *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození* (1895), které je v podstatě filozofií českých dějin. Druhé vydání z roku 1924 má v úvodu dokonce uvedenu následující myšlenku: „Celek je kniha, která svým významem pro náš národní život stojí po boku Dějinám Palackého. Ukázal-li nám Palacký Dějinami, jaký byl náš

Ve sporu kolem *Rukopisů* hrály samozřejmě roli i čistě osobní zájmy: střet se přesunul z výhradně vědeckých kabinetů do politické arény, kde mladočeši – včetně Masaryka – měli ve střetu se svými váženými staročeskými krajany o přízeň voličů zcela konkrétní záměry a cíle.

Šlo rovněž o střet „synů s otci“: mladí vědci se postavili proti „slovutným starcům“, kteří byli zároveň zkušení vlastenci nejtvrďšího ražení. V sázce bylo tedy hodně, i když poměr sil alespoň navenek nebyl srovnatelný. Na jedné straně byla skupina mladých vědců, kteří s výjimkou Gebauera neměli ve vlasteneckých kruzích nijak zvláštní renomé a měli k dispozici jen vědecký časopis s velmi skromným nákladem a téměř žádnými zastánci mezi „lidem“. Na druhé straně stály ikony obrozeneckého hnutí, jejich oficiální orgán *Muzejník* a nakonec i „čtvrtá velmoc“ – převážná část české žurnalistiky s nabroušenými pery svých fámulů a tisíci zanícených čtenářů. K obecnému překvapení se však už na počátku sporu o *Rukopisy* ukázalo, že tábor odpůrců je silně podporován nejen vědci mladými a mladšími, ale především dobře připravenými. Šlo zejména o intelektuální síly, které představovaly špičku soudobé české vědy, korespondující s evropskými proudy. Šlo o odborníky od filologů, historiků a estetiků až po fyziky, chemiky a matematiky, kteří úspěšně drželi krok s evropským pozitivismem a s dalšími tehdy novými metodami reflexivního bádání o zkoumaných předmětech.

Na ně a na Masaryka jakožto jejich vůdčí osobnost, stejně jako na extrémně zdrženlivého Gebauera,²⁴ se tehdy snesla hotová záplava článků,

národ a co chtěl v minulosti, ukazuje nám Masaryk Českou otázkou, jaký je smysl té minulosti pro přítomnost a co musíme chtít a činit, abychom si jako národ zajistili budoucnost.“ (Franta 1924, 3).

- 24 Ten ve svém výše zmíněném článku zdrženlivě, avšak otevřeně rozvinul celou genezi vlastního zkoumání *Rukopisů*, popsal, jak pro něj byla fakta nepříznivá pro *Rukopisy* tíživá a jaký zármutek mu působila. Ve své argumentaci vycházel ze skutečnosti, že u některých již dříve odhalených rukopisných padělků bylo jednoznačně prokázáno autorství Václava Hanky a že se „jazyk v *Rukopisu královédvorském* v mnoha ohledech liší“ od staré češtiny, jakou bylo možno nalézt v jiných, nepochybně pravých staročeských památkách. Nejvýznamnějším Gebauerovým zjištěním, které vyplývalo z užití srovnávací metody, bylo, že jazykové odchylky od staré češtiny známé z autentických památek se v *Rukopisech* shodují a) na jedné straně s prokázanými padělků, jež byly Hankovým dílem, b) na straně druhé pak s chybnými výklady staré češtiny, které Hanka publikoval ve svých edičních komentářích k vydáním staročeských textů ještě před nalezením *Rukopisů* (*Starobylá skladanie. Památka 13. a 14. věku* I–II, Praha 1817, 1818). Veškeré toto uvažování však Gebauer doprovodil krajně

článečků, glos, dopisů čtenářů (Laiske 1969, 360–366) – k „vědeckému dokazování“ autenticity *Rukopisů* se připojily nejen akademické kapacity české vědy, ale i desítky českých středoškolských profesorů, kteří ve svých dopisech spontánně vymýšleli stále nové „důkazy“, že *Rukopisy* jsou skutečně autentická staročeská památka. Často přitom jejich argumentace nebyla zrovna vybíravá a mnohdy přesahovala hranice vkusu či respektu k oponentovi v diskuzi.

Nejhlasitěji zatroubil do frontálního českého útoku na kruh kolem *Athenaea* český politik, publicista, nakladatel a tiskař dr. Julius Grégr, který se v *Národních listech* opakovaně vrhal proti učeným odpůrcům *Rukopisů*. Cítil především na Masaryka, kterému vytýkal, že přesunul své „štábní kanóny“ sociálních a filozofických věd z císařské Vídně do Prahy,²⁵ a navíc mu předhodil, že prý „*Naše jazykové a kulturní poměry podle všeho ani nejméně nezná. Není na něm nic českého leda jméno a titul profesora české univerzity.*“ (Grégr 1886, 59) Masaryk byl dokonce podezříván, že je „cizí minér“ poslaný do Prahy se zákeřným cílem podrýt kulturní a národní práci českých vlastenců, vrazit mezi ně klín, odcizit lid českým vlasteneckým snahám, vykreslit českou historii v nejčernějších barvách a Čechům vůbec znechutit všechno, co jim ještě slavného z jejich národní minulosti zůstalo (Grégr 1886, 74).

Pokud chtěli stoupenci *Athenaea* doma, případně i za hranicemi zemí sv. Václava, někoho poučit o tom, proč, k čemu a kolem čeho tolik povyku mezi Čechy, Grégr je okamžitě označil za renegáty:

Domací podezříváči [...] utíkají se již o pomoc do Němec. Je to stará historická cesta všech, kdož konspirující proti citům neb interestům národa, narážejí doma na nezlomný vlastenecký odpor. (Grégr 1886, 64)

neofenzivní poznávací maximou: „*Neopatrné by bylo, i nedbati na podezření i zamítati rukopis pro pouhé podezření.*“ (Gebauer 1885, 152).

- 25 Masaryk se roku 1878 habilitoval na univerzitě ve Vídni prací *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart*, která vyšla knižně roku 1881 v němčině (*Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Civilisation. Von Dr. Thomas Garrigue Masaryk, Docent der Philosophie an der Universität Wien*) a roku 1904 také v českém překladu (Masaryk 1998, 197). Po habilitaci přednášel jako soukromý docent na vídeňské univerzitě a živil se rovněž soukromým vyučováním. Jeho obtížnou situaci vyřešilo roku 1882 jmenování mimořádným profesorem filozofie na české Karlově univerzitě v Praze.

Kvůli sociologickým a estetickým analýzám *Rukopisů*, které Masaryk zveřejnil, byl Grégrem označen za „filozoficko-kulturně-estetického *Paracelsa Tomáše Garrigue–Theofrasta Bombasta z Masaryků*“ (Grégr 1886, 62), jeho stoupenci pak byli nařčeni, že u nich a vůbec všude není nic jiného než osobní závist (v případě Gebauera vůči Martinu Hattalovi).

Ba co více: dostalo se jim extrémně nelichotivého přívlastku, že jsou „*hotová literární Maffia, která nesahá sice do kapes jednotlivců, ale vztahuje své smělé ruce po nejdražších skvostech národa*“ (Grégr 1886, 74). Renomovaný astronom, matematik a fyzik Seydler, který se do boje o *Rukopisy* pustil s pomocí matematických výpočtů, a pokusil se dokonce pomocí pravděpodobnostního počtu dokázat, že jde o padělek (Seydler 1885, 299–307), byl však označen za nic jiného než šaška:

Je to koterie na mladé naší universitě, která opatřila sobě již i svého šaška, jako jej mívaly středověké „rytířské“ výpravy, když šlo o to, zaskočit a obrat kupce, vracející se s vzácným zbožím z dalekého trhu. (Grégr 1886, 74).

Mladý klasický filolog Král, který byl rovněž mezi odpůrci pravosti *Rukopisů*, musel poslouchat vedle svého jména přívlastek „*klasický*“ v uvozovkách, a také „*náš ,klasik*“ či dokonce „*klasický ten mladíček*“ (Grégr 1886, 78, 79, 80).

Spory o *Rukopisy* v kontextu romantického myšlení a obraznosti

Osmdesátá léta 19. století byla také dobou, kdy *Rukopisy královédvorský a zelenohorský* podnítily velmi živou recepci mezi Slovinci. Slovinci totiž nejen pravidelně sledovali české noviny a boje kolem *Rukopisů*, které v Čechách zuřily, ale sami se do nich také zapojovali vlastními úvahami na toto téma. Neomezovali se přitom jen na rovinu informování; jako solidní znalci rozsáhlé literatury o problému se také argumentačně vyjadřovali *pro et contra*. Celý problém je natolik zaujal, že toto období zanechalo ve slovinské recepci dokonce nějaké tři autorské archy úvah a analýz na toto téma

– což vzhledem ke stavu slovinské literární historie, která tehdy v podstatě ještě neexistovala, nebylo bez významu.

Nejhustší kouř a prach národovecké kanonády proti odpůrcům pravosti *Rukopisů* mezi Čechy se v devadesátých letech postupně uklidnil a rozplynul a nakonec bylo definitivně potvrzeno, že *Rukopisy* jako Hankovy nálezy jsou novodobé padělký.²⁶ Výsledek, který téměř třicet let naznačovaly lingvistické, paleografické, historické a další analýzy a který tři čtvrtě století předtím jako první vytušil Jernej Kopitar, byl nakonec potvrzen i přesnou chemickou analýzou. V inkoustu, který Hanka použil k zápisu domněle staročeského textu, byla totiž odhalena berlínská modř, barvivo, o němž se pisatelům v době domnělého vzniku *Rukopisů* ani nesnilo.

Rukopisy však samozřejmě nebyly jen artefakty, jež budily veřejnou pozornost; pro Čechy představovaly „živé dílo minulosti“, tedy jeden ze symbolů, kolem kterých se v rámci českého obrozeneckého myšlení shromažďovaly identitní a identifikační představy o Čechách jako národu s historicky svébytnou kulturou. To byla samozřejmě otázka mentality českých obrozenců druhé poloviny 19. století a ta se nezměnila přes noc. Šok při zjištění, že celý vesmír představ o českém národu byl ve skutečnosti postaven na velmi dovedném podvodu, byl natolik silný, že jednoho z významných českých vlasteneckých učenců nakonec doslova připravil o rozum...

Významný český archeolog, historik a člen četných vědeckých společností po celé Evropě Josef Ladislav Píč (1847–1911) patřil mezi ty, kteří se nemohli smířit s faktem, že Češi dlouhá desetiletí stavěli svou národní hrdost (také) na „zbožném podvodu“ Václava Hanky. Jako neochvějný stoupenec pravosti *Rukopisů* jezdil s dvěma jejich listy za různými italskými a francouzskými paleografy, kteří na základě toho, co viděli, vydali zdvořilá,

26 Dnes platí v souvislosti s *Rukopisy* následující zjištění: a) jde o padělek napodobující písmo středověkých rukopisů, především jazykově českých rukopisů předhusitského období (před rokem 1400); b) *Rukopis královédvorský* a *Rukopis zelenohorský* jsou dílem téže ruky; c) oba rukopisy mohly být napsány až po humanistické reformě latinky, kdy středověké abreviační systémy již upadly v zapomnění; d) oba rukopisy vykazují tytéž chyby v užívání zkratk, jaké se objevují u padělaných listin z Čech, které byly sepsány na konci 17. století, avšak vydávaly se za listiny ze 13. století, takže *Rukopisy* nemohly vzniknout dříve než kolem roku 1700; e) existují závažné argumenty pro to, že *Rukopisy* a další padělané památky napsala tatáž ručka, a f) existuje důkaz, že autorem *Rukopisů* byl Václav Hanka (Fiala 1969, 80).

ale rezervovaná stanoviska. A Píč je vykládal jako konečné vítězství *Rukopisů* a jejich pravosti. V roce 1911 v novinách *Národní politika* v Praze publikoval senzacechtivý článek s názvem *Rukopis královský před mezinárodním soudem paleografů skvěle obstál*. Když však v *Času* četl posměšnou odpověď *Jak hájí p. dr. L. Píč RK*, za níž nestál nikdo jiný než učený germanista Arnošt Kraus, nekompromisní odpůrce rukopisů jako autentického zdroje, a viděl, že vedení Muzea, které ještě před několika desetiletími stálo se svým časopisem *Muzejník* v čele obrany pravosti *Rukopisů*, neprojevuje žádný zvláštní zájem o jeho paleografické expertízy, byla to pro něj poslední kapka. – Píč vytáhl pistoli a ukončil svůj život. V pražských německých novinách *Bohemia* následně vyšel článek s názvem *Selbstmord eines tschechischen Universitätsprofessors* („Sebevražda českého univerzitního profesora“).

Píče však brzy nahradil někdo jiný, kdo převzal vůdčí roli mezi obhájci *Rukopisů*. V Kroměříži začal zveřejňovat své úvahy o *Rukopisech* penzionovaný major císařsko-královské armády Slovinec Davorin (Martin) Žunkovič, amatérský jazykovědec (jeho gymnaziální učitelé byli filolog Josip Šuman a „vlastenec z venkova“ Davorin Trstenjak). Žunkovič za původní slovanskou abecedu považoval germánské runy a předpokládal a snažil se dokázat autochtonnost Slovanů ve střední Evropě až do poslední doby ledové, zejména ve své vášnivě psané protigermánské filipice *Die Slaven, ein Urvolk Europas* (1910). Kniha byla skutečným prodejním hitem; hned v roce 1911 vyšlo její šesté vydání.

Zásadní význam pro vznik *Rukopisů* a jejich téměř století trvající recepční úspěch měl stav české kultury v období po napoleonských válkách, zejména když čeští měšťanští vzdělanci začali tento stav vnímat měřítky a terminologií tehdy rezonujícího německého nacionalismu. V díle Františka Palackého *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen*, které je historickým přehledem české literatury od nejstarších dob do 19. století, především však kronikou období mezi lety 1817 a 1827 – najdeme mj. pasáže, které naznačují, že i české pohádky a pověsti promlouvaly k bilingvním Čechům v prvních desetiletích 19. století německy.²⁷ Vzhledem k akutnímu

27 „Märchen besitzen die Böhmen von vorzüglichem Gehalte, aber niemand unternehmen es noch, dieselben gesammelt dem Drucke zu übergeben. Fleissiger waren in dieser Hinsicht die Deutschen. Karoline von Woltmann, Griesel, Gerle u. a. schrieben böhmische Volkssagen und

nedostatku textů v češtině, které by mohly v rámci národního myšlení hrát symbolickou roli, byly každá památka nebo nový text, pokud byl považován za součást tzv. „národní literatury“,²⁸ předem žádoucí, očekávané a potenciálně umístěné mezi symboly nově se formujícího českého národa. Šlo tedy o zvláštní horizont očekávání v souvislosti se starými rukopisy v národním jazyce, protože rodící se romantismus vedle nadšení pro silné emocionální tóny zdůrazňoval také kontury národa jako něčeho specifického v měšťanském myšlení té doby. Český básník, kritik, překladatel a literární historik Václav Bolemír Nebeský (Lantová 2000) tento horizont očekávání elitního a obecného českojazyčného čtenáře v první polovině 19. století vyjádřil ve své stati *Kralodvorský rukopis* takto:

201

Jak smutný byl před tím [před nálezem Rukopisů, doplnil J. V.] pohled na starou naši literaturu! Když se jiní národové honosili skvělými úkazy starého svého básnictví národního, nemohl Čech se ničím vykáhati [!] než plody tak nazvaného školského nebo umělého veršování, kteréž co do látky i do formy ráz cizích vlivů na sobě neslo.

[...]

Nalezení Rukopisu Kralodvorského utěšeně smutný tento pohled proměnilo; – najednou se otevřela před okem radostně žasnoucím krásná doba právě národního básnictví, svížího a plného síly, jádra a života bujně kypícího. A šťastnou shodou se to stalo právě v dobu, když srdce českého národu, po tolikerých strastech jako v spánku smrtelném utuchlé, znovu živějším tlukem hýbati se počínalo, jako by ve skřehlé jeho údy nový život se byl vdechnul.

[...]

V tu samou dobu mladistvého entusiasmu, toho nejmocnějšího činitele v životě dějinném a duševním, padá také nalezení Rukopisu

Märchen in deutscher Sprache nieder... [Čechové mají pohádky vynikajícího obsahu, ale dosud se nikdo neodvážil je sebrat a vydat tiskem. V tomto ohledu byli pilnější Němci. Karolina von Wolmannová, Griesel, Gerle a další zapisovali české lidové pověsti a pohádky německy...]“ (Palacký 1968, 139).

- 28 Viz kapitolu „Tisk a papír jsou výborné“: Prešeren a Mácha mezi kladivem nacionalismu a kovadlinou romantického sebevyjádření a tam na příkladu recepce děl Karla Hynka Máchy a Franceho Prešerena představenou analýzu obrozenecké utilitární estetiky.

Kralodvorského. Jak blaze a hluboce on na vývin a směr národního našeho života a literatury působil a trvale působiti bude, zná každý, kdo bedlivým okem jej slídlil a význam a cenu jeho pojmuje umí. Vyskytují se zajisté všude stopy zúrodňující a oživující síly jeho. Dána nám drahocenná tato památka z šeré minulosti jako na posilu a útěchu [!]. Sláva, s jakou všude přivítána byla, obrátila pozornost národů na jazyk a mladistvou snahu naši a ušlechtilá lahoda a svíží původnost básní nalezených naklonila mnohé srdce k jazyku, v jehož zvuky oděny byly [!], ano mnohý, jenž zmalátněn chudobou naší, naději na vznik a zdar vlastenských snah ztratil, jimi zase okřál a vřejeji přilnul ku své národnosti [zvýraznil J. V.] druhdy takovým bohatstvím básnickým se honosící a vydavší plody svědčící tak znamenitě o síle, ušlechtilosti, čilosti a jádře původním duševního života kmene svého [zvýraznil J. V.]. Jak docela jiný obraz podávaly nám písně tyto o vzdělanosti, povaze a vůbec o stavu národu našeho a jeho života duševního v dávnověkosti, než jaký předpojatí a z příčin rozličných stranní kronikáři, jak domáci, tak cizí a za nimi mnohý učený nám vylíčili. Jaká útlost a jadrnost v cítění a myšlení, jaká souměrnost a ušlechtilost názoru světa! Nepotkáváme se tu s příšerami a jalovými výtvary vybujnělé fantasmie, ztratí míru ve pojmání a slučování světa skutečného a nadsmyslného, ani s větou v slepě a hrůzně působící moci temné, pořádek mravní a zákony světa svévolně rušící. Vše v ušlechtilých písních těchto je jasné, ladné a souměrné, žádné mlhavé a všechnu lidskou míru přesahující postavy se tu nevyskytují, ani hrůzné a kruté vášně, zrada a lest, což k. př. germanské pověsti tak krvavými činí, o nichž sám Gervinus praví, že jich hlavní živly jsou lest slabého proti násilí silného a žádost po výboji, zlatě a pokladech. [...]

Kdo názor světa a celý způsob cítění a smýšlení a vůbec celý soubor živlů duševních, jaké se jeví v básních dotčených, porovnal s pověstmi a starými výtvary básnickými jiných národů, radostně zajisté byl překvapen jasností a souměrností – svěžestí, outlostí a plností duševního života, jaký se v Rukopise kralodvorském zrcadlí. Nám

se zdá, že nejlip tu jeho vlastnost naznačíme pojmem souměrné čistě lidskosti [zvýrazněno v originále]. (Nebeský 1852, 132–135)

Na tomto místě se zdá, že se setkáváme s paradigmatem německé romantické filozofie jazyka a národa, totiž že básně (nebo jiné literární entity) v národním jazyce jsou právě kvůli stáří tohoto jazyka přijímány především jako historický dokument o historičnosti národního jazyka a duchovní kultury, tedy jako doklad o dávné samostatné existenci národa jako entity. Tak byly také *Rukopisy* vnímány především jako velmi stará „veršovaná kronika“ „o vzdělanosti, povaze a vůbec o stavu národu našeho a jeho života duševního v dávnověkosti“, která je už pro nejstarší možné období dokladem o „síle, ušlechtilosti, čilosti a jádře původním duševního života kmene svého“.

203

Z tohoto paradigmatu se v první polovině 19. století v českém národě formovaly stereotypizované recepční klišé elitního i obecného čtenáře, která lze vymezit takto: základní recepční klišé byla historičnost jako očekávání – očekávání historičnosti. To nevycházelo jen ze samotné recepce,²⁹ ale především z potřeby nalézt památku, která by svou na základě vnějších znaků (paleografických, jazykových, historických...) předpokládanou historičností ospravedlnila očekávané představy národa o sobě samém („Když se jiní národové honosili skvělými úkazy starého svého básnictví národního, nemohl Čech se ničím vykáhati [!] než plody tak nazvaného školského nebo umělého veršování, kteréž co do látky i do formy ráz cizích vlivů na sobě neslo.“). Přitom nebylo důležité, zda šlo o padělek či nikoliv. Klíčové bylo, že většina intelektuální elity historické autenticitě bez hlasitého

29 Něco zcela jiného je nestereotypizovaná individuální recepce *Rukopisů* u elitního čtenáře bezprostředně po prvním vydání. Jako příklad může posloužit spis *Entdeckte böhmische Gedichte*, který roku 1818 v pražském časopise *Hesperus* uveřejnil profesor estetiky Johann Heinrich Dambeck; roku 1819 jej pak pod názvem *Altböhmische Literatur* bez jakýchkoli poznámek v časopise *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* s nepatrnými změnami znovu otiskl také Jernej Kopitar.

V *Altböhmische Literatur* čteme následující: „Neben dem poetischen, besitzen diese Dichtungen zugleich einen sehr beachtungswerthen historischen und archäologischen Gehalt.“ (Kopitar 1944, 147.) Jde tedy pouze o konstatování, co se v rukopisech nachází. Analýza Dambeckova spisu ukazuje, že individuální, dosud nestereotypizovaná primární recepce u elitního čtenáře, jímž Dambeck bezpochyby byl, zahrnovala vedle estetické složky také složku historičnosti, která však, jak se zdá, nebyla očekávána: představa historičnosti vycházela z *Rukopisů* samých – „staré“ písmo, duktus, jazyk, pergamen... –, nikoli z potřeby spatřovat v nějakém textu historičnost.

pochybování věřila a tato elita uváděla v život dominantní jungmannovský program jazykové, tj. národní emancipace, a tím vědomě utvářela představu Čechů o sobě samých.³⁰

Nález *Rukopisů* je prezentován jako vysvobození ze stavu, kdy pro starou českou literaturu nebyla známa žádná památka, která by legitimizovala novodobé, romantickovlastenecké představy o národu: „*Jak žalostný byl před tím [před nálezem Rukopisů] pohled na naši starou literaturu! ... Nález Rukopisu královského blahodárně změnil tento žalostný stav.*“ Nalezením *Rukopisů* díky jejich zdánlivé historičnosti zřejmě skončil stav nenaplněného primárního horizontu očekávání: očekávání historičnosti se naplnilo.

Vzhledem k tehdy v severní a střední Evropě převládající filozofii národa a jazyka mohla legitimizace moderního českého národa a očekávání historičnosti památky duchovní kultury prostřednictvím nálezů *Rukopisů* najít oporu v této úvaze: Češi nemají dost starých básnických textů, které by dokládaly starou duchovní kulturu (v romantické filozofické terminologii myšleno, jak nějaký národ v průběhu historie přispěl ke světové kultuře a vzdělanosti). Pokud by se takové památky našly, ukázaly by nás jako spolutvůrce světové kultury, a tím legitimizovaly naši moderní národní existenci, která spočívá v tom, že se ukážeme jako již odlišní od ostatních podobných entit – jiných národů –, tehdy i dnes odlišní a také existenčně odlišní – tedy jako historický národ.

Koncept historického národa tedy implikoval očekávání *historického češství* památky (Novák 1995, 294), což jako jeden z rysů primárního horizontu očekávání předpokládalo památky, které by v kultivované staré češtině svou historičností podaly důkaz o daleko do minulosti sahající českosti, tedy národní výlučnosti a individualitě, zvláštním, čistě českém souboru národních charakteristik, vlastností, zvyků, obyčejů..., které Čechy činily v komunitě národů již dávno výjimečnými a jimiž přispívali k rozvoji světové vzdělanosti a kultury.

Nález a interpretace *Rukopisů* jsou ve skutečnosti pokusem české rodící se měšťanské vlastenecké intelektuální elity prostřednictvím domněle

30 Základní znak a výraz této historické českosti by nebyl způsobilý k jakémukoli užití, nýbrž právě k funkci poetické, tedy vysoká, vytříbená, kultivovaná stará čeština; odtud také zkonstruovaný jazyk v *Rukopisu*. (Hroch 1999, 219).

historičnosti určitého znaku ukázat a/nebo legitimizovat diferenci mezi češtvím a nečeštvím. Šlo přitom o snahu vytvořit představu o komunitě (obojí – jak komunita, tak představa o ní – mělo legitimitu vyplývající ze své historické existence), ale protože tato práce byla v případě *Rukopisů* dílem intelektuální elity inspirované romantickým nacionalismem (Hanka, Linda, Svoboda...; možná si toho byl vědom i J. Jungmann),³¹ lze souhlasit s tezí Benedicta Andersona, že si intelektuální elity prostřednictvím různých ideologií moderní národy jako komunity vlastně představují (nebo vymezují jen určitý soubor znaků, s nimiž se může většina národa co nejméně problematicky identifikovat; Anderson 1998, 14–15), nebo téměř aforistickým výrokem A. J. P. Taylora o slovanských národech ve střední Evropě, které mají být dílem mužů pera – především básníků a historiků (Taylor 1959, 37).

Z tohoto primárního horizontu očekávání vychází také všudypřítomná touha po nalezení takové památky před nálezem *Rukopisů*. Primárnímu horizontu očekávání mohla odpovídat jen památka, jako jsou *Rukopisy*: s českými, tedy od ostatních je odlišujícími znaky (jazykem), které dokazují starobylou českou vzdělanost a kulturu. Jak by totiž mohla představa o historické českosti legitimizovat jakkoli originální literární památka, kterou napsal staročeský autor, jejíž obsah by byl například jen návodem, jak pěstovat ovoce nebo chovat prasata?! To by nebylo možné: nalezený rukopis musel být ve staré češtině a zároveň být odrazem vysoké duchovní kultury.

Když byl takový rukopis nalezen, evokoval představu Čechů o sobě samých, o vlastním národě, a/nebo ji potvrzoval. Tato představa byla potom tabuizována prostřednictvím národní identifikace. A když tato identifikace vytvořila dostatečně pevný „trvalý vztah mezi jednotlivci, který produkuje živé a proměnlivé dílo jednotlivců“ (Fichte 1984, 293), jak národ definuje Fichte, získáme zformovaný moderní český národ. Odtud pak ke konkrétním politickým požadavkům (vyplývajícím ze sebeuvědomění své specifické existence – z vědomí národní výlučnosti) zbýval jen velmi

31 Tvrzení Juraje Palkoviče, že Jungmann je jeden z padělatelů *Rukopisů* (Jungmann se bránil roku 1832 v *Muzejníku*), které se objevovalo také v období bojů o *Rukopisy*, ukazuje na to, že Jungmann měl mezi tehdejší romanticko-nacionalistickou českou inteligencí takové postavení, že je poměrně málo pravděpodobné, že by o padělku nevěděl.

malý krůček.³² Proč by přece měl někdo národu odpírat (národní, politická, ekonomická) práva, která mu díky historické odlišnosti, národní historičnosti, jako národu náleží odedávna. Vytvoření či podle Andersona „představa“ moderního národa může (nezbytně) vést k politickým požadavkům této nově zrozené (id)entity.

Takový přechod se u českého národa projevil i ve vystoupení Františka Palackého na Slovanském sjezdu v roce 1848 v Praze, s nímž se mohli v revolučním roce seznámit i slovinští měšťané:

Příroda neznajíc ani ušlechtilých ani neušlechtilých národův sama v sobě, nepovolala nižádného z nich ku panování nad druhými, ani určila kterého k tomu, aby sloužiti měl druhému za prostředek k jeho zvláštním oučelům; stejné právo všech k neušlechtilější lid-skosti jest zákon boží, jehožto žádný z nich bez testu přestoupiti nesmí.

[...]

Nápodobně haníme také a v ošklivosti máme onu politiku, která se opovažuje nakládati s zeměmi a národy jako se hmotou moci panovnické poddanou, bráti, měniti a děliti je dle libosti a chuti, bez ohledu na kmen jazyk, mravy a náklonnosti národů, nevšímajíc sobě jejich přirozeného spojení, jejich oprávněné samostatnosti[!].

[...]

Zakládajíc se na přesvědčení tom, že mohutný proud nynější doby vyžaduje nové politické útvory a že stát musí, ne-li v nových

32 Obecně se zdá, že formování národů a jejich možných korelátů – států – v ponapoleonské Evropě probíhalo následovně: nejprve národní emancipace, která je zpočátku převážně jazykovým hnutím. Ta se rodí nejprve u jednotlivců a poté se postupně (pronikáním do kapilární mezilidské komunikace!) zobecňuje v představu národního společenství a to odliší od jiných podobných entit. Z toho pak vyplývá (domnělá) legitimizace politických práv tohoto svébytného národa; politická práva pak, pokud mohou být zaváděna a také úspěšně zavedena, připravují úrodnou půdu pro hospodářskou emancipaci. Pro teoretická východiska týkající se vzniku českého národa viz Hroch 1986; 1999a; 1999b. Ve slovinském prostředí je základní úvaha o dané otázce obsažena v práci Grdina 1999, 11–14. Protože tam formulovaná teoretická východiska jsou vlastně slovinskou odpovědí (nikoli přeformulováním!) na podobné otázky, jaké pro Čechy řešil Hroch ve svých studiích, je pro slovinského čtenáře, který nemusí ovládat češtinu, rozhodně výchozím čtením Grdinova kniha *Od rodoljuba z dežele do meščana*. A protože tam předložený narativ smysluplně vysvětluje také stav českého „klienického materiálu“, není třeba konfrontovat stanoviska obou badatelů.

mezích, alespoň na nových základech nově stavěti se... (Palacký 1848, 48, 49)

Nebeského do slovníku německé romantické filozofie zahalené vyjádření romanticko-nacionalistických názorů na národotvornou funkci jazyka a literatury, respektive literatury ve (starobylém) národním jazyce, a premisa, že v severní a střední Evropě byly myšlenky vyjádřené touto německou romantickou filozofií základem soudobých (prvních desetiletí 19. století) představ o jazyce, literatuře a národu. A to nejen u Němců, ale i u dalších obrozujících se národů, které tyto ideje vlastně pomáhaly formovat, nutně vede k analýze vlivu německého myšlení a jeho filozofického podtextu na formování českých (a s ne příliš přísnou analogií i slovinských) představ o jazyce, literatuře, kultuře a národu.

207

Na začátku není bez významu zdůraznit, že pojem „národ“ měl v němčině, češtině i slovinštině podobné, respektive srovnatelné konotace; znamenal totiž společenství, definované jazykem a/nebo etnikem a/nebo historickou kulturou. Při zkoumání vlivu německých myslitelů a publicistů je třeba mít na paměti, že se projevoval ve dvou rovinách: na konci 18. století šlo o vliv Herdera, kolem roku 1810 pak v Čechách přijímali vlivy německého protinapoleonského hnutí. K tomu je třeba dodat, že německé romanticko-nacionalistické myšlenky a teorie národa zůstávaly mezi zemskou vlasteneckou šlechtou v zemích koruny svatováclavské prakticky bez odezvy.

Herderův přínos k rozvoji českého národního hnutí spočívá především v tom, že poskytl filozofické argumenty pro koncepty, které již byly zakořeněny v myšlení části české inteligence a navazovaly na starší českou jazykovou tradici. Něco zcela jiného však představoval německý vliv, když se Praha stala dočasně „hlavním městem“ německých protinapoleonsky orientovaných patriotů. Přestože většina těchto mužů obvykle srovnávala národ s pruskými Němci, jejich přítomnost v Praze českým intelektuálům usnadňovala přístup k publikacím, které si kladly za cíl ideově podpořit rozrůstající se německé národní hnutí.

Do popředí se tak dostávají zejména tři autoři, jejichž spisy pražští intelektuálové druhého a třetího desetiletí 19. století dobře znali, horlivě je četli, překládali a tištěné úryvky z nich šířili. Šlo o Friedricha Ludwiga Jahna

(1778–1852), otce německého turnerství, s jeho dílem *Das deutsche Volkstum* z roku 1808; básníka a spisovatele Ernsta Moritze Arndta (1769–1860), zapáleného hlasatele německého národa v úsilí o osvobození zpod Napoleonovy nadvlády, který krátce pobýval i v Praze a proslul svou básní *Was ist des Deutschen Vaterland?* a knihou *Über Volkshass und über den Gebrauch einer fremden Sprache* (Berlín 1813); a samozřejmě Johanna Gottlieba Fichta (1762–1814) s jeho *Reden an die deutsche Nation* z roku 1808. Ačkoliv se jejich názory v jednotlivostech lišily, shodovaly se v představě, že jazyk je určující znak národa a že vlast jednotlivce je určena územím, na němž se mluví jeho mateřským jazykem.

Arndt například ve své knize *Über Volkshass* napsal:

Ein Volk, das nicht in seiner von der Natur ihm gegebenen Sprache redet, ist ein Sklavenvolk; und selbst Gott hört und erhört – wie es scheint – den Sklaven nicht, wenn er zu ihm betet. (Arndt 1813, 28)³³

A na toto čeští vlastenci rádi slyšeli. Velký ohlas mezi nimi měla také Jahnova kniha *Das deutsche Volkstum* (*Německý svéráz*), která kromě jazykového určení zdůrazňovala, že národ je determinován dlouhodobým soužitím jeho členů. Z tohoto důvodu má z lásky k národu vyplývat i imperativ poznávání vlastních národních dějin.

Zmíněný Jahnův spis se brzy stal breviářem i pro české Slovaný. Jak důležité bylo pro české obrozence, aby se jejich méně vzdělaní soukmenovci dostali do styku s ohnivými národními hesly německého myslitele, je patrné z toho, že úryvky z Jahnova *Das deutsche Volkstum* byly opakovaně překládány do češtiny. Již v prvním ročníku přílohy *Vídeňských novin*, která nesla název *Prvotiny pěkných umění*, se v roce 1813 v redakci Jana Nepomuka Norberta Hromádka (1783–1850) objevily následující úderné citáty z Jahna:

Člověk má jednu matku a nechť jen na jednu mateřštinu myslí, neboť mumlání ve dvou jazycích působí zmatenost mysli.

33 *Národ, který nemluví jazykem, jež mu příroda dala, je národem otrockým; a sám Bůh, jak se zdá, neslyší ani nevyslyší otroka, když se k němu modlí.*

Naše opičí láska k cizím jazykům [...] náš prostý a poctivý národ zcela zkazila.

A také:

Národ, který má národní spisovatele, vlastní nezměrné bohatství. Pokud se dochovají tyto jeho svaté knihy, může znovu vstát z popela. Národ, který se vzdává svého jazyka, totiž už vůbec není národem, nýbrž „míšeninou papoušků a špačků“ (Hroch 1999a, 157).

Na odpověď, zda šlo jen o akademickou zvědavost českých intelektuálů, nebo o skutečný vliv německé filozofie jazyka a národa, není třeba dlouho čekat. Stačí se jen podívat na Jungmannův jazykově-kulturní národní program a vybavit si například některé pasáže z úvodu knihy, která je zcela založena na německém romanticko-nacionalistickém konceptu, že národ žije všude tam, kde se mluví jeho jazykem. Jde o známý *Slovanský národopis* Pavla Josefa Šafaříka, o němž již byla řeč a který na jazykovou = kulturní = národnostní mapu Evropy umístil nové národy, neboť do mapy zakreslil jednotlivé hranice slovanských jazyků, jejichž mluvčí dosud nebyli považováni za národy. Šafařík tam v Úvodu zapisuje:

Národ, jenž, maje povědomí důležitosti přirozeného jazyka pro vyšší duchovní život svůj, sám jej zavrhuje a jeho se odříká, páchá nad sebou samovraždu, a přerušuje tím věčné zákony Boží.
(Šafařík 1955, 15)

Na Čechy působila také sugestivní přesvědčivost filozofického myšlení Johanna Gottlieba Fichta. V tomto ohledu byly zvláště významné Fichtovy cykly přednášek *Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters* a *Reden an die deutsche Nation*, zejména ty poslední z roku 1808,³⁴ v nichž se uplatňují Fichtovy *loci communes*, jež se jeví jako obzvláště důležité pro pochopení romantického nacionalismu, a jejich vzájemné vztahy: jedinec, svoboda, (národ) a národní jazyk.

34 *Reden an die deutsche Nation* jsou pokračováním *Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters* z Berlína (1804/1805), takže jim bez přihlídnutí k některým zásadním premisám z *Die Grundzüge* není možné skutečně porozumět.

Fichte vycházel ze současné politické situace v německém prostoru. Ten byl v době vzniku jeho úvah nesamostatný, pod cizí – francouzskou – mocí, dokonce okupovaný, zatímco Češi, podobně jako Slovinci, se jako národ ustavovali a prosazovali v zemích svatováclavské koruny vůči politicky převažujícím Němcům. Pro německého filozofa je autoreferenčním účelem lidstva „*svobodně uspořádat své poměry na rozumovém základě*“. Svoboda je přitom chápána jako podstata lidské existence – jak individuální, tak kolektivní. Pro Fichta nemůže být člověk člověkem, národ národem a lidstvo lidstvem, pokud se nemůže realizovat prostřednictvím své svobody. Takto není důležité jen lidstvo jako celek, ale i každý jednotlivý, v rámci lidstva odlišený (pod/ná)rod, definovaný svou svobodou.³⁵ Základním motorem lidstva při uspořádávání vlastních vztahů prostřednictvím svobody je rozum. Přednostní role při uplatňování rozumu prostřednictvím svobody náleží „*nejmocnějším jedincům rodu*“ – intelektuální, resp. kulturní elitě. Proč? Protože svoboda je důsledkem procesu osvobození, který není myslitelný bez individualizace, tedy konečné duševní a skutečné osobní svobody a vědomí této svobody. (Ná)rod je (ná)rodem, když je svobodný a když prostřednictvím této svobody podle rozumu uskutečňuje své vztahy. Svobodný je tehdy, když je dokončen proces osvobození od toho, co není (ná)rod sám. Proces osvobození probíhá skrze rozlišení rodu jako něčeho zvláštního, svérázného od toho, kdo tomuto rodu vládne. To implikuje proces individualizace vycházející z pocitu jedinečnosti, neopakovatelnosti a samostatnosti jednotlivce:

[S]ilnější jedinci rodu, u nichž se tento instinkt ozývá nejsilněji a nejobsáhleji, z důvodu přirozené a současně se zvětšující touhy pozvednout celý rod k sobě^[36] nebo ustavit sami sebe jako rod, ustanovili

35 Není náhoda, že Fichte tuto filozofii rozvinul v době francouzské okupace německých zemí, kdy byla pro Němce jednou z mála svobodných sfér právě oblast německého jazyka a jeho vyjádření – německá literatura.

36 „Povznést příslušníky rodu“ v národ tedy v myšlenkovém světě romantického nacionalismu znamená: 1) rozpoznat či představit si, které mody jsou mezi podobnými entitami na úrovni lidstva, tedy mezi rody, vlastní tomuto vznikajícímu, sebeurčujícímu se (ná)rodu; 2) vytvořit společnou obraznost (národ by se tedy nemohl konstituovat, kdyby neexistovala pouze jediná sjednocující a dominantní obraznost jeho podstaty; ta by ovšem nemohla existovat, kdyby zároveň působilo více konkurenčních a stejně silných interpretací toho, co jej určuje v jeho jedinečnosti); 3) z individuálních představ vytvořit masový a sdílený identifikační znak.

výsledky instinktu rozumu jako navenek rozkazující autoritu [...] a nyní se u ostatních rozum nejprve probouzí ve své podobě jako pud osobní svobody, který nikdy nevzdoruje mírnému nátlaku vlastního instinktu, zasahujícího do jeho domény; a při tomto probouzení trhá pouta nikoli instinktu rozumu jako takového, nýbrž instinktu rozumu cizích jedinců přetvořeného ve vnější donucující instituci. (Fichte 1984b, 285)

Fichte chápe dějiny jako dialektiku osvobozování individuálního bytí (jedince, národa, přičemž v případě národa prostřednictvím rozpoznání národních univerzálií intelektuální elitou národa a masovou identifikací národa s těmito univerzáliemi vzhledem k jiným podobným entitám – národům) od bytí, které se od osvobozujícího se bytí liší a není s ní identické.

Pro ideologii romantického nacionalismu, která je ve skutečnosti koncipována jako cesta národa ke svobodě skrze kolektivní individualizaci, byla jistě jedna z klíčových Fichtova myšlenka, že identifikace všech jedinců národa s podstatou národa je tím, co národ chrání před zánikem: „*Pouze společný základní rys němectví [je] to, čím vzdorujeme zániku našeho národa jeho pohlcením v cizozemstvu.*“ (Fichte 1984a, 357) Ještě důležitější je myšlenka, že určitý (ná)rod se může odlišovat od jiných podobných entit a teprve tak vůbec existovat jako národ díky svému primárnímu identifikačnímu znaku, pokud si ho samozřejmě uchoval – a tím je *národní jazyk*.

Jazyk je tedy tím, co svou podstatou a díky své povaze vytváří individuality: osobnost i národ. Jazyk svou povahou, že se v něm rozvíjí čistě specifický, jen pro konkrétní jazyk (národ) platný duchovní poznávací nástroj,³⁷ sám

Slovinský národ se tedy nekonstituuje s Trubarem, který jako první identifikuje slovinský jazyk jako hlavní označující znak (a tedy rozlišující od všech ostatních, např. tehdejších Chorvatů) – Slovinci jsme tedy ti, kdo mluví slovinsky –, nýbrž teprve tehdy, když většina národního těla nerozlučně spojí slovinský jazyk s představou slovinství, a to se stane až v 19. století. Moderní slovinský národ se zrodí až tehdy, když začne působit masová identifikace se slovinským jazykem, když je slovinský jazyk přijat jako podstata slovinství a když slovinství není myslitelné bez něj: jsem Slovinec, tedy mluvím slovinsky, a jsem jím proto, že mluvím slovinsky; *per negationem*: není slovinství bez slovinského jazyka. Vytváření znaku masové identifikace a vědomí této identifikace, což je logika moderních národních hnutí, může být pouze dílem intelektuální, ale i širší společenské elity.

37 Převzetí této představy lze najít i v zásadním díle P. J. Šafaříka *Slovanský národopis*.

o sobě rozlišuje skupiny rozdílných mluvčích a generuje národy – těm pak stačí dospět k pocitu kolektivního vědomí, aby existovaly jako národ. Specifický národní jazyk tedy implikuje existenci národa jako samostatné entity.

Myšlenka, že určitý jazyk implikuje specifické poznání, a tím způsobem specificky vnímaný duchovní svět, který se odlišuje od jiných a platí pouze pro určitou skupinu – (ná)rod –, a tento národ je formami tohoto poznání (což je celá kultura) definován jako zvláště, samostatně existující, měla pro romantický nacionalismus v historické perspektivě následující význam: čím starší jsou zápisy v národním, tedy ode všech ostatních se lišícím jazyce, tím starší je národ.³⁸ Odtud také celoevropské (u Angličanů, Rusů, Němců...) hledání starých památek jako důkazů historičnosti jazyka, a tím i památek historické existence národa v prvních desetiletích 19. století.

Jestliže určitý národ prokazuje napříč dějinami prostřednictvím specifické (jazykové) kultury svou existenci a v současnosti je stále samostatnou entitou, jakou byl po staletí, pak by měl mít právo na existenci v rodině ostatních národů. A to zároveň poskytuje oporu i pro moderní nároky. Historičnost jazyka, nakolik je patrná v textech (které mají, byť ukazují k estetickému prožitku, v tomto případě především hodnotu historických dokumentů), je historičností národa; a tvůrci modelů národních identit ve střední Evropě 19. století vnímali historičnost národa tak, že je schopná legitimizovat všechny jeho současné (politické i hospodářské) nároky. Odtud také recepce estetických entit jako historických dokumentů-argumentů a vznik národotvorné funkce literatury: literatura v národním jazyce je potvrzením, že národ, který ji vytvořil, byl a stále je zvláštní, samostatnou entitou.

Silný vliv výše zmíněných Fichtových myšlenek je patrný také v primárním horizontu českého čtenáře ohledně *Rukopisů*: v očekávání historické českosti jazyka. Protože šlo o očekávání starobylého rukopisu v češtině, v podstatě šlo o očekávání potvrzení existence historického českého

38 Šafařík ve *Slovanském národopisu* uvažoval obdobně: „Ze stupně vzdělanosti jazyka, vyobrazeného v národní literatuře, poznává se nejjistěji stupeň vzdělanosti národu, a ze stupně lásky k němu i péče o jeho zachování a zdokonalení, bez vnucování jinorodcům, stupeň duchovní i mravní výšky jeho.“ (Šafařík 1955, 15)

národa, které by fungovalo jako legitimizace pro zcela moderní národnostní a politické cíle (současné národně) se teprve formujících Čechů 19. století.

„Kdo by tu věc kupoval...“:

Rukopisy a slovinští čtenáři ve století měšťanů

Intelektuálně zvědavější a literárně vzdělanější slovinská měšťanská vrstva 19. století se mohla s *Rukopisy* seznamovat prostřednictvím překladů a domácí reflektující recepce; v parlamentní době po roce 1861 pak poměrně aktivně sledovala i konflikty, které kolem otázky pravosti *Rukopisů* zuřily mezi českými obrozenci v zemích svatováclavské koruny.

213

První překladatelský krok učinil již v roce 1833 redaktor almanachu *Krajnska čbelica* Miha Kastelic, který do slovinštiny převedl dvě lyrické básně z *Rukopisů Kytice* a *Opuštěná* (*Venec* a *Zapuščena*, Kastelic 1833, 66–69). Zařadil je do bloku překladů ze slovanských (lidových) literatur – za nimi stojí totiž překlad básně *Opuštěná* (*Zapuščena*) z *Ohlasů písní ruských* (1829) Františka Ladislava Čelakovského – a tak je slovinským čtenářům představil jako literární entitu hodnou pozornosti. Překlad byl otištěn bez komentáře a zdá se, že v rámci recepčního referenčního rámce působil bez zvláštního horizontu očekávání, který by se jeho publikací teprve naplnil. Setkal se však se zajímavou odezvou v Čechách. Zdá se totiž, že *Krajnska čbelica* poté, co byla Čelakovským představena a recenzována v článku *Krajnská literatura* v *Časopisu českého Museum*, mezi učenými českými vlastenci kolem *Muzejníka* platila za sborník „kraňské“ literatury hodný úcty, jak jej tehdy v Praze nazývali. Češi totiž věnovali pozornost i čtvrtému svazku *Čbelice* z roku 1833. A tak z něj Hanka převzal Kastelicův překlad lyrických básní z *Rukopisů* a v nové edici jej zařadil vedle českého textu a polského překladu (Hanka 1835, 131–132).

V období Jara národů vyšel roku 1849 v časopise *Slovenija* nejprve překlad lyrické básně *Jahody* (*Jagode*) a brzy poté i epické *Zaboj*, *Slavoj in Ludek*, která v originále nesla název *Záboj*. Pod překladem byl podepsán spisovatel a politik Luka Svetec (1826–1921), podle některých jazykových charakteristik (slovosled, české jazykové interference a jim odpovídající slovní zásoba...)

lze soudit, že navzdory časově blízké publikaci nepocházejí ze stejného pera. Anonymní překlad lyrických *Jahod* se totiž vyznačuje vybroušenou slovinštinou zcela bez českých interferencí; autor se snažil nalézt dynamický překladový ekvivalent pro zdánlivě staročeský originál, což se o Svetcově překladu říci nedá. Podgorski, jak se podepsal pod *Zábojem*, totiž nejen ve skladbě, ale i ve slovní zásobě silně kalkoval a podléhal češtině (např. český vokativ: „*Ludeče, Slavoju...; Ti velika potvora gadov...*“), což však nebylo ničím neobvyklým, neboť spisovný jazyk mladého slovinského měšťanstva byl tehdy v podstatě ještě v plenkách.

Slovinskou překladatelskou recepci *Rukopisů* pak v šedesátých letech 19. století završil Fran Levstik, který *Rukopisy* chápal jako autentické dílo staročeské epiky a lyriky.

České „nálezy“ chápal tedy velmi podobně jako samotní čeští intelektuálové. To je patrné také z *Doslovu* (*Pristavek*), který připojil k prvnímu a dosud jedinému kompletnímu a esteticky kvalitnímu překladu *Rukopisů* do slovinštiny (Levstik už rok před knižním vydáním v roce 1855 zveřejnil jako ukázkou překlad epické básně *Jaroslav*):

Bylo 16. září 1817, když šel V. Hanka, bibliotekář Českého musea, navštívit jednoho přítele ve městě Králův Dvůr. Slyšel, že v kostele pod věží se nacházejí nějaké skříňky z dob husitských válek, kdy Žižka to město Králův Dvůr dobýval. Šel se na ně podívat, ty starožitnosti procházel a narazil na nějaké listy papíru, které byly popsány latinskými písmeny. Když se na ně podíval důkladněji, zaradoval se, když si všiml, že má v ruce český rukopis. Za své zásluhy dostal rukopis darem, později ho daroval Českému museu. Radosti bylo mnoho po celých Čechách; všude s nadšením četli nově objevený rukopis, neboť cena jeho byla velká. Básně v něm obsažené mají tolikou hodnotu, jako nejvýznačnější díla všech dob. Proto byly také záhy přeložené do jiných nářečí slovanských a také skoro do všech evropských jazyků.

Rukopis byl podle mínění vzdělaných mužů psán mezi léty 1290 a 1310. Básně jsou, co se podle jejich obsahu soudit může, mnohem, mnohem starší, některé ještě z pohanských časů. Královédvorský rukopis se musí tedy počítat mezi nejstarší památky slovanské

literatury a Královédvorský rukopis je také svědkem, že slovanská národní poezie byla už v dávnověku tak vynikající a propracovaná, a to mnohem více než dnes. (Levstik 1953, 409)

Levstik se překládáním *Rukopisů* zabýval v průběhu podzimu roku 1854, kdy studoval v semináři řádu německých rytířů v Olomouci. To bylo spojeno se zlomyslnou intrikou úzkoprsého lublaňského katechety Globočnika. Ten kvůli pro něj pohoršujícím a snad dokonce blasfemickým, ovšem v podstatě jen úzkoprsé katolické morálce se vymykajícím a odporujícím básním, které Levstik vydal ve své sbírce *Básně (Pesmi, 1854)*,³⁹ nejprve znemožnil mladému básníkovi vykonat maturitu a následně dosáhl toho, že tiskař Blaznik uskladnil neprodaný náklad Levstikových *Básní* na několik let v zapečetěném skladu – tím Levstik přišel o velkou část autorského honoráře, a v mnohém tak „předurčil“ jeho další životní milníky – a nakonec dokonce intrikováním zařídil, že byl Levstik ze semináře vyhozen, protože nechtěl své básně odvolat. Toto obvinění Globočnik s vlastnoručními „kritickými“ poznámkami k vydání *Básní* sám poslal do Olomouce.⁴⁰

Při překládání se Levstik řídil devátým dvojazyčným česko-německým vydáním u Václava Hanky, které kromě *Rukopisu královédvorského* obsahovalo i *Rukopis zelenohorský, Píseň pod Vyšehradem a Milostnou píseň krále Václava* (Hanka 1847); překlady do němčiny v uvedeném vydání zajistil básník a překladatel Václav Alois Svoboda (1791–1849), který se při objevu *Rukopisů* v druhém desetiletí 19. století pohyboval zcela v mentálních souřadnicích českého romanticko-nacionalistického myšlení, a byl tak významným Hankovým spolupracovníkem při „vynalézání“ staré češtiny. Levstik při překládání na podzim 1854 v Olomouci bral v úvahu i i předchozí překladatelské pokusy kolem *Rukopisů*, které byly publikovány v listu *Slovenija* (Pirjevec 1931, 263), protože 18. prosince již mohl Stritarovi

39 Podle Globočnikova názoru prý byly duchem satanovým prochnuty zejména básně *Na vseh svetnikov dan a Študentovska zdravljica s verši hojo, hejo, hopsasa/ Lauda Sion auditores/ lauda vini potatores/ pije ga, kdor ga ima!*

40 O všech těchto sporech psal Levstik Hankovi ve svém prvním dopise 30. ledna 1855 (Pirjevec 1931, 124, 125).

do Lublaně oznámit, že má překlad celého textu hotový⁴¹ (Pirjevec 1931, 262).

Když nechtěl své *Básně* odvolat a 25. ledna 1855 se s ním v Olomouci definitivně rozloučili, pokusil se přesvědčit Václava Hanku, aby mu za jeho překlad poskytl honorář a následně jej vydal ve vícejazyčném vydání, protože Levstik tehdy pobýval ve Vídni, kde se snažil studovat slavistiku, přičemž život v metropoli i pro skromného a vytrvalého Doleňce nemohl být zrovna levný. Navíc věděl, že Hanka systematicky shromažďuje všechny překlady *Rukopisů*⁴² a tiskne je ve vícejazyčných edicích, čímž *Rukopisy* zvětšovaly svůj recepční dosah v evropské kultuře – a samozřejmě i slávu svého „objevitele“.

Sám Václav Hanka očekával, že mezi slovenskými čtenáři *Rukopisy* vyvolají něco zcela jiného než lhostejnost a plné regály knihkupectví. Aby zajistil, že překladu do slovinštiny nebude po formální překladatelské stránce nic chybět, tedy aby měl překlad z tohoto pohledu otevřenou recepční bránu ke čtenářům, zeptal se za Levstikovými zády (když mu Levstik 30. ledna 1855 psal, že *Rukopis* přeložil a ptal se, zda by jej Hanka nemohl vydat ve vícejazyčném vydání; toto vydání vyšlo již v roce 1852, Levstik však pravděpodobně myslel případný dotisk) na renomé Levstika jako básníka a potenciálního překladatele Štefana Kociančiče, profesora teologie v Gorici, s nímž byl občasně v korespondenčním styku. Kociančič Hankovi 22. března 1855 odpověděl takto:

*Pan Levstik, o němž mi píšete, že přeložil Rukopis královédvorský, je u nás znám jako dobrý básník; jistě také toto jeho nové dílo bude svého mistra chválit.*⁴³

41 V souvislosti s překladem básně *Kytice* z *Rukopisů* se s ohledem na stejné řešení překladatelského problému u něj a u Goethea ve sbírce *Über Kunst und Altertum*, 1823, a vzhledem ke skutečnosti, že Levstik studoval Goethea a překládal jej už před rokem 1854, tedy před překládáním *Rukopisů*, se nabízí otázka, zda Levstik Goetheovu překladatelskou variantu znal (srov. Slodnjak 1953, 415).

42 Fran Levstik Václavu Hankovi, Vídeň, 30. ledna 1855 (Pirjevec 1931, 124).

43 Francev 1905, 550. Dopis Hanky Kociančičovi, na který Kociančič citovaným textem odpovídá, ještě nebyl nalezen a jistě se nenachází v té části Kociančičovy pozůstalosti, která je uložena v Národní a univerzitní knihovně v Lublani. Tento dopis, datovaný mezi 30. lednem 1855 a 22. březnem 1855, by se mohl nacházet mezi většinou pozůstalosti, uložené v knihovně bohosloveckého semináře v Gorici, která byla dosud pro badatele poměrně obtížně přístupná.

Je pravděpodobné, že Hanka si představoval masový odbyt překladu mezi slovinskými čtenáři, zejména mezi gymnazisty, což dokládá i jeho dopis Levstikovi, v němž ho informuje, že mu jeho překlad nemůže vytisknout, a už vůbec mu za něj vyplatit honorář (Levstik byl podle Hankových slov údajně jediný, kdo si chtěl nechat za svůj překlad vyplatit hotovost, což vzhledem k Levstikově tehdejší finanční situaci bylo více než pochopitelné).

Kdybyste mi slovinský překlad nabídli tehdy, když jsem vydával vícejazyčné vydání Rukopisu královédvorského, bylo by to velmi dobře přijato, ale stejně mi račte napsat, kolik za něj očekáváte; dosud totiž ještě nikdo z překladatelů nepožadoval honorář a všichni se spokojili s určitým počtem autorských výtisků. Nevím, kdy bychom mohli vydat Váš překlad, nejhorší je však to, že se Vám přihodila nepříjemná smůla,^[44] a tak by také v případě, kdybychom šli do tisku, Vaši protivníci by to nepovolili na gymnázia – pokud nebude toto, kdo by potom tu věc kupoval [zvýraznil J. V.]. (Štrekelj 1907, 171–172)

Hanka měl sice co do činění s nepochybně nadaným člověkem, avšak ne s mužem, který by kromě svého překladatelského talentu mohl jakkoli jinak přispět k příznivé recepci *Rukopisů* mezi Slovinci druhé poloviny 19. století. V tomto ohledu vsadil na nesprávného koně, což mělo za následek slabý prodej překladu, který v Klagenfurtu vytiskl a vydal tiskař a knihkupec Johann Leon.

Avšak nehledě na to, že *Rukopisy* u čtenářské veřejnosti narazily na vlažné přijetí, měl podle slov Antona Slodnjaka prostřednictvím Levstikovy recepce – tedy recepce elitního čtenáře a překladatele – vliv na rozvoj Levstikova básnického jazyka a jeho prostřednictvím pak i na rozvoj slovinského básnického jazyka obecně. Redaktor Levstikových souborných děl o tom napsal následující:

44 Zmiňované se vztahuje na Levstikův dopis Hankovi ze dne 30. ledna 1855, v němž Levstik svého pražského kolegu detailně informoval o smutných důsledcích Globočnickových intrik; Hankovi psal dokonce o „zlomyslnosti“ lublaňského duchovního. Fran Levstik Václavu Hankovi, Vídeň, 30. ledna 1855 (Pirjevec 1931, 124, 125).

Je zajímavé a důležité, že básně Rukopisů působily v souvislosti s domácí umělou a lidovou poezií také na Levstikovu tvorbu a že získal právě z jejich svérázného spojení a samozřejmě také dalších impulzů a vzorů Levstikův lyrický i epický styl leckterou rytmickou a metaforickou charakteristiku. Vzhledem k tomu, co je pro vývoj Levstikova stylu, a dokonce i pro vývoj našeho celkového básnického stylu nejdůležitější, je samozřejmě naprosto nedůležité, jestli byly básně Zelenohorského a Královédvorského rukopisu zapsané v 9. a 13. století, jak tvrdil Hanka, nebo byly dílem Hanky a Lindy ze začátku 19. století, což dokázali čeští pozitivisté s Masarykem v čele. (Slodnjak 1953, 411)

218

Slodnjak sice nikde přesně neukázal ani nevysvětlil, jaký vliv měly *Rukopisy* na Levstika a kde přesně jej lze rozpoznat, avšak domnívám se, že pro literární teoretiky bude výzvou detailně prozkoumat motiviku Levstikových básní vzniklých po roce 1854 a také – s ohledem na tematiku a motiviku básně *Záboj z Rukopisů* – Levstikovu úpravu Jurčičovy tragédie *Tugomer*, zejména postavu Spitigneva. Slodnjakův závěr o vlivu metafor z *Rukopisů* na Levstika vyvolává rovněž následující kritickou úvahu: mohl vůbec staročeský metajazyk metafor v *Rukopisech* (stará čeština v něm byla konstruována podle znalostí Václava Hanky a v mnoha ohledech neodpovídá skutečnému stavu staročeského jazyka, jaký je patrný v památkách předhusitského období) ovlivnit specifický autorský jazykový výraz slovinského básníka, spisovatele, překladatele a filologa z poloviny 19. století, zvláště vezmeme-li v úvahu, že některé hrubé „zkratky“ v metaforice *Rukopisů* byly pro kritické čtenáře českého padělků již v Levstikově době patrné. Ba co více: právě některé textové „neobvyklosti“ v metaforice přiměly filology,⁴⁵ aby se hlouběji zamysleli nad neobvykle inovativní starou češtinou, a výsledek těchto úvah nebyl pro *Rukopisy* příliš příznivý.

45 V básni *Jaroslav* s tematikou mongolského vpádu do Evropy, v níž se Hanka inspiroval při staročeském překladu Polova *Milionu*, se stala filologům podezřelou textová sekvence „i na dlí tresť černú položichu“, která odhaluje, že Hanka nerozuměl staročeskému textu, který znamenal „a třtinu černou na dvě půle rozštěpili“, nikoli „třtinu po délce položili“.

Prvním učeným Slovincem, který se svou recepcí ocitl v průsečíku mezi svou elitní kritickou čtenářskou recepcí *Rukopisů* a českým (nekritickým) očekáváním historické českosti ve starých rukopisech, byl Jernej Kopitar. Ten se stal a také zůstal díky svému jízlivě hašteřivému a odmítavému postoji k *Rukopisům* i k lidem, kteří k nim měli jakýkoli afirmativní vztah, v povědomí české kulturní veřejnosti až do 20. století zapsán jako hotový prototyp svárlivého jazykovědce ze země pod Alpami.

Na *Rukopisy* upozornil Kopitara Josef Dobrovský, a když profesor estetiky Johann Heinrich Dambeck v roce 1818 v pražském časopise *Hesperus* vydal spis *Entdeckte böhmische Gedichte*, Kopitar jej o rok později pod názvem *Altböhmische Literatur* bez jakýchkoli připomínek pouze s nepatrnými změnami přetiskl v *Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. Hankovi pak prostřednictvím Dobrovského dokonce poblahopřál k výjimečnému objevu.⁴⁶ To, že Kopitar tehdy nebyl objevitelům českých rukopisných padělků nepříznivě nakloněn, dokládá možná i anonymní recenze druhého vydání Hankovy sbírky básní *Písně* (Praha 1819), která pod názvem *Böhmische Literatur* vyšla 7. srpna ve vídeňské *L. c. Chronik der österreichischen Literatur*, neboť možná pocházela právě z Kopitarova pera.⁴⁷

Již v roce 1824 však v Kopitarovi v souvislosti s Hankovými objevy začnou hlodat pochybnosti: Dobrovský totiž v létě toho roku zveřejnil první rozhodný útok na *Rukopis zelenohorský*,⁴⁸ když vytahal za uši Václava Aloise Svobodu, který si měl podle něj s učitelem a mistrem nevhodně zažertovat a chtěl ho oklamat domnělým staročeským rukopisem, který patriarcha slavistiky okamžitě rozpoznal jako padělek.

Kopitar, který byl dobře obeznámen s kontakty českých vlastenců mezi sebou – o těchto věcech mohl číst v Dobrovského dopisech – se už několik měsíců po článku v *Archivu* svého pražského učitele táže:

46 Jernej Kopitar Josefu Dobrovskému, Vídeň, 8. května 1818 (Jagić 1885, 438–439).

47 Viz také Kopitar 1944, 405, 406.

48 Šlo o Dobrovského spis *Literarische Betrug* (Dobrovský 1824, 260).

*Also de codicis Reginohrad, authentia nullum dubium? Quid si suppositor hinc incepisset? Tu vidisti codicem, & nec dubium subortum?*⁴⁹

– Kritická pochybnost má totiž zvláštní vlastnost: pokud nenajde přesvědčivé argumenty pro či proti, den za dnem roste a přenáší se na stále více věcí. A tak Kopitar na podzim roku 1824 začal zpochybňovat i *Královédvorský rukopis*, který Dobrovský až do smrti považoval za „cenný zbytek [české] národní minulosti“.

A tak již za necelé čtyři roky v roce 1828 lze v korespondenci mezi Kopitarem a Dobrovským nalézt následující Kopitarovu úvahu:

*Videris nolle capere suspicionem meam de glossis Salomonis. Ego enim valde suspicor, ipsas has glossas bohemicas esse recens omnes confictas et illatas in codicem a noto et passionato falsario. Ergo vide Tu praesens, et tuis oculis, an non sit impostura et haec. Fortasse ille vobis Joannem propinavit, ut saltem glossas sineretis transire inultas. Equidem vereor, ne sint ad unam interpolatae omnes (suppositae manu recenti falsarii); aut posito etiam, adfuisse ante illum unam alteramve, duis credat, illum neglexisse tam bellam occasionem, augendi veteres glossas proprio Marte. Fateor, me nec Kralodvorskas nunc credere extra dubium positas! Wer einmal gelogen hat, dem glaub' ich nichts mehr; ausser es ist juristisch erwiesen [zvýraznil J. V].*⁵⁰

A tohoto principu – kdo lhal jednou, tomu už není možno věřit, pokud není soudně prokázáno, že něco skutečně platí – se Kopitar následně

49 „Takže o autenticitě Rukopisu královéhradeckého žádná pochybnost? Co kdyby podvrh začal právě odtud? Ty jsi ten kodex viděl na vlastní oči – a ani stín pochybnosti tě nenapadl?“ Jernej Kopitar Josefu Dobrovskému, Vídeň, 16. září 1824 (Jagić 1885, 507).

50 „Zdá se, že nechceš přijmout mé podezření ohledně Salomonových glos. Já mám totiž velmi silné podezření, že právě tyto české glosy jsou všechny nově vymyšlené a dodatečně byly vloženy do kodexu známým a vášnivým falšovatelem. Proto se na to sám podívej na vlastní oči, zda i toto není podvod. Možná vám ten člověk naservíroval „Jana“, aby vám aspoň glosy prošly bez trestu. Já se opravdu obávám, že jsou všechny do jedné interpolované (dopsané rukou nedávného falšovatele); anebo i kdybychom připustili, že před ním už nějaká ta starší glosa existovala, kdo by uvěřil, že by takový člověk promarnil tak krásnou příležitost, aby vlastní iniciativou rozšířil staré glosy? Přiznávám, že už ani Královédvorský rukopis teď nepokládám za nesporný! Kdo jednou lhal, tomu už nevěřím ničeho – ledaže by to bylo soudně prokázáno.“ Jernej Kopitar Josefu Dobrovskému, Vídeň, 30. května 1828 (Jagić 1885, 612, 613).

v otázce *Rukopisů* také důsledně držel. Své pochybnosti si však už nenechával pro sebe, ale dal jim při různých příležitostech volný průchod v korespondenci i na stránkách svých spisů, což české vlastence, kteří vsadili na pozitivní (veřejný) identifikační obraz *Rukopisů*, nesmírně rozčilovalo.

Poprvé se to přihodilo již rok po smrti Dobrovského, který zřejmě alespoň částečně tlumil Kopitarův často doslova nezřízený veřejný odpor vůči české vlastenecké kulturní elitě. V roce 1829 totiž František Palacký ve vídeňských *Jahrbücher der Literatur*, které neredigoval nikdo jiný než právě Kopitar, vydal obsáhlou kritiku zcela nové pražské edice *Rukopisů*, jež byla zároveň přípravou studií pro jeho *Dějiny*,⁵¹ s níž chtěl prostřednictvím historické kritiky *Rukopisy* ustavit jako seriózní a hodnověrný historický pramen. Když však operoval *Rukopisem zelenohorským* a pokoušel se ostrými slovy vyvrátit Dobrovského kritiku z *Archivu*, ve vídeňském slavistovi, který při vědecké práci nikdy neskrýval své téměř křečovitě úsilí dobrat se co nejověřenější a úplné pravdy, vzkypěla krev.

Pod Palackého argumentaci *Rukopisem zelenohorským* připojil Kopitar jako redaktor časopisu ještě tuto jízlivou poznámku:

*Das Fragment vom Evangelio Johannis, was Hr. Palatzky ohne Arg durchlässt, kannte Dobrowsky wo möglich noch entschiedener als Betrug, und man wagte sich, bey seinen Lebzeiten damit nicht ins Publikum! Wehe der Sache selbst, die durch Betrug, sey es auch frommer Betrug, gefördert werden soll!*⁵²

A ta se stala zárodkem nevybíravého zuřivého sporu mezi Kopitarem a českými vlastenci. Spor se v následujících letech jen stupňoval, neboť vídeňský slavista byl rozhodnut, že jako nástupce patriarchy slavistiky Dobrovského si nenechá do vědecké duchovní sféry fušovat českým „zbožným rukopisným podvodem“, zatímco Češi stejně neústupně trvali na tom, že jejich národní dějiny a z nich vyplývající novodobé identity se bez jejich

51 Palacký 1829, 138–169; v živém záhlaví nazván *Die böhmische Königinhofer Handschrift*; cit. podle Kopitar 1857, 139–169.

52 *Fragment Evangelia sv. Jana, který pan Palacký bez jakéhokoli podezření propustil, měl Dobrovský – pokud možno ještě rozhodněji – za podvrh a za jeho života se nikdo neodvážil uvést jej na veřejnost! Běda té věci samé, která má být podporována podvodem, byť by šlo o podvod zbožný!* (Palacký 1829, 166, viz též Kopitar 1944, 197, 198.)

nejstarších památek, a tedy ani bez *Rukopisů*, nemohou obejít – a Palacký přitom zřejmě velmi dobře věděl, že jde o padělek, protože vedle Šafaříka patřil mezi nejlepší slovanské paleografy první poloviny 19. století. Šlo tedy o střet dvou ideových světů, obrazností a mentalit, které měly stejně vášnivě a zapřísažně obhájce: Kopitarovo jasné racionalistické poznání proti českému romantickému zápalu, který si přál především myslet národ.⁵³

Spor byl nevyřešitelný a v následujících letech kulminoval, když se do veřejného prostoru dostala slova, která rozhodně nemohla autorovi sloužit ke cti, zvláště pokud jimi častoval lidi z vědeckého prostředí, kteří obvykle nebývají žádní hlupáci. Ačkoliv český filozof, etnolog, literární historik a kritik Ignác Jan Hanuš poctil Kopitara přívlastkem „*Der grösste slavische Kritiker unseres Jahrhunderts*“, a označení za kritika rozhodně mělo své opodstatnění, z Kopitara až příliš často padaly salvy nejhrubších nadávek a nevyhýbal se ani pohrdlivému ostouzení náboženského vyznání konkrétního oponenta, jehož považoval za svého nepřítel.

Tak Kopitar označil Šafaříka a Palackého ve spise *Hesychii glossographi discipulus et epiglossistes russus* za „heterodoxi“ a přijmení Palacký s ohledem na Uhry a maďarštinu, jíž se tam převážně mluví, zlomyslně uváděl do souvislosti s tím, zač pražského historika považoval. – Hlavního českého historika tehdy přetvořil přes Palacký > Palackus > Pantilius > Cimex v jeden druh velmi nepříjemného parazitického hmyzu. V maďarštině totiž podstatné jméno *poloska* neoznačuje nic jiného než – *štěnici*.

Ve čtvrtém desetiletí 19. století boj mezi Kopitarem a českými vlastenci kolem *Rukopisů* ještě zesílil. Když byl v roce 1832 v Praze, prohlédl si rukopisy, které považoval za padělky, a udělal si na věc názor na základě přímé zkušenosti. Brzy poté psal Jacobu Grimmovi, že jde rozhodně o falza. Následně v roce 1837 pod pseudonymem Cosmas Luden reagoval ve čtrnáctém svazku sborníku *Repertorium der gesammten deutschen Literatur* (Kopitar 1837, 181–185), který v Lipsku vydával německý historik Karl Gotthelf Gersdorf. Tam dokonce požadoval soudní výslech všech, kteří se na objevu *Rukopisů* podíleli.

Poslední mocný výpad proti českých vlasteneckým snahám si rusovlasý pán z Vídně dopřál těsně před smrtí 30. ledna 1844, kdy psal z Vídně

53 Srov. Jagić 1910, 200–208.

Adamu Mickiewiczovi do Paříže, a reagoval tak na jeho knihu *Vorlesungen über slavische Literatur und Zustände* (Brockhaus, Lipsko 1843), která obsahuje přednášky o slovanských literaturách, jež básník měl v letech 1840–1842 na *Collège de France* v Paříži.

Kopitar se samozřejmě rozčiloval především nad tím, že Mickiewicz *Rukopisy* považoval za autentickou a důvěryhodnou památku:

Vážený rodáku!

Id est krajan jako Slovan, in genere, což má při takové dálce dvojí význam; neboť vlastně jsem in specie krajan Herbersteina z Kraňska, ale jako celá Evropa také Váš čtenář a ctitel, ať už in originali nebo v překladech.

Proto také doufám, že budete mít trpělivost s některými přáními, které se ve mně zrodily při čtení Vašich „Collegien“.

[...]

Ale abychom přehlédlí celý Hankův nález. Tyto české objevy jsou přece nepokryté napodobování srbských lidových písní, s jejichž metrem se Hanka seznámil v první Vukově Pesmarici, Vídeň 1814, a 1817 nejprve Královédvorským rukopisem ošálil samotného starého Dobrovského. Později mu to šlo přinejmenším s Dobrovským lépe; ten mu nechal ještě glossy, z nichž je pouze 12 pravých, 15 jich je podstrčených nad a pod řádek. Zkrátka všechno, všechno je pádlek [zvýraznil J. V.].⁵⁴

Základní texty pro objasnění otázky, jaký byl v souvislosti s *Rukopisy* primární horizont očekávání u slovinského čtenáře v zemi na slunečné straně Alp, jsou *Rukopisy zelenohorský a královédvorský* (1874) Franceho Jaroslava (Štrukljeho) a spis Emila Volčiče *O pravosti Královédvorského rukopisu* (1881). Na základě českých pramenů a literatury, které použili při sestavování svých textů, je zřejmé, že slovinská recepce *Rukopisů* byla pod silným vlivem recepčních klišé z tehdejších českých textů reflektujících tuto otázku.

54 Překlad dopisu mi ochotně obstaral dr. Niko Jež. Za jeho laskavost mu upřímně děkuji.

Větší část Volčičovy studie, která je spolu se Štrukljeho textem i po více než století stále nejrozsáhlejší slovinský analytický text o *Rukopisech*, zejména o otázce jejich původnosti, tak představuje jen více či méně doslovné shrnutí dvou českých prací: F. Palackého a P. J. Šafaříka *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache* (1840) a rozpravy bratří Jirečků *Die Echtheit der königinhofer Handschrift* (1862). Také spis Julija pána Kleinmayra *O stáří „královédvorského rukopisu“* (O starosti „kraljedvorskega rokopisa“, 1877) je pouze přepracováním textu Jana Gebauera a Ignáce Bohuslava Maška *Příspěvky k výkladu Rukopisu královédvorského z Listů filologických a pedagogických* (1876). U tohoto textu je však třeba poznamenat, že vedle textu Vatroslava Oblaka v časopise *Ljubljanski zvon* jde o jediný slovinský text, který *Rukopisy* neposuzoval pozitivně a potvrzujícím způsobem, ale kriticky. Slovinský elitní čtenář, který získal jeden z vrcholů své reflexe ve spisech Štruklja a Volčiče, uvažoval o *Rukopisu* takto:

Tyto dva rukopisy [Rukopisy královédvorský a zelenohorský] jsou u Čechů ve velké vážnosti. [...] Můžeme zde pozorovat český národ v rozličných obdobích jeho vývoje, v jeho myšlení a fungování, v jeho obyčejích, přednostech a nedostatecích. Dále vane z těch básní upřímná láska k víře a vlasti. Na základě těchto památek můžeme a smíme posuzovat rozvinutost tehdejšího básnictví. [...]
Co byli Češi před více než tisíci lety? Byli národ svobodný, pracovitý, hudbymilovný, vlídný a pohostinný, nelačníci po boji, ale přesto odvážný a chrabrý, když si to potřeba žádala. Měli ponětko o jednom nejvyšším Bohu, a navíc uctívali množství menších bohů a jim v chrámech, v hájích a na horách pálili obětiny. Věřili na nesmrtelnost duše, na odplatu a na trest po smrti. Vládl jim náčelník s pomocí sedláků (nejstarších), lechů (větších pozemkových vlastníků) a vladyků (menších pozemkových vlastníků), kteří se v případě potřeby sešli na shromáždění, jehož výroky a usnesení měly platnost práva a zákona. Jejich zbraně byly mlat, meč, luk a kopí. V klidných dobách se zabývali zemědělstvím, chovem dobytka a rozličnými řemesly; dobývali rudu, odlévali mince, vařili sůl, stavěli vesnice a města. Obzvlášť bujně se u nich dařilo národnímu básnictví.

[...]

Velká je jeho vážnost pro Čechy, jako např. pro Němce Nibelung a Gudrun. Z těch staročeských písní vane upřímná láska k víře a vlasti. Po těchto památkách můžeme a smíme soudit o rozvoji tehdejšího básnictví. [...] Rukopis tento také nezvratně svědčí o tom, že básnictví české nebylo z ciziny přesazené, podle cizího uzpůsobené, nýbrž je zcela domácí, jedinečnost národa českého [zvýraznil J. V.]. (Jaroslav 1874, 242, 359)

Pokud porovnáme výše uvedený text s obdobnými texty českými, lze konstatovat, že recepce slovinského elitního čtenáře se neuskutečnila prostřednictvím poznávání *Rukopisů* z poměru znaků v samotných textech. Kdyby k takové autoreferenční recepci došlo – a slovinský elitní čtenář by jí tehdy bezpochyby již byl schopen – mohly by být zohledněny ty textové funkce *Rukopisů* – možná zejména estetická –, které by díky slovinskosti, tedy něčeho jiného než je českost, mohly být dominantní pro slovinského čtenáře více než pro českého či slovinského obecně. Určité složky, které byly pro Čechy vypovídající, by tak pro Slovinci nebyly a naopak. Slovinskému elitnímu čtenáři chybělo plnokrevné slovinské čtení *Rukopisů*, recepce se proto uskutečnila spíše skrze nekritické přejímání českých recepčních klišé. Tímto způsobem slovinský elitní čtenář nekriticky přejal i očekávání historické českosti *Rukopisů* podmíněné českým romantickým nacionalismem, které však ve slovinské recepci zůstalo jen prázdnou a bezreferenční rétorikou bez svého jádra (v Čechách právě naopak: podstata očekávání historické českosti byla z romantické filozofie jazyka a národa vyplývající potřeba legitimizovat i prostřednictvím *Rukopisů* existenci moderního českého národa).

Když se Fran Levstik v *Doslovu* ke svému překladu pokusil toto očekávání historické českosti prezentovat také jako primární horizont očekávání slovinského obecného čtenáře (Slodnjak 1953, 410), staly se *Rukopisy* pro tohoto čtenáře pouze ne zrovna zajímavou kuriozitou, kterou by měli číst pouze elitní čtenáři. Tímto chybným určením primárního horizontu očekávání Levstik do značné míry negativně ovlivnil další vývoj recepce u Slovinců. Došlo k tomu proto, že Levstikem předpokládaný primární horizont očekávání slovinského čtenáře neodpovídal reálnému

čtenářskému očekávání. Oba horizonty – ten Levstikem předpokládaný a skutečný – si dokonce odporovaly.

Na jedné straně elitní čtenář (což Levstik nepochybně byl), který podobně jako český vycházel ze středoevropského, avšak německým vlivem formovaného kulturního okruhu (v němž romantická filozofie jazyka a národa působila jako velmi silný, všudypřítomný a v určité době i národotvorný činitel), soudil, že *Rukopisy* jsou významné, protože svou domnělou historičností odůvodňují existenci současného národa nebo vytvářejí představu o něm – jsou tedy významné proto, že se skrze ně realizuje očekávání historické českosti z primárního horizontu očekávání českého (!) čtenáře a veškeré s ním související masové identifikace, které měly v Čechách silný národotvorný efekt.

Na druhé straně stál masový slovinský čtenář, který historičnost *Rukopisů* neočekával, a to ze dvou důvodů: a) historičnost *Rukopisů* nikdy neutvářela představy Slovinců o sobě samých – národotvorná funkce *Rukopisů* pro slovinský národ byla nulová; b) v době vydání Levstikova překladu (1856) již byla pryč doba, kdy si středoevropské slovanské národy na úrovni masové identifikace projektovali „knížata ducha“ a „rytíři pera“ a kdy byl národ něčím teprve očekávaným především prostřednictvím psaného slova v národním jazyce.

U Slovinců Levstikovy doby byla jazyková emancipace – nezbytný výraz romantického nacionalismu, v němž hrály jazykové památky v národním jazyce významnou roli – již v hrubých rysech uskutečněna. Tehdy se pomalu zvedala opona nad jevištěm politické emancipace, která však v tvrdé, ani trochu idealistické a někdy dosti nelibostné každodenní politické aréně po roce 1861 nemohla být vybojována (pouze) literaturou a její recepcí.

Levstikův pokus vytvořit ze specificky českých, zrozením českého národa vytvořených poměrů a vztahů vycházející primární horizont očekávání s jeho očekáváním historické českosti *Rukopisů* primární horizont očekávání slovinský, byl tedy neúspěšný – a to již ve své době: Levstik totiž neuměl či nebyl schopen vnímat primární horizont očekávání odpovídající své době a národu. Nejlepším důkazem je pasivní recepce obecného čtenáře, která ukazuje, že Levstikův „bezkrvný duchovní transplantát“ se neujal. Překlad Frana Levstika, byť byl ve své době vzorný, zůstal ve skladech

– neprodaný a nečtený – i když byl v Bleiweisových *Novicích*, tedy v novinách s největším recepčním dosahem, uveden skvělou reklamní notickou:

V Celovci spatřil světlo světa ‚Králodvorský rukopis‘. Ze staročestiny jej přeložil Fr. Levstik. Stojí 12 kr. Překlad slavného prvopisu je věrný, tisk je pěkný, cena nízká; panu Leonovi tedy patří po právu velký dík, že významný Hankův objev také v našem jazyce uzřel světlo světa. (Novice 1855, 347)

Pokud tedy platí Wildova myšlenka, že knihy mají hodnotu právě do té míry, nakolik se čtou, a pokud dále platí teze o literatuře jako o obratu, lze konstatovat, že Levstikův překlad v době svého vzniku neměl velkou váhu – nebyl čten. Z hlediska mezikulturního kontaktu šlo o zcela neúspěšný čin; nikoli však vinou Levstikovy překladatelské neschopnosti, ale kvůli poměrům a vztahům spojeným s Levstikem předpokládaným primárním horizontem očekávání slovinského čtenáře, jenž neodpovídal skutečnému čtenářskému očekávání. Že Levstikův překlad ve skutečnosti nepůsobil jako obrat, což se při příznivé recepci mohlo stát, potvrzuje následující záznam:

Tuto perlu staročeské poezie přeložil do slovinštiny Fr. Levstik již roku 1856. Knížečka má 56 stran pěkného drobného tisku. Že je překlad vynikající, jsme se přesvědčili z úryvků do spisu vložených, a ze všeho toho bychom měli usuzovat, že Slovinci s největším potěšením po něm sáhli, vidíte? Bohužel tomu tak není! Je snad knížka příliš drahá? Kolik tedy stojí? Slyšte! – 10 soldů! Tedy stojí tolik, kolik malý kalendář, který má doslova každý chudobný dělník. (Jaroslav 1874, 359, 360)

Dokonce i Juliju pánu Kleinmayrovi, který byl ve své době bezpochyby uznávanou autoritou v oblasti literární historie, se v listu *Slovenski narod* (1877) tři roky po Štrukljeho textu zdálo stále potřebné připomenout Štrukljeho myšlenku, že by bylo opravdu ku prospěchu věci, kdyby Slovinci skupili zbývající výtisky Levstikova překladu; od jeho vydání tehdy uplynulo již 11 let. K „reklamní“ akci přistoupil Kleinmayr následovně:

Královodvorský rukopis, jedna z nejstarších památek české literatury, jejíž význam je pro Čechy a také všechny Slovanův značný, je každému Slovinci, který se poněkud rozhlédl po poezii národní, dobře známý, a pokud ho někdo z našich po vzdělanosti toužících ještě nezná, může si jej obstarat, protože nestojí více než slabých deset krejcarů. Za tuto drobnou částku, rovnou ceně – jak Fr. Jaroslav v letopisu „Slov. matice“ roku 1874 dobře zdůrazňuje – „malého kalendáře“, který má téměř každý chudý dělník, dostaneš, drahá čtenářko a ctyní čtenáři „Slov. Národa“, tu krásnou perlu staročeské poezie, tu jedinečnost nářečí nám příbuzného v pěkném slovinském překladu Fr. Levstika (t. 1856. Celovec; vytiskl J. Leon), tedy sáhni po ní! (Kleinmayr 1877, 1)

Recepce *Rukopisů* u Slovinců získala novou podobu s nástupem pozitivistického paradigmatu ve slovinské literární vědě. Vatroslav Oblak napsal krátkou zprávu o chemických zkouškách *Rukopisů*, které probíhaly v osmdesátých letech 19. století. Přitom zdůraznil, že otázka (zkoušky) pravosti *Rukopisů* je vedle otázky vědecké pravdy u Čechů spíše spojena s jejich romanticko-nacionalistickými představami o vlastním národu – tedy s národní identifikací.

Jelikož byl Oblak důsledným zastáncem pozitivistického paradigmatu a protože v roce 1888, kdy vznikla zmíněná zpráva, Oblakův přerod v literárního historika teprve začínal, omezil své pojednání pouze na informování o problému, kde své vnímání věci vysvětluje takto:

U všech takových otázek platí, jako ve vědě obecně – a tato otázka patrně není patriotická – audiat et altera pars; zůstat však musíme při tom samozřejmě vždy „kühl bis an’s Herz hinan.“ (Oblak 1888, 447)

Ve stejném spise se svolením Jana Gebauera zveřejnil část jeho textu *O chemické a mikroskopické zkoušce Ruk. Král.*,⁵⁵ zejména dopis J. Wislicena, profesora chemie na univerzitě v Lipsku. Gebauer v uvedeném spise využil výsledky „exaktních“ věd, které v posledních desetiletích 19. století získávaly

55 Gebauer 1887/88, 233–238.

mezi měšťany stále větší prestiž, a dospěl k závěru: poslední zkouška nepřinesla žádné nezvratné důkazy, které by potvrzovaly, že jsou *Rukopisy* opravdu tak staré, jak se předpokládá, a ještě zvýšila množství důkazů proti jejich pravosti; obecně je navíc krajně nejisté, zda mohou pouze mikroskopy a chemie poskytnout odpověď na otázku ohledně stáří nějakého rukopisu.

Při přípravě svého příspěvku pro časopis *Ljubljanski zvon* Oblak intenzivně komunikoval s ústřední osobností filologického zkoumání pravosti *Rukopisů* v Čechách profesorem na pražské české Karlově univerzitě Janem Gebauerem, a vznikly tak následující čtyři dopisy ve slovinském jazyce,⁵⁶ které dosud v českém prostoru nebyly známy ani publikovány:

l: 24. 4. 1888

Ve Vídni 24. 4[.] [18]88

Velectěný pane profesore!

Navrátil se v těchto dnech z domova do Vídně, obdržel jsem Váš laskavý dopis a zaslanou knihu. Přijměte za to prosím mé nejvroucnější poděkování a buďte ujištěn, že mě Váš vzácný dopis velmi povzbudil – a to student potřebuje.

Při této příležitosti mi dovoluje položit otázku. – U nás se některé kruhy zajímají o Královodvorský spor, ale své znalosti o celém sporu a problému čerpají z politických novin, a tak četli i v *Politiku* o chemickém zkoumání. Myslím, že by bylo dobré naše lidi o tom trochu poučit, a proto prosím, zda byste mi dovolil – pokud je to vůbec možné – přetisknout dopis lipského prof. Wis. (z *Athenea* 3. nebo 4. sešit) v našem literárním a zároveň tu a tam taky trochu poučném časopise *Ljublj[anski] Zvon*, aby pak pravda snáze pronikla i k nám.

S nejvyšší úctou

Váš služebník

V. Oblak

VIII Laudong[asse] 14

56 Dopisy jsou dnes uloženy v Gebauerově pozůstalosti, která se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

II: 4. 5. 1888

Ve Vídni 4/V [18]88

Velectěný pane profesore!

Právě jsem chtěl poslat zprávu o názoru prof. Wisl[icena] do *Ljub[ljanského] Zv[onu]*, když jsem obdržel Vaši c. pohlednici, v níž mě informujete o ústupu prof. Bělohoubka. To je velmi zajímavé a otevře oči i těm slepým patriotům, kteří kamenovali každého odpůrce pravosti *Rukopisu*. K tomuto odvolání jistě vedly publikované dopisy prof. Wisl. a Vaše námitky. Za Vaše laskavé upozornění děkuji ze srdce; zítra hned půjdu k prof. Jagićovi, abych ho požádal o *Osvětu* a přečetl si Bělohoubkův^[57] komentář k jeho zprávě v ČČM 87.^[58]

Pouze mě mrzí to, že nemohu o této zajímavé otázce podávat více zpráv; rozumím těm věcem příliš málo a ještě nemohu dojít k samostatnému názoru, a proto také nechci, aby se mi řeklo: *ne sutor etc.* Jinak si myslím, že otázka je již vyřešena a boj je již v poslední fázi. Vaše důkazy jsou nepopíratelné.

S nejvyšší úctou

Váš vděčný

V. Oblak

studph.

III: 21. 9. 1888

V Celje 21[.] 9[.] [18]88

Velectěný pane profesore!

Nezlobte se, že Vás obtěžuji jednou prosbou. Dostal jsem *Listy filologické*[,] všechny ročníky, ale musím je zkompletovat, protože mi chybí:

57 Bělohoubek 1888, 466–475.

58 „Zpráva o chemickém a drobnohledném ohledání některých rukopisů musejních“, *Časopis Musea království Českého* 61 (1887), 297–435. Komisi, která dohlížela na zkoumání *Rukopisů*, tvořili historik V. V. Tomek, paleograf J. Emler, jazykovědci a filologové J. Gebauer a M. Hattala, chemik Vojtěch Šafařík, syn Pavla Josefa Šafaříka, knihovník A. J. Vrtátka a A. Bělohoubek.

V 1, 2; VII 3, 4; XII 3, 4; XIV 2–6. – Prosím Vás, zda byste mi laskavě oznámil, zda je možné získat zmíněné jednotlivé [podtrženo v originále] svazky a za jakou cenu? Musím mít rozhodně všechny ročníky kompletní [podtrženo v originále].

Vyšla v poslední době nějaká odpověď (a ne jen pouhá zábava) na Vaši rozpravu *Královédvorský rukopis*^[59] v *Archivu*? Žiji nyní tady tak vzdáleně od veškerého vědeckého života, že vůbec nevím, co se děje v učeném světě. Podle mého mínění je nyní spor, pokud jde o filologické hledisko, uzavřen. – Kdy už vyjde dlouho slibovaná „obhajoba“ a odpověď Hattalova? Doufaje, že mi mou prosbu prominete, doporučuji se Vám s nejvyšší úctou

Váš

V. Oblak

Celje (Cilli), Štýrsko

231

IV: 19. 11. 1888

Ve Vídni 19. XI. [18]88

Velectěný pane profesore!

Opět Vám musím poděkovat za zaslanou rozpravu o RK a RZ. Tak málo umím vyjádřit svou vděčnost slovy, že Vám za tento dar jen říkám: srdečné díky a zároveň si přeji, aby tato rozprava otevřela oči i českému publiku a všem patriotům v českém království, aby byla [...nečitelné] dlouholeté polemiky.

S Jirečkovou rozpravou *O zvlášt. češ. ve st. rukop.*^[60] nelze téměř v žádném bodě souhlasit. Přečetl jsem ji velmi pozorně a našel řadu omylů. Slyším však[,] že je autor nemocen, a to možná způsobilo, že ji nemohl ještě jednou přepracovat. To ovšem nijak nesnižuje Jirečkovy zásluhy na poli literárněhistorickém. – Dokonce poněkud pochybuji, že by c = ě a dz = d' byl moravismus. Je mi známo, že i Vy, pane profesore, jste již ve své rozpravě Ůb. d. [nečitelné] a-o, v filb. považovali toto za znak moravský, ale mně se stále zdá divné, že v současných moravských nářečích tento jev nenajdeme;

59 Gebauer 1888, 1–39, 161–188.

60 Jireček 1887, 1–86.

nachází se pouze v opat. nářečí a v jednom uhersko-slovinském; jedna ves byla teprve nedávno přesunuta ze Slovenska na Moravu. V současných česko-slovenských nářečích nacházíme c, dz – pokud mi je známo – jen v blízkosti polských oblastí a v už zmíněném [podtrženo v originále] prostoru. Naopak se však c, dz nachází – čc také v některých jen sporadicky – ve značném počtu staročeských rukopisů; že by všechny tyto rukopisy byly psány moravským nářečím, kterým se mluví na polské hranici[,] tomu nemohu věřit; a přece bych na to měl myslet, pokud chci považovat tento jev za zvláštnost moravského nářečí. Pokud bychom v rukopisech našli pouze c = ř[,] což by bylo ještě možné, řekli bychom pak, že se má vlastně číst t [podtrženo v originále], protože rozdíl mezi t a c v grafice je minimální, ale pokud se přitom vyskytuje dz[,] nesmíme dvojit o c. Co tedy dělat? Bylo někdy c, dz více rozšířeno v česko slov. jazyce než nyní, nebo byl ve staré češtině mezi ř a c, ř a dz tak malý rozdíl, takže se měkké t a ř psalo s c a dz [podtrženo v originále], protože se téměř tak vyslovovalo, nebo to (potom) není žádný moravismus? Kdybych to nenašel v tak starých rukopisech, rád bych se domníval, že tyto rukopisy psal nějaký polský mnich [podtrženo v originále] v Čechách, ale ve 14. a počátkem 15. století nebyly ještě styky mezi Čechy a Poláky tak živé jako později. – Mně je tedy věc dosti nejasná. Ještě jednou: děkuji velice za knížku.

V nejvyšší úctě doporučuje se Vám

Váš

V[.] Oblak

Diskurz o *Rukopisech*, který ukazuje recepci slovinského elitního čtenáře, uzavírá část studie, kterou jako úvod k *České antologii* (1922) napsal Ivan Lah. V ní jsou *Rukopisy* poprvé ve slovinském reflexivním psaní posuzovány jako plod českého národního obrození a jeho potřeby vytvořit český národ a jemu odpovídající identifikační znak, který by jej spojoval a činil českým – tedy představu češství. Tomuto Lahovu pohledu lze podobně jako na konci 19. století⁶¹ přisvědčit i dnes. Lah rovněž zdůraznil estetickou

61 Gymnazista z Nového Mesta Fran Šešek roku 1899 (jeho práce má uveden datum 22. června 1899) napsal studii *Črtice iz preporeda češkega naroda*, která zůstala v rukopise (dnes ve Studijní

funkci textu, kterou jako jediný slovinský autor⁶² před Slodnjakem vnímal jako pro slovinského čtenáře mnohem důležitější než funkci očekávání historické českosti z primárního horizontu očekávání. Proto Levstikův překlad vůbec do *České antologie* zařadil.

Láska k národu a jeho dávné slávě probouzela zvláštní zájem o hrdinský národní epos. Stará národní píseň se stala pýchou národa. Ossian a staré skotské balady měly po celé Evropě mnoho ctitelů. V této době ukázali světu svůj starogermánský epos také Němci. Rusové vytáhli ze zapomnění své „Slovo o pluku Igorově“ a srbské lidové písně se proslavily po celé Evropě. Češi se starou lidovou poezií pochlubit nemohli. Měli staré kronikáře a historiky, staré knihy a listiny, měli slavné staré dějiny a kulturu, ale národní hrdinský epos neměli. Jejich lidová poezie byla bohatá, byť byla ještě většinou neznámá a nesebraná mezi lidem, ale velký národní hrdinský epos mezi lidem nebyl. Jak to bylo možné u národa, který měl tak bouřlivé dějiny? Jak bylo možné, že se velcí hrdinové a jejich boje nezachovali v paměti národa! Jak bylo možné, že nikde nebylo ani stopy po tak velké hrdinské písni! Vždyť přece kronikáři Kosmas, Dalimil, Hájek vyprávějí o nejstarších bojích a hrdinech. A kdo by více potřeboval takové vzpomínky dávné slávy než národ, který ihned v prvních okamžicích svého nového života pocítil, že je obklopen kolem dokola cizími národy a že bude muset přijmout boj s nimi na život

233

knihovně Mirana Jarce Novo mesto, signatura Ms 247, št. 41; za informaci a kopii rukopisu děkuji mag. Ivu Miličovi) a která dost zajímavým způsobem ukazuje, kolik znalostí o českém obrození první poloviny 19. století měl koncem století měšťanů běžný slovinský čtenář – a nakolik ho celá záležitost také zajímala. Šešek v ní spor kolem pravosti *Rukopisů* a jejich význam vyhodnotil takto: „Ozvali se sice učenci Dobrovský a Kopitar, který byl označován za „Mefistofela“, a rozhodně tvrdili, že Libušin soud a Královédvorský rukopis jsou falzifikáty. [Češi] jim nevěřili, ale z národního nadšení se omlouvali, že nevrlému, starému Dobrovskému nemůže žádná věc vyhovovat, jelikož ho tíží stáří; Kopitar nesouhlasí jen proto, že nenávidí české učence. [...] Oba rukopisy nepochybně dosáhly svého cíle. Nadchly Čechy a vyvolaly pozornost u Němců a jiných národů, u nichž do té doby vládlo nadšení ze srbských národních písní.“ (Šešek 1899, 12)

- 62 Estetickou funkci *Rukopisů* jako pro slovinského čtenáře nejdůležitější vnímal už první překladatel ukázek z *Rukopisů* a redaktor almanachu *Krajnska čbelica* Miha Kastelic. Do *Čbelice* totiž zařadil pouze lyrické písně, kde je v popředí estetická funkce textu, informativní (a s ní spojená historická identifikace) je v porovnání s epickými písněmi z *Rukopisů* poměrně malá.

a na smrt! Není snad přece jen někde ve starých papírech schovaný nějaký poklad staré národní hrdinské písně, kterou by mohli ukázat světu jako důkaz bývalé české moci a slávy? To byly otázky, které znepokojovaly srdce českých vlastenců. [...] Je těžké popsat nadšení, které zavládlo v kruzích českých vlastenců, když se ty písně objevily na veřejnosti. Teď měli, po čem tak moc toužili. Teď bylo dokázáno, že už staří Čechové měli své hrdinské písně. Ba co víc: v těch písních byly oslaveny staré boje mezi Čechy a Němci, v nich se objevovaly staré pověry a zvyky, starý jazyk, staré zákony. Nevyčerpatelná pokladnice pro zkoumání starých českých dějin. Češi četli tyto drahocenné pozůstatky své staré kultury s posvátnou úctou, viděli v nich život a byli hrdí na tyto své památky, které byly skoro starší než německé a dokazovaly, že Češi měli svůj hrdinský epos dávno před jinými národy. (Na základě jazyka se vyvozovalo, že rukopis spadá do druhé poloviny 13. století.) Jednotlivé pasáže se stávaly denními hesly v národním boji. (Lah 1922, 39, 40)⁶³

Lahovou antologií se ve slovinské literární recepci české obrozené literatury definitivně uzavírá doba, kterou gymnazista Šešek vyhodnotil vyhraněně, ale politicky tehdy značně realisticky těmito slovy:

Jsou pryč doby umělého nadšení pro Slovan, jsou pryč doby, kdy se cenili „vlastenci“ podle slov, a ne podle činů, kdy platil za vzorného, zapáleného vlastence ten, kdo na národních oslavách zvedal pěnívé číše ušlechtilého vína a připíjel bojovníkům za národ, národnímu ženstvu slovinskému, mluvil o jižních bratrech, kteří se zbavili tureckého jařma, ještě raději o severních, jak se pozvedli z vlastní noci z ducha trýznící temnoty a krásně se rozvinuli, jak se může jen Slovan [zvýraznil J. V.], [...], jako by měli Slovinci od toho nějaký prospěch a kvůli těm milionům se nemohli rychle poitalštit nebo poněmčít. (Šešek 1899, 1)

63 I když v Lahově *České antologii* není přesně uvedena ve studii použitá sekundární literatura, kvůli velké podobnosti některých Lahových pasusů s už zmíněným spisem Václava Bolemlíra Nebeského (patrný je téměř vztah překlad–originál) se zdá, že Lah mohl znát Nebeského spis a že na něj svou studii v *České antologii* také reagoval.

To byla doba mnohdy nekritického, ale většinou stejně poctivého a nadšeného národního zápalu a voluntaristického úsilí. A zřejmě nebyla ani lepší, ani horší než dnešní, jistě však jiná. Po jejím uplynutí většinu českých i slovinských vlastenců nezvratně poznamenala s nástupem parlamentní éry v roce 1861 politika – jako neúprosně chladná a nekonečná šachová partie pokusů a vyvažování protichůdných sil, která, jak v *Doktoru Dragarnovi* vložil Josip Vošnjak do úst ministru Beringovi, „*nezná principy*“. Jen zájmy...

Tak se změnilo mnoho a nic už nezůstalo stejné, ba ani podobné jako dřív. Český a slovinský národ tehdy více než jazykovou a kulturní emancipaci, která byla v hlavních rysech již hotová, potřebovali politické uplatnění, a to nerozhodlo (jen) otázku recepce jedné či druhé literární entity. Proto je třeba na tomto místě čtenáři závěrem poděkovat za pozornost – a ponechat jej jiným historiografickým vyprávěním,⁶⁴ která tu dynamičtěji, tu méně dynamicky začínají svůj narativ tam, kde nad přítomným padne opona.

64 Zejména dílu Igora Grdiny *Slovenci med tradicijo in perspektivo* (Politični mozaik 1860–1918), a ohledně dynamiky vztahů mezi slovinskou a českou dramatikou monografii Dušana Moravce *Vezi med slovensko in češko dramo*. Při zkoumání role českých hudebníků v hudební kultuře slovinského národa v 19. a 20. století nelze přejít mlčením klíčovou vědeckou monografií Jerneje Weissa *Čeští hudebníci ve Slovinsku v 19. a na začátku 20. století*

Summary

“Stick to the Old Order, Which Is Still the Best!”
Biedermeier in the Habsburg Monarchy: Between National
Awakening and Security

237

Stefan Zweig nostalgically refers to the years 1815–1848 as the “golden age of security,” during which the Habsburg Monarchy seemed to be a bulwark of stability in a volatile European environment. This period became associated with a conservative order where everything had its measure, weight, and rule after the French Revolution and the Napoleonic Wars upended established foundations. Families carefully prepared budgets, officials saw predictable progress in calendars, and the Austrian crown, a symbol of stability, circulated in gold coins. According to Zweig, this sense of security became the ideal for millions of people, especially in Central European countries where romantic desires for peace blended with restoration influences.

The Holy Alliance, which was established as a “insurance policy” against revolutionary unrest by Prussian King Frederick William III, Russian Tsar Alexander I, and Austrian Emperor Francis I, was at the center of this ideology. This coalition, led by Clemens Metternich and his allies, including Friedrich von Gentz and Count Sedlnický, imposed stringent censorship and police regulations that suppressed free thought. This order was evident in daily life in the Slovene territories of Carniola, Carinthia, Styria, and the Littoral: following the turbulent war years, the populace yearned for peace, closeness to family, and loyalty. In her cooking manuals, Magdaléna Dobromila Rettigová personified the Biedermeier individual, emphasising values like God, authority, virtue, and friendship.

These values resonated in Central European bourgeois culture, where the family became a haven from outside storms.

A calm aesthetic that rejected the extremes of the Enlightenment and Napoleonic dynamism reflected the cultural quirks of this time. In Ljubljana, which was known as an idyllic city following the Napoleonic Wars, cafés and dances constituted the center of social life, and music became the primary expression of bourgeois relaxation. The waltz represented the shift from aristocratic stylisation to bourgeois authenticity and simplicity. While the Philharmonic Society in Ljubljana fostered high art, including pieces by Haydn, Mozart, and Beethoven, local composers, like Alojz Ipavec with his *Schneeglöckchen* waltz or Jurij Mihevec with his virtuoso improvisations, produced light salon music that appealed to the bourgeoisie. The romantic yearning for harmony in Central Europe was reflected in this musical vibrancy, but it was also limited by censorship, as demonstrated by Pavel Josef Šafařík's struggles to find literature.

Jožef Tominc depicted burghers as rotund, ruddy-faced figures surrounded by family, reflecting a culture of intimacy and material orderliness. This painting encapsulated the Biedermeier idyll of family and prosperity. Simple yet elegant suites, couches, and display cabinets came to represent the idyllic home life that eventually gave rise to salon culture. Fashion followed similar trends: bourgeois attire in the Parisian style permeated even the countryside, where peasants substituted factory fabrics for homespun linen, blurring class lines but producing humorous hybrids.

Prešeren's poem *Šmarna gora* was inspired by the strict penance and infrequent absolutions of priests like Janez Traven, who discouraged the popular piety of processions and pilgrimages. Rigidity was a reaction to Baroque opulence. This rigourism, reinforced by Metternich's restoration, emphasised inner piety over external rituals while simultaneously stifling erotic vitality.

Seeds of nationalism were sprouting despite conservatism; attempts to create national identities and constitutions simmered beneath the surface, getting ready for the Spring of Nations. As a result, the Slovene territories became a microcosm of the conflict between security and awakening in Central Europe, where the peace of Biedermeier acted as both a haven and a catalyst for upcoming transformations. Understanding the shift to modern

European identity still requires an understanding of this era, which is full of cultural quirks like rigourism.

Pavel Josef Šafařík, “Ursus bibliothecaris” and the Slovenes:
Interactions between the Slovenes and Pavel Josef Šafařík
in the First Half of the 19th Century within the Framework
of Slavistics

Slavistics emerged as an interdisciplinary field that combined history, ethnography, and philology in the first half of the 19th century, influencing the national identities of Slavic peoples. Slovak philologist, ethnographer, and literary historian Pavel Josef Šafařík made a significant contribution to this synthesis by highlighting Slavic unity and reciprocity that went beyond regional particularities. He portrayed the Slavs as a historical and cultural whole in works like *Slovanské starožitnosti* (*Slavonic Antiquities*, 1837) and *Slovanský národopis* (*Slavonic Ethnology*, 1842), which positioned the Slovenes as a single nation with its own language, territory, and literature. In contrast to Jernej Kopitar’s rationalist approach, which placed more emphasis on scientific accuracy than mythologization, the ideological basis was romantic nationalism, which was influenced by Herder’s ideas about nations as organic wholes. Conflicts between Slovene and Šafařík resulted from this difference, which also promoted information and idea sharing.

The Slovenes and Šafařík started communicating in 1818. As the foremost Slovene philologist, Jernej Kopitar mainly used his own grammar *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808) to give Šafařík important information for *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826). With the help of Kopitar’s information on Slovene authors and linguistic quirks, Šafařík was able to methodically treat Slovene literature as belonging to the South Slavic branch. But ideological differences quickly soured relations: Kopitar, an Enlightenment rationalist, criticised Czech forgeries (such as the Zelená Hora Manuscript) and promoted the Pannonian theory on the origin of Old Church Slavonic, linking Slovenes with Pannonian Slavs and the Cyril-Methodius mission, while Šafařík, an idealist and romantic nationalist, saw Slavic languages as carriers of a unified spiritual whole. At first,

Šafařík favoured a Macedonian-Bulgarian origin, which led to disagreements that intensified following Dobrovský's passing in 1829. Kopitar called Palacký and Šafařík "Hussite dogs" and "fanatical Protestants," while Šafařík perceived Kopitar as a "Slavic Mephistopheles" who undermined Slavic unity through personal attacks and sarcasm.

Despite disagreements, relationships with other Slovene intellectuals grew. Matija Čop, a Slovene philologist and literary theorist, provided extensive material to Šafařík for the second edition of *Geschichte der südslawischen Literatur* (1864–1865, posthumous), which focused on South Slavic literatures. As a symbol of romantic cosmopolitanism, Čop sent letters to Šafařík containing information about Slovene literature. These letters were partially published by Šafařík in the 1833 journal article *Přehled nejnovější literatury illyrských Slovanův*. This article's subheading, *Literatura vindických Slovanův od r. 1820* Slovene authors, including Matevž Ravnika, Urban Jarnik, Peter Dajnko, Janez Valentin Stanič, Fran Serafin Metelko, Miha Kastelic, Matija Čop, and Andrej Smole, were synthetically treated by Šafařík. In the Alphabet War against Kopitar's metelčica, he supported the Čop-Prešeren circle by endorsing František Ladislav Čelakovský's evaluation of the first three volumes of literary almanac *Krajnska Čbelica* (1830–1833). Slovene intellectuals were split by this war, which took place in the 1830s: Kopitar promoted a new alphabet (metelčica) for Slovene, while Čop and France Prešeren, motivated by romantic cosmopolitanism, emphasised literature as a symbol of national identity. A final rift resulted from Kopitar's anger over Šafařík's support for Čop and Prešeren, which he perceived as a betrayal of Slovene interests.

The correspondence between Šafařík and Slovene writers continued: he exchanged information on Slovene dialects with Fran Miklošič, a later Slavist, and linguistic and ethnographic data with Peter Dajnko, Urban Jarnik, Fran Serafin Metelko, Anton Murko, Anton Martin Slomšek, Valentin Stanič, and Stanko Vraz provided Šafařík with comprehensive geographic and ethnographic information for *Slovanský národopis* (1842). He specifically addressed the Resians and Venetian Slovenes based on Jarnik's letters, resulting in a special article on this group. In this work, he depicted Slovene national borders, language, and literature. He used information on Slovene history from works particularly by Anton Tomaž Linhart for

Slovanske starožitnosti (1837), which strengthened Slovenes' historical continuity in the Slavic context.

The awakening value of Šafařík's works is a clear indication of their impact on Slovene culture: his syntheses inspired the gathering of ethnographic and folk literature, which influenced Slovene national awakeners. The Slovene public was drawn to Šafařík's concept of Slavic reciprocity, which emphasised language and literature as symbols of national identity. The romantic revival centred around Čop and Prešeren, who in almanac *Krajnska Čbelica* promoted high literature influenced by European Romanticism, was bolstered by this influence in the Slovene context. Despite personal disputes with Kopitar that resulted in a court case and the pamphlet *Hesychii glossographi discipulus* (1839), Šafařík's writings were still respected by Slovenes for their scientific accuracy and support of Slavic unification.

241

Lastly, interactions between Šafařík and the Slovenes highlight conflicts in Slavistics between rationalism and romantic idealism: Kopitar stood for the rationalist critical side, while Šafařík, with backing from Čop and Prešeren, reinforced the idea of literature as a force for national development.

"Orthographic Reforms Should Not Be Undertaken
by Some Dry Grammarians, But by Prešeren..."
Relationships between France Prešeren and František
Ladislav Čelakovský in the Framework of Romantic Literature

The Czech pre-Romantic poet, translator, folklorist, and editor František Ladislav Čelakovský (1799–1852) was a pivotal figure in the early stages of the systematic Czech interest in Slovene literature. His interactions with France Prešeren (1800–1849) from 1832–1833 are closely related to the production and reception of the *Krajnska Čbelica* (1830–1832) almanac. These interactions are more than just personal or epistolary; they have wider implications for the development of Slovene literature that is aesthetically independent as well as for the international placement of Prešeren's poetry in the Slavic cultural sphere.

Through Czech awakeners, contacts were initiated indirectly. František Palacký was introduced to Slovene literary novelties, such as *Krajnska Čbelica*, by Jernej Kopitar in Prague in 1831. Afterwards, Čelakovský was urged to write a review by Palacký, the editor-in-chief of *Časopis českého Museum*. The outcome was a comprehensive study called *Krajnská literatura* (*Časopis českého Museum*, 1832, pp. 443–454), which was both the first comprehensive Czech overview of contemporary Slovene literature and the first significant international assessment of Prešeren's work.

There are two sections to the review. The first section provides an aesthetic evaluation of both individual writers and *Krajnska Čbelica* as a whole. By placing Slovene literature in a developmental line from utilitarianism to literariness, Čelakovský emphasises that *Čbelica* is a surprise and has no direct predecessors. Zupan's writings are referred to as rhymed prose; Kastelic's poems are regarded as light but lack coherence and higher flight; and Vodnik, Dajnko, and Jarnik are mentioned but assessed as poets of limited scope. A panegyric to Prešeren makes up the majority of the first section. Čelakovský portrays him as a gifted poet who excels in lyric, elegy, satire, romance, epigram, and sonnet. He commends his flowing, resonant verse and clear, authentic, and pure Slovene diction. Prešeren's writings are regarded as evidence that the young poet merits recognition as one of the foremost Slavic poets.

Four Prešeren poems are translated in the review: *Soldaška*, *Slovo od mladosti*, *Hčere svet*, and the sonnet *Tak kakor hrepeni oko čolnarja*. He also includes a prose translation of the satirical sonnet *O kaši*. The translations are dynamic functional equivalents rather than literal translations; they maintain the communicative and aesthetic value of the original while modifying syntax and metaphors to suit Czech poetic language. In *Slovo od mladosti*, for instance, Čelakovský reduces “modrost, pravičnost, učenost” to “moudrost,” changes the personification “device brez dot” to “poročni venec,” and keeps rhyme and the semantic field of futility/failure. Given that Čelakovský mastered Slovene beyond rudimentary knowledge (acquired in Linz around 1819–1820), such an approach demonstrates high translational competence.

The utilitarian idea of literature as a handmaid of instruction is criticised in the second section of the review. Prešeren and Čop's paradigm of

higher literature for an aesthetically educated reader is directly supported by Čelakovský's defence of the independent aesthetic value of poetry.

Following the publication of the review, Čelakovský and Prešeren start corresponding directly. In a letter dated April 29, 1833, Prešeren explains his satirical intentions (criticism of Metelko, Ravnikar, and Pavšek) and sends the second volume of *Krajnska Čbelica* with glosses to poem *Nova pisarija*. In his response on May 9, 1833, Čelakovský acknowledges that he first left out *Nova pisarija* because he was unfamiliar with the context, but he now recognises it and expresses gratitude for the explanations. Prešeren respects Čelakovský, recommends himself, and mentions Palacký in this small but important letter. Prešeren is compared to other Slavic poets by Čelakovský, who sees his writing as a component of Slavic literary reciprocity.

Through Matija Čop, who corresponds with Palacký after meeting him in Vienna in 1832, contacts are indirectly increased. In the review, Čelakovský endorses the romantic-aesthetic paradigm that Prešeren and Čop share. The review, first translated into German and then into Slovene (in Čop's writings), has an impact on the Slovene receptive space. It promotes the continuation of the Čop-Prešeren direction and increases awareness of independent literature.

Prešeren is introduced to the Czech cultural sphere by Čelakovský as a world-class poet on par with Romantic authors (e.g. Mickiewicz). His analysis and translations serve as the basis for subsequent receptions (Penížek 1887, Borecký circa 1900). The interactions show larger dynamics: Slavic reciprocity and romantic nationalism allow peripheral literature (Slovene) to achieve international validity through aesthetic autonomy rather than just utilitarian or national-awakening objectives.

Understanding Prešeren's position in the Slavic canon and the evolution of Slovene literature as aesthetically autonomous art during the awakening period still depends on these interactions.

“The Print and Paper Are Excellent”: Prešeren and Mácha
in the Face of Nationalism’s Hammer and Romantic Self-
Expression’s Anvil – Relationships between France Prešeren
and Karel Hynek Mácha in the Framework of National
Awakening and Romantic Literature

244

In the history of Czech-Slovene literary contacts, Karel Hynek Mácha (1810–1836) and France Prešeren (1800–1849) only met once, on August 29, 1834, in Ljubljana. However, this encounter goes beyond anecdotal level and becomes a symbolic point for comprehending the parallel development of Romantic literature in two Slavic environments. Mácha, a 24-year-old Romantic poet and law student, was travelling back to Prague from Italy with his friend Antonín Strobach. Prešeren, Matija Čop, Andrej Smole, Jakob Zupan, Blaž Crobath, Janez Nepomuk Toman, and other free-thinking Ljubljana intellectuals met them at Praznik’s inn Pri črnem orlu, where the renowned “Commission for the Destruction of Wine” operated.

The lively dinner, which included pike, crayfish, carp, precious wine, translating Kollár, conversations about Vodnik, Kopitar, the Alphabet War, Carinthians, and Slavija, toasts of “Long live the Slavs!” singing, jumping, kissing, and later chaos by the beds, is described in Mácha’s diary entry from August 29, 1834. He only made the following note the following day, August 30: “Disorder in the room. Tidying up. Cleaning.” He also mentioned that the innkeeper “shook until morning.”

This encounter was followed by no direct literary or personal contacts. While Prešeren only published his collection *Poezije* in December 1846 (dated 1847), Mácha passed away on November 5, 1836, just two months after the publication of his only significant work, *Máj*. In contrast to the national-utilitarian paradigm of pre- and post-March national awakening, both authors represented the height of Romantic subjectivism and autonomous aesthetics in their respective national literatures, despite the lack of extensive correspondence and/or collaboration.

Both *Máj* (1836) and *Poezije* (1847) were viewed as works that did not directly support social action and national identification when they were first published. In the first half of the 19th century, Czech and Slovene criticism

saw literature mainly as a tool for national mobilization—as an appellative text that should promote social action, bolster national consciousness, and aid in the preservation of language and identity. The model of aesthetic identification becoming social (per Jauss) gave rise to this utilitarian aesthetics: the reader identifies with the literary hero, and this identification should result in tangible social action (e.g., national awakening, resistance to Germanization/Magyarization).

Both *Máj* and *Poezije* were viewed as foreign or even dangerous within this framework of expectations:

Czech criticism: Mácha was criticised by Chmelenský, Tomíček, and Tyl for being depressed, hopeless, overly subjective, Byronic individualistic, and lacking in patriotism. His subject matter was perceived as a departure from Kollár's national-awakening poetry model.

Slovene criticism (Malavašič, Babnik/Buchenhain): Prešeren's poetry was only commended when it promoted national self-assertion ("echt krainisch," penetration into the nation's character). Texts that were contemplative, romantic, and melancholic were categorised as unnecessary, depressing, or hopeless. Prešeren was viewed by Malavašič as a poet who did not promote national action, and he was compared to Mácha.

Thus, the demand for literature as "soul engineering" of national patriots was at odds with both publications. They provided independent aesthetic value—subjective confession, intricate metaphors, internal conflict, melancholy, and existentially tense lyric—instead of appellative function. Because of their very independence, they were included in works that firmly established Czech and Slovene literature as part of the European Romantic canon.

Reception gradually shifted:

Only after the 1850s did Mácha establish himself as a canonical author in Bohemia (almanac *Máj* 1858, Neruda, Sabina, later neo-Romantic generation).

Josip Stritar (1870, introduction to posthumous edition) canonised Prešeren as a classic and a symbol of Slovene spiritual self-assertion, elevating him to the status of a national icon in Slovenia.

The similarities between Mácha and Prešeren highlight the shared destiny of Romantic poets in Slavic contexts, where autonomous aesthetics

were long subordinated to national utilitarianism. Even though their meeting in Ljubljana in 1834 was brief and primarily fuelled by drink, it symbolically links two literary traditions that, in spite of early miscommunication, reached the height of Romantic subjectivism and, consequently, European validity.

The Slovenes and the Czech “Pious Fraud”: Slovenes’
Acceptance of Dvůr Králové and Zelená Hora’s Manuscripts
in the Context of the Czech National Awakening

246

When the Manuscripts of Dvůr Kralové (RK) and Zelená Hora (RZ) were “discovered” in 1817, they marked one of the most significant and contentious moments in the history of the Czech national revival. Allegedly from the ninth to the thirteenth centuries, both manuscripts included Old Czech epic and lyric poetry honouring Czech heroes, conflicts with the Germans, traditions, and mythological themes. They were presented as evidence of an ancient, autonomous, and highly developed Czech culture that could rival German and other European customs, both linguistically and textually.

At first, the response in the Czech setting was exuberant. The poems were instantly acknowledged as a national treasure, inspiring composers, historians (Palacký first argued for authenticity), poets (Čelakovský, Erben), and the general public. They served as evidence of pre-Habsburg glory, a symbol of Czech historical continuity, and a weapon in the struggle against Germanization. Only gradually did doubts surface: Dobrovský and Kopitar first voiced scepticism, but later philological analyses (Gebauer, Goll, etc.) demonstrated that they were Romantic forgeries from the first half of the 19th century, most likely the work of Hanka and Linda.

During the height of Romantic nationalism and the notion of Slavic reciprocity in the 1830s and 1840s, RK and RZ sparked interest in Slovene culture. The majority of the reception was aesthetic.

Aesthetic and Translational Reception. Miha Kastelic was the first to translate passages from RK and RZ into Slovene. He included mostly lyric poems in the second volume of *Krajnska Čbelica* (1831), specifically choosing

those sections where aesthetic function predominated rather than epic or historical. In doing so, he proved that, despite the texts' purported antiquity, he already acknowledged their artistic merit. Later, Josip Stritar, Fran Levstik, and others translated passages. In the 1860s, Levstik translated a number of poems and highlighted their poetic power by placing them among examples of Czech literature. Regardless of authenticity, Fran Šešek observed in his 1890s manuscript study *Črtice iz preporoda češkega naroda* (1899) that the manuscripts fulfilled their purpose: they inspired the Czechs, garnered attention from abroad, and became a symbol of national awakening.

Reception at the turn of the century: critical and reflective. The most thorough Slovene evaluation is provided by Ivan Lah in *Češka antologija* (1922): The national-utilitarian function (proving ancient glory, opposing Germanization) is emphasised by him.

Although emphasising aesthetic value as the Slovene reader's top priority, making a conscious distinction between literary quality and historical authenticity. Lah's analysis is significant because it is the first in Slovene to methodically address RK and RZ as both an artistic accomplishment that transcends the forgery question and a product of Romantic nationalism.

In contrast to other Slavic romantic mystifications. Slovene writers, particularly Lah, likened the manuscripts to Serbian folk epics, Macpherson's Ossian, and the Russian Lay of Igor's Campaign. These examples all demonstrated that a number of Slavic (and European) national awakenings shared the need for an ancient heroic epic. Slovenes saw this as both a warning against accepting mystifications without question and confirmation of their own need for similar symbols.

Slovenes' reactions to RK and RZ reveal a dual nature: on the one hand, they were regarded as inspiring evidence of Slavic antiquity and a tool of national self-confidence; on the other hand, they were primarily valued as a poetic accomplishment, particularly by aesthetically orientated writers (Kastelic, Levstik, Lah). The shift from utilitarian national-awakening aesthetics to an independent literary paradigm, which only firmly established itself in Slovene space in the second half of the 19th century, is reflected in this duality.

Prameny a literatura

Archivní prameny

249

Literární archiv Památníku národního písemnictví (Praha).

Fond Josefa Dobrovského.

Fond Pavla Josefa Šafaříka.

Fond Františka Ladislava Čelakovského.

Fond Jana Gebauera.

A

Anderson, Benedict. 1998. *Zamišljene skupnosti – O izvoru in širjenju nacionalizma /Imagined Communities/*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Arndt, Ernst Moritz. 1804a. *Reisen durch einen Theil Teutschlands, Ungarns, Italiens und Frankreichs in den Jahren 1789 und 1799*. Sv. I. Leipzig.

– – –. 1804b. *Reisen durch einen Theil Teutschlands, Ungarns, Italiens und Frankreichs in den Jahren 1789 und 1799*. Sv. IV. Leipzig.

– – –. 1813. *Ueber Volkshass und über den Gebrauch einer fremden Sprache*. Leipzig: Gerhard Fleischer dem Jüngeren.

Aškerc, Anton. 1900. „Prešeren v najnovejši češki izdaji.“ *Ljubljanski zvon* 20: 873–874.

– – –. 1961. *Zbrano delo* 9. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

B

Babnik, Jožef (Buchenhain). 1847. „Poesien des Dr. Prešern.“ *Illyrisches Blatt*, [9. februar]: 48; [16. februar]: 56.

- Bartoš, František Michálek. 1929. Dobrovský a staročeská bible. In: *Josef Dobrovský 1753–1829. Sborník statí k stému výročí smrti Josefa Dobrovského, 170–178*. Uspořádali Jiří Horák, Matija Murko a Miloš Weingart. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Baum, Antonín, Patera, Adolf. 1877. „České glosy a miniatury v Mater verborum.“ *Časopis Musea království Českého* 51: 120–149, 372–390, 488–513.
- Bechyňová, Věnceslava, a Zoe Hauptová, ed. 1961. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*. Praha: Československá akademie věd.
- Berkopec, Oton. 1959/60. „Aškerčeva pisma Jaromíru Boreckemu.“ *Slavistična revija* 12: 249–258.
- – –. 1961/62. „Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. Čelakovským in Fr. Palackým.“ *Slavistična revija* 13: 225–240.
- Berkovec, Jiří. 1995. *Jakub Jan Ryba*. Praha: H & H.
- Bělohoubek, Antonín. 1888. „O chemické a mikroskopické zkoušce Rukopisu královského.“ *Osvěta* 18 (č. 5): 466–475.
- Bílý, František, ed. 1907. *Korespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského I*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- – –. ed. 1909. *Korespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského II*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Bláhová, Kateřina, ed. 2002. *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. plzeňského sympozia*. Praha: KLP.
- Bohemia. 1911. Selbstmord eines tschechischen Universitätsprofessors. *Bohemia* 84 (Nr. 351): 8.
- Borecký, Jaromír. 1900. „Ze slovinské poesie – France Prešérna.“ *Slovanský přehled* 2: 209–212.
- – –. 1901a. „Z poesie Franceta Prešerna.“ *Slovanský přehled* 3: 105–111.
- – –. přel. 1901b. „Z básní Franceta Prešérna.“ *Zvon* 1 (roč. 1): 123–124.
- Berkovec, Jiří. 1995. *Jakub Jan Ryba*. Praha: H & H.
- Brandl, Vincenc. 1883. *Životopis Josefa Dobrovského*. Brno: Matice Moravská.

C

- Cvetko, Dragotin. 1959. *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem II*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Chmelenský, Josef Krasoslav. 1836. „Literatura česká r. 1836.“ *Časopis českého Museum* 10: 370–385.
- Cvirn, Janez. 2001. Komisija za uničevanje vina. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I: 1800–1860*, 194. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.

Č

- Čapek, Jan Blahoslav. 1933. *Československá literatura toleranční 1781–1861*. Díl I–II. Praha: Čin.
- Čelakovský, František Ladislav. 1832. „Krajinská literatura.“ *Časopis českého Museum* 6 (č. 4): 443–454.
- – –. 1834. „Iz Oglasa ruskih pesem.“ *Krajnska čbelica* 4: 69–70.
- – –. 1853. *Čtení o srovnávací mluvnici slovanské na Universitě pražské*. Praha: V komisi u F. Řivnáče.
- Čop, Matija. 1986. *Pisma Matije Čopa*. I–II. Eds. Anton Slodnjak a Janko Kos. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

251

D

- D[ermota, Anton]. 1906. „Z Lublaně.“ *Slovanský přehled* 8: 34–37.
- Dobrovský, Josef. 1814. „Nachricht von drey slawischen Aufsätzen in einer sehr alten lateinischen Handschrift der öffentlichen Bibliothek zu München gefunden worden sind.“ In: *Slovanka. Zur Kenntniss der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer*, 249–251. Prag: Gottlieb Haase.
- – –. 1818. *Slovanka: Zur Kenntnis der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer*. Prag: [Herrlschen Buchhandlung].
- – –. 1818. *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*. Prag: Gottlieb Haase.

- – –. 1824. „Literarische Betrug.“ *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 15 (č. 46): 260.
- – –. 1992. „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten von Paul Joseph Schaffarik.“ In: *Dějiny slovanského jazyka a literatury všech nářečí*, [ed. Valéria Betáková in Rudolf Beták], 333–344. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- Dolanský, Julius. 1969. *Ohlas dvou ruských básníků v Rukopisech královédvorském a zelenohorském*. Praha: Univerzita Karlova.
- Dörrzapf, Reinhold. 1998. *Eros, Ehe, Hosenteufel: Eine etwas andere Sittengeschichte*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

252

E

- Einspieler, Andrej. 1851. „Slavjani.“ *Slovenska bčela* 2: 25–26, 39–41, 56–58, 72–74, 88–90, 119–121, 137–139, 151–154.
- Emler, Josef, ed. 1883. „Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi.“ *Časopis českého Museum* 57.

F

- Fiala, Zdeněk. 1969. O rukopisech po stránce paleografické. In: *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: dnešní stav poznání*, 49–80. Red. Mojmír Otruba. Praha: Academia. (Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie 13–14).
- Fichte, Johann Gottlieb. 1984a. Govori nemškemu narodu /Reden an die deutsche Nation/. In: *Izbrani spisi*, 353–384. Ljubljana: Slovenska matica.
- – –. 1984b. Temeljne poteze pričujoče dobe /Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters/. In: *Izbrani spisi*, 277–302. Ljubljana: Slovenska matica.
- Francev, Vladimir Andrejevič. 1905. *Pisma k Vjačeslavu Ganke iz slavjanskih zemelj*. Varšava: [V Tipografii Varšavskogo učebnogo okruga].
- Franta, Zdeněk. 1924. *Upozornění vydavatelovo*. In: Masaryk, Tomáš Garrigue. *Česká otázka; O naší nynější krisi; Jan Hus*. Nové vydání uspořádal Zdeněk Franta. Praha: Státní nakladatelství.

- Gebauer, Jan. 1886. „Potřeba dalších zkoušek Rukopisu královédvorského a zelenohorského.“ *Athenaeum* 3 (č. 5, 15. února): 152–164.
- – –. 1887–1888a. „Unechtheit der Königinhofer und Grüneberger Handschrift.“ *Archiv für slavische Philologie* 10: 496–569; 11: 1–39, 161–188.
- – –. 1887–1888. „O chemické a mikroskopické zkoušce Rukopisu královédvorského.“ *Athenaeum* 5 (č. 3): 72–76; (č. 8b): 233–238.
- Gellner, Ernest. 1993. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hřibál.
- Gestrin, Ferdo, a Vasilij Melik. 1966. *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Goethe, Johann Wolfgang. *Faust*. 1965. Přeložil Otokar Fischer. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- – –. 2002. *Mojstri lirike*. Zvezek 32. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Grdina, Igor. 1999. *Od rodoljuba z dežele do meščana*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- – –. 2001a. *Ipavci: Zgodovina slovenske meščanske dinastije*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- – –. 2001b. Rusi prihajajo!. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I: 1800–1860*, 247–248. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.
- – –. 2001c. Zarja lepa se razliva čez slovenji Goratan. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I: 1800–1860*, 64. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.
- – –. Gašpar Mašek v navzkrižjih časa meščanov. In: *Maškov zbornik*, 17–25. Ljubljana: Družina.
- – –. 2003. *Slovinci med tradicijo in perspektivo: Politični mozaik 1860–1918*. Ljubljana: Študentska založba.
- Grégr, Julius. 1886. *Na obranu rukopisů Královédvorského a Zelenohorského*. Praha: Nákladem J. Otty.
- Grocheo, Johannes de. 2005. Johannes de Grocheo. In: *Das große Metzler Musiklexikon*. 2. Aufl. München: United Soft Media (CD-ROM).
- Gspan, Alfonz. 1979. *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. II. Prohlédł a doplnil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.

- Hanka, Václav, ed. 1835. *Rukopis kralodvorský a jiné výtečnější národní zpěvoprávní básně věrně v původním starém jazyku, též v obnoveném pro snadnější vyrozumění s připojením ukázek polského a krainského přeložení*. Praha: České museum.
- – –. 1847. *Rukopis královédvorský i jiné výbornější národné spěvoprávní básně. Slovně i věrně v původním starém jazyku s připojením německého přeložení – Königihofers Handschrift. Sammlung lyrischer-epischer Nationalgesänge*. Übersetzt von Wenceslaw Swoboda, dem Nawarower. Deváté vydání Václava Hanky, rytíře řádu sv. Vladimíra a komandéra řádu sv. Anny, bibliotekáře Národního musea. Praha.
- Harrandt, Andrea, a Erich Wolfgang Partsch, eds. 2000. *Vergessene Komponisten des Biedermeier*. Tutzing: Hans Schneider.
- Historická zpráva o sjezdu slovanském. 1848. *Časopis českého Musea* 22: 1–66.
- Hanuš, Josef. 1900. James Macpherson. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XVI, 547–548. Praha: J. Otto.
- – –. 1914. *František Martin Pelcl, český historik a buditel*. Rozpravy České akademie Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, třída III, č. 38. Praha: Česká akademie Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- – –. 1921–1923. *Národní museum a naše obrození*. Díl I–II. Praha: Národní museum.
- Hattala, Martin. 1886. „Protivníci Královédvorského rukopisu dovolávají se i zázraků proti němu.“ *Národní listy* 26 (16. ledna): příl.
- Havránek, Jan. 1964. *Stručné dějiny University Karlovy*. Ed. František Kavka. Praha: Universita Karlova (ve Státním pedagogickém nakladatelství).
- Hérodotos. 1920. *The Persian Wars, Volume I: Books 1-2*. Přeložil A. D. Godley. Loeb Classical Library 117. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- – –. 1972. *Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Músy*. Přeložil Jaroslav Šonka. Praha: Odeon.
- Holub, Dalibor. 1999. Borecký, Jaromír. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. A–Ř, vedoucí redaktor Vladimír Forst. Praha: Academia. (CD-ROM).
- Holz, Eva. 1997. *Henrik Costa, Ljubljanski kongres 1821*. Ljubljana: Nova revija.

- Homola, Oleg. 2000. Grégr, Eduard. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce (A–Ř)*. Vedoucí redaktoři Jiří Opelík a Vladimír Forst. Praha: Academia. CD-ROM.
- Horák, Jiří, Matyáš Murko a Miloš Weingart, eds. 1929. *Josef Dobrovský 1753–1829. Sborník statí k stému výročí smrti Josefa Dobrovského*. Praha: Slovanský seminář University Karlovy v Praze.
- Hribar, Ivan. 1983. *Moji spomini I*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Hroch, Miroslav. 1986. *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- – –. 1999a. *V národním zájmu: Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- – –. 1999b. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta.
- Hugo ze Sv. Viktora. 2014. *Didascalicon: o bralskem prizadevanju*. Ed. Gorazd Kocijančič. Textus recepti 2. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Hurský, Josef. 1955. Vznik a poslání Šafaříkova Slovanského zeměvidu. In: *Pavel Josef Šafařík, Slovanský národopis*. Praha: Československé akademie věd.

J

- Jagić, Vatroslav. 1876a. „Ankündigung“. *Archiv für slavische Philologie* 1: 1–4.
- – –. 1876b. „Bibliographische Übersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der slavischen Philologie und Alterthumskunde seit dem Jahre 1870.“ *Archiv für slavische Philologie* 1: 465–607.
- – –, ed. 1885. *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808–1828). Mit einem Portrait und zwei lithographischen Beilagen*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- – –. 1910. *Istorija slavjanskoj filologii*. Sanktpeterburg: Tipografija Imperatorskoj akademii nauk.
- – –. 1911. *Grafika u Slavjan*. Sanktpeterburg: Tipografija Imperatorskoj akademii nauk. Enciklopedija slavjanskoj filologii 3.
- Jagode. Iz českiga kraljodvorskiga rokopisa*. 1849. *Slovenija*, št. 58: 232.

- Jaki, Barbara. 2000. *Meščanska slika: slikarstvo prve polovice 19. stoletja iz zbirk Narodne galerije*. Ljubljana: Narodna galerija.
- Jakubec, Jan. 1934. *Dějiny literatury české. Díl II: Od osvícenství po družinu Máje*. Praha: J. Laichter.
- Janský, Karel, Karel Dvořák, Rudolf Skřeček, eds. 1972. Deník na cestě do Itálie. In: *Spisy Karla Hynka Máchy 3: Literární zápisníky, deníky, dopisy*. Praha: Odeon.
- Jaroslav, France (France Štrukelj). 1874. Rokopis zelenogorski in kraljedvorski. In: *Letopis Matice slovenske 1874*, 341–360. Ljubljana: Matica slovenska.
- Jauss, Hans Robert. 1998. *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Jirásek, Karel. 2000. France Prešeren v překladech Jaromíra Boreckého. In: *France Prešeren očima pražských slovenistů (katalog výstavy)*, 36–41. Praha: Slovanská knihovna.
- Jireček, Josef. 1887. *O zvláštnostech češtiny ve starých rukopisech moravských. Rozpravy Královské české společnosti nauk, třída filozoficko-historická 2*, č. 1, 1–86. Praha.
- Jireček, Konstantin. 1895. „Pavel Josef Šafařík mezi Jihoslovany.“ *Osvěta* 25: 389–405, 489–506, 583–600, 691–706, 773–800, 867–892, 978–994, 1061–1072.
- Johanides, Josef. 1995. *Magdalena Dobromila Rettigová*. Rychnov nad Kněžnou: Národní knihovna České republiky.
- Jungmann, Josef. 1827. „O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště v české.“ *Časopis českého Museum* 2 (č. 1): 37–48.
- – –. 1918. O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště v české. In: Josefa Jungmanna *Vybrané spisy původní i přeložené*, 76–87. Vydal Karel Híkl. Praha: J. Otto.

K

- K., J. 1911. „Jak hájí p. dr. L. Píč RK.“ *Čas* 25 (č. 349): 1–2.
- Kaspret, Anton. 1892. „Kopitar in Ranke. Donesek k životopisu J. Kopitarja.“ *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 2: 105–109.

- Kastelic, Miha. 1833. Staročeske narodne pesmi. Iz rokopisa Kraljodvorskiga od V. Hanka (v Pragi 1819) na svetlobo daniga: Venec, Zapušena. In: *Kranjska čbelica* IV, 66–68. Ed. Miha Kastelic. Ljubljana: [Leopold Eger].
- Kidrič, France. 1930. *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- Kleinmayr, Julij pl. 1877. „O starosti „kraljedvorskiga rokopisa.“ *Slovenski narod* 10 (28. in 29. januar).
- Klemenčič, Ivan, ed. 2000. *Musica noster amor: Glasbena umetnost Slovenije od začetkov do danes*. Maribor: Založba Obzorja in glasbeno založništvo Helidon; Ljubljana: ZRC SAZU, SAZU.
- – –. 2000. Pesnik Prešeren v očeh sodobnikov. In: *Simpozij Prešernovi dnevi v Kranju ob 150-letnici dr. Franceta Prešerna*, 149–189. Kranj.
- Kočí, Josef. 1969. Spory o Rukopisy v české společnosti. In: *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: dnešní stav poznání*, 25–48. Red. Mojmir Otruba. Praha: Academia. (Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie 13–14).
- Kolar, Bogdan. 2003. Ustoličenje škofa Jegliča. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja III: 1884–1899*, 310. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.
- Kollár, Jan. 1863. Druhý cestopis. In: *Spisy Jana Kollára* 4. Praha: I. L. Kober.
- Komelj, Milček. 1999. *Obrazi: slovensko slikarstvo XIX. stoletja*. Ljubljana: Nova revija.
- Komelj, Milček. 2001. Bidermajerska domačnost. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I: 1800–1860*, 205. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.
- – –. 2001. Slikar tržaških meščanov. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I: 1800–1860*, 178. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.
- Kopitar, Jernej. 1822. „Josephi Dobrowský ... Institutiones linguae slavicae dialecti veteris ... Vindobonae ... 1822.“ *Jahrbücher der Literatur* 17: 66–107.
- – –. 1837. „Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae ... Von Franz Palacký.“ *Repertorium der gesammten deutschen Literatur* 14: 181–185.
- – –. 1857. *Kleinere Schriften: sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts II*. Herausgegeben von Franz Miklosich. Wien: Wilhelm Braumüller.

- – –. 1944. *Jerneja Kopitarja spisov II. del: Srednja doba – doba sodelovanja v „Jahrbücher der Literatur“, 1818–1834*. 1. knjiga. Priredil Rajko Nahtigal. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- – –. 1977a. Domoljubne sanjarije nekega Slovana. In: *Jernej Kopitar, Matija Čop: Izbrano delo*, ed. Janko Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- – –. 1977b. Poslanica prihodnje slovanske akademije. In: *Jernej Kopitar, Matija Čop: Izbrano delo*, ed. Janko Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- – –. 1977c. Avtobiografija. In: *Jernej Kopitar, Matija Čop: Izbrano delo*, ed. Janko Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- – –. 1977d. Beseda o ljubljanski abecedni vojski. In: *Jernej Kopitar, Matija Čop: Izbrano delo*, ed. Janko Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Janko. 1986. Uvod. In: *Pisma Matija Čopa I*, 9–29. Ed. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Kozár, Aleš. 2000. Prešeren v českém kontextu: překlad a interpretace. In: *France Prešeren očima pražských slovenistů (katalog výstavy)*, 30–35. Praha: Slovanská knihovna.
- Králík, Oldřich. 1995. *Osvobozená slova*. Praha: Torst.
- Krämer, Uwe. 1986. Radikale Umwandlung. In: *Beethoven: Diabelli-Variationen*, Claudio Arrau, piano. Philips 416 295-2.
- Kunšič, Ivan. 1899. Doneski k zgodovini književne zveze mej Čehi in Slovenci. In: *Zbornik Slovenske matice I*, 72–214. Ed. Lovro Pintar. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kuret, Primož. 2001. Jurij Mihevec – virtuoz s komolcem. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I: 1800–1860*, 211–212. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.
- – –. 2002. Kongresno leto 1821 in Gašpar Mašek. In: *Maškov zbornik*, 27–39. Ljubljana: Družina.
- – –. 2005. *Ljubljanska Filharmonična družba 1794–1919*. Ljubljana: Nova revija.
- Kvapil, Miroslav. 1984. „F. L. Čelakovský a Slovinci.“ *Slavia: časopis pro slovanskou filologii* 53: 3–4, 278–285.
- – –. 1988. „Čelakovský a Jihoslované.“ In: *Práce z dějin slavistiky XI: Slavistický odkaz F. L. Čelakovského*, 121–163. Ed. Jan Petr. Praha: Univerzita Karlova.

L

- Lah, Ivan, ed. 1922. *Češka antologija I*. Ljubljana: Slovenska matica.
- – –. 1922. Pregled češke literature. In: *Češka antologija I*, 1–77. Ed. Ivan Lah. Ljubljana: Slovenska matica.
- Laiske, Miroslav. 1969. Bibliografie RKZ. In: *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: dnešní stav poznání*, 323–408. Red. Mojmír Otruba. Praha: Academia. (Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie 13–14).
- Lantová, Ludmila. 2000. Nebeský, Václav Bolemír. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce (A–Ř)*. Vedoucí redaktoři Jiří Opelík a Vladimír Forst. Praha: Academia. CD-ROM.
- Lavrov, Peter Abramovič, a Michail Nestorovič Speranskij, eds. 1895. *Pisma P. I. Šafarika k O. M. Bodjanskemu (1838–1857) s priloženijem pisem P. I. Šafarika k V. I. Grigoroviču (1852–1856)*. Moskva: [Universitetskaja tipografija].
- Lehár, Jan, a Alexandr Stich, eds. 1997. *Čítanka české literatury I*. Praha: Český spisovatel.
- Levstik, Fran, přel. 1855. Jaroslav. *Šolski prijatelj*: 223, 256.
- – –, přel. 1856. *Kraljedvorski rokopis*. Celovec.
- – –. 1953. *Zbrano delo III*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Lochman, Jan Milič. 1952. *Náboženské myšlení českého obrození*. Díl I–II. Praha: Komenského evangelická bohoslovecká fakulta v Praze.
- Lorenzová, Helena, Petrasová, Taťána, eds. 2004. *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku Symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.–8. března 2003*. Praha: KLP.
- Ludvik, Dušan. 1949. „Ozadje Prešernovega pisma Čelakovskemu iz leta 1836.“ *Slavistična revija* 2 (št. 1–2): 141–151.

259

M

- Macura, Vladimír. 1995. *Znamení zrodu*. Nova, rozšířena vydání. Praha: H & H.
- – –. 1998. *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Knižnice dějin a současnosti 6.

- Mácha, Karel Hynek. 1970. *Dílo. Kritické vydání. Svazek I.* Praha: Československý spisovatel.
- – –. 1972. *Literární zápisníky, deníky, dopisy.* Praha: Odeon. Spisy Karla Hynka Máchy 3.
- Magris, Claudio. 2001. *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře.* Brno: Barrister & Principal, Triada.
- Mal, Josip. 1993. *Zgodovina slovenskega naroda.* Celje: Mohorjeva družba.
- Malavašič, Franc. 1847. „Domorodni listi II.“ *Kmetijske in rokodelske novice* 5 (17. februarja, 24. februarja, 3. marca): 28, 32, 35.
- Masaryk, Tomáš Garrigue. 1998. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty.* Praha: Ústav T. G. Masaryka. Spisy T. G. Masaryka 1.
- Maškov zbornik.* 2002. Ed. Edo Škulj. Ljubljana: Družina. (Knjižnica Cerkvenega glasbenika. Zbirka 5, Knjižna zbirka, zv. 16).
- Matić, Dragan. 2001. O sprejemanju oblačilne mode. In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I: 1800–1860*, 251, 252. Eds. Janez Cvirn et al. Ljubljana: Nova revija.
- Mihevč, Marko, ed. 2005. *Zgodnji slovenski samospev.* Edicije Društva slovenskih skladateljev št. 1777. Ljubljana: Društvo slovenskih skladateljev.
- Misson, Andrej. 2002. Gašpar Mašek – skladatelj. In: *Maškov zbornik*, 45–47. Ljubljana: Družina.
- Moravec, Dušan. 1963. *Vezi med slovensko in češko dramo.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Mozart, Wolfgang Amadeus. 1991. *Mozart v dopisech.* Ed. František Bartoš. Praha: Orbis.
- Murko, Matija. 1897. *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik.* Graz: [Styria].
- – –. 1962. *Izbrano delo.* Ljubljana: Slovenska matica.

N

- Nahtigal, Rajko. 1949. *Uvod v slovansko filologijo.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

- Nebeský, Václav Bolemlr. 1852–1853. „Kralodvorský rukopis.“ *Časopis českého Museum* 26 (3. sv.): 127–174; (4. sv.): 127–168; 27: 116–167, 335–388.
- Novák, Arne. 1995. *Přehledné dějiny literatury české*. Přepřacované a rozšířené vydání. Brno: Atlantis.
- Novice, 1855. List 87, XIII (31. oktobra): 347
- Novotný, Jan. 1971. *Pavel Josef Šafařík*. Praha: Melantrich.

O

- Oblak, Vatroslav. 1888. „O kraljedvorskem rokopisu.“ *Ljubljanski zvon* 8: 447–448.
- Ottlová, Marta, a Pospíšil, Milan. 1997. *Bedřich Smetana a jeho doba: vybrané studie*. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny.
- Otruba, Mojmír. 1994. *Znaky a hodnoty*. Praha: Český spisovatel. (Orientace).
- – –, ed. 1969. *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: dnešní stav poznání*. Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie 13 (č. 1–5). Praha: Academia.

P

- Palacký, František. 1829. „Kralodvorský rukopis. Zbírka staročeských zpěvoprávních básní, s několika jinými staročeskými zpěvy. Nalezen a vydán od Václava Hanky, knihovníka k. národního muzea; s dějopisným uvodem od Václava Aloysia Svobody, c. k. profesora tříd humanitních. V Praze, 1829.“ *Jahrbücher der Literatur* 48 (oktober–december): 138–169.
- – –. 1830. „Die slawischen Volksstämme in Europa.“ *Jahrbücher des Böhmischen Museums für Natur- und Länderkunde, Geschichte, Kunst und Literatur* 1: 79–95.
- – –. 1848. „Manifest shoda slavjanskiga v Pragi na narode slavjanske.“ *Slovenija* 4, št. 5 (14. malega serpna); št. 6 (18. malega serpna).
- – –. 1874. *Gedenklätter. Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen aus den letzten fünfzig Jahren. Als Beitrag zur Zeitgeschichte*. Prag: F. Tempsky.

- – –. Palacký, František. 1968. *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*. K vydání připravili Oldřich Králík a Jiří Skalička. Ostrava: Profil.
- Paternu, Boris. 1976. *France Prešeren in njegovo pesniško delo*. Sv. 1. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- – –. 1977. *France Prešeren in njegovo pesniško delo*. Sv. 2. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Paul, Karel. 1926. „P. J. Šafaříka Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.“ *Časopis pro moderní filologii a literatury* 12 (č. 3–4): 193–206.
- – –. 1931. „P. J. Šafařík und Professor der jenaischen Universität H. C. A. Eichstädt.“ *Slavia* 10: 636–639.
- – –. 1933. „Jak shromažďoval Šafařík geografický materiál k Slovanskému národopisu.“ *Sborník Československé společnosti zeměpisné* 39 (č. 1): 127–132.
- – –. 1938. *Pavel Josef Šafařík a Bartoloměj Kopitar, literárně historický příspěvek k charakteristice obou učenců*. Praha: Nákl. Slovanského ústavu.
- – –. 1961. *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*. Úvod napsal Karel Krejčí. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Pekař, Josef. 1902. František Palacký. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XIX, 39–73. Praha: J. Otto.
- – –. 1990. *Postavy a problémy českých dějin. Výbor z díla*. Praha: Vyšehrad.
- Penížek, Josef, přel. 1887. *Básně Františka Preširna*. Jičín.
- Pešat, Zdeněk. 2000. Athenaeum. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. M–Ř. Ved. red. Jiří Opelík a Vladimír Forst. Praha: Academia. CD-ROM.
- Petr, Jan. 1961. „Neznámý překlad Prešernových básní do češtiny. Příspěvek k česko-slovinským stykům v 19. století.“ *Slovanský přehled* 47: 378–379.
- – –. 1963. „K otázce Boreckého překladů Prešernových básní do češtiny.“ *Slovanský přehled* 49: 222–223.
- Petrbok, Václav. 1997. „Čelakovský a Krajinci, Korutanci a Ilyrové s hrabětem Auerspergem.“ *Souvislosti: revue pro křesťanství a kulturu* 8 (č. 1): 105–112.

- Píč, Josef Ladislav. 1911. „Rukopis králodvorský před mezinárodním soudem paleografů skvěle obstál.“ *Národní politika* 29, příl. č. 348 (15. prosince): 1–2.
- Pirjevec, Avgust, ed. 1931. *Levstikova pisma*. Ljubljana: [Učiteljska tiskarna].
- Pogačnik, Jože. 1977. *Jernej Kopitar*. Ljubljana: Partizanska knjiga. (Znameniti Slovenci).
- Polyglotta Kralodvorského rukopisu*. 1852. Praha: [Vlastním nákladem Václava Hanky].
- Pražák, Albert. 1945. *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha: Sfinx, Bohumil Janda.
- – –. 1948. *České obrození*. Praha: Evropský literární klub.
- Prešeren, France. 1960. *Pesmi in pisma II*. Ed. Anton Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- – –. 1966. *Zbrano delo*. 2. del. Uredil in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
- Prijatelj, Ivan. 1952. „Duševni profili slovenskih preporoditeljev.“ In: *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja I*, 79–314. Ed. Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica.

R

- Ranke, Leopold von. 1890a. Ausgewählte Briefe aus der Studienreise in Wien und Italien (4. Oktober 1827 – Februar/März 1831). In: *Zur eigenen Lebensgeschichte. Sämtliche Werke*, sv. 53–54. Ed. Alfred Dove. Leipzig: Duncker & Humblot.
- – –. 1890b. Aufsätze zur eigenen Lebensbeschreibung, Dictat vom November 1885. In: *Zur eigenen Lebensgeschichte. Sämtliche Werke*, sv. 53–54. Ed. Alfred Dove. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Raušar, Josef Zdeněk. 1906. Pavel Josef Šafařík. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek XXIV, 528–540. Praha: J. Otto.
- Riegrův slovník naučný*. 1860–1872. Díly I–IX. Praha: Kober.
- Řeháček, Luboš. 1955. Slovanský národopis s hlediska filologického. In: *Pavel Josef Šafařík, Slovanský národopis*. Praha: Československé akademie věd.

Rozman, Andrej. 1999. *Slovensko-slovinské kultúrne vzťahy (1848–1912)*.
Doktorská dizertácia. Bratislava: Univerzita Komenského.

S

Sachs, Curt. 1997. *Svetovna zgodovina plesa*. Ljubljana: Znanstveno
in publicistično središče.

Schonberg, Harold C. 1971. *Veliki pianisti: Od Mozarta do današnjih dni*.
Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Schubert, Franz. s. a. *Lieder: Neue Ausgabe*. Svazek I. Leipzig: Edition Peters.
Peters 8303.

– – –. s. a. *Lieder: Neue Ausgabe*. Svazek II. Leipzig: Edition Peters. Peters
8304.

Schulze, Hagen. 2003. *Država in nacija v evropski zgodovini*. Přel. Alenka
Mercina. Ljubljana: Založba / cf.*

Sernec, Janko. 1871. *Nauk o gospodinjstvu*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Seume, Johann Gottfried. 1803. *Spaziergang nach Syrakus im Jahre 1802*.
Braunschweig und Leipzig: Friedrich Vieweg.

Seydler, August. 1886. „Počet pravděpodobnosti v přítomném sporu.“
Athenaeum 3 (č. 7): 299–307.

Slodnjak, Anton. 1953. Opombe h Kraljedvorskemu rokopisu. In: *Levstik,
Fran. Zbrana dela*. Sv. 3. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– – –. 1960. Opombe. In: *France Prešeren, Pesmi in pisma II*. Ed. Anton
Slodnjak. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– – –. 1974. *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– – –, ed. 1983. *Matija Čop: Pisma in spisi Matije Čopa*. Ljubljana: Mladinska
knjiga.

Slodnjak, Anton, a Janko Kos, eds. 1986. *Pisma Matije Čopa I*. Ljubljana:
Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Stajić, Vasa. 1927. Pavle Josif Šafarik, prvi direktor i prvi profesor naše
gimnazije. In: *Izveštaj za školsku godinu 1926/1927*, 3–17. Novi Sad: Muška
gimnazija u Novom Sadu.

Stergar, Rok. 2001. Karl Czoernig in njegova etnografska statistika.
In: *Slovenska kronika XIX. stoletja I.*, 285. Eds. Janez Cvirn et al.
Ljubljana: Nova revija.

Š

- Šafařík, Pavel Josef. 1823. *Písňě světské lidu slovenského v Uhřích*. Rukopis předmluvy. Šafaříkova pozůstalost, sign. 15 F 29. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví.
- – –. 1826. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Offen.
- – –. 1833. „Přehled nejnovější literatury illyrských Slovenův,“. *Časopis českého Museum* 7: 3–55, 164–181.
- – –. 1833b. *Serbische Lesekörner oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart*. Pešta: [Landerer].
- – –. 1834. „Myšlénky o starobylosti Slovanů v Europě.“ *Časopis českého Museum* 8 (č. 1): 23–57.
- – –. 1842, 1849. *Slovanský národopis. S mappou*. Praha: [vlastním nákladem autora / tiskem u Jana Spurného].
- – –. 1848. „Myšlénky o provedení stejného práva českého i německého jazyka na školách českých,“. *Časopis českého Musea* 22: 171–197.
- – –. 1873–1875. „Dopisy Pavla Josefa Šafaříka Janu Kollárovi,“. *Časopis českého Musea* 47 (1873): 119–147, 382–407; 48 (1874): 54–90, 278–299, 414–426; 49 (1875): 134–152. Praha.
- – –. 1864. *Geschichte der südslawischen Literatur. I: Slowenisches und glagolitisches Schriftthum*. Uspořádal Josef Jireček. Praha: [František Rivnáč].
- – –. 1886. *Tatranská múza s Lýrou slovanskou od Pavla Josefa Šafaříka*. Praha: František Borový.
- – –. 1927. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka I. Část I. Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učiteli (1825–1861)*. Ed. Vladimír Andrejevič Francev. Praha: Česká akademie věd a umění.
- – –. 1927. Jedan neobjavljeni književni rad Pavla Josifa Šafarika. In: *Izveštaj za školsku godinu 1926/1927*, 17–22. Novi Sad: Muška gimnazija u Novom Sadu.

- – –. 1928. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka II*. Ed. Vladimír Andrejevič Francev. Praha: Česká akademie věd a umění.
- – –. 1955. *Slovanský národopis*. Ed. Hana Hynková. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- – –. 1961. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*. Eds. Věnceslava Bechyňová a Zoe Hauptová. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- – –. 1995. *Slovanský národopis*. Preložil Pavol Žigo. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. (Spisy Pavla Jozefa Šafárika 4).
- Šafařík, Vojtěch. 1872. Pavel Josef Šafařík. In: *Riegrův slovník naučný*. Sv. IX, 2–14. Praha: Kober.
- Šešek, Fran. 1899. *Črtice iz preporoda češkega naroda*. Rukopis. Novo mesto: Študijska knjižnica Mirana Jarca, sign. Ms 247, č. 4.
- Škerjanc, Lucijan Marija. 1957. *Jurij Mihevec: slovenski skladatelj in pianist*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Štaif, Jiří. 2009. *František Palacký: Život, dílo, mýtus*. Praha: Vyšehrad.
- Štrekelj, Karel. 1907. „Prvo Hankovo pismo Levstiku.“ *Časopis za zgodovino in narodopisje* 4: 171–172.

T

- Taxová, Eva. 1999. Penížek, Josef. In: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. A–Ř. Vedoucí redaktor Vladimír Forst. Praha: Academia. (CD-ROM).
- Taylor, Alan John Percivale. 1998. *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*. Brno: Barrister & Principal.
- Tóbbik, Štefan. 1966. *Šafárikov a Kollárov jazyk*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Tomíček, Jan Slavomír. 1836. „Československá literatura.“ *Česká včela* 22 (31. května 1836): 181–182.
- Toporišič, Jože. 1987. Slovensko narečjeslovje. In: *Portreti, razgledi, presoje*. Maribor: Založba Obzorja.
- Trojan, Jan. 2001. *Dějiny opery*. Praha: Paseka.

- Tůma, Karel. 1890. Alexander Bach. In: *Ottův slovník naučný*. Svazek III, 85–87. Praha: J. Otto.
- Tyl, Josef Kajetán. 1836. „Pohled na literaturu nejnovější.“ *Květy české*, příl. XV (21. července): 57–59; příl. XVI (4. srpna): 61–64.

V

- Valla, Lorenzo, Kuzanski, Nikolaj. 2009. *O lažni Konstantinovi darovnici. O katoliški slogi (dodatek)*. Přeložil Tomaž Jurca. Doslov Tomaž Jurca. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Valvasor, Janez Vajkard. 1978. *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vašák, Pavel, ed. 1981. *Literární pouť Karla Hynka Máchy: Ohlas Máchova díla v letech 1836–1858*. Praha: Odeon.
- Vinkler, Jonatan. 2001a. *Pavel Josef Šafařík, Slovanský národopis a slovinská kultura*. Rigorozní práce. Praha: Univerzita Karlova [J. Vinkler].
- – –. 2001b. „France Prešeren in František Ladislav Čelakovský – teksti, znaki, razmerja in pomeni.“ *Slavia: časopis pro slovanskou filologii* 70: 51–66.
- – –. 2001c. Prešeren v češkem prevodu – znaki in pomeni (19. stoletje: Čelakovský, Penížek, Borecký). In: *Prevajanje Prešerna*, 31–46. Ed. Martina Ožbot. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev (Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev 26).
- – –. 2002. „Tisk a papír jsou výborné,,, Prešeren a Mácha v sevření nacionalismu. In: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 21. plzeňského symposia*, 266–284. Ed. Kateřina Bláhová. Praha: KLP.
- – –. 2004a. Josef Dobrovský a jeho recepce u Slovinců – znaky a významy. In: *Josef Dobrovský: fundator studiorum slavlicorum: příspěvky z mezinárodní vědecké konference v Praze 10.–13. června 2003*. Uspořádali Vladimír Vavřínek, Hana Gladková a Karolína Skwarska, 518–528. Praha: Slovanský ústav AV ČR.
- – –. 2004b. Biedermeier ve Slovinsku: poměry a vztahy, ideály a představy. In: *Biedermeier v českých zemích: sborník příspěvků z 23. ročníku*

- Symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.–8. března 2003*, 364–376.
 Uspořádali Helena Lorenzová a Taťána Petrasová. Praha: KLP.
- – –. 2004c. *Česko-slovenski in slovensko-češki slovstveni stiki v 19. stoletju*.
 Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v
 Ljubljani.
- – –, ed. 2006. *Zbrana dela Primoža Trubarja 4*. Ljubljana: Rokus.
- – –. 2011. *Uporniki, „hudi farji“ in Hudičevi soldatje: Podobe iz evropskih
 in „slovenskih imaginarijev 16. stoletja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
<https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-094-2>
- Vodička, Felix, ed. 1960. *Dějiny české literatury II: Literatura národního
 obrození*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- – –. 1994. *Počátky krásné prózy novočeské. Příspěvek k literárním dějinám
 doby Jungmannovy*. Praha: H & H.
- Volčič, Emil. 1881. O prístnosti Kraljedvorskega rokopisa. In: *Letopis Matice
 slovenske 1881*, 258–271. Ljubljana: Slovenska matica.
- Vrchlický, Jaroslav. 1900. „Den Prešérnův.“ *Slovanský přehled* 2: 5–9.

W

- Weiss, Jernej. 2021. *Čeští hudebníci ve Slovinsku v 19. a na začátku 20. století*.
 Praha: KLP – Koniasch Latin Press.

Z

- Zaboj, Slavoj in Ludek*. Prevedel Luka Svetec – Podgorski. 1849. *Slovenija*,
 št. 71: 284; št. 72: 288; št. 73: 292.
- Zeidler, Anton. 1858. „Handschriftliche Lügen und paleographische
 Wahrheiten.“ *Tagesbote aus Böhmen* 7, št. 276, 285, 289, 292, 299.
- Zweig, Stefan. 1999. *Svět věrejška*. Přel. Eva Červinková. Praha: Torst.

Monografie *Napodobovatelé, spojenci a rivalové* je v úplnosti věnována česko-slovinským kulturním stykům v období národního obrození a romantismu/postromantismu (s obsáhlou částí o předcházejících historických procesech a s jednotlivými vysvětlujícími „přesahy“ do pozdější doby). Tato práce tedy představuje základní vědeckou studii o analyzovaných otázkách.

Studie upozorňuje na podobnosti a rozdíly mezi zeměmi koruny sv. Václava, které tvořily uzavřený historickoprávní a ve velké míře také etnický celek, a zeměmi Vnitřního Rakouska, kde žili Slovinci, kteří se v otázce svých hranic nemohli opírat ani o historii ani o etnické hranice. Práce dospívá k závěru, že se vytváření národního vědomí u Čechů mohlo opřít o ideu historického práva, zatímco Slovinci tyto možnosti neměli, resp. je neuměli najít. Dále zjišťuje, že v období, kdy se přisahal na historické právo, byli Češi o krok před Slovinci a sloužili jim za vzor. To se ukazovalo až do konce interpretovaného období, kdy Slovinci navzdory námitkám ohledně pravosti domněle středověkých Rukopisů královédvorského a zelenohorského oba přeložili (Kopitar je vždy pokládal za falza). Logika národního vývoje Slovince často tlačila do podřízeného postavení vůči Čechům, i když slovinští vzdělanci a básníci za českými nezaostávali (Kopitar a Prešeren české současníky dokonce překonávali).

Ve slovinsko-českém směru práce upozorňuje na výrazně individuální styky: pro jednotlivé české umělce byla zajímavá některá díla slovinské literatury (např. Prešernova). Studie vyvozuje, že česko-slovinské a slovinsko-české kulturní styky v 19. století přesáhly úroveň obyčejné kulturní

výměny mezi dvěma národy; v obou případech šlo o sympatie mezi intelektuály jednoho i druhého národa, kteří cítili jakési vzájemné „pokrevní propojení“. A to nebylo jen důsledkem ideologie panslavismu, která se jako odpověď na tendenci celoněmeckého sjednocování objevila v předbřeznové době, ale i podobných problémů (centralizace, nevyvinutost kulturní „infrastruktury“...).

Práce, která je určena odbornému (slovenistickému, slavistickému a historickému) a širšímu publiku se zájmem o humanitní vědy, zejména pak čtenářům, kteří se zabývají otázkami slovinské národní identity a její geneze v 19. století ve srovnání s genezí národa u ostatních střeoevropských slovanských národů, zejména Čechů, je důkladná vědecká studie, která velmi úspěšně propojuje autorův všestranný odborný zájem. Přesahuje paradigma klasické filologie ve smyslu moderní kulturní resp. intelektuální historie. Studii charakterizuje nezpochybnitelné pojetí interdisciplinarit: argumenty a metodologie jednotlivých oborů se nemísí – srovnávají a doplňují se pouze výsledky, které vyplynou na základě různých přístupů. Je to patrné i v použité literatuře, která je neobyčejně široká, práce je v leckterém bodě založena na dosud u nás nepoužitých odborných zdrojích (tady je třeba zmínit zejména Šafaříkovu/Šafárikovu a Gebauerovu pozůstalost, uloženou v Praze). Zdůraznit můžeme také jednotlivé inovativní přístupy v analýze některých problémových celků (např. tematizace předbřeznového/biedermeierovského období prostřednictvím hudby, která má ve Slovinsku jediného předchůdce v mé knize o Ipavských). Předložený rukopis má 653 poznámek pod čarou, veškerý vědecký aparát dokazuje, že jde o práci důkladného znalce české a slovinské odborné literatury a také archivního a knižního materiálu. Autor se suverénně a znalecky pohybuje ve vědeckém a kulturním prostoru, který v průběhu staletí vytvořily slovinský a český národ. Při tom je třeba podtrhnout, že k vědecké literatuře neustále přistupuje kriticky, při argumentaci je terminologicky precizní. Jazyk je esejisticky barvitý, celek textu plastický a přesvědčivý. Recenzované dílo není významné pouze pro srovnání česko-slovinských styků, nýbrž také v širším slavistickém kontextu – jako vzorový příklad výzkumu vzájemného ovlivňování dvou kultur. Jako takové bude moci posloužit jako vzor při odvozování podobných

výzkumů vztahů mezi Slovinci a dalšími slovanskými a také neslovanskými národy (zejména sousedy).

prof. ddr. Igor Grdina

||

Odborná monografie *Napodobovatelé, spojenci a rivalové* je v knižní recepci od roku 2006. Je koncipovaná jako historiografický narativ – nikoli jako syntetický seznam styků – o rozvoji slovinské národní identity a identifikace slovinského národa, jak se v první polovině 19. století formovaly zejména v kulturních stycích s Čechy. Upozorňuje tak na podobnosti a rozdíly mezi zeměmi svatováclavské koruny, které tvořily uzavřenou historicko-právní a ve velké míře také etnickou „formu“, a zeměmi Vnitřního Rakouska, které obývali Slovinci. Ti se v 19. století při odůvodňování práva na existenci jako národa (romanticko-nacionalistické paradigma) nemohli opřít o historické ani etnické hranice. V období, které přísahalo převážně na historické právo, to leckdy znamenalo, že Češi byli při vytváření vlastního národa nutně o krok před Slovinci, a tak sloužili jako vzor.

271

Práce dochází k závěru, že česko-slovinské a slovinské-české styky byly určovány soubory obrazů a představ jejich nositelů. U Josefa Dobrovského šlo o obzory kritického racionalismu, u romanticko-nacionalistických českých obrozenců – u Čelakovského, Šafaříka, Hanky, Palackého... – o mentální světy filozofického idealismu a romantického nacionalismu. Dynamika styků obou literatur byla současně umístěna do referenčního rámce politického a kulturního dění ve střední Evropě v období biedermeieru (první polovina 19. století). Představy a obrazy českého obrození tak není možné chápat bez přihlédnutí k rozrůstání českých národních identit a identifikací, a to není možné bez úvahy o českých historických národních identitách a způsobu, jak se změnily po bitvě na Bílé hoře (1620). Tomu je věnována první kapitola v slovinské monografii. Protože se myšlení a obraznost měšťanstva v rámci kultury první poloviny 19. století významně manifestovaly v literatuře a hudbě, je jim v kapitole o prvních desetiletích století „měšťanů a revolucí“ věnována zvýšená pozornost. Tak se ocitnou

v centru pozornosti hudební formy, které jsou buď zvlášť typické pro tuto dobu nebo z nich *biedermeier* učinil ochrannou známku měšťanstva a emblematický hudební výraz jeho specifické mentality: valčík, salonní hudba a sólová píseň.

Monografie dále analyzuje: na recepci české literatury ve slovinské kultuře měly dominantní vliv přinejmenším stav humanistického vědění v Kraňsku, Korutanech a Štýrsku; duchovně dějinné charakteristiky – myšlení a obrazů – a jejich srovnatelnost (přináležení k osvícenskoracionalistickému nebo romanticko-nacionalistickému myšlenkovému paradigmatu) a mimo jiné sympatie (a/nebo antipatie) protagonistů historického dění jedněch k druhým. Recepce se pohybovala od více méně formálního přebírání jednotlivých slovesných příkladů k tvůrčí reflexi. V tomto ohledu monografie zdůrazňuje zejména vliv práce Františka Ladislava Čelakovského *Krajinská literatura* (1832), která pomáhala ve slovinské kultuře jako dominantní upevnit model esteticky významné literatury (Čop-Prešeren).

Práce spojuje prvky politických, církevních, kulturních, hudebních, literárních a intelektuálních dějin, biografie a srovnávací filologické textové analýzy, kterou přesahuje ve smyslu moderní kulturní resp. intelektuální historie. Autor předmět svého zájmu neanalyzuje pouze sektorově, nýbrž se ho suverénním způsobem chápe komplexně. Text vykazuje nepochybně chápání a zdůrazněnou roli interdisciplinarit, proto ho není možné pokládat za úzce odborný: argumenty a metodologie jednotlivých oborů se nemísí, nýbrž se srovnávají a doplňují jen výsledky získané díky různým přístupům.

Monografie je v publikované textové podobě, která je základem českého překladu, obsáhlé dílo (380 stran, 653 poznámek pod čarou), ale stylisticky komunikativní, příkladně kohezní a veskrze koherentní. Jazyk knihy *Napodobovatelé, spojenci a rivalové* je esejisticky obrazný, narativ a rozložení látky v kapitolách dynamické (je využita mj. také retrospektivní vyprávěcí strategie), odůvodněné a smysluplné, v textu využitá terminologie a argumentace nesporné a současně vykazuje vědeckou kritičnost k suverénně ovládanému korpusu literatury a pramenů. Ty vykazují velký podíl primárně původního výzkumu v archivu (pozůstalosti Dobrovského, Šafaříka a Gebauera v Literárním archivu v Praze) při vzniku monografie, což ještě dále zdůrazňuje její hodnotu jako základního díla oboru.

Vědecká monografie *Napodobovatelé, spojenci a rivalové: česko-slovenské a slovinsko-české kulturní styky v 19. století* byla v roce 2006 vydána se záměrem stát se referenční vědeckou monografií pro širší odborně zaměřenou čtenářskou obec v oblasti humanitních věd, zejména pro jedince, kteří se zabývají otázkami slovinské národní identity a její geneze v 19. století ve srovnání s ostatními středoevropskými slovanskými národy. A jako taková případný vzor pro zkoumání vzájemného ovlivňování dvou kultur také v dalších oblastech, nejen literatury.

Úspěch takové úvahy se dosud odrazil v zahraniční recenzi (Kozár) a citacích a parafrázích, které *Napodobovatelé, spojenci a rivalové* od svého vydání nezaznamenávají jen ve vědeckých rozpravách slovenistů a literárních teoretiků (Juvan), nýbrž také v monografiích historiků různých oborů (Kosi, Weiss), a to zpravidla vždy, když se vědecký diskurz týká českých vlivů na slovinský prostor 19. století; *Napodobovatelé* tak jako zásadní referenční dílo úspěšně vzdorují zastarávání vědecké informace.

Práce tak osloví a přesvědčí jako plastický textový celek s detaily, proto bude jeho překlad do češtiny jistě i pro českého čtenáře recepčně smysluplný: dá mu jedinečný historiografický pohled na českou kulturu 19. století ze slovinského, resp. slovanského „vnějšku“, který v českém prostoru dosud chyběl.

prof. dr. Jernej Weiss

Rejstřík jmenný

A

Adelung, Johann Christoph 57
Ahacel, Matija 120
Alexandr I. 23, 237
Alexandr II. 192
Anakreón 56
Anderson, Benedict 72, 205, 206, 249
Anton, Karl Gottlob von 33, 37, 57, 109,
121, 140, 146, 217
Aristofanés 92
Arndt, Ernst Moritz 35, 88, 208, 249
Aškerc, Anton 139, 140, 141, 249
Assemani, Josef Simon 193
Auersperg, Adolph Karl Daniel kníže
von 183

B

Babnik (Buchenhein), Jožef 151, 162,
167, 168, 245, 249
Bach, Alexandr baron 26, 182, 183
Balzac, Honore de 139
Bandtkie, Jerzy Samuel 93
Bartoš, František Michálek 190, 250
Baum, Antonín 188, 250
Bechyňová, Věnceslava 57, 58, 61, 62,
69, 70, 73, 77, 79, 96, 113, 119, 250,
266
Beethoven, Ludwig van 30, 31, 32, 37,
43, 238, 258

Bellini, Vincenzo 30
Bělohoubek, Antonín 230, 250
Benedikti, Jan 61, 80
Benický, Pavel 59
Berkopec, Oton 111, 115, 141, 250
Berkovec, Jiří 155, 250
Berlioz, Hector 30
Beták, Rudolf 252
Betáková, Valéria 252
Bílý, František 110, 112, 115, 117, 119,
123, 130, 131, 250
Bláhová, Kateřina 250, 267
Blazník, Jožef 215
Bleiweis, Janez 90, 227
Boccherini, Luigi 30
Böckh, August 191
Boďanskij, Osip Maximovič 81, 86, 91,
192
Bolzano, Bernard 51
Bonaparte, Napoleon 22
Bondini, Pasquale 34
Borecký, Jaromír 139, 140, 141, 142,
143, 243, 250, 254, 256, 262, 267
Borovský, Karel Havlíček 183
Borový, František 53, 265
Bosizio, Joseph 30
Bowring, John 129, 181
Brahms, Johannes 16, 43
Brandl, Vincenc 86, 189, 250
Büdinger, Max 187

Bülow, Hans von 32
 Burgar, Jožef 117
 Bürger, Gottfried August 56
 Byron, George Gordon 152, 153, 160

C

Calve, Jan Bohumír 73
 Canal, Joseph Emmanuel Malabilia
 hrabě 34
 Cankar, Ivan 139
 Caruso, Enrico 32
 Cervantes, Miguel de 149
 Chateaubriand, François-René de 134,
 175
 Cheraskov, Michail Matvejevič 177, 178
 Chmelenský, Josef Krasoslav 61, 123,
 151, 152, 153, 154, 160, 162, 164,
 168, 245, 251
 Chopin, Frédéric-François 38, 40
 Chráška, Antonín 11
 Crobath, Blaž 145, 146, 244
 Cvetko, Dragotin 31, 251
 Cvirn, Janez 146, 251, 253, 257, 258,
 260, 265
 Czerny, Carl 31
 Czörnig-Czernhausen, Karl von 73, 74

Č

Čapek, Jan Blahoslav 251
 Čelakovský, František Ladislav 10, 61,
 62, 81, 83, 84, 102, 103, 107, 110,
 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124,
 126, 127, 128, 129, 130, 131, 135,
 136, 137, 139, 142, 143, 154, 162,
 175, 180, 181, 213, 240, 241, 242,
 243, 246, 249, 250, 251, 258, 262,
 267, 271, 272
 Černín, Eugen hrabě 61
 Černyševskij, Nikolaj Gavrilovič 137

Čop, Matija 55, 69, 79, 81, 82, 84, 85,
 102, 103, 111, 112, 117, 119, 120,
 121, 122, 125, 126, 127, 128, 129,
 130, 146, 162, 240, 241, 242, 243,
 244, 250, 251, 258, 264, 272

D

Dajnko, Peter 76, 102, 112, 120, 240,
 242
 Dalimil 233
 Dalmatin, Jurij 11
 Dambeck, Johann Heinrich 203, 219
 d'Annunzio, Gabriele 139
 Daudet, Alphonse 139
 Dermota, Anton 109, 251
 Dev, Anton Feliks 113, 124
 Dežman, Dragotin 167
 Diabelli, Anton 31, 32, 37, 258
 Dobrovský, Josef 11, 15, 51, 54, 55, 56,
 57, 58, 63, 64, 69, 77, 81, 82, 83, 86,
 89, 90, 91, 93, 96, 97, 98, 100, 101,
 110, 113, 126, 169, 173, 178, 179,
 180, 181, 182, 184, 188, 190, 191,
 193, 219, 220, 221, 223, 233, 240,
 246, 249, 250, 251, 255, 257, 267,
 271, 272
 Dolanský, Julius 178, 252
 Dörrzapf, Rheinhold 25, 252
 Durych, Václav Fortunat 63
 Dusík, František Benedikt 43
 Dvořák, Karel 51, 145, 146, 152, 256

E

Eichstädt, Heinrich Karl Abraham 56
 Einspieler, Andrej 85, 252
 Elman, Mischa 32
 Emler, Josef 180, 189, 230, 252
 Énard, Sébastien 39
 Erben, Karel Jaromír 161, 169, 246
 Esterházy, Miklós kníže 37

F

Feifalik, Julius 187
 Fellingner, Johann Georg 114
 Ferdinand II. 110
 Ferdinand Štýrský (viz Ferdinand II.) 15
 Fiala, Zdeněk 199, 252
 Fichte, Johann Gottlieb 57, 71, 72, 77, 131, 205, 208, 209, 210, 211, 252
 Firdausí 139
 Fischer, Johann Carl 30
 Fischer, Otakar 142
 Flaubert, Gustave 139
 Forst, Vladimír 254, 255, 259, 262, 266
 Francev, Vladimir Andrejevič 216, 252, 265, 266
 Franta, Zdeněk 196, 252
 František I. 23, 26, 28, 59, 75, 237
 František Josef I. 182
 Fridrich Vilém III. 23, 237
 Friedenthal, Richard 13
 Fries, Jacob Friedrich 56
 Frint, Jacob 23, 51
 Funtek, Anton 126

G

Gaj, Ljudevit 82, 90
 Gebauer, Jan 194, 195, 196, 197, 198, 224, 228, 229, 230, 231, 246, 249, 253, 270, 272
 Geitler, Leopold 193
 Gellner, Ernest 62, 253
 Genersich, Johann 55
 Gentz, Friedrich von 23, 51, 94, 237
 Gerle, Wolfgang Adolf 200, 201
 Gersdorf, Karl Gotthelf 222
 Gesenius, Wilhelm 58
 Gestrin, Ferdo 253
 Gleim, Johann Wilhelm Ludwig 56

Globočnik, Anton 215, 217
 Goethe, Johann Wolfgang 14, 34, 38, 92, 126, 127, 142, 175, 216, 253
 Goll, Jaroslav 195, 246
 Grdina, Igor 14, 16, 30, 31, 32, 91, 114, 131, 167, 206, 235, 253, 271
 Gregorčič, Simon 107, 139
 Grégr, Julius 197, 198, 253, 255
 Griesel, Johann Peter 200, 201
 Grigorovič, Viktor Ivanovič 192
 Grillparzer, Franz 137
 Grimm, Jacob 77, 94, 191, 222
 Grocheo, Johannes de (Jean de Grouchy) 148, 253
 Gspan, Alfonz 165, 253

H

Hájek z Libočan, Václav 233
 Hamuljak Martin 98
 Hanka, Václav 58, 61, 91, 97, 101, 102, 116, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 182, 184, 186, 188, 194, 196, 199, 205, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 223, 227, 246, 254, 257, 261, 263, 271
 Hanuš, Ignác Jan 222
 Hanuš, Josef 61, 175, 254
 Harrandt, Andrea 254
 Hattala, Martin 189, 194, 195, 198, 230, 231, 254
 Hauptová, Zoe 57, 58, 61, 62, 69, 70, 73, 77, 79, 96, 113, 119, 250, 266
 Havel, Václav 195
 Havlíček Borovský, Karel 86
 Havránek, Jan 194, 254
 Haydn, Franz Joseph 30, 43, 238
 Heine, Henrich 170
 Hein, Joseph 73
 Hein, Victor baron 108
 Heisenberg, Werner 12

Herberstein, Sigismund 223
 Herbertstein, Karel Janez 49
 Herder, Johann Gottfried von 76, 120, 169, 175, 207, 239
 Hérodotos 9, 254
 Hiršal, Josef 137, 142
 Hirsch, Jorge E. 19
 Hněvkovský, Šebastián 151, 152, 155
 Hofbauer-Dvořák, Klement Maria 51
 Höfler, Constantin von 132, 169
 Holman, Josef 175
 Holub, Dalibor 139, 254
 Holzapfel, Ignacij 48
 Holz, Eva 42, 254
 Homér 56, 175, 177, 178
 Homola, Oleg 255
 Horák, Jiří 250, 255
 Horatius 24, 56
 Hormayr, Joseph von 95
 Hostinský, Otokar 195
 Hribar, Ivan 107, 108, 109, 255
 Hroch, Miroslav 204, 206, 209, 255
 Hromádka, Jan Nepomuk Norbert 86, 177, 208
 Hubač, Matej 109
 Hugo ze Sv. Viktora 18, 255
 Humboldt, Wilhelm von 65, 77, 94, 131, 174
 Hummel, Johann Nepomuk 31
 Hurský, Josef 73, 82, 255
 Hus, M. Jan 110, 169
 Hynková, Hana 74, 266

I

Ipavec, Alojz 31, 32, 238
 Ipavec, Benjamin 31
 Ipavec, Franc 31
 Ipavec, Gustav 31
 Ipavec, Ivanka 32
 Ipavec, Katarina 31

J

Jacobi, Friedrich Heinrich 56
 Jacob, Therese Albertine Louise von 94, 98
 Jacquin, Gottfried baron 34
 Jagić, Vatroslav 99, 126, 189, 190, 191, 192, 193, 219, 220, 222, 230, 255
 Jahn, Friedrich Ludwig 207, 208
 Jaki, Barbara 256
 Jakubec, Jan 182, 256
 Janežič, Anton 90
 Janský, Karel 145, 146, 152, 256
 Jarník, Urban 74, 81, 82, 84, 85, 102, 113, 114, 124, 240, 242
 Jaroslav (Štrukelj), France 223, 224, 225, 227, 228, 256
 Jauss, Hans Robert 148, 149, 245, 256
 Jeglič, Anton Bonaventura 107, 108
 Jenko, Simon 139, 167, 169
 Jež, Niko 223
 Jirásek, Karel 142, 256
 Jireček, Hermenegild 187
 Jireček, Josef 187, 189
 Jireček, Konstantin 54, 60, 88, 92, 103, 231, 256, 265
 Jirečkové, bratři 187, 189, 224
 Joanović, Evtimij 60
 Johanides, Josef 25, 256
 Jungmann, Antonín 179
 Jungmann, Josef 56, 61, 62, 64, 77, 91, 98, 110, 116, 131, 132, 133, 134, 135, 152, 153, 154, 155, 169, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 205, 252, 256
 Jurčič, Josip 137, 218
 Juvan, Marko 273

K

Kačić Miošić, Andrija 149

- Kalajdovič, Konstantin Fjodorovič 193
 Kamarýt, Josef Vlastimil 110
 Kant, Immanuel 56
 Karadžić, Sava 96
 Karadžić, Vuk Stefanović 82, 95, 96, 97,
 98, 99, 102, 129, 223
 Kaspret, Anton 256
 Kastelic, Miha 102, 111, 113, 114, 117,
 187, 213, 233, 240, 242, 246, 247,
 257
 Kette, Dragotin 139
 Kidrič, France 11, 191, 257
 Kinský, Rudolf hrabě 61
 Klácel, František Matouš 149
 Kleinmayr, Julius pan 224, 227, 228, 257
 Klemenčič, Ivan 30, 42, 257
 Klementschtsch (Klemenčič), Valentin
 30
 Klinkowström, August von 23, 174
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 56
 Kmecl, Matjaž 49
 Kocel, kníže 100
 Kociančič, Štefan 216
 Kocijančič, Gorazd 255
 Kočí, Josef 186, 189, 195, 257
 Kocjan, Gregor 111
 Kolar, Bogdan 108, 257
 Kollár, Jan 28, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 67,
 69, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 99, 102,
 105, 120, 145, 149, 177, 244, 245,
 257, 265
 Kolowrat-Libštejnský, František Antonín
 hrabě 179
 Komelj, Milček 45, 46, 257
 Komenský, Jan Ámos 11, 259, 264
 Konstantin Filosof 100, 192
 Kopitar, Jernej 19, 53, 54, 55, 63, 69, 77,
 79, 81, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94,
 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
 104, 105, 112, 113, 117, 118, 119,
 121, 122, 126, 127, 128, 129, 130,
 145, 169, 174, 181, 182, 184, 185,
 187, 188, 191, 199, 203, 219, 220,
 221, 222, 223, 233, 239, 240, 241,
 242, 244, 246, 255, 256, 257, 258,
 262, 263, 269
 Koseski, Jovan Vesel 151, 162, 163, 164,
 165, 169
 Kosi, Jernej 273
 Kos, Janko 112, 251, 258, 263, 264
 Kosmas Pražský 233
 Kotzebue, August Friedrich Ferdinand
 27
 Kozár, Aleš 17, 18, 137, 139, 258, 273
 Krakovský z Kolovrat, Hanuš hrabě 61
 Králík, Oldřich 173, 258, 262
 Král, Josef 195, 198, 228
 Krämer, Uwe 32, 258
 Kraus, Arnošt 195, 200
 Kubiny, Kaspar 58
 Kudělka, Viktor 137
 Kuh, David 186
 Kunšič, Ivan 85, 258
 Kuralt, Martin 47
 Kuret, Primož 30, 42, 43, 258
 Kuzanský, Mikuláš (Nicolaus Cusanus)
 193, 267
 Kvapil, Miroslav 110, 111, 258
- L**
- Lah, Ivan 147, 232, 234, 247, 259
 Laiske, Miroslav 179, 184, 197, 259
 Lamanskij, Vladimir Ivanovič 189
 Lampe, Eugen 109
 Lanner, Josef 32
 Lantová, Ludmila 201, 259
 Lasser baron von Zollheim, Josef 183
 Lavrov, Peter Abramovič 192, 259
 Ledinek, Leopold 30
 Lehár, Jan 259
 Lelewel, Joachim 180

- Lenau, Nikolaus (Nikolaus Franz Niem-
 bsch Edler von Strehlenau) 170
 Leon, Johann 217, 227, 228
 Lessing, Gotthold Ephraim 137
 Levstik, Fran 187, 214, 215, 216, 217,
 218, 225, 226, 227, 228, 233, 247,
 259, 263, 264
 Linda, Josef 175, 178, 205, 246
 Linhart, Anton Tomaž 33, 121, 124, 240
 Liszt, Franz 31, 32, 38, 40
 Ljubljanski, Rogerij 49
 Lochman, Jan Milič 259
 Lorenzová, Helena 259, 268
 Luden, Cosmas (viz Jernej Kopitar) 222
 Luden, Heinrich 56
 Ludvik, Dušan 111, 130, 259
 Lúkianos 92
 Luther, Martin 56
- M**
- Mácha, Karel Hynek 10, 51, 52, 138,
 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152,
 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
 160, 161, 162, 164, 167, 168, 169,
 170, 171, 201, 244, 245, 256, 260,
 267
 Machek, Antonín 186
 Macpherson, James 174, 178
 Macura, Vladimír 65, 116, 183, 259
 Magris, Claudio 32, 41, 260
 Mahler, Gustav 16
 Majar Ziljski, Matija 74, 82
 Malavašič, Franc 151, 162, 163, 164,
 165, 167, 168, 245, 260
 Mal, Josip 23, 28, 29, 43, 44, 47, 48, 49,
 260
 Marek, Antonín 61, 154, 180, 252
 Martialis 92
 Masaryk, Tomáš Garrigue 132, 195,
 196, 197, 198, 218, 252, 260
- Mašek, Gašpar 11, 30, 42, 253
 Mašek, Ignác Bohuslav 224
 Matić, Dragan 47, 183, 260
 Matthiesson, Friedrich von 56
 Měchura, Jan 180
 Měchurová, Terezie 180
 Melik, Vasilij 253
 Mendelssohn, Felix 40
 Metelko, Fran Serafin 82, 85, 102, 115,
 117, 121, 240, 243
 Metoděj 100, 192
 Metternich-Winneburg, Clemens
 Lothar Wenzel kníže 23, 28, 51, 94,
 237, 238
 Meyerbeer, Giacomo 43
 Mickiewicz, Adam 135, 223, 243
 Mihanović Petropoljski, Antun 192
 Mihevc, Marko 33, 260
 Mihevec, Jurij 30, 31, 39, 40, 41, 238,
 258, 266
 Miklošič, Franc 83, 87, 190, 191, 240,
 257
 Mikuláš I. 91
 Milič, Ivo 233
 Milton, John 56, 134
 Milutinović Sarajlija, Sima 82
 Misson, Andrej 30, 260
 Modrinjak, Štefan 124
 Mommsen, Theodor 13, 190
 Moravec, Dušan 11, 141, 235, 260
 Mozart ml., Wolfgang Amadeus (Franz
 Xaver) 31
 Mozart, Wolfgang Amadeus 30, 31, 34,
 43, 238, 260, 264
 Müller, Adam Heinrich 94, 174
 Müller, Johann Ludwig Wilhelm 37
 Murko, Anton 85, 140
 Murko, Matija 190, 191, 240, 250, 255,
 260
 Murn - Aleksandrov, Josip 139
 Murzakevič, Nikolaj Nikiforovič 81

Mušicki, Lukian 58, 96

N

Nadeždin, Nikolaj Ivanovič 81

Nahtigal, Rajko 192, 258, 260

Nebeský, Václav Bolemír 187, 201, 203,
207, 234, 259, 261

Nedvěd, Antonín 11, 42, 109

Nejedlý, Jan 58

Nejedlý, Vojtěch 151, 152, 155

Neruda, Jan 170, 245

Nestroy, Johann Nepomuk 41

Novák, Arne 62, 63, 70, 135, 174, 194,
195, 204, 261

Novotný, František 142

Novotný, Jan 261

O

Oberman, Heiko Augustinus 14

Oblak, Vatroslav (Ignacij) 99, 224, 228,
229, 230, 231, 232, 261

Obrenović, Miloš, kníže 28

Opelík, Jiří 255, 259, 262

Otruba, Mojmir 25, 252, 259, 261

Ottlová, Marta 155, 261

P

Paganini, Niccolò 43

Palacký, František 10, 13, 28, 53, 57, 58,
61, 62, 63, 67, 69, 70, 73, 77, 79, 90,
92, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105,
111, 112, 113, 116, 118, 119, 121,
122, 123, 131, 132, 135, 152, 154,
169, 173, 175, 180, 182, 184, 185,
186, 187, 189, 195, 200, 201, 206,
207, 221, 222, 224, 240, 242, 243,
246, 250, 257, 261, 262, 266, 271

Palkovič, Juraj 176, 177, 178, 205

Parrot, Johann Leonhard 66

Partsch, Erich Wolfgang 254

Patera, Adolf 188, 195, 250

Paternu, Boris 111, 122, 168, 262

Paul, Karel 55, 63, 90, 93, 95, 98, 100,
104, 187, 252, 262

Paümann, Anton von 185, 186

Pavšek, Jurij 115, 122, 123, 243

Pekař, Josef 180, 195, 262

Penížek, Josef 137, 138, 139, 142, 143,
243, 262, 266, 267

Pertz, Heinrich 19

Pešat, Zdeněk 195, 262

Petrasová, Taťána 259, 268

Petr, Jan 137, 141, 258, 262

Petrbok, Václav 110, 111, 121, 262

Petrovič, Gedeon 60

Petr z Mladoňovic 169

Pič, Josef Ladislav 199, 200, 256, 263

Pilat, Joseph Anton von 94

Pindaros 56

Pirjevec, Avgust 137, 215, 216, 217, 263

Platón 142

Pogačnik, Jože 174, 263

Pogodin, Michail Petrovič 81, 104

Polívka, Jiří 195

Polo, Marko 218

Pospíšil, Jan Jaroslav 152

Pospíšil, Milan 155, 261

Pražák, Albert 177, 178, 263

Preis, Peter 91

Preissová, Gabriela 109

Prešeren, France 49, 50, 51, 52, 55, 81,
102, 103, 107, 108, 109, 110, 111,
112, 114, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 130, 131, 134, 135, 136,
137, 138, 139, 140, 141, 142, 145,
146, 147, 150, 151, 161, 162, 163,
164, 165, 167, 168, 169, 170, 171,
201, 238, 240, 241, 242, 243, 244,

245, 249, 250, 256, 257, 258, 262,
263, 264, 267, 269, 272
Presl, Jan Svatopluk 58, 61
Prijatelj, Ivan 23, 51, 92, 111, 117, 124,
125, 140, 174, 263
Primic, Janez Nepomuk 124
Pubička, František 182
Puchmajer, Antonín Jaroslav 155
Purkyně, Jan Evangelista 61
Puškin, Alexandr Sergejevič 135

R

Rački, Franjo 193
Rakowiecki, Ignacy Benedykt 63, 97
Ranke, Leopold von 13, 94, 95, 256, 263
Raušar, Josef Zdeněk 59, 263
Ravnikar, Matevž 102, 115, 240, 243
Řeháček, Luboš 82, 263
Řehoř XIII. 94
Rettigová, Magdalena Dobromila 25,
159, 237, 256
Ribay, Juraj 176
Rieger, František Ladislav 194
Rigler, Jakob 85
Ritter, Heinrich 94
Rohonyi, Jan 79
Rohonyi, Juraj 79
Rossini, Gioachino Antonio 30, 43
Rozman, Andrej 57, 85, 264
Rožnay, Samuel 176, 177, 178
Rumjancev, Nikolaj Petrovič, hrabě 193
Ryba, Jakub Jan 155, 250

S

Sabina, Karel 170, 245
Sachs, Curt 30, 33, 34, 35, 36, 264
Saurau, Franz Joseph 76, 120
Schaffary, Paulus 55
Schiller, Friedrich 56
Schlegel, Friedrich 23, 94, 131, 174

Schlözer, August Ludwig von 169
Schonberg, Harold C. 37, 264
Schrödinger, Erwin 12
Schubert, Franz Peter 16, 30, 31, 36, 37,
38, 114, 264
Schulze, Hagen 264
Schwerdt, Leopold Ferdinand 42
Sedlnický, Josef Matěj Antonín Václav
hrabě 23, 27, 28, 37, 237
Seidl, Johann Gabriel 31
Sernec, Janko 45, 264
Seume, Johann Gottfried 29, 30, 264
Seydler, August 198, 264
Sixt V. 94
Skřeček, Rudolf 145, 146, 152, 256
Slodnjak, Anton 117, 119, 120, 122, 126,
127, 128, 129, 130, 146, 216, 218,
225, 251, 253, 258, 263, 264
Slomšek, Anton Martin 46, 74, 82, 85,
120, 240
Słowacki, Juliusz 135
Smetana, Bedřich 12
Smole, Andrej 102, 119, 121, 142, 146,
240, 244
Sonnenleithner, Joseph 76, 120
Speranskij, Michail Nestorovič 192, 259
Srezněvskij, Izmail Ivanovič 74, 82, 83,
84, 91, 130, 131, 193
Stajić, Vasa 58, 60, 264
Stanič, Janez Valentin 82, 84, 102, 240
Stergar, Rok 73, 265
Sternberg, Kašpar hrabě 61
Stich, Alexandr 16, 17, 259
Stobaeus pán Palmburg, Georg 15
Stratimirovič, Stjepan 58, 59, 60, 96
Stratimirovič, Teodor 58
Strauss st., Johann 32
Sritar, Josip 107, 170, 171, 215, 245, 247
Strobach, Antonín 146, 244
Strossmayer, Josip Juraj 193
Stržinar, Ahacij 120

Sveteč (Podgorski), Luka 167, 170, 187,
213, 214, 268
Svetokriški, Janez 49
Svoboda, Václav Alois 21, 101, 179, 182,
205, 210, 215, 219, 255

Š

Šafařík, Mladen Svatopluk 60
Šafaříková, Božena Julie 62
Šafařík (Schaffary, Šáffáry, Šafárik),
Pavel Josef (Pavol Jozef) 10, 28,
53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75,
76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97,
98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 113,
116, 118, 119, 120, 121, 123, 131,
135, 149, 150, 154, 180, 181, 184,
186, 187, 189, 192, 209, 211, 212,
222, 224, 230, 239, 240, 241, 249,
250, 255, 256, 261, 262, 263, 265,
266, 267, 270, 271, 272
Šafařík, Vojtěch 53, 230
Šalda, František Xaver 143
Šembera, Alois Vojtěch 188, 189
Šešek, Fran 232, 233, 234, 247, 266
Škerbinc, Paskal 48
Škerjanc, Lucijan Marija 30, 39, 40, 41,
42, 266
Škulj, Edo 260
Štaif, Jiří 180, 182, 266
Štěpánek, Jan Nepomuk 61
Štrekelj, Karel 217, 266
Štúr, Ľudovít 116
Šuklje, Fran pán 183
Šuman, Josip 200

T

Taafe, Eduard František Josef hrabě 32,
183, 194

Taxová, Eva 137, 266
Taylor, Alan John Percivale 116, 205,
266
Thalberg, Sigismund François 40
Theokritos 56
Thun, Lev hrabě 182
Tóbik, Štefan 266
Toman, Janez Nepomuk 145, 146, 163,
244
Toman, Lovro 146, 151
Tomek, Václav Vladivoj 187, 189, 195,
230
Tomíček, Jan Slavomír 151, 154, 156,
157, 158, 159, 160, 162, 164, 168,
245, 266
Tominc, Jožef 46, 238
Toporišič, Jože 85, 266
Traven, Janez 48, 49, 238
Trojan, Jan 33, 266
Trstenjak, Davorin 200
Trubar, Primož 13, 19, 113, 211
Tůma, Karel 183, 267
Turgeněv, Ivan Sergejevič 137
Tyl, Josef Kajetán 151, 160, 162, 164,
168, 245, 267

U

Uspenskij, Porfirij 193

V

Valla, Lorenzo 193, 267
Valvasor, Janez Vajkard 44, 267
Vašák, Pavel 149, 152, 161, 170, 267
Vašek, Antonín 188
Vater, Johann Severin 57
Vávra, Ivan 137
Verdi, Giuseppe 30
Vergilius 56, 177, 178
Veriti, Franc 11
Vinařický, Karel Alois 61, 123

Vinkler, Jonatan 11, 78, 267
 Vlček, Jaroslav 195
 Vodička, Felix 135, 175, 268
 Vodnik, Valentin 112, 113, 114, 124,
 142, 145, 242, 244
 Vogl, Johann Michael 37
 Volčič, Emil 223, 224, 268
 Voltaire (François-Marie Arouet) 92
 Vošnjak, Josip 10, 235
 Vošnjak, Michael 10
 Vostokov, Aleksandr Christoforovič 99
 Vraz, Stanko 82, 85, 111, 124, 131, 161,
 240
 Vrchlický, Jaroslav 109, 139, 140, 268
 Vrtátko, Antonín Jaroslav 230

W

Wagner, Richard 12
 Weber, Carl Maria von 30
 Weingart, Miloš 250, 255
 Weiss, Jernej 11, 235, 268, 273
 Weiss, Michael 11
 Wellesley, vévoda Wellington, Arthur
 22
 Wilde, Oscar 19, 227
 Winkler, Andrej baron 183
 Wislicenus, Johannes 228, 229, 230
 Wolf, Salomon Jacob 35
 Woltmann, Karoline von 200

Z

Zajec, Ivan 108
 Zeidler, Anton 186, 268
 Zelenka, Miloš 17, 98
 Zimmermann, Jan 179
 Zöhrer, Josef 42
 Zola, Émile 139
 Zubatý, Josef 195
 Zupan, Jakob 74, 82, 114, 146, 242, 244
 Zweig, Stefan 13, 21, 37, 237, 268

Ž

Žižka, Jan 176, 177, 214
 Žmavc, Ivan 139, 141
 Župančič, Oton 139
 Žunkovič, Davorin (Martin) 200

Studie upozorňuje na podobnosti a rozdíly mezi zeměmi koruny sv. Václava, které tvořily uzavřený historickoprávní a ve velké míře také etnický celek, a zeměmi Vnitřního Rakouska, kde žili Slovinci, kteří se v otázce svých hranic nemohli opírat ani o historii ani o etnické hranice. Práce dospívá k závěru, že se vytváření národního vědomí u Čechů mohlo opřít o ideu historického práva, zatímco Slovinci tyto možnosti neměli, resp. je neuměli najít. Dále zjišťuje, že v období, kdy se přísahalo na historické právo, byli Češi o krok před Slovinci a sloužili jim za vzor. Logika národního vývoje Slovince často tlačila do podřízeného postavení vůči Čechům, i když slovinští vzdělanci a básníci za českými nezaostávali (Kopitar a Prešeren české současníky dokonce překonávali).

Dílo není významné pouze pro srovnání česko-slovinských styků, nýbrž také v širším slavistickém kontextu – jako vzorový příklad výzkumu vzájemného ovlivňování dvou kultur. Jako takové bude moci posloužit jako vzor při odvozování podobných výzkumů vztahů mezi Slovinci a dalšími slovanskými a také neslovanskými národy (zejména sousedy).

Prof. dr. Igor Grdina

Práce osloví a přesvědčí jako plastický textový celek s detaily, proto bude jeho překlad do češtiny jistě i pro českého čtenáře receptně smysluplný: dá mu jedinečný historiografický pohled na českou kulturu 19. století ze slovinského, resp. slovanského „vnějšku“, který v českém prostoru dosud chyběl.

Prof. dr. Jernej Weiss

Slovanský ústav
AV ČR

9 788053 003063